

ROMANUL SECOLULUI

**CINGHIZ
AITMATOV**

**o zi mai lungă
decît veacul**

EDITURA UNIVERS

Cinghiz Aitmatov

**O ZI MAI LUNGĂ
DECÂT VEACUL**

În românește de ION COVACI și DENISA FEJES
Postfață de ALEXANDRU MUȘINA

Roman

Editura UNIVERS,
București • 1996

Redactor artistic Vasile SOCOLIUC
Redactor: Mircea Aurel BUICIUC

© Чингиз Торекулович Айтматов
Burannîi polustanok (И дольше века длится день)
Moskva
„Molodaia gvardia”
1981
Toate drepturile asupra acestei versiuni
sunt rezervate Editurii UNIVERS
Piața Presei Libere nr. 1, 79739, București
ISBN 973-34-0246-x

*Această carte este trupul meu,
Inima mea-n acest cuvânt
trăiește...*

GRIGOR NAREKAȚI,
„Cartea durerii”, sec. X

I

Îți trebuia răbdare, nu glumă, ca să găsești niscai vânat prin văgăunile acelea seci, prin râpele golașe. Amețită de cât alergase pe urmele nespuse de întortocheate, închipuind o adevărată forfotă, ale măruntelor vietăți subpământene, ba scormonind înfrigurată în câte o viezurină, ba așteptând ca vreun șoarece de stepă, tupilat sub buza vechii surpături, să iasă în sfârșit la loc deschis, unde i-ar fi venit de hac într-o clipită, vulpea flămândă se apropia în mari ocoluri, încet, dar sigur, de calea ferată, de valul acela de pământ ce se înălța prelung și mohorât în stepă, ispitind și înfricoșând totodată, de ridicătura aceea uniformă pe care treceau cutremurând pământul, când într-o parte, când în cealaltă, nesfârșite trenuri, lăsând în urmă, o dată cu fumul și funinginea, mirosuri puternice, neliniștitoare, purtate de vânt hăt, departe.

Spre seară, vulpea se aciui undeva, lângă linia de telegraf, pe fundul unei gropi nu prea mari, într-o insuliță de ștevie de stepă învățată cu arșița și, încolăcindu-se - ghem roșcat - între plantele acelea puternice, de un roșu-închis, care împrăstiaseră împrejur puzderie de semințe, prinse a aștepta răbdătoare căderea nopții, ciulindu-și nervos urechile, atentă întruna la șuierul subțire al

vântului prin ierburile uscate ce foșneau aspru la atingerea lui. Stâlpii de telegraf zvoneau și ei monoton. Dar de stâlpi vulpea nu se temea. Ei sunt ținuiți locului, nu te pot hăitui.

Trecerea asurzitoare a trenurilor o făcea însă de fiecare dată să tresară violent, să se încolăcească și mai strâns în micul hățiș ce o adăpostea. Trepidațiile țărânei o făceau să simtă cu coastele, cu întreg trupu-i plăpând forța teribilă a garniturilor în mișcare, frenezia și masivitatea lor, dar cu toate acestea, învingându-și spaima și repulsia stârnită de mirosurile acelea străine, nu se clinti din ascunziș: aștepta căderea nopții, când peste calea ferată se înstăpânea, vremelnice, liniștea.

Venea aici extrem de rar. Numai când foamea o chinuia din cale-afară...

Între două trenuri, în stepă se lăsa brusc o mare tăcere, ca după o surpare, și în tăcerea aceea totală vulpea surprinse un sunet înalt, nedeslușit, care-o făcu să-și ciulească urechile, un sunet abia auzit, al nimănui, rătăcind peste stepa amurgită. Era jocul curenților de aer ce prevesteau grabnica schimbare a vremii. Mica jivină simți instinctiv acest lucru și o mare sfârșeală o cuprinse. Ar fi vrut să se tânguie, să dea glas, schelălăind, acelei tulburi presimțiri de restriște. Dar foamea înăbuși în ea până și acest strigăt de alarmă al naturii.

Vulpea scânci doar ușurel, lingându-și pernțele labelor, dureroase după atâta alergătură.

Serile erau de-acum răcoroase: toamna bătea la ușă. Iar noaptea pământul se răcea brusc, zorile găseau stepa acoperită cu un strat albicios, ca sarea, de chiciură repede trecătoare. Veneau vremuri de înfometare și jale pentru sălbăticiunile stepei. Prada, oricum arară, ce hălăduia vara pe aceste meleaguri se răzlețise, pierzându-și urma, care în ținuturi mai calde, care prin vizuini, care în adânc de nisipuri. Fiecare vulpe vâna acum prin stepă în deplină singurătate, de parcă stirpea i-ar fi pierit de pe fața

pământului. Puii crescuseră și se împrăștiaseră în cele patru zări, iar zodia împerecherii era încă departe, în zăpezile iernii, timpul acela râvnit când vulpile se caută iarăși, când masculii se încaieră cu năvalnica forță ce i-a fost dăruită vieții dintru-nceput....

La căderea nopții, vulpea își părăsi ascunzișul. Încremeni o clipă cu urechile ciulite, apoi țâșni pe terasament. Alergând de-a lungul lui când de o parte, când de cealaltă a liniei. Găsea uneori pe-aici resturi de mâncare aruncate de pasageri pe fereastră. Alerga îndelung, adulmecând tot soiul de obiecte cu miros iritant, dezgustător, până să dea de ceva acătării. Traseul era semănat cu hârtii și ziare ferfenițite, sticle sparte, mucuri de țigară, cutii goale de conserve și alte gunoaie nefolositoare. Din cale-afară de respingătoare era însă duhoarea pe care-o simțea ieșind din gâtul sticlelor rămase întregi: trăsneau a ciurăfaie. După ce, adulmecându-le, o luase de vreo două ori amețea, vulpea începuse să evite mirosul de alcool: pufnea și sărea ca arșă în lături.

Zadarnic alerga. Nu găsea, ca un făcut, nimic din ce i-ar fi făcut trebuință, nicio ciozvărtă, nicio fărâma de hrană, și doar pentru asta așteptase, înfrângându-și cu greu spaima, atâta amar de vreme. Dar în speranța că poate, totuși, o să dea în cele din urmă peste ceva de-ale gurii, vulpea își urmă drumul, de-a lungul terasamentului. Când de o parte, când de cealaltă a liniei.

Deodată își curmă goana, încremenind cu una din labele dinainte ușor ridicată. Topită în lumina tulbure, pâcloasă a lunii, rămase nemișcată între șine, ca o nălucă. Vuietul surd care o ținutise locului nu înceta. Deocamdată era prea îndepărtat. Ținându-și tot întinsă coada, vulpea se balansa nehotărâtă de pe un picior pe altul, gata să părăsească terasamentul. În loc de asta însă, prinse a adulmeca grăbită taluzurile, trăgând încă nădejde să găsească ceva, orice, cu care să-și poată ostoi foamea.

Adulmeca, doar-doar o da norocul peste ea. Cu toate că

de departe năvăleau asupra-i, crescând neînduplecat și înfricoșător, scrâșnetul acela de fiare și bătaia sutelor de roți. Vulpea mai zăbovi preț de o clipă, atât fu însă de ajuns pentru ca deodată să zvâcnească în lături, rostogolindu-se asemeni unui fluture buimac, când brusc, la cotitură răsăriră, cu toate farurile aprinse, cele două locomotive cuplate și proiectoarele puternice, luminând orbitor totul înaintea lor, smulseră pentru o secundă stepa din întuneric, dezvăluindu-i fără milă uscăciunea cadaverică. Trenul își întetea goana nimicitoare. Văzduhul prinsese miros de zgură și praf. O pală de vânt se iscase.

Vulpea țâșni fulgerător într-o parte, aruncându-și însă numaidecât privirile îndărăt și lipindu-se înspăimântată de pământ. Iar monstrul acela cu sute de ochi aprinși își continuă huruind goana, zgomotul roților lui dăinui încă multă vreme. Vulpea zvâcni înainte și o rupse la fugă cât o țineau picioarele...

Când își mai trase sufletul, privi iarăși cu jind spre calea ferată, unde și-ar fi putut astâmpăra foamea. Dar în față, pe șine, licăriră din nou lumini, apăru din nou o pereche de locomotive trăgând după ele o garnitură nesfârșită și grea.

Vulpea o porni atunci într-un mare ocol prin stepă, hotărâtă să iasă la calea ferată într-un loc pe unde nu trec trenuri...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

În miez de noapte cineva se chinuia de multă vreme,

stăruitor, să ajungă la el, la canton, înaintând la început chiar pe linie, iar apoi - când din față răsări trenul - coborând povârnișul terasamentului, croindu-și drum ca prin viscol, apărându-se cu mâinile de valurile de aer și praf cu care împrôsca mărfarul acela (tocmai avea verde un tren special care trecea pe o linie secundară, în zona închisă Sarî-Ozeki-1, unde exista un serviciu feroviar special, pe scurt, mergea la cosmodrom, de aceea toate vagoanele erau acoperite cu prelate, având pază militară pe platforme). Edighei își dădu seama de îndată că nevastă-sa era cea care alerga spre el și că nu se grăbea ea degeaba, zorul acela trebuie că avea o pricină serioasă. Ceea ce se adevăra curând. Dar el, ca un cantonier ce se afla, nu avea dreptul să se miște din loc până nu trecea și ultimul vagon, cu însoțitorul în poziție de drepti pe platforma deschisă. Își semnaliză unul altuia cu felinarele, semn că totul era în ordine, și abia apoi, pe jumătate asurzit de zgomot, Edighei se întoarse spre nevastă-sa, care răzbise, în sfârșit, la canton.

— Ce-i cu tine?

Ea îl privea plină de neliniște, mișcându-și buzele. Edighei n-o auzi, dar înțelese: era întocmai cum crezuse.

— Să intrăm, bate vântul.

O conduse în canton.

Dar în clipa aceea, încă dinainte de a auzi din gura ei ceea ce ghicise și singur, îl izbi, cine știe de ce, cu totul altceva. E drept, băgase de seamă și până atunci că bătrânețea n-o ocolește, dar acum, văzând-o cum se înăbușă după cât alergase, auzind cum îi horcăia și-i suiera aerul în piept, în vreme ce umerii slăbuți i se ridicau nefiresc de sus, îl cuprinse o milă adâncă. Lumina puternică din micul canton văruit pe de-a-ntregul în alb dezvăluise brutal zbârciturile acelea în veci fără leac de pe obrajii întunecați, pământii ai Ukubalei (și doar fusese o mândrețe de femeie, oacheșă, cu pielea netedă, de culoarea grâului copt, și ochi negri, strălucitori) și gura

știrbă - se vădea încă o dată că nici chiar o femeie care și-a trăit traiul nu se cade să umble cu dantura ciuruită (de mult ar fi trebuit s-o ducă la stație, să-și pună și ea dinți din aceia de metal, din care purtau acum toți, bătrâni și tineri), și șuvițele cărunte, albe pe alocuri, alunecându-i de sub basmaua căzută, și toate astea îl răniră adânc, drept în inimă. „Eh, cum mi te-a mai șfichiuit bătrânețea!”, o căină el, cu un sfâșietor simțământ de vinovăție în suflet. Cu atât mai mult îl copleși o recunoștință tăcută, care creștea deodată în el pentru tot ce trăiseră alături atâta amar de ani, și mai ales pentru că alergase acum, în puterea nopții, până la cel mai îndepărtat punct al haltei, din prețuire și din simțământul datoriei, pentru că știa cât era de important pentru Edighei ceea ce avea ea să-i spună, alergase într-un suflet să-i aducă vestea morții nefericitului Kazangap, bătrânul singuratic ce-și sfârșise zilele în căsuța lui pustie de lut, pentru că își dădea seama că singur Edighei va pune la inimă stingerea acestui om părăsit de toți, cu toate că nu avea cu răposatul nicio legătură de sânge.

— Șezi, mai trage-ți și tu sufletul, spuse Edighei după ce pătrunseră în canton.

— Șezi și tu, spuse ea ca un ecou.

Se așezară.

— Ce s-a-ntâmpat?

— S-a stins Kazangap.

— Când?

— Tocmai treceam să văd ce mai face, - o fi având, mi-am zis, nevoie de ceva. Intru, lumina - aprinsă și el - pe locul lui obișnuit, doar barba parcă-i stătea nu știu cum, țeapănă, răsucită-n sus. M-am dat mai aproape. Kazake, zic, hei, Kazake, să-ți fac un ceai cald! Da' el era gata...

Glasul i se frânse, lacrimile o podidiră sub pleoapele înroșite, subțiate și ele. Ukubala scânci și plânse o vreme în tăcere.

— Uite cum s-a dus... Ce om! Și n-a avut cine să-i închidă

ochii, spuse ea cu amărăciune, printre sughițuri de plâns. Cine-ar fi crezut? Să moară așa, ca...

Voise să spună - ca un câine în margine de drum, dar tăcu, nu mai era nevoie, se înțelegea oricum.

Burannîi¹ Edighei - așa-l botezaseră în ținut, pentru că lucra la halta Boranlî-Burannîi încă de când se întorsese din război - își asculta nevasta șezând întunecat pe laviță, cu mâinile grele ca niște bușteni sprijinite pe genunchi. Cozorocul șepcii de feroviar, unsuroasă și jerpelită rău, îi umbrea ochii. La ce se gândea oare?

— Ce facem acum?

Edighei își ridică fruntea, privind-o cu un zâmbet amar:

— Ce să facem? Ce se face îndeobște în clipe ca asta. Îl îngropăm.

Se ridică în picioare ca un om care a și luat o hotărâre.

— Uite ce-i, nevastă, întoarce-te degrabă în sat. Dar mai întâi, ascultă.

— Ascult.

— Trezește-l pe Ospan. Nu te uita că-i șeful haltei, n-are a face, în fața morții suntem toți egali. Spune-i că bietul Kazangap s-a săvârșit. Omul ăsta a muncit aici patruzeci și patru de ani, Ospan nici nu făcuse ochi când Kazangap a început să lucreze în pustietatea asta, unde pe-atunci n-ai fi momit, pentru nimic în lume, un câine, necum un om. N-are el fire-n cap câte trenuri i-au trecut lui Kazangap prin fața ochilor. Să se gândească bine... Așa să-i spui. Și încă ceva...

— Spune.

— Trezește-i pe toți la rând. Bate-le-n geam. Că doar câți suntem - opt case cu totul, le poți număra pe degete. Scoală toată suflarea. Nimeni n-are dreptul să doarmă astăzi, când s-a stins un asemenea om. Scoală-i pe toți.

— Și dacă mă suduie?

— Datoria noastră e să-i vestim pe toți. Încolo - n-au decât să suduie. Spune-le că eu te-am trimis să-i școli.

¹ Burannîi Edighei - „Edighei Viforosul”, de la rus. *buran* - vifor.

Omul trebuie să aibă rușine. Stai!

— Ce mai e?

— Dă fuga mai întâi la Șaimerden - e de serviciu la dispecerat spune-i ce s-a-ntâmpat, să chibzuiască și el. Poate găsește pe cineva să mă înlocuiască. În caz de ceva, să-mi dea de știre. Mă găsește el. Înțelege? Așa să-i spui!

— Îi spun, îi spun, răspunse Ukubala, apoi însă își luă seama, de parcă abia atunci și-ar fi adus aminte lucrul cel mai de seamă uitat în chip cu totul nepermis.

— Dar copiii? Unde ne-o fi capul! Pe ei ar trebui să-i înștiințăm înaintea tuturor, dar cum? Că doar le-a murit tatăl...

Edighei se posomorî, înstrăinat parcă deodată, chipul i se înăspri și mai mult. Nu răspunse.

— Oricum ar fi ei, copiii sunt copii, urmă Ukubala, dezvinovățindu-se parcă.

Știa că lui Edighei nu-i place să audă vorbindu-se despre asta.

— Știu, spuse el, dând din mână a lehamite. Crezi că nu-mi dau seama? Fără ei nu se poate, e drept, cu toate că, dac-ar fi după mine, nici să se-apropie nu i-aș lăsa!

— Edighei, asta nu-i treaba noastră. Las' să vină, să-l îngroape. Altfel o să iasă la vorbe, de n-o să le pui capăt cât veacul...

— Da' ce, îi țin eu? N-au decît să vină.

— Și dacă băiatul n-o să poată ajunge la timp din oraș?

— Dacă vrea, ajunge el. Încă alaltăieri, când am fost la stație, i-am bătut cu mâna mea telegramă că, uite-așa și așa, taică-tău e pe moarte. Ce vrei mai mult? Se crede deștept, așa că trebuie c-a priceput ce și cum.

— Ei, dacă-i așa, e bine, spuse Ukubala, împăcându-se, șovăitoare, cu hotărârea lui Edighei și, cu gândul la ceva numai de ea știut și care o frământa, adăugă: Barem de-ar veni și nevastă-sa, că, oricum, e înmormântarea lui socru-său, nu a unui fitecine.

— Asta s-o hotărască singuri. Ce să-i tot dădăcești, doar

nu-s copii mici.

Tăcură o vreme.

— Nu mai zăbovi, du-te, îi aminti Edighei.

Femeia însă mai avea ceva pe suflet.

— Dar pe fiica-sa, pe amărâta aia de Aizada, care stă la stație cu bețivanul de bărbatu-său. Și copiii... Trebuie să-i dăm de știre și ei, să ajungă la înmormântare.

Edighei zâmbi fără voie și o bătu ușurel pe umăr:

— Prea te perpelești și tu pentru toți. Aizada e colea, la o zvârlitură de băț, mâine de cu zori s-o repezi cineva până la stație să-i spună. Vine ea, de venit. Dar un lucru trebuie să pricepi: nici de la Aizada, și cu atât mai mult de la Sabițjan, cu toate că-i e fiu și e, vorba aia, bărbat, n-avem ce aștepta. Ai să vezi, or să vină amândoi, că n-au încotro, dar or să stea deoparte ca musafirii; de-ngropat tot noi o să-l îngropăm, așa să știi... Acuma, du-te și fă cum ți-am spus.

Femeia dădu să plece, apoi se opri, nehotărâtă. Și iar porni. De astă dată o opri Edighei:

— Nu uita: întâi și-ntâi la Șaimerden, să trimită pe careva în locul meu; ziua o recuperez eu pe urmă. Zace bietul om în casă pustie, n-are pe nimeni la căpătâi... Cum se poate una ca asta... Așa să-i spui...

Și femeia porni la drum, încuviințând din cap. Între timp, pe panoul de semnalizare prinse a clipi becul roșu. O nouă garnitură se apropia de halta Boranlî-Burannîi. Conform semnalului primit de la dispecerat, trebuia angajată pe o linie secundară, dându-se cale liberă trenului din celălalt sens, care își făcuse deja apariția la intrarea în haltă, dar la macazul din partea opusă. O manevră obișnuită. În timp ce trenurile își urmau calea, Edighei își întoarse de câteva ori capul după Ukubala, care se îndepărta de-a lungul liniei, de parcă ar fi uitat să-i spună ceva important. Ar mai fi fost multe de spus, nu-i vorbă, câte nu-s de făcut înainte de înmormântare, și nu ți le poți aminti pe toate deodată, dar nu de asta privea el în urma ei, ci pentru că atunci

băgase de seamă, cu amărăciune, ce mult îmbătrânise și cum se gârbovise Ukubala în ultimul timp. Acum, în ceața gălbuie a felinarelor ce luminau calea ferată, acest lucru se vedea cât se poate de deslușit.

„Așadar, ne-au ajuns și pe noi bătrânețile, gândi el. Iaca, ne-am trăit veacul, și-acum suntem moșul și baba.” Și, cu toate că nu se putea plânge, îi dăduse Dumnezeu sănătate, era încă în putere, anii se tot adunaseră - avea șaiszeci și unu de ani bătuți pe muchie. „Ca să vezi, peste vreo doi ani pot să mă scoată la pensie”, își zise Edighei, nu fără o ușoară batjocură. Știa el că n-are cum să iasă la pensie așa curând. Nu era așa simplu să găsești pe cineva care să-i ia locul în pustietatea asta - era revizor de cale și mecanic, pe acarul făcea numai în caz de nevoie, când se îmbolnăvea vreunul sau pleca în concediu. Numai dacă n-o râvni careva la indemnizația pentru condiții de izolare și lipsă de apă. Dar slabă nădejde. Pas' de găsește asemenea oameni printre tinerii de astăzi.

Ca să poți trăi în haltele din Sarî-Ozeki trebuie să fii tare. Altfel putrezești de viu. Stepă-i uriașă, omul - mai nimic. Stepă-i nepăsătoare, ei îi e totuna de ți-e rău sau bine, trebuie s-o iei așa cum e. Dar omului nu-i e totuna ce se-ntâmplă pe lume, omul se zbuciumă și tânjește, i se tot pare că undeva, aiurea, printre alți oameni, ar fi avut mai mult noroc și că a nimerit aici numai din greșeală... De aceea în fața stepei, a măreței și neînduplecatei stepe, omul se pierde cu firea, se descarcă întocmai ca bateria motocicletei cu ataș a lui Șaimerden. Stăpănu-său o tot cruță, nici merge el cu ea, nici îi lasă pe alții. Așa că mașinăria, tot zăcând fără folos, de la o vreme n-a mai vrut să meargă, puterea ce-o puneă în mișcare a secat. Așa și omul în halele din Sarî-Ozeki: dacă nu se pune pe treabă, nu prinde rădăcini în stepă, nu se dă după ea, cu greu se poate ține pe picioare. Unii, privind pe geam din goana trenurilor, se-apucau cu mâinile de cap - Dumnezeuule, cum or putea trăi oamenii aici? Cât vezi cu ochii - numai stepă

și cămile! Uite să trăiesc, fiecare cât îl țin băierile răbdării. Trei, hai, patru ani mai răbdau, pe urmă - gata, lichidarea și pe-aci ți-e drumul, cât mai departe de locurile astea.

La Boranlî-Burannîi doar doi oameni se statorniciseră pentru toată viața - Kazangap și el. Burannîi Edighei. Câți nu se perindaseră și pe-aici de-a lungul anilor! Pe sine îi venea să se judece, e drept, nu se dăduse bătut, dar Kazangap muncise aici patruzeci și patru de ani, și nu pentru că ar fi fost mai prost ca alții. Edighei nu l-ar fi dat pe zece... Și uite că nu mai e, s-a dus Kazangap...

Trenurile trecură - unul spre Est, celălalt spre Vest. Liniile rămaseră o vreme pustii la Boranlî-Burannîi. Și deodată, totul păru a învia împrejur - stelele străluceau mai puternic și mai clar pe bolta întunecată, vântul se zbenguia mai neastâmpărat prin ierburile de pe talazuri și printre traverse, prin prundișul dintre șinele ce mai zvoneau încă stins.

Edighei nu reintră în canton. Rămase acolo, pe gânduri, rezemat de un stâlp. Departe, în câmp, dincolo de calea ferată, se zăreau siluetele nedeslușite ale cămilelor. Stăteau nemișcate în lumina lunii, așteptând să treacă noaptea. Printre ele, Edighei o deosebi pe a lui. Botezată, după numele stăpânului, Burannîi Karanar - cea mai puternică și mai iute de picior din ținut. Edighei era tare mândru de Karanar, un mascul dăruit cu o rară vigoare, cu toate că nu era ușor de stăpânit, căci, cât era tânăr, Edighei nu-l jugănise, iar apoi nu se mai atinsese de el, îl lăsase *atan*.

Printre alte treburi pe care le avea de dus la bun sfârșit a doua zi, Edighei își aminti că, dis-de-dimineată, trebuia să-l aducă pe Karanar și să-l înșeueze, căci avea nevoie de el pentru feluritele drumuri legate de înmormântare. Și-i mai veniră în minte o mulțime de alte griji...

La haltă, oamenii dormeau încă, liniștiți. Clădirile feroviare, înșirate de aceeași parte a căii ferate, un grup de căsuțe, șase cu totul, din panouri prefabricate, cu

acoperișuri din ardezie, apoi casa lui Edighei, ridicată de el însuși, și coliba de chirpici a răposatului Kazangap și felurile construcții auxiliare, cuptoare, împrejmuiri din stuf pentru vite, iar în centru - de câțiva ani încoace - pompa de apă, și ea a tuturor, acționată de vânt și electricitate, uneori manual - asta era întreg cătunul Boranlî-Burannîi.

Ăsta era tot, aruncat aici, lângă nesfârșita cale ferată, în nesfârșitele stepe Sarî-Ozeki - mărunță verigă de legătură într-un sistem ramificat, aidoma capilarelor, de halte, stații, gări, noduri de cale ferată și orașe... Ăsta era tot, aruncat aici, deschis, ca la spovedanie, tuturor vânturilor lumii, mai cu seamă, celor ce bântuie iarna. Când viscoalele stepei învolbură zăpada, îngropând casele până la ferestre în troiene și acoperind calea ferată cu nămeți înghețați... De aceea se și numea halta Boranlî-Burannîi, așa scria pe placa indicatoare. Boranlî - în kazahă, Burannîi - în rusă...

Edighei își aminti că, până să-și fi făcut apariția felurile mașinării ce curățau acum zăpada - care improșcând-o-n șuvoaie, care împingând-o în lături cu ajutorul unor uriașe lame deversoare, care în alt chip, - el și Kazangap trebuiseră să lupte, cum se zice, pe viață și pe moarte cu nămeții. Și parcă nici nu erau chiar atât de îndepărtate acele vremuri. În cincizeci și unu și cincizeci și doi, bunăoară, ce ierni cumplite fuseseră! Poate numai pe front se mai întâmpla așa, să-ți pui viața pe o carte, pentru un atac, pentru aruncarea unei grenade sub tanc... Așa fusese și aici. Chiar ducă nu te omora nimeni. Te omorai singur. Câte troiene nu dăduseră ei deoparte cu mâinile lor, degajând zăpada cu târșitoarele, ba chiar cărând-o cu sacii, mai ales la kilometrul șapte, unde calea ferată trecea printr-un fel de văioagă, de fiecare dată credeau că e ultima bătălie cu râpa viscolită și că pentru a o câștiga merita s-o și dai dracului de viață, fără să stai prea mult pe gânduri, numai să nu mai auzi cum urlau trenurile în stepă - că ele ce știau, voiau cale liberă!

Dar zăpezile acelea se topiseră, trenurile acelea se pierduseră în zare, anii aceia trecuseră. De toate astea nu-i mai păsa azi nimănui. De parcă nici n-ar fi fost. Acum, cei din serviciul de întreținere dădeau pe-aici din an în paști - niște tipi zgomotoși, alcătuind brigăzi de revizie - și nu numai că nu voiau să creadă, nu puteau pricepe, nu le intra în cap cum vine asta: troienele stepei și sus, pe terasament, câțiva oameni cu lopeți. Gogoși! Ba, câte unii îți râd în nas: la ce bun toate astea - de ce, adică, să înduri atâtea, de ce să-ți distrugi viața, ca ce chestie! Noi n-am fi făcut așa ceva pentru nimic în lume! Ducă-se dracului! Ne-am fi pus palma-n fund și valea! În cel mai rău caz, ne-am fi aciuit pe la vreun șantier, sau unde-o fi, numai viață de om să fie. Atât am lucrat, atât îmi dai. Iar dacă-i șvung, adună, neică, brațe tari și mai pune ceva parale. „Ehei, moșnegilor, de fraieri v-au luat. Fraieri o să muriți!“...

Când dădea peste isteți din ăștia, Kazangap nici nu-i lua în seamă, de parcă spusele lor nu l-ar fi privit câtuși de puțin, zâmbea numai, ca și cum ar fi știut despre sine ceva important și care nu era de nasul lor. Dar Edighei nu se putea stăpâni, exploda, uneori se lua în gură cu ei, făcându-și zadarnic sânge rău.

Adevărul e că el și Kazangap mai vorbeau despre lucrurile astea, care făceau acum hazul tipilor din vagoanele speciale de revizie, despre astea și despre multe altele; încă în anii de demult, când deșteptii ăștia se mai jucau cu puța-n praf, încă de-atunci întorseseră ei doi viața pe toate fețele, atât cât îi ducea mintea, și o ținuseră așa mereu, și erau niște ani de-atunci, de prin patruzeci și cinci, vorbiseră mult și pe îndelete, mai cu seamă după ce Kazangap ieșise la pensie și, cine știe de ce, călcase cu stângul, plecase la oraș, să stea cu fiu-său, dar după trei luni se întorsese. Vorbiseră îndelung despre toate câte sunt pe lume. Înțelept bărbat Kazangap. Aveai ce-ți aminti de pe urma sfaturilor cu el... Și, brusc, Edighei își dădu seama, cu dureroasă limpezime, că de-acum cu atât

rămăsese: cu amintirile...

Intră grăbit în canton, căci auzise declicul interfonului. Măgăoaia hârâi și şuieră îndelung, ca viscolul în stepă, abia apoi prinse glas.

— Edike, alo, Edike, - spuse, răgușit, Șaimerden, dispecerul de serviciu, mă auzi? Răspunde!

— Aud. Zi-i.

— Auzi?

— Aud, aud!

— Cum mă auzi?

— Ca de pe lumea ailaltă!

— Da' de ce ca de pe lumea ailaltă?

— De-aia!

— Ăăă... Va să zică, bătrânul Kazangap...

— Ce-i cu bătrânul Kazangap?

— A murit, adică.

Șaimerden se chinuia să găsească cuvintele potrivite împrejurării.

— Cum să spun... Și-a încheiat, va să zică, drumul glorios.

— Da, spuse scurt Edighei.

„Ca să vezi, dobitocul, se gândi el, nici despre moarte nu poate vorbi ca oamenii.”

Șaimerden tăcu o clipă. În microfon se dezlănțuiră și mai abitir hârșăiturile și piuiturile, printre care răzbătea zgomotul unei răsuflări sacadate. Apoi, Șaimerden cârâi:

— Edike dragă, un lucru te rog... Nu-mi... asta, cum îi zice. Nu-mi da bătaie de cap. Dacă tot a murit, ce să mai... Știi că n-am oameni. Ce-ți veni să-i stai la căpătâi? Răposatul, asta, cum îi zice, tot nu se scoală dacă-l priveghezi tu. Eu așa cred...

— Iar eu cred că nu pricepi nimic, se înfurie Edighei. Ce-i aia să nu-ți dau bătaie de cap? Tu ești aici de doi ani, eu am lucrat cu el treizeci. Gândește-te și tu: a murit un om n-avem voie să-l lăsăm singur, în casă pustie...

— Parcă asta, cum îi zice - mortul știe că e singur sau nu

e singur!...

— Dar noi știm!

— Bine, bătrâne, bine, numai - asta, cum îi zice - nu mai țipa la mine!

— Nu țip, îți explic!

— Și ce vrei să fac? N-am oameni. La urma urmei, ce-o să faci acolo, în miez de noapte?

— O să mă rog. O să-l priveghez. Și iar o să mă rog.

— Să te rogi? Tu, Burannîi Edighei?

— Da, eu. Află că știi și eu rugăciuni.

— Asta-i bună, la - asta, cum îi zice - șaizeci de ani de putere sovietică...

— Ce-are a face puterea sovietică! Oamenii se roagă la căpătâiul morților de când lumea. Moare un om, nu o vită!

— Bine, bine, n-ai decât să te rogi, dar nu mai țipa. Trimit după Edilbai, dacă o să vrea, asta, cum îi zice, să-ți țină locul... Acum las-o baltă, că vine o sută șaptesprezece, trece-l pe-a doua secundară...

Și Șaimerden închise, în aparat răsună declicul întrerupătorului. Edighei se îndreptă grăbit spre macaz și, schimbându-l, tot chitea dacă Edilbai o să se învoiască să-l schimbe, dacă o să vină. Mai prinse curaj - uite că oamenii au totuși suflet -, când văzu geamurile celor câteva case luminându-se. Căinii lătrau. Așadar, nevastă-sa nu pregeta, îi ridica pe toți în picioare.

Între timp, o sută șaptesprezece intrase pe linia secundară. Din cealaltă parte se apropia o garnitură alcătuită numai din cisterne. Trenurile se încrucișaseră, trecând unul spre Est, celălalt - spre Vest.

Se făcuse două noaptea. Strălucirea stelelor crescuse și fiecare astru se deslușea distinct. Lumina lunii se revărsa și ea bogată peste Sarî-Ozeki, prinzând parcă, pe clipă ce trecea, puteri noi. Sub bolta înstelată se întindea nesfârșită, până hăt-departe, stepa; numai siluetele cămilelor, și între ele cea uriașă a lui Burannîi - Karanar, și contururile mohorâte ale haltelor mai apropiate se

profilau, ca mari umbre, încolo totul, de amândouă părțile căii ferate, se îneca în necuprinsul nopții. Vântul nu adormise, şuiera neostoit printre ierburi...

Edighei nu-și afla locul, ieșeau mereu din canton să vadă dacă nu apare cumva Edilbai. Într-un rând zări, nu prea departe, o mică sălbăticiune. Era o vulpe. Ochii ei aruncau sclipiri galben-verzui. Stătea abătută, cu capul plecat, lângă stâlpul acela de telegraf: nu se hotăra nici să se apropie, nici s-o ia la fugă.

— Ce cauți aici? șopti Edighei, amenințând-o în glumă cu degetul. Vulpea nu se sperie. Ia vezi! Ți-arăt eu ție! Și bătu din picior.

Vulpea se îndepărtă printr-un salt, apoi se așeză din nou, tot cu fața spre el. Îl privea stăruitor și trist, așa i se păru lui Edighei, nu-și mai dezlipea ochii de la el, sau de la ceva aflat în imediata apropiere. Ce-o adusese aici, oare ce-o împinsese spre așezarea omenească? Lumina electrică sau, poate, foamea? Lui Edighei purtarea vulpii i se păru stranie. Ce-ar fi să-i facă de petrecanie cu un pietroi? Cum să lași să-ți scape o pradă care te îmbie singură s-o înșfaci? Edighei dibui o piatră mai măricică. O cântări în palmă și ridică brațul, dar și-l coborî numaidecât. Lepădă piatra la picioare. Îl trecuseră toate nădușelile. Doamne, câte-i mai trec omului prin minte! Năzbâtii cu ghiotura. Când să dea cu piatra, își amintise deodată ce-i povestise cineva - nu știa exact cine, poate unul din tipii ăia din vagonul special, sau fotograful cu care stătea el de vorbă despre Dumnezeu, ori poate altcineva, dar nu, Sabitjan îi povestise, arză-l-ar focul, ăsta cum deschide gura îți toarnă câte-o trăснаie, tot felul de întâmplări cu tâlc, pe care le povestește numai ca să-l bage lumea în seamă, să se crucească proștii da, Sabitjan, fiul lui Kazangap, îi vorbise despre reîncarnarea spiritelor.

Atâta amar de școală pe seama obștii ca să iasă un flecar fără istov. La prima vedere, ai fi zis că-i ceva de capul lui. Știa, chipurile, de toate, auzise, chipurile, despre toate, dar

ce folos! Îl purtaseră prin internate și institute, dar uite că nu era nimic de capul lui. Lauda de sine și trasul la măsea. Toasturi care mai de care mai întortocheate - asta da, și când era vorba de treabă - mîlc. Într-un cuvânt, un terchea-berchea, un nimic pe lângă Kazangap, cu toate că se fălește nevoie-mare cu diploma aia. Nu, nu era de nădejde, nu semăna cu taică-său. Dar, naiba să-l ia: ăsta era, ce să-i faci.

El povestise odată că, în India, dăinuie credința că, în clipa când omul moare, sufletul lui trece într-o altă vîietate, nu contează ce fel, fie ea și furnică. Și se mai crede pe-acolo că, înainte de a se fi născut, orice om a fost fie fiară, fie pasăre, fie gîză. De aceea la ei e mare păcat să ucizi o viețuitoare - chiar și-un șarpe, o cobră de le iese în cale, nu se-ating de ea, se înclină și-i fac loc să treacă.

Câte minuni nu-s pe lume. Cât or fi de adevărate - cine știe! Lumea-i necuprinsă și mintea omului n-o-ncape. Când sta gata să arunce cu piatra după vulpe, Edighei se gîndise: dar dacă în ea sălășluiește sufletul lui Kazangap? Dar dacă, strămutându-se în vulpe, Kazangap venise la cel mai bun prieten al lui, pentru că după ce murise îi era urât singur în coliba aceea? „Am dat în mintea copiilor! se ocări în sinea sa Edighei, rușinat. Cum de-mi poate puia mintea așa ceva? Halal de mine! M-am prostit de tot!”

Și totuși, apropiindu-se cu pași grijulii de vulpe, îi vorbi ca și cum aceasta l-ar fi putut înțelege:

— Șterge-o, n-ai ce căuta aici, fugi la tine în stepă. Hai, du-te. N-auzi? Numai nu într-acolo. Acolo sunt câini. Du-te cu Dumnezeu, du-te acasă, în stepă.

Vulpea se întoarse și se depărtă în fugă mărunță. Mai privi de cîteva ori în urmă. Apoi dispăru în beznă.

Între timp, de haltă se apropiase o altă garnitură. Pufăind, trenul își încetini treptat mersul, purtând cu sine aura mișcării - o pâclă luminoasă de colb deasupra vagoanelor. Când se opri, din cabina locomotivei care sforăia reținut din pricina mișcării pistoanelor în gol se iți

mecanicul:

— Hei, Edike, Burannîi, *assalam-aleikum!*

— *Alekim-assalam!*

Edighei își încordă privirea, ca să-l deslușească mai bine. Pe ruta asta toți se cunoșteau între ei, îl știa, într-adevăr. Îl rugă să lase vorbă la stație, la Kumbel, unde locuia Aizada, s-o anunțe că murise taică-său. Mecanicul se învoi numaidecât. Din respect pentru Kazangap, cu atât mai mult cu cât la Kumbel echipa de mecanici se schimba, ba îi făgădui chiar ca la întoarcere s-o aducă pe Aizada cu familia ei, dacă până atunci aceasta avea să fie gata de plecare.

Un om dintr-o bucată. Edighei simți chiar o anumită ușurare. Una din însărcinările pe care și le luase era îndeplinită.

Peste câteva minute trenul porni și, pe când își lua rămas bun de la mecanic, Edighei zări un lungan înaintând spre el de-a lungul garniturii ce lua viteză. Privi mai atent. Era Edilbai.

Până când Dlinnîi Edilbai² prelua schimbul, până mai vorbiră de cele întâmplare, oftând și pomenindu-l pe Kazangap, la Boranlî-Burannîi se încrucișară, văzându-și fiecare de drum, alte două trenuri. Iar când, scăpat de orice grijă în legătură cu cantonul, Edighei porni spre casă, își aminti - mai bine mai târziu decât niciodată - că, mai înainte, uitase să-i spună nevesti-si, mai bine zis să se sfătuiască du ea, cum ar face să le dea de știre fetelor și ginerilor lor despre sfârșitul bătrânului Kazangap. Cele două fete ale lui Edighei, amândouă măritate, locuiau pe cu totul alte meleaguri - lângă Kîzîl-Orda. Cea mare lucra la un sovhoz specializat în cultura orezului, bărbatu-său era tractorist tot acolo. Cea mică locuise un timp la o stație de cale ferată de lângă Kazalinsk, apoi însă se mutase cu familia mai aproape de sora cea mare, și acum bărbatul

² Dlinnîi Edilbai - „Edilbai cel Lung” (de la rus. *dlinnîi* - lung).

mezinei lucra în același sovhoz, ca șofer. Și, cu toate că n-aveau cu Kazangap o legătură de rudenie care să le oblige să vină neapărat la înmormântarea lui, Edighei era încredințat că acesta însemnase pentru ele mai mult decât orice rudă. Fetele lui Edighei se născuseră la Boranlî-Burannîi. Aici crescuseră, carte învățaseră la școala din stația Kumbel, o școală cu internat, unde le duceau pe rând ba Edighei, ba Kazangap. Și le aminti. Își aduse aminte cum le aduceau și le duceau, în vacanță și din vacanță, cocoțate pe cămilă. Cea mică în față, el la mijloc și cea mare în spate - așa călătoreau ei trei. Câte trei ceasuri, ba iarna și mai mult, alerga Karanar în trap ușor de la Boranlî-Burannîi la Kumbel. Iar când, dintr-un motiv sau altul, Edighei nu putea merge cu ele, le ducea Kazangap. Le fusese ca un tată. Edighei hotărî să trimită o telegramă, iar ele să facă așa cam vor crede de cuviință. Măcar să afle că bătrânul Kazangap nu mai este...

Apoi se gândi că a doua zi dimineața trebuia întâi și-ntâi, să-l aducă de la pășune pe Karanar, căci avea să-i fie de mare trebuință. Nu-i ușor să mori, și nici să înmormântezi cum se cuvine un om nu-i ușor... Descoperi mereu că ba nu-i una, ba nu-i alta și trebuie făcute toate în grabă, începând cu giulgiul și terminând cu adunatul lemnurilor trebuincioase pentru pregătirea pomenii.

Pe când gândea el așa, văzduhul se clătină parcă deodată, amintind undele de șoc de pe front, și pământul se cutremură sub picioarele lui. Edighei văzu cum, chiar în fata sa, departe, în stepă, acolo unde se afla, după câte știa el, cosmodromul Sarî-Ozeki, crescă, împlântându-se în țării, un imens vârtej de foc. Edighei încremeni, uluit: o rachetă își făcea zborul spre cosmos. Nu văzuse niciodată așa ceva. Știa, firește, ca toți ceilalți, de existența cosmodromului Sarî-Ozeki-1 - la vreo patruzeci de kilometri sau chiar mai puțin - și mai știa că într-acolo ducea o derivație a căii ferate, pornind de la gara Togrek-Tam, ba se mai spunea că în partea aceea de stepă se

înălțase un mare oraș, cu magazine uriașe. Auzise, bineînțeles, la radio, știa din discuții și citise prin ziare despre cosmonauți, despre zborurile cosmice. Toate acestea se întâmplau undeva, în apropiere, în orice caz la un spectacol de amatori din orașul unde locuia Sabitjan - și orașul ăsta se afla mult mai departe, la aproape o zi și jumătate de mers cu trenul - îi auzise pe copii cântând în cor un cântecel în care se spunea că ei sunt cei mai fericiți copii din lume. Căci cosmonauții își luau zborul spre cosmos de pe pământul lor; dar cum zona ce înconjura cosmodromul era considerată închisă, Edighei, măcar că locuia în apropiere, se mulțumise cu ce afla de ici și de colo. Și iată că acum vedea pentru întâia oară cu ochii lui cum se înălța spre țăriile-nstelate racheta aceea, într-o vâlvătaie dezlănțuită, luminând împrejurimile cu străfulgerări tremurătoare. Edighei se înfiora: oare, într-adevăr, vatra aceea de foc purta înlăuntrul ei un om? Sau chiar doi? Dar cum se face că, trăind aici de atâta vreme, nu mai văzuse niciodată o lansare - și doar fuseseră atâtea, nici nu le mai puteai ține socoteala. Poate că navele fuseseră lansate ziua. În lumina soarelui și de la asemenea depărtare, le-ai fi putut numai cu greu desluși. Dar asta de ce și-o fi luat zborul în puterea nopții? Poate că era vreo grabă, sau poate chiar așa trebuia? Sau poate, părăsind Pământul noaptea, ajung pe orbită în plină zi? Tot Sabitjan le povestise, atât de sigur pe sine de parcă ar fi fost el însuși acolo, că, în cosmos, noaptea se schimbă în zi la fiecare jumătate de ceas. Ar trebui să-l mai descoasă pe Sabitjan. Sabitjan știe tot. Se și vrea atotștiutor și mare mahăr. De, lucrează la regiune. Dar tot n-ar trebui să se dea drept cine nu este. La ce bun? Vorbește cum ți-i vorba și poartă-te cum ți-i portul. Or el... „Deunăzi, m-am întâlnit cu cutare, zice, om mare, și i-am zis eu cutare și cutare“. Când acolo, Dlănnîi Edilbai a povestit cum îl căutase într-o bună zi la serviciu. Alerga Sabitjan al nostru, zice, în sala de primire, ca o suveică, între telefon și ușa cabinetului.

Abia mai prididea: „Am înțeles, Aljapar Kaharmanovici! Da, Aljapar Kaharmanovici! Numaidecât, Aljapar Kaharmanovici!” Iar șeful, zice, stă în cabinet și apasă pe butoane. Așa că nici nu izbutiseră să stea de vorbă ca lumea... Va să zică, asta a ajuns, zice, consăteanul nostru din Boranlî. În sfârșit, mai dă-l încolo... Îi părea rău doar de Kazangap. Suferise mult pentru băiatul lui. Până în ultima zi nu spusese o vorbă rea despre el. Ba se și mutase la oraș, să stea cu ei, cu fiu-său și cu noră-sa; chiar ei îl rugaseră să vină, chiar ei îl duseseră acolo, și uite ce-a ieșit... Dar asta-i altă poveste...

La aceste lucruri se gândea Edighei, întorcându-se spre casă prin noaptea adâncă. Urmări nava cosmică până când se făcu nevăzută. Urmări îndelung minunăția aceea. Iar când imensa ei văpaie, care urca scăzând, se mistui în beznă, după ce mai întâi se prefăcu într-un punct de ceață luminoasă, clătină din cap și-și văzu de drum, încercat de sentimente contradictorii și ciudate. Neîncetând să se minuneze de cele văzute, își dădea seama că acestea erau pentru el lucruri străine, care-i trezeau și uimire, și spaimă. Își aduse aminte deodată de vulpea aceea care alerga de-a lungul căii ferate. Ce-o fi simțit ea, singură în stepa pustie, văzând pe cer vârtejul acela de foc? N-a știut, pesemne, unde să se ascundă mai iute...

Dar nici chiar el, Burannîi Edighei, martorul acelui start al rachetei în noapte, nu bănuia și nici nu i se cuvenea să știe că era vorba de o misiune extraordinară, de salvare, lansată fără nicio festivitate, fără ziariști și gărzi de onoare, în legătură cu un incident neprevăzut petrecut la bordul stației cosmice „Paritet”³ care, în cadrul unui program sovieto-american, evolua de peste un an și jumătate pe orbită botezată convențional „Tramplin”⁴. De unde să știe Edighei toate astea? Edighei nu bănuia nici că acest eveniment se va răsfrânge și asupra lui, asupra vieții

³ „Paritatea”.

⁴ „Trambulina”.

lui - aceasta nu numai în virtutea legăturii inexpugnabile dintre om și umanitate, în înțelesul lor generic, ci în modul cel mai direct și concret. Cu atât mai puțin putea ști că, la scurt timp după lansarea navei de la Sarî-Ozeki, din partea opusă a planetei, de pe un cosmodrom din Nevada, luase startul, spre aceeași stație orbitală „Paritet” de pe aceeași orbită, Tramplin”, o navă americană cu aceeași misiune, dar care venea din sens opus.

Navele fuseseră lansate în cosmos de urgență, la un ordin primit de pe portavionul de cercetări științifice „Konvenția”, baza plutitoare a centrului unic sovieto-american de dirijare a programului „Demiurg”.

Portavionul „Konvenția” se afla în zona sa permanentă de patrulare, în Oceanul Pacific, la sud de insulele Aleutine⁵, într-un patruleter situat la distanță aproximativ egală de Vladivostok și San Francisco. Centrul unic de dirijare tocmai urmărea cu încordare înscrierea celor două nave pe orbita „Tramplin”. Deocamdată, totul mergea bine. Urmau însă manevrele de cuplare cu complexul orbital „Paritet”. Era o problemă dintre cele mai complicate, cuplarea urmând să se realizeze nu succesiv, întâi o navă, apoi, după un interval, cealaltă, ci concomitent, absolut sincron, din două direcții diferite.

De peste douăsprezece ore, „Paritet” nu mai reacționa la semnalele Centrului de pe „Konvenția”, nu reacționa nici la semnalele navelor care se îndreptau spre ea pentru cuplare... Trebuia clarificat ce se petrecuse cu echipajul de pe „Paritet”...

II

⁵ Insulele Aleutine sunt situate între Asia și America de Nord în Oceanul Pacific de nord, la sud de strâmtoarea Bering, separând Oceanul Pacific de Marea Bering.

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

De la Boranlî-Burannî până la Ana-Beiit⁶, cimitirul naimanilor, erau pe puțin treizeci de kilometri, și asta dacă o luai de-a curmezișul prin stepă. Dacă însă voiai să fii sigur că nu te rătăcești, cel mai bine era să urmezi calea obișnuită, care însoțea linia ferată, numai că atunci distanța până la cimitir era mai mare. Trebuia să faci un ocol bunicel, până când calea ferată cotea din valea Kîisîksai spre Ana-Beiit. Dar n-aveai de ales. Așa că, în cel mai bun caz, făceai vreo treizeci de verste⁷ la dus și tot pe-atât la-ntors. Dar, în afară de Edighei, nimeni dintre localnici nu știa precis cum se ajunge acolo, cu toate că de auzit mulți auziseră de străvechiul Beiit, despre care se povesteau fel de fel de istorii, adevărate sau închipuite, dar încă nu avuseseră prilejul să calce pe acele coclauri. N-avuseseră de ce. Pentru prima oară, după mulți ani, în acest cătun cu opt căsuțe se stingea om care trebuia îngropat la Ana-Beiit. Cu câțiva în urmă, când o fetiță murise subit, de astm bronșic, părinții o duseseră s-o îngroape pe meleagurile lor natale, undeva pe lângă Uralsk. Iar nevasta lui Kazangap, bătrâna odihnea în cimitirul din Kumbel - murise acolo, la cu câțiva ani în urmă, și hotărâseră s-o îngroape tot acolo, la Kumbel. N-avea rost s-o aducă pe răposată până la Boranlî-Burannî.

⁶ „cimitirul pentru cinstirea mamei”.

⁷ *Vérstă, verste*, s. f. Unitate de măsură pentru distanțe folosită în trecut (mai ales în Rusia), egală cu 1,067 km.

Iar Kumbel era cea mai mare stație din stepa Sarî-Ozeki, și-apoi, acolo locuia fiică-sa, Aizada, și ginerele ei care, o fi fost el flusturatic și bețiv, dar era, oricum, din familie. Așa că, zicea lumea, o să aibă grijă de pământ. Dar pe atunci mai trăia Kazangap, el hotărâse ce și cum trebuia făcut.

Acum însă oamenii stăteau în cumpănă.

Edighei o ținea pe-a lui:

— Isprăviți odată cu prostiile astea, nedemne de niște djghiți, le-o reteză el tinerilor. Un om ca el nu poate fi înmormântat decât la Ana-Beiit, unde zac strămoșii noștri și unde însuși răposatul a dorit să se odihnească. E timpul să lăsăm vorbele și să trecem la treabă. Haideți să începem pregătirile, căci ne așteaptă drum lung. Măine, dis-de-diminează, pornim...

Toți își dăduseră seama că Edighei era cel mai în măsură să ia o hotărâre. Așa că rămase pe-a lui. E drept, Sabitjan încercase să se opună. Izbutise să ajungă chiar în ziua aceea, cu un marfar, pentru că trenurile de pasageri nu opreau la halta lor. Și faptul că venise în grabă, cu toate că nu știa dacă taică-său mai trăiește sau nu, îl mișcase și într-un tel îl bucurase pe Edighei. Ba chiar se îmbrățișaseră și plânseseră, uniți în durere și tristețe. Mai târziu, amintindu-și de clipele acelea, Edighei avea să se mire de el însuși. Strângându-l pe Sabitjan la piept și plângând, nu se mai putuse stăpâni și repetase întruna, printre sughițuri: „Ce bine c-ai venit, dragule, ce bine c-ai venit!” - de parcă sosirea lui l-ar fi putut întoarce pe Kazangap printre cei vii. De ce se pornise Edighei pe un asemenea plâns, nu pricepea nici el - niciodată nu i se mai întâmplase așa ceva. Plânseseră îndelung, în curte, în ușa colibei acum pustii a lui Kazangap. Ceva îl răzbise pe Edighei. Își amintise, pesemne, că Sabitjan crescuse sub ochii lui, că fusese preferatul lui taică-său, că-l duseseră cu rândul la școala din Kumbel, pentru copiii feroviarilor, că de îndată ce aveau puțin răgaz dădeau fuga la el - fie cu vreo garnitură care mergea într-acolo, fie călări pe cămile,

ca să vadă cum o duce el acolo, la internat, dacă nu supărase pe cineva, dacă nu făcuse vreo boacănă, ca să afle cum învață și ce spun învățătorii despre el... Iar în vacanțe, înfodolindu-l bine în șubă, de câte ori nu bătuseră stepa călare, prin ger și viscol, prin zăpadă pân-la brâu, numai ca să nu întârzie el la școală.

Eh, timpuri fără întoarcere! Toate trecuseră, se topiseră ca un vis. Și uite-l acum om în toată firea, amintind numai pe departe de băiețelul zâmbitor, cu ochi bulbucați, care fusese cândva. Acum poartă ochelari, o pălărie turtită și o cravată scămoșată. Lucrează la oraș și se dă de ceasul morții să pară om de vază, mare activist, dar viața-i parșivă rău, nu-i așa ușor să ajungi șef, mai cu seamă dacă, așa cum se plânsese el în mai multe rânduri, n-ai pe cineva acolo să te sprijine, vreo cunoștință sau o rudă ceva, or, cine era el, fiul unui oarecare Kazangap de la o haltă oarecare, pe nume Boranlî-Burannîi. Sărăcuțul de el! Acum însă nu mai era nici acel tată, un tată de care nu auzise nimeni, dar care era viu, așadar de o mie de ori mai bun decât unul faimos, dar mort, acum nu-l mai avea nici pe acela...

Apoi lacrimile li se mai zvântaseră. Trecuseră la treburi. Și deodată se vădi că drăguțul și atotștiutorul băiețăș venise nu să-și înmormânteze părintele, ci să scape de belea, să-l vâre cum-necum în pământ și să-și ia cât mai rapid tălpășița. Că, adică, de ce să-l mai care atâta drum până la Ana-Beiiit, doar în jur e loc berechet, cât vezi cu ochii numai stepă. Așa că i-ar putea săpa mormântul undeva, prin apropiere, pe vreun dâmb, pe lângă calea ferată, că tot fusese bătrânul revizor de cale, să odihnească în pace și să audă trenurile gonind pe traversele pe care el trudise viața toată. Ba amintise chiar de-o zicală străveche: mortu-odată îngropat, de o grijă ai scăpat. Că ce s-o mai lungească atâta, la ce bun atâta filosofie, în fond e totuna unde te îngroapă, în chestii de-astea cu cât se termină totul mai repede, cu atât mai bine.

Așa vorbea Sabitjan, căutând să se dezvinovățească - îl așteptau, pasămite, la slujbă treburile urgente și importante, timpul, de bună seamă, e scurt, că șefii ce treabă au, ce le pasă lor - aproape-i sau departe cimitirul, ei îi porunciseră să fie înapoi la slujbă în ziua de, la ora de și gata. Șefii sunt șefi, orașu-i oraș...

În sinea lui, Edighei își spuse că era un nerod bătrân. Îi era rușine și ciudă că plânsese în hohote, mișcat la vederea unui individ de teapa asta, fie el și fiul răposatului Kazangap. Se ridică, erau cinci bărbați strânși la sfat pe niște bănci încropite din traverse vechi, lipite de zid, și trebui să-și adune toate puterile ca să se stăpânească și să nu spună de față cu ceilalți, într-o zi ca aceea, ceva umilitor sau jignitor. Cruța amintirea lui Kazangap. Spuse doar atât:

— Sigur, loc e cât poțestești în jur. Și totuși, cine știe de ce, oamenii nu-i îngroapă pe cei dragi unde se nimereste. Și dacă n-o fac, trebuie că au ei un motiv. Altminteri, cui i-ar părea rău după un petec de pământ neroditor? Și-acum, chibzuiți și voi, eu mă duc să văd ce se mai întâmplă.

Și se îndepărtă întunecat, dușmănos, ca să nu cadă în păcat. Sprâncenele i se împreunaseră la rădăcina nasului. Era om aspru și iute la mânie, nu zadarnic îl porecliseră Burannîi. Și acum, dacă ar fi fost singur cu Sabitjan, i-ar fi azvârlit nerușinatului în față tot ce merita. Și încă așa, să țină minte toată viața! Dar nu voise să se lase târât în bârfe muieresti. Muierile oricum șusoteau pline de indignare că, vezi mata, venise feciorul să-și îngroape tatăl ca în vizită, cu mâinile-n buzunare. Să fi adus măcar un pachetel de ceai dacă nu alta. Și nevastă-sa, nora de la oraș, putea avea puțin respect, putea veni să verse și ea o lacrimă, să-l bocească nițel pe socru-său, după datină. Oameni fără rușine, fără inimă. Când bătrânul trăia și mai avea ceva cheag - agonisise și el, bietul, o pereche de cămile cu lapte și vreo cincisprezece oi - atunci fusese bun. Atunci venise și stătuse pe capul lui până când bătrânul vânduse tot ce

avea. Îl luaseră, chipurile, la ei, își cumpăraseră mobilă și mașină, iar apoi bătrânul nu le mai trebuise. Acum nici nasul nu și-l arată pe-aici. Femeile voiseră să-l ia pe Sabitjan la rost, dar Edighei nu le dăduse voie. Să nundrăzniți, zisese, nici gura să deschideți într-o zi ca asta; la o adică, nici nu-i treaba noastră, descurce-se singuri...

O porni spre ocolul în care Burannîi Karanar, smuls de el din pășune și legat, zbiera arar, dar mânios. E drept că o dată sau de două ori pe săptămână venea cu turma să se adape la jghebul de lângă pompă, dar în restul timpului păștea liber, zi și noapte. Scăpase din frâu, ticălosul, și uite-acum că dădea glas nemulțumirii ce-l năpădisese, căscându-și fioros fălcile colțoase și zbierând la răstimpuri - vechea poveste: era iarăși captiv, trebuia să se învețe iarăși cu porunca.

Edighei se apropiase de el, înciudat după discuția cu Sabitjan, cu toate că știuse dinainte cum avea să decurgă. Reieșea că Sabitjan le făcuse o favoare venind la înmormântarea propriului său tată. Pentru el asta era o povară de care trebuia să scape cât mai repede. Edighei nu-și mai bătuse gura de pomană, nu merita, oricum tot el trebuia să le facă pe toate, deși nici vecinii nu pregetaseră. Toți cei care nu erau de serviciu ajutau la pregătirile pentru înmormântarea și praznicul de a doua zi. Femeile adunau de prin case vesela trebuincioasă, curățau samovarele, frământau aluatul, ba chiar începuseră să coacă pâinea, bărbații cărau apă, tăiaseră din traverse vechi lemne de foc - în stepă combustibilul era, ca și apa, o mare problemă. Numai Sabitjan încurca locul de pomană, abătându-i de la treburi, trăncănind întruna - cine ce funcție avea la regiune, cine mai fusese dat afară, cine mai fusese ridicat în rang. Că nevastă-sa nu venise să-și îngroape socrul nici nu-i păsa. Să te crucești, zău așa! Avea, pasămite, nu's ce conferință la care urmau să asiste și niscăi oaspeți străini. Cât despre nepoți, nici nu mai încăpe vorba. Ei se bat pe carte și pe frecvență ca să

obțină medii cât mai mari la examenul de maturitate, că de, dădeau la facultate. „Ce tineret, ce oameni! se revolta Edighei în sinea lui. Pentru ei totul e important pe lume, în afară de moarte!” Gândul ăsta nu-i da pace: „Dacă pentru ei moartea nu înseamnă nimic, se cheamă că nici viața n-o țin la mare preț! Atunci, pentru ce mai trăiesc?”

Edighei își vărsă năduful pe Karanar:

— Ce zbieri așa, crocodilule? Ce urlî spre cer de parcă te-ar auzi însuși Tatăl ceresc?

Edighei își ocăra cămila, făcând-o „crocodil”, numai în cazuri extreme, când era mânios din cale-afară. Tipii din vagonul special îl procopsiseră pe Burannîi Karanar cu porecla asta din pricina dinților lui zdraveni și a năravului rău.

— Dacă nu taci, o să urlî de-a binelea: îți sfarm toți colții, crocodilule!

Trebuia să-i pună șaua și, apucându-se de treabă, Edighei se mai înmuie. Nu se mai sătura privindu-și cămila. Ce animal frumos și puternic! Edighei nu-i ajungea capul cu mâna, deși nu era mic de statură. Încovoie cu dibăcie gâtul cămilei, apoi - lovind-o cu biciușca peste încheieturile pline de bătăături ale picioarelor și îndemnând-o cu glas aspru - o făcu să stea în genunchi. Protestând vehement, cămila se supuse totuși voinței stăpânului și când, într-un sfârșit, își adună sub ea picioarele, își lăsă pieptul la pământ și se liniști, Edighei trecu la lucru.

A înșeua o cămilă cum se cuvine e o treabă la fel de anevoioasă ca zidirea unei case. Șaua trebuie clădită de fiecare dată, și acest lucru cere nu doar pricepere, ci și forță, mai cu seamă când ai de-a face cu un gigant cum era Karanar.

Nu întâmplător îl chema Karanar - adică Atanul Negru. Avea capul mare, negru și pletos, împodobit cu o barbă impunătoare, neagră și ea, crescută până pe greabăn, partea de jos a gâtului era numai cârlionți negri, coborând

până la genunchi într-o coamă deasă și sălbatică - cea mai de seamă podoabă a masculului iar pe spinare i se înălțau, ca două turnuri negre, cocoșele mlădioase. În sfârșit, negru era și pomponul din capătul cozii scurte. Restul - partea de sus a gâtului, pieptul, coapsele, picioarele și pânțele - era, din contră, deschis la culoare, de un cafeniu luminos. Prin asta era măreț și vestit Burannîi Karanar - prin statură și prin coloritul lui neobișnuit. Și era un mascul în plină putere, abia trecuse de douăzeci de ani.

Cămilele trăiesc mult. Pesemne din pricina asta femelele fată pentru prima oară la cinci ani, iar apoi nu în fiecare an, ci la doi ani o dată, ținându-și puiul în pânțele mai mult decât oricare alt animal - douăsprezece luni. Până pe la vreun an și jumătate, puiul trebuie bine îngrijit, ferit de răceală, de curentul din stepă, apoi însă crește văzând cu ochii și nimic nu-l mai sperie - nici frigul, nici arșița, nici seceta...

Edighei se pricepea la cămile și-l crescuse pe Karanar ca la carte. Cele două cocoșe negre - întâiul semn de sănătate și forță - tronau pe spinarea lui ca turnate în fontă. Cândva, Kazangap îi dăruise un pui de cămilă, mai sugea de la maică-sa, era tare mic, firav și pufos ca un boboc de rață asta se întâmplase în anii aceia de început, când Edighei, întors din război, se stabilise la Boranlî-Burannîi. Edighei însuși era tânăr pe-atunci, eh, ce tânăr! Nici cu gândul nu gândea pe atunci că avea să-ncărunțească aici, în stepă. Avea niște fotografii de pe vremea aceea, le privea uneori și nu-i venea să creadă. De necrezut cum se schimbase: albise de tot. Până și sprâncenele îi încărunțiseră. Se schimbase și la chip, firește. Dar trupul nu i se-ngreunase, cum se mai întâmplă la vârsta asta. Așa, parcă de la sine, nici el nu știa cum, își lăsase mai întâi mustați, apoi barbă. Acum nici n-ar fi putut trăi fără ea, i s-ar fi părut că umblă gol. Dar de atunci trecuse, cum se spune, un car de ani.

Chiar și acum, în vreme ce puneă șaua pe Karanar, care

era așezat la pământ, și strunindu-l ba cu vorba, ba prin câte-un gest amenințător - când acesta își mai arăta colții, răgând ca un leu și răsucindu-și capul negru, flocos, la capătul gâtului prelung Edighei își amintea cum fusese în anii aceia. Și liniștea îi cobora în suflet...

Se moșmondi multă vreme tot potrivit și aranjând harnașamentul. De data asta, înainte de a pune șaua, îi acoperi lui Karanar spinarea cu valtrapul cel bun, de sărbătoare, o lucrătură veche, de mână, cu modele persane și mărginită cu canafi lungi, multicolori. Nici nu mai ținea minte când îl împodobise ultima oară pe Karanar cu harnașamentul ăsta scump, păstrat cu atâta grijă de Ukubala. Uite că se ivise iarăși prilejul...

Odată Burannii Karanar înșeuat, Edighei îl făcu să se ridice în picioare și rămase cât se poate de mulțumit. Ba era chiar mândru. Karanar arăta impunător și măreț, împodobit cu valtrapul cu canafi și cu șaua măiestrit așezată între cele două cocoase. Foarte bine, să-l vadă și cei tineri, mai ales Sabitjan, poate aveau să priceapă și ei că înmormântarea unui om care-a trăit cu cinste nu-i o povară, nu-i o piedică-n calea celor vii, ci o clipă măreață, chiar dacă tristă, și de aceea trebuie să i se dea cinstirea cuvenită. Pentru unii cântă fanfara și flutură steaguri, pentru alții se trag salve de tun, alții sunt acoperiți de flori...

Mâine, dis-de-dimineată, el, Burannii Edighei, călare pe Karanar cel împodobit, va porni spre Ana-Beit în fruntea cortegiului, petrecându-l pe Kazangap spre locul de veci... Și cât va ține drumul prin stepa măreață și pustie, Edighei se va gândi la el. Cu gândul la el îl va reda țărânei în cimitirul strămoșesc, așa cum se înțeleseseră. Da, avusese cu el o asemenea înțelegere. Departe sau aproape, nimeni, nici măcar fiul răposatului, nu-l putea face pe Edighei să încalce dorința lui Kazangap...

Să știe toți că așa va fi! Karanar al lui era gata pentru acest drum, înșeuat și împodobit cu valtrapul de

sărbătoare.

— Las' să-l vadă toți.

Edighei îl purtă pe Karanar de căpăstru prin fața tuturor caselor, legându-l apoi lângă coliba lui Kazangap.

— Las' să-l vadă toți. Burannîi Edighei nu-și încalcă făgăduiala.

Numai că nu era nevoie să dovedească asta. În vreme ce el era ocupat cu înșeuatul cămilei, Dlinnîi Edilbai, prinzând un moment prielnic, îl chemase pe Sabitjan deoparte:

— Hai mai la umbră, să stăm puțin de vorbă.

Discuția fusese scurtă. Edilbai nu mai stăruise să-l convingă, îi spusese de-a dreptul:

— Uite ce-i, Sabitjan, mulțumește-i lui Dumnezeu că există pe lume un om ca Burannîi Edighei, prietenul lui taică-tău. Nu ne împiedica să-l înmormântăm pe om cum se cuvine. Iar dacă ți-i degrabă, noi nu te ținem. Arunc eu și pentru tine un pumn de țărână peste sicriu!

— E tatăl meu, și știu eu singur... dăduse să protesteze Sabitjan, dar Edilbai i-o retezase numaidecât:

— Răposatul e într-adevăr tatăl tău, dar tu nu mai ești al tău.

— Ei, și tu acum, dăduse înapoi Sabitjan. Bine, hai să nu ne certăm într-o zi ca asta. Fie și Ana-Beiit, ce contează, mă gândeam numai că-i cam depărțitor...

Cu asta, discuția se încheiase. Așa că, atunci când Edighei se întoarse purtându-l pe Karanar la vedere și le spuse: „Terminați cu prostiile astea, nedemne de niște djighiți. Un om ca el nu poate fi înmormântat decât la Ana-Beiit“, nimeni nu-l contrazise, toți încuviințară în tăcere...

Seara și noaptea vegheară, tăifăsuind ca între vecini, în curtea din fata casei răposatului, mai ales că era vreme bună. După arșița zilei, peste stepă se lăsase o răcoare care prevestea toamna. O liniște majestuoasă, netulburată de nicio pală de vânt, căzuse în amurg peste lume. Berbecul tăiat pentru praznicul de a doua zi era jupuit și acum oamenii beau ceai lângă samovarele aburinde,

vorbind de una, de alta... Aproape toate pregătirile pentru înmormântare erau făcute, nu le mai rămânea decât să aștepte zorile, ca să pornească la drum, spre Ana-Beit. Ceasurile de veghe se scurgeau domol, împăcate, așa cum se cuvine la moartea unui om împovărat de ani, pe care-l petreci cu o durere ostoită...

Iar în Boranlî-Burannîi se încrucișau, ca întotdeauna, trenuri, se întâlneau, venind dinspre Est și Vest, și se despărțeau, gonind spre Vest și spre Est...

Așa stăteau lucrurile în seara din ajunul plecării cortegiului mortuar spre Ana-Beit, și toate ar fi fost bune, dacă nu s-ar fi petrecut o întâmplare neplăcută. Sosiră la înmormântare, cu un marfar, și Aizada cu bărbatu-său. De cum își semnală prezența printr-un răsunător hohot de plâns, Aizada fu înconjurată numaidecât de femei, care se porniră și ele pe bocit. Cel mai rău se prăpădea, alături de ea, Ukubala. Îi era tare milă de Aizada. Plânseră și se văicăriră îndelung. Edighei încercase s-o mai liniștească pe Aizada: ce să-i faci, toți murim odată și-odată, trebuie să se împace cu soarta. Dar nu izbutise s-o potolească.

Așa cum se întâmplă adesea, Aizada găsi în moartea tatălui ei un prilej de a-și despovăra inima prin plâns, vărsându-și în fața tuturor amarul, durerea ei de mult neîmbrăcată în cuvânt. Cu părul răvășit, buhăit la chip, îi vorbea, plângând, tatălui mort, văietându-se amarnic, muiereste, de soarta nemiloasă care nu-i hărăzise și ei un suflet de om s-o înțeleagă și s-o mângâie, ci numai viață potrivnică încă din tinerețe: bărbatu-său era un bețiv, copiii umblă hai-hui cât e ziua de lungă, lipsiți de supraveghere și neștiind de frica nimănui, de aceea ajunseseră niște derbedei, azi-măine tâlhari, or să se-apeuce de spart vagoane, cel mare și începuse să bea, miliția o prevenise că dacă nu-i ține din scurt or să intre pe mâna procuraturii. Dar ce putea face ea de una singură, cu șase zdrahoni! Și tatălui lor puțin îi pasă...

Într-adevăr, bărbatului ei nu-i prea păsa, ședea și el

acolo, șleampăt și mahmur, cu chipul mohorât și înstrăinat - venise totuși la înmormântarea lui socru-său - și fuma niște țigări ieftine, rău-mirositoare. Nu era prima oară că auzea așa ceva. Știa că nevastă-sa o să țipe ce-o să țipe, dar până la urmă tot o să ostenească... Numai că, în momentul cel mai nepotrivit, își vârî coada frate-său, Sabitjan. De-aici începu totul. Sabitjan prinse s-o rușineze pe soră-sa, că, adică, unde s-a mai văzut așa ceva, ce purtare era asta, la urma urmei de ce venise: să-l înmormânteze pe taică-său, ori să se facă de râsul lumii? Așa-și plânge o fată de djighit preacinstitul părinte? Nu deveniseră peste ani bocetele femeilor kazahe legende și cântece pentru urmași? Numai morții puteau asculta fără să se ridice din mormânt acele bocete; cei vii vărsau râuri de lacrimi. Răposatului i se aduceau laude, virtuțile lui erau ridicate-n slăvi - așa boceau pe vremuri femeile. Și ea? Izvodise un bocet de orfană, să afle toți cât de năpăstuită era!

Aizada păru că atât așteptase. Se porni pe țipăt cu îndoită putere și furie. Că deștept și învățat te-ai mai făcut! De ce, zice, n-o înveți întâi pe nevastă-ta? De ce nu-i vârî ei pe gât povețele astea frumoase? De ce nu s-a milostivit să se înfățișeze aici și să ne trântească un bocet cât de măreț? Ba n-ar fi fost cu păcat nici să-i aducă un dram de cinstire lui bietul tata, pe care voi - ea, bestia, și cu tine, otreapă de sub papuc ce ești - l-ați jumulit, de nu i-ați lăsat un cap de ață. Bărbatu-meu, așa bețiv cum e, uite-l coala; dar nevastă-ta, deșteapta pământului, unde-i?

Moment în care Sabitjan prinsese să zbiere la cumnatu-său, cerându-i s-o potolească pe Aizada, iar acesta, înfuriindu-se subit, se repezise la Sabitjan să-l strângă de gât...

Oamenii izbutiseră numai cu greu să potolească cîmotia pusă pe hartă. Toți se simțiseră stingheriți, li se făcuse rușine. Edighei era foarte mâhnit. Știa el câte parale fac, dar la așa ceva nu se așteptase. Așa că-i dojenise cu toată

asprimea: dacă n-aveți pic de respect unul pentru altul, măcar nu întinați amintirea tatălui vostru, altfel, fie ce-o fi, nici nu vă mai îngădui să rămâneți aici, și numai voi o să fiți de vină...

Da, uite la ce întâmplare neplăcută fuseseră martori în ajunul înmormântării. Sufletul lui Edighei se întunecase. Și iarăși i se împreunară sprâncenele pe fruntea mohorâtă, și iarăși prinseră a-l munci întrebările - de unde se prăsiseră asemenea copii, cum de ajunseseră în balul ăsta? Asta visaseră, el și Kazangap. Pe vremea când, pe arșiță sau ger năprasnic, îi purtaseră la internatul din Kumbel, numai să învețe ei carte, să se ridice, să nu dârdâie ca ei la cine știe ce haltă amărâtă, blestemându-și soarta: uite, adică, ce părinți am avut... Dar totul se brodiseră anapoda... De ce oare? Ce-i împiedicase să devină și ei oameni, niște oameni pe care, privindu-i, să nu ți se facă silă?

Și din nou Dlinnîi Edilbai fu cel care-i scosese din impas, arătând o chibzuință care ușura în mare măsură misiunea lui Edighei, Edilbai știa ce era în sufletul lui. Copiii sunt, oricum ai lua-o, fețele cele mai de seamă la înmormântarea unui părinte, așa e de când lumea. N-ai ce le face, n-ai cum îi ascunde, oricât de neobrăzați și de neisprăviți ar fi ei. Ca să abată cât de cât gândul oamenilor de la sfada aceea dintre frate și soră, care-i mâhnise pe toți, Edilbai îi pofti pe bărbați în casa lui.

— Haideți, spuse, înăuntru, n-o să stăm să numărăm stelele; haideți la mine să bem un ceai, să mai stăm la taifas...

În casa lui Dlinnîi Edilbai, Edighei intră ca într-o altă lume. Mai trecuse și înainte pe la el, de, ca între vecini, și trăise de fiecare dată o mare mulțumire, îi tihnea, sufletul i se umplea de bucurie pentru familia lui Edilbai. Astăzi simțea nevoia să stea aici și mai mult, de parcă acea casă l-ar fi ajutat să-și regăsească niște puteri pierdute.

Dlinnîi Edilbai era feroviar ca toți ceilalți, primea leafa pe care o primeau toți ceilalți, locuia, ca toți ceilalți, într-o

jumătate de casuță din prefabricate - două camere și bucătărie, dar o altfel de viață domnea aici - era curat, plăcut, luminos. Ceaiul, același ca și al celorlalți, părea, la Edilbai, fagure de miere. Nevasta - și frumoasă, și gospodină, pruncii ca pruncii... Or să trăiască în stepă cât or să trăiască, se gândi Edighei, apoi or să se zburătăcească prin locuri mai calde. Rău o să-i pară, tare rău, când or pleca de-aici...

Lepădându-și cizmele în cerdac, Edighei intră în odaie și așezându-se turcește, simți pentru întâia oară în ziua aceea că obosise și era flămând. Își rezemă spinarea pe peretele scânduri și rămase tăcut. În jurul măsuței rotunde se așezară pe jos, și ceilalți oaspeți, vorbind molcom de una, de alta...

Adevărata discuție se legă abia mai târziu, o discuție stranie. Edighei parcă și uitase de nava cosmică ce-și luase zborul cu o noapte în urmă. Dar uite că alții, mai cu știință, tâlcuiau lucrurile în fel și chip, și Edighei căzu și el pe gânduri. Nu că ar fi făcut cine știe ce descoperire, pur și simplu spusele lor și neștiința lui în treburile astea îl umpleau de mirare. Asta nu înseamnă că ar fi simțit vreo muștrare lăuntrică: pentru el, zborurile astea cosmice care-i preocupau atât de mult pe toți erau lucruri îndepărtate, străine, aproape magice. Le și privea de aceea cu un fel de prudență respectuoasă, ca pe manifestarea unei voințe puternice, fără chip, de care, în cel mai bun caz, nu putea decât să ia cunoștință. Cu toate astea, imaginea navei luându-și zborul spre cosmos îl zguduise și-l captivase. Tocmai despre acest lucru venise vorba în casa lui Dlinnîi Edilbai.

La început, șezură și băuseră *șubat* - un cumâs din lapte de cămilă. Un șubat grozav, rece, spumos, ușor alcoolizat. Cei din vagonul special beau adesea zdravăn șubat din asta, îi ziceau bere de Sarî-Ozeki. O dată cu gustările calde, apăru și votca. La ocazii din astea, Edighei nu făcea îndeobște, nazuri, bea și el pentru comeseni, de astă dată

însă nu bău, dându-le astfel, cel puțin așa credea el, și celorlalți de înțeles că nu-i sfătuia s-o ia prea tare - îi aștepta o zi grea, un drum lung, îl neliniștea faptul că ceilalți, mai cu seamă Sabitjan, scăpaseră frâiele, beau votcă amestecată cu șubat. Șubatul și votca fac pereche potrivită ca doi cai buni înhămați împreună - te înviorează, te înveselesc. Numai că azi nu era momentul. Dar cum să le poruncești unor oameni în toată firea să nu bea? Trebuie să-și știe singuri măsura. Bine măcar că bărbatul Aizadei se abținuse până acum de la votcă, unui alcoolic nu-i trebuie decât un strop ca să se îmbete, dar el bea numai șubat, își dăduse, pesemne, și el seama că ar fi fost prea de tot să zacă beat-criță la înmormântarea lui socru-său. Dar cât o putea răbda, numai unul Dumnezeu putea ști.

Și cum stăteau ei așa, vorbind de una, de alta, Edilbai, care-și ospăta musafirii cu șubat - palmele mâinilor lungi se deschideau și închideau aidoma cupelor unui excavator - spuse deodată, întinzându-i ceașca lui Edighei, de cealaltă i parte a mesei:

— Edike, ieri-noapte, când te-am schimbat, abia plecaseși, parcă ceva a țâșnit în văzduh; m-am cutremurat din adânc. Mă uit - o rachetă pornise de pe cosmodrom spre cer! Uriașă! Semăna cu o bielă. Ai văzut-o?

— Ba bine că nu! Am rămas năuc. Asta zic și eu putere! Un snop de vâlvătăi, parcă fără capăt și margini, ridicându-se sus, tot mai sus. Mi se făcuse și frică. De când trăiesc aici, n-am apucat să văd așa ceva.

— Și eu văd pentru prima oară cu ochii mei o rachetă, recunosc Edilbai.

— Ha! Dacă tu ai văzut-o pentru prima oară; apăi noi,ăștialalți, ce să mai spunem! se hotărî Sabitjan să glumească pe socoteala staturii lui Edilbai.

Dlinnii Edilbai se mărgini să schițeze un zâmbet.

— Halal! spuse apoi, retrăind clipele acelea. Mă uit - nu-mi credeam ochilor - un stâlp de foc suind spre tării! Ca să vezi, îmi zic - alt om în cosmos. Drum bun! Și dau

numaidecât drumul la tranzistor, că îl port totdeauna cu mine. Credeam că au să anunțe de îndată la radio. De obicei, urmează imediat o transmisie de la cosmodrom. Și crainicul are un glas sărbătoresc, întocmai ca la mitinguri. Te furnică pe sub piele! Tare-aș mai fi vrut, Edike, să aflui cine era cel pe care-l văzusem chiar eu înălțându-se la cer. Dar n-am izbutit.

— Cum așa? se miră Sabitjan înaintea tuturor, ridicându-și sprâncenele cu un aer contrariat și plin de importanță.

Începuse să se cherchelească. Transpira și se înroșise la chip.

— Uite-așa. Nu s-a anunțat nimic. Am ținut tot timpul tranzistorul pe „Maiak”: n-au suflat un cuvânt...

— Nu se poate! Ceva nu-i în regulă! se îndoi, sfidător, Sabitjan, dând de dușcă încă o înghițitură de votcă cu șubat. Orice zbor în cosmos e un eveniment mondial... Pricepi? E vorba de prestigiul nostru în materie de știință și politică!...

— Nu știu ce s-a întâmplat. Am ascultat special și ultimele știri, și revista presei...

— Hm! își răsuci Sabitjan capul cu ifos. Să fi fost la mine slujbă, aș fi aflat cu siguranță despre ce-i vorba! Mor de ciudă, fir-ar să fie! Poate că, într-adevăr, scârțâie ceva?

— Nu știu ce scârțâie și ce nu, dar mie unul mi-e necaz. Zău așa, mărturisi Dlinnîi Edilbai. Într-un fel, mă simțeam legat de cosmonautul acela. Doar își luase zborul chiar sub ochii mei. Te pomenești, mi-am zis, că o fi zburat vreunul din flăcăii noștri! Ce bucurie pe noi! Poate, cine știe, l-am fi și întâlnit cândva: ar fi fost grozav...

Sabitjan îl întrerupse nerăbdător, încredințat că dezlegase misterul:

— Aha, am priceput! A fost o navă fără pilot. Un experiment.

— Cum vine aia? îl privi pieziș Edilbai.

— Așa... Varianta experimentală. Un fel de probă, pricepi? Lansează o navă fără pilot pentru cine știe ce

întâlnire în spațiu sau, poate, pur și simplu ca să se înscrie pe vreo orbită, și nu se știe ce și cum o să iasă. Dacă totul merge bine, dau comunicat și la radio, și în ziare. Dacă nu - pot să tacă mîlc. Un experiment științific oarecare.

— Eu credeam - și Edilbai își încreți fruntea întristat - că am văzut înălțându-se la cer un om.

Toți tăcură, dezamăgiți întrucâtva de explicația lui Sabitjan, și poate că discuția s-ar fi încheiat aici, dacă Edighei n-ar fi împins-o, fără voia lui, pe alt teren:

— Așadar, djighiți, dacă am înțeles eu bine, în cosmos s-a înălțat o rachetă fără om înăuntru? Atunci cine o conduce?

— Cum cine? Își plesni palmele, cu părelnică uimire, Sabitjan, privindu-l triumfător pe neștiutorul Edighei. Totul, Edike, se face prin radio. La comenzile primite de pe Pământ, de la Centru. Totul e dirijat prin radio. Pricepi? Chiar și când are cosmonaut la bord, racheta e dirijată tot prin radio. Cosmonautul trebuie să primească dezlegare ca să întreprindă el însuși ceva... Asta, neică, e cu totul altceva decât să-l mîi pe Karanar prin stepă; sunt lucruri complicate, nu glumă...

— Ca să vezi, bombăni nedeslușit Edighei.

Însuși principiul dirijării prin radio era de neînțeles pentru Burannii Edighei. În reprezentarea lui, radioul însemna cuvinte, sunete rostite prin eter de la mari distanțe. Dar să te faci prin asta ascultat de un obiect neînsuflețit? Dacă înlăuntru respiră un om, atunci da, e altă treabă: omul îți îndeplinește poruncile - fă asta, fă aia. Edighei ar fi vrut să se dumirească, să întrebe, dar hotărî că nu merită. Sufletul lui se împotriva, cine știe de ce. Tăcu. Prea era umilitor tonul cu care Sabitjan le împărtășea din știința lui. Pasămite, habar n-aveți pe ce lume trăiți, dar pe mine mă socotiți un neisprăvit, ba cumnatu-meu, ultimul dintre bețivi, se și repede la mine să mă sugrume, când colo eu știu mai multe ca voi toți în chestii de-astea. „Ei și, foarte bine, se gândi Edighei, de-

aia te-am purtat pe la școli o viață-ntreagă. E și cazul să știi câte ceva peste ce-a fost de nasul nostru, niște oameni neînvățați.” Și se mai gândi Burannîi Edighei: „Dă-i unuia ca ăsta putere și-ți strică o lume, îi silește pe bieții oameni s-o facă pe atotștiutorii, că altfel nu-i rabdă. Deocamdată nu-i decât o biată caracadă, dar și-așa tare-i mai place să se uite toți în gura lui, măcar aici, în Sarî-Ozeki”.

Iar Sabitjan chiar că își pusese-n gând să-i uluiască, să-i năucească, pesemne pentru ca în felul acesta să mai crească în ochii lor după rușinea ce-o pățise din pricina gâlcevii cu soră-sa și cumnatu-său. Ia să-i amețească el cu vorba, să-i desprindă de întâmplarea aceea. Și începu să le povestească despre tot felul de minunății nemaivăzute, despre cuceriri de-ale științei, sorbind între timp zdravăn din votcă - o înghițitură, alta, iar peste ele șubat. Din care pricină se înfierbântase și mai abitir și începuse să le împuie capul cu niște lucruri atât de năucitoare, încât bieții oameni nu mai știau ce să creadă și ce nu.

— Judecați și voi, spuse - ochelarii-i sclipeau, și el îi îmbrățișa pe toți cu o privire aprinsă, de parcă ar fi vrut să-i fărmece -, în fond noi suntem cei mai fericiți oameni din istorie. Tu, Edike, ești cel mai bătrân dintre noi. Tu știi și cum a fost înainte, și cum e acum. Ce vreau să zic: înainte vreme oamenii credeau în zei. Grecii antici credeau că zeii ar fi trăit pe muntele Olimp. Dar ce zei erau ăia? Niște netoți. Dacă stai și de gândești, n-aveau nicio putere. Nici între ei nu se înțelegeau defel, de fapt, prin asta le mersese buhul, iar viața omului n-o puteau schimba și nici nu se omorau s-o facă. Dar ce mai - zeii ăia nici n-au existat! Mituri. Niște povești. În vreme ce zeii noștri trăiesc alături de noi, uite colea, pe cosmodrom, în stepa noastră, Sarî-Ozeki, și prin asta suntem vestiți în lumea toată: niciunul dintre noi nu-i vede, nu-i cunoaște, și nici nu se cade ca orice Mîrkînbai-Șîikîmbai să se înghesuie: dă laba, adică, noroc, ce mai faci? Dar ei sunt adevărații zei! Tu, Edike, te minunezi că pot să dirijeze prin radio navele

cosmice. Dar asta-i zero, o chestie fumată de mult! Aparate și mașini care lucrează după program. Și o să vină vremea când și oamenii or să fie dirijați prin radio, ca niște automate. Vă dați seama, toți oamenii, cu mic cu mare. Există de pe acum unele date științifice în sensul ăsta. Pornind de la interese superioare, știința a izbutit până și asta.

— Ușurel, ușurel, nu ne lua așa repede cu superioarele tale! îl întrerupse Dlinnîi Edilbai. Ia zi, că eu nu prea pricep: adică fiecare din noi o să trebuiască să poarte tot timpul cu el un fel de tranzistor, așa cum am eu, ca să asculte comanda? Păi din astea sunt de pe acum pe toate drumurile!

— Fugi de-aici, parcă despre așa ceva e vorba? Astea-s fleacuri, jucărioare pentru țângăi! N-o să trebuiască să porți nimic la tine. N-ai decât să umbli și-n pielea goală. Numai că niște unde nevăzute - așa-numiții biocurenți - or să acționeze neîncetat asupra ta, asupra conștiinței tale. De-astea n-ai cum să te-ascunzi.

— Chiar așa?

— Cred și eu, cum altfel? Omul o să facă totul după un program stabilit la centru. O să i se pară că învârtește lucrurile după capul lui, dar, de fapt, o să urmeze indicațiile de sus. Ordine și disciplină. E de trebuință să cânti - ți se va da semnal și ai să te pui pe cântat. Să dansezi? Semnal - începi să ȝopăi. E nevoie să muncești? Te pui pe treabă! Și încă cum! Hoȝia, huliganismul, fărădelegile or să piară-n uitare, numai prin cărțile vechi o să mai poți citi despre ele. Pentru că totul în purtarea omului o să fie prevăzut dinainte - fapte, gânduri, dorinȝe. Bunăoară, acum în lume e o explozie demografică, adică oamenii s-au înmulȝit peste măsură, n-ai ce le da de mâncare. Ce-i de făcut? Trebuie redusă natalitatea. Așa că o să ai de-a face cu nevestă-ta numai când o să ȝi se dea semnal, dacă o îngăduie interesele societăȝii.

— Interese superioare? se interesă Edilbai, nu fără o

urmă de zefleMEA.

— Tocmai! Interesele statului mai presus de orice.

— Și dacă eu uit de interesele astea și o să vreau să-mi fac treaba cu nevastă-mea, sau mai știu eu, ce-o să se întâmple?

— Nimicuța, Edilbai, drăguțule. Pentru că asemenea gând nici n-o să-ți treacă prin minte. Să-ți trântescă în față pe zâna-zânelor, n-o să-i arunci măcar o privire. Pentru că vor interveni biocurenții negativi. Așa că și în cheștiile astea o să se facă ordine deplină. Poți fi sigur. Sau să luăm, de pildă, milităria. Totul după semnal. O să fie nevoie să sari în foc, în foc o să sari; să sari cu parașuta - nici n-ai să clipești; să te-arunci cu o mină atomică sub tanc - într-o clipă. De ce, o să mă întrebați. Pentru că au să cupleze biocurenții neînfricării: gata cu orice fel de spaimă... Așa o să fie!

— Ce prăpăstii! Și le torni cu nemiluita! Ce te-or fi învățat ăia atât amar de vreme? se miră sincer Edilbai.

Cei strânși în jurul mesei râdeau de el fără să se ascundă, îl luau în răspăr, clătinau din cap - a cam scăpat caii băiatul -, dar continuau să-l asculte, îndrugă el bazaconii, dar niște bazaconii cu haz, nemaiauzite, le era tuturor limpede că se cherchelise zdravăn tot leorpăind din vodcă și șubat, dar la ce altceva te puteai aștepta, lasă-l să trăncănească. O fi auzit el câte ceva, pe undeva, cât despre ce era adevăr și ce minciună în spusele lui nu merita să-ți spargi capul. Numai că Edighei se simți deodată înfricoșat de-a binelea. Limbă-lungă ăsta n-o fi croncănind el chiar anapoda, se neliniști el, o fi citit te miri unde sau o fi tras cu urechea, că el pe toate le află așa, în crâmpieie, de pe la cine se nimerește. Dar dacă or fi existând într-adevăr asemenea oameni, și încă mari învățați, vrând și având puterea să ne conducă, întocmai ca zeii?...

Iar Sabitjan îi dădea înainte, dacă tot se simțea ascultat. Sub ochelarii aburiți, pupilele i se dilataseră ca ochii pisicilor în întuneric. Votca - votcă, șubatul - șubat. Acum,

cu brațele larg desfăcute, tocmai povestea despre nu știu ce triumphi al Bermudelor, un loc din largul oceanului unde navele dispar misterios, după cum fără urmă dispar și avioanele ce se încumetă să zboare deasupra acelor ape.

— Unul de la noi de la regiune se tot dădea de ceasul morții să plece în străinătate. Ce l-o fi tras așa așa - naiba știe. Destul că și-a făcut-o cu mâna lui. A dat din coate și până la urmă s-a văzut în avion, călătorind undeva peste ocean, în Uruguay sau Paraguay, și - punct. Taman deasupra triumghiului Bermudelor, avionul a dispărut de parcă nici n-ar fi existat vreodată. Uite-l - nu-i! Așa că, prieteni, la ce bun să te mai zbați după aprobare, să-i dai pe alții la o parte: mai bine fără triumghiuri bermudice, trăiește, neică, la tine acasă: sănătate să fie! Haideți să bem în sănătatea noastră!

„S-a pornit, lua-l-ar naiba, sudui în sinea lui Edighei. Acuși își amintește toastul lui cel de toate zilele. Ce mai pacoste! Cum bea, cum scapă frâiele.” Așa se și întâmplă.

— În sănătatea noastră! repetă Sabitjan, învăluindu-i într-o privire tulbure și lunecoasă, dar străduindu-se să-și păstreze aerul plin de importanță. Sănătatea noastră e cea mai mare bogăție a țării. Chiar așa! Sănătatea noastră e o valoare națională! Căci suntem slujbași ai statului, nu niște fitecine! Și apoi...

Burannîi Edighei se ridică brusc, nemaiasteptând ca Sabitjan să-și termine toastul și ieși din odaie. În cerdac se împiedică - era întuneric și o găleată goală sau cine știe ce altceva i se încurcă printre picioare -, își încălță pe apucate cizmele care, lăsate atâta vreme afară, erau pătrunse de frig, și porni spre casă abătut și mânios. „Eh, sărmane Kazangap! gemu el neauzit, mușcându-și mustața de obidă. Ce naiba se întâmplă - moartea nu-i moarte, durerea nu mai e durere! Stă, se abțiguiе întruna ca la ospăț și - piei lume! A scornit balivernele alea despre sănătate ca valoare publică și le turuie când vrei și când nu vrei. Deie Domnul ca mâine să putem împlini cu cinste datina: apoi, după

înmormântare și praznic, piară-i urma: cine dintre noi are nevoie de el, de cine dintre noi are el nevoie?”

Se vede treaba că zăboviseră totuși destul de mult în casa lui Dlinnîi Edigbai. Se apropia miezul nopții. Edighei respira cu tot pieptul aerul răcoros al nopții de stepă. Vremea făgăduia să fie a doua zi ca de obicei, senină, uscată și destul de fierbinte. Așa e în stepă dintotdeauna: ziua - cald, noaptea - dărdâi de frig. De aici întinderile sterpe: plantelor le e greu să se învețe cu asemenea climă. Ziua, își înalță, învoalte, tulpinile spre soare, jinduie după apă, iar noaptea le răpune frigul. Rămân numai cele care pot supraviețui. Ciulini de tot felul, pelin mai cu seamă, iar sub buza râpelor - smocuri de iarbă, pe astea oamenii le cosesc pentru animale. Geologul Elizarov, un vechi prieten al lui Burannîi Edighei, povestea adesea - și povestea frumos, de parcă ar fi pictat un tablou - că aceste locuri fuseseră cândva acoperite de ierburi bogate, clima era alta, ploi de trei ori mai dese. Și e limpede că, nu-i așa, din această pricină și viața era alta. Turme, herghelii și cirezi străbăteau în lung și-n lat stepa. Toate astea fuseseră de mult, sigur că da, poate chiar înainte de năvala veneticilor acelora floroși, juanjuanii⁸, cărora li se pierduse și urma în veacuri, rămăsese numai pomina. Cum altfel s-ar fi putut statornici în stepă atâta popor? Nu degeaba spunea Elizarov că Sarî-Ozeki sunt o pagină uitată din istoria stepei... După el, nici istoria cimitirului Ana-Beiit nu era lipsită de tâlc. Cărturarii sunt și ei de tot felul, unii recunosc drept istorie numai ce e scris pe hârtie. Dar ce te faci cu vremurile când nu se scriau cărți?...

Zgomotul trenurilor trecând prin haltă îi amintea lui Edighei, printr-o curioasă analogie, furtunile de pe Marea Aral, pe malul căreia se născuse, crescuse și trăise până la război. Și Kazangap era kazah de la Aral. Asta îi apropiase când se întâlniseră la calea ferată, și deseori în stepă

⁸ *Juan-juan* - populație de etnie mongolă care a trăit în nordul Chinei (din Manciuria până în Turkistan) în sec. V-VI d.H.

tânjeau după marea lor, iar cu puțin înaintea morții lui Kazangap, în primăvară, se călătoriseră amândoi la Marea Aral; bătrânul - acum era limpede - se dusesse să-și ia rămas bun de la mare. Mai bine ar fi stat amândoi acasă, căci drumul acela fusese doar un prilej de mâhnire. Marea scăzuse. Seacă Aralul, săracul, e pe ducă. Făcuseră cu trenul vreo zece kilometri pe fostul fund de mare - împrejur, numai argilă nisipoasă și uscată - până să dea de apă. Și Kazangap spusese: „Aralul era cât pământul de mare. Și uite că se duce și el, darmite viața omului“. Și adăugase: „Să mă îngropi la Ana-Beiit, Edighei. Știu că văd marea pentru ultima oară!”

Burannîi Edighei își șterse cu mâneca o lacrimă ce prinsese a-i luneca pe obraz, tuși ca să-și alunge din gâtlee răgușeala aceea scâncită, și intră în coliba lui Kazangap, unde privegheau Aizada, Ukubala și alte femei. Toate femeile din Boranlî treceau pe aici, când una, când alta, după cum le îngăduiau treburile, să mai stea la căpătâiul răposatului ori să dea o mână de ajutor la nevoie.

Trecând pe lângă ocolul vilelor, Edighei zăbovi o clipă lângă stâlpul de lemn de care era priponit, gata înșeuat și împodobit cu valtrapul cu canafi, Burannîi Karanar. În lumina lunii, părea uriaș, calm, puternic, ai fi zis că-i un elefant. Edighei nu se putu abține și-l lovi ușor cu palma pe coapsă:

— Măi, că grozav mai ești!

Chiar în prag, Edighei își aminti din nou, nici el nu pricepea de ce, noaptea trecută. Cum se apropiase vulpea aceea de calea ferată și cum el nu îndrăznise până la urmă să arunce piatra, se răzgândise, și cum apoi, când o pornise spre casă, văzuse cum își lua zborul în depărtare, de pe cosmodrom, nava de foc, urcând spre genunea cea neagră...

III

La ora aceea, în Oceanul Pacific, pe latitudinile lui nordice, era ora opt dimineața. Un soare orbitor își revărsa lumina necuprinsă peste imensa liniște sclipitoare a apelor. Ai fi zis că nimic nu exista aici în afară de apă și cer. Și totuși, tocmai aici, la bordul portavionului „Konvenția”, se derula o dramă de anvergură mondială, neștiută încă din nimeni din afara navei, dramă legată de un eveniment fără precedent în istoria cuceririi cosmosului, petrecut pe stația orbitală americano-sovietică „Paritet”.

Portavionul „Konvenția” - cartierul general științifico-strategic al Centrului de dirijare a Programului planetologic comun „Demiurg” - care, din această cauză, întrerupsese imediat orice contact cu lumea exterioară, nu-și schimbase zona de patrulare din sudul insulelor Aleutine, dimpotrivă, își stabilise și mai riguros poziția, la echidistanță aeriană de Vladivostok și San Francisco.

Și pe nava de cercetare se produsese anumite schimbări. Din ordinul coordonatorilor generali - american și sovietic - ai programului, ambii operatori de serviciu - atât cel sovietic, cât și cel american - ai stației de comunicații cosmice, care recepționaseră informația privind incidentul de pe „Paritet”, fuseseră - temporar, dar strict - izolați, pentru a se evita scurgerea de informații...

Personalul de pe „Konvenția” fusese pus în stare de pregătire avansată de luptă, cu toate că vasul nu avea destinație militară și cu atât mai puțin arme la bord și beneficia de inviolabilitate internațională în virtutea unei hotărâri speciale a ONU. Era unicul portavion civil din lume.

În jurul orei unsprezece, la interval de cinci minute una de cealaltă, era așteptată sosirea pe „Konvenția” a celor două comisii împuternicite de părți să adopte hotărâri de

urgență și să întreprindă toate măsurile practice pe care le vor considera necesare în interesul securității țărilor lor și a lumii întregi.

Așadar, portavionul „Konvenția” se afla la acea oră în largul oceanului, la sud de insulele Aleutine, la echidistanță de Vladivostok și San Francisco. Alegerea acestui loc nu fusese întâmplătoare. Se învederaseră, cu acest prilej, mai convingător ca niciodată, clarviziunea și spiritul de prevedere ale autorilor programului „Demiurg”: până și coordonatele zonei unde evolua nava, la bordul căreia devenea realitate planul de investigații planetologice elaborat, erau o expresie a principiilor deplinei egalități, a parității absolute ce guverna această acțiune de cooperare tehnico-științifică internațională unică în istorie.

Portavionul „Konvenția”, cu întreaga sa zestre tehnică și energetică, aparținea în mod egal celor două părți, era coproprietatea a două state acționare. Avea legătură directă și simultană, prin radio, telefon și TV, cu baza spațială din Nevada și cosmodromul Sarî-Ozeki. Portavionul era deservit de opt reactoare - câte patru de fiecare parte - care asigurau toate transporturile de mărfuri și pasageri pe care le implica legătura curentă a Centrului cu cele două continente. „Konvenția” era comandată de doi căpitani - unul sovietic, unul american: căpitanul 1-2 și căpitanul 2-1; fiecare dintre ei prelua comanda pentru un cart. Întregul echipaj era dublat după același principiu - secunzii, timonierii, mecanicii, electricienii, marinarii, stewarzii...

Structura personalului tehnico-științific al Centrului era asemănătoare. Începând de la directorii generali ai programului, reprezentând fiecare parte - planetologii principali 1-2 și 2-1 -, toți oamenii de știință, indiferent de specialitate, se dublau, reprezentând în egală măsură ambele părți. Tocmai de aceea, stația cosmică plasată pe orbita „Tramplin”, orbita cea mai îndepărtată de Pământ,

se numea „Paritet”, reflectând raporturile dintre partenerii de la sol.

Toate acestea erau, firește, rodul unei prodigioase activități pregătitoare, desfășurate de forurile științifice, diplomatice și administrative din ambele țări. Soluționarea, în cadrul a nenumărate întrevederi și consfătuiri, a tuturor problemelor, mari și mici, ridicate de programul „Demiurg”, ceruse ani îndelungați.

Programul „Demiurg” își propunea să ducă la bun sfârșit cea mai formidabilă misiune planetologică a secolului - studierea planetei X în scopul valorificării mineralelor ei, ce reprezentau surse energetice de neconceput pentru mintea omenească. O sută de tone de rocă X, care putea fi pur și simplu culeasă de pe suprafața aceluia corp ceresc, putea furniza, după o prelucrare corespunzătoare, în echivalent electric și termic, energia necesară întregii Europe timp de un an. Aceasta era natura energetică a materiei de pe X, apărută în condițiile speciale ale aceluia colț de galaxie printr-o evoluție de miliarde de ani. O dovedeau numeroasele probe recoltate de pe suprafața planetei, o confirmau și expedițiile ce debarcaseră în câteva rânduri, firește, pentru scurt timp, pe această planetă roșie a sistemului nostru solar.

Dar argumentul decisiv în sprijinul proiectului de exploatare a mineralelor de pe X fusese existența apei în adâncurile acestei planete aparent atât de aride - fapt fără precedent pe vreo altă planetă cercetată de știință, inclusiv Luna și Venus. Existența incontestabilă a apei pe X fusese confirmată de probele de foraj. Potrivit calculelor efectuate de către oamenii de știință, în subsolul lui X ar fi putut exista un strat de apă în grosime de câțiva kilometri, menținut în stare stabilă de straturile granitice reci de dedesubt.

Tocmai existența acestei uriașe cantități de apă pe X conferea viabilitate programului „Demiurg”. În cazul dat, apa era nu numai sursă de umiditate, ci și materialul

primar pentru sinteza altor elemente necesare vieții, funcționării normale a organismului uman în condiții extraterestre, mai ales pentru sinteza aerului necesar respirației. În plus, apa juca rolul principal în tehnologia flotației inițiale căreia urmau să-i fie supuse rocile de pe X, înainte de a fi încărcate în containerele transgalactice.

Era în discuție chestiunea locului unde urma să fie extrasă energia din rocile X - la stațiile orbitale din cosmos, pentru ca ulterior să fie transmisă pe Pământ prin intermediul unor orbite geosincrone, sau chiar pe Pământ. Mai era timp destul pentru luarea unei decizii.

Se pregătea o mare expediție care urma să transporte pe X, într-o misiune de lungă durată, grupul de specialiști în foraj și hidrologie, în seama cărora cădea punerea la punct a instalației automate de absorbție a apei din adâncurile planetei într-un sistem special de conducte. „Paritet” era, ca să folosim limbajul alpiניștilor, baza principală în drumul spre X. La bordul stației fuseseră deja montate instalațiile necesare pentru descărcarea și încărcarea navetelor care urmau să facă drumuri între X și „Paritet”. Cu timpul, o dată cu terminarea construcției tuturor compartimentelor, „Paritet” urma să ofere unui efectiv de peste o sută de oameni condiții de viață confortabile, incluzând recepționarea permanentă a emisiunilor TV de pe Pământ.

În cadrul acestei mari expediții cosmice, extragerea și analiza apei de pe X ar fi urmat să constituie primul act de activitate productivă realizată vreodată de om în afara planetei sale...

Ziua aceea se apropia. Totul mergea strună...

Pe cosmodromurile din Nevada și Sarî-Ozeki se încheiau ultimele pregătiri în vederea operațiunii hidrotehnice de pe X. Pe orbita „Tramplin”, stația „Paritet” era gata să primească și să reexpedieze spre X primul grup de deștelenitori spațiali.

În concluzie, umanitatea se alia în pragul civilizației sale

extraterestre...

Și, chiar în acest moment, în ajunul lansării spre X a primului grup de hidrologi, cei doi cosmonauți, aflați într-un îndelungat cart cosmic pe nava „Paritet”, dispăruseră fără urmă...

Încetaseră brusc să mai reacționeze la orice fel de semnale - nu răspundeau nici la orele stabilite, nici în restul timpului. Senzația era terifiantă - în afară de senzorii care semnalizau în permanență poziția stației și de canalul pentru corectarea traiectoriei acesteia, toate celelalte sisteme de comunicare radio-TV erau paralizate.

Timpul trecea. „Paritet” nu răspundea la niciun apel. Pe „Konvenția” tensiunea se accentua clipă de clipă. Se avansau tot felul de ipoteze și presupuneri. Ce se întâmplase cu cei doi cosmonauți? De ce tăceau? S-or fi îmbolnăvit, s-or fi intoxicat cu cine știe ce aliment? Dar oare mai trăiesc?

În sfârșit, apelară la un mijloc extrem - declanșară, prin semnal de la sol, alarmă generală de incendiu la bordul stației. Un vacarm la auzul căruia cosmonauților ar fi trebuit să li se facă părul măciucă. Nicio reacție.

Programul „Demiurg” era în mare primejdie. Centrul de pe „Konvenția” recurse atunci la o ultimă posibilitate pentru a clarifica situația. Spre „Paritet” fuseseră lansate de urgență, de la bazele din Nevada și Sarî-Ozeki, două nave cosmice pilotate.

Prima informație furnizată de cosmonauții veniți în misiune de control, după cuplarea simultană cu stația - o acțiune de extremă complexitate prin ea însăși fu uluitoare: parcurgând toate compartimentele, toate laboratoarele, toate etajele, controlând până și ultimul ungher, ei comunicară că cei doi cosmonauți rezidenți nu erau la bord. Nu-i găsiseră. Nici vii. Nici morți...

Așa ceva nu-i trecuse nimănui prin minte. Nicio imaginație, oricât de bogată, n-ar fi fost în stare să explice unde putuseră dispărea subit doi oameni aflați pe stația

orbitală de peste trei luni și care până atunci își îndepliniseră riguros toate îndatoririle. Doar nu se evaporaseră! Nici nu ieșiseră la plimbare în cosmos!

Inspecția de la bordul lui „Paritet” era urmărită în direct de pe „Konvenția”, inclusiv de către cei doi directori generali. Pe nenumăratele ecrane ale Centrului ei putuseră vedea clar cum cei doi cosmonauți-controlori, schimbând între ei scurte observații, străbătuseră, plutind în imponderabilitate, toate secțiunile și compartimentele stației orbitale. Cercetaseră totul pe îndelete, raportând pas cu pas cele constatate. Iată o parte din dialogul „Paritet” - „Konvenția” imprimat pe bandă de magnetofon:

„Paritet”: Ne urmăriți? Nu e nimeni. Nu vedem pe nimeni.

„Konvenția”: Există urme de obiecte sparte, stricăciuni, distrugeri?

„Paritet”: Nu. Totul pare a fi în regulă. Toate sunt la locul lor.

„Konvenția”: Se disting cumva urme de sânge?

„Paritet”: Deloc.

„Konvenția”: Unde se află și în ce stare sunt obiectele personale ale cosmonauților?

„Paritet”: Și în această privință totul pare a fi în regulă.

„Konvenția”: Și totuși?

„Paritet”: Impresia este că cei doi au fost aici până foarte de curând. Cărțile, ceasurile, picupul și celelalte obiecte sunt toate la locul lor.

„Konvenția”: Nimic scris - pe perete sau pe vreo hârtie?

„Pantei”: Până acum nu ne-a căzut sub ochi așa ceva. Dar ia stați! Jurnalul de bord e deschis, paginile la care e deschis sunt scrise de sus până jos. Ca să nu plutească în imponderabilitate, caietul este fixat în cleme și îndreptat cu filele deschise spre intrare...

„Konvenția”: Citiți-ne textul.

„Paritet”: Numaidecât. Sunt două texte alăturate, unul în rusă, celălalt în engleză...

„Konvenția”: Dați-i drumul, ce mai așteptați?

„Paritet: Titlul este „Mesaj către pământeni”. Urmează, între paranteze, o notă explicativă.

„Konvenția: Stop. Nu citiți mai departe. Legătura se întrerupe. Așteptați. O să vă rechemăm curând. Rămâneți pe recepție.

„Paritet: O.K.!

Aici înregistrarea fusese oprită. După ce se consultară, directorii generali ai programului „Demiurg” le cerură tuturor, afară de cei doi operatori, să părăsească încăperea. Abia apoi legătura dublă cu stația orbitală fu reluată. Iată textul lăsat de cosmonauții de pe „Paritet”:

„Stimați colegi, întrucât părăsim stația orbitală «Paritet» în condiții cu totul neobișnuite și pentru un timp nedeterminat, poate pentru o perioadă nesfârșit de lungă - totul depinde de o serie întreagă de factori legați de acțiunea noastră fără precedent -, ne socotim datori să vă explicăm rațiunile hotărârii pe care am luat-o.

Ne dăm foarte bine seama că fapta noastră va apărea, cu siguranță, nu numai neașteptată, ci și, în chip firesc, inadmisibilă în lumina celei mai elementare discipline. Dar o circumstanță absolut excepțională cu care ne-am confruntat aici, în cosmos, la bordul stației orbitale, circumstanță căreia cu greu i se poate găsi asemănare în întreaga istorie a civilizației umane, ne permite să contăm măcar pe înțelegere...

De la o vreme am început să distingem - între nenumăratele impulsuri radio provenind din spațiul cosmic și, în număr mare, din însăși ionosfera Terrei, saturată de zgomote și paraziți - un semnal dirijat în banda de joasă frecvență și de aceea ușor de reperat, care revenea cu regularitate, la intervale egale, mereu la aceeași oră. Inițial, nu i-am dat o importanță

deosebită. Dar semnalul persista, emis sistematic dintr-un punct strict determinat al Universului și, judecând după toate indiciile, orientat cu precizie spre stația noastră orbitală. Acum știm sigur că aceste unde radio, dirijate artificial, străbătuseră eterul și înainte - cu mult înaintea cartului nostru, al treilea pe această stație aflată în cosmosul îndepărtat de peste un an și jumătate. E greu de spus pentru ce, pesemne din pură întâmplare, suntem primii pe care ne-a interesat acest semnal din Univers. Fapt este că am început să supraveghem fenomenul, să-l localizăm, să-i studiem natura și, treptat, am ajuns la convingerea că este de sorginte artificială.

N-am acceptat cu ușurință această idee. Am stat multă vreme la îndoială. Cum puteam susține că am descoperit existența unei civilizații extraterestre, bazându-ne pe o singură dovadă - semnalul acela radio, pe care-l bănuiam de proveniență artificială, emis din misterioasele adâncuri ale Universului? Ne mai reținea și faptul că toate încercările întreprinse anterior de știință cu țelul cum nu se poate mai modest de a descoperi pe planetele învecinate măcar unele semne de viață, fie și în forme dintre cele mai simple, au fost dezolant de infructuoase. Investigațiile pentru identificarea unor lumi raționale extraterestre erau socotite hazardate, iar mai târziu de-a dreptul nerealiste, utopice, deoarece cu fiecare pas înainte în cercetarea spațială aceste șanse se împuținau, chiar și în plan teoretic, asta ca să nu spunem că, practic, se reduceau la zero. N-am avut curajul să vă facem cunoscute presupunerile noastre. Nu intenționam să punem în discuție ideea unanim acceptată a unicității vieții, ca fenomen biologic, atât în trecut, cât și în prezent, pe planeta Pământ. Nu ne-am considerat obligați să vă împărtășim îndoielile noastre în această privință, deoarece sarcinile noastre de serviciu pe

stația orbitală nu implicau observații de acest gen.

Iar când am avut dovada, de astă dată zdrobitoare, că undeva în lume există într-adevăr o viață rațională asemănătoare celei terestre, era prea târziu. În conștiința noastră se produsese un salt, o cotitură, concepția noastră despre alcătuirea lumii se răsturnase și am descoperit deodată că începusem a gândi în cu totul alte categorii decât până atunci. Viziunea calitativ nouă asupra structurii Universului, revelația altui spațiu locuit de ființe adevărate nouă, existența unui al doilea focar puternic de energie rațională ne-au condus la concluzia că, deocamdată, e bine să nu informăm pământeni despre descoperirea noastră, aceasta pornind de la o nouă perspectivă asupra preocupării față de soarta Pământului. Am luat această hotărâre în interesul societății contemporane.

Și acum. Esențialul. Iată cum s-au petrecut lucrurile.

Odată, din pură curiozitate, am hotărât să transmitem un semnal radio în aproximativ aceeași bandă de frecvență, dirijându-l spre acel punct din Univers din care ne parveneau fără încetare misterioasele impulsuri regulate. *Și s-a întâmplat o minune! Semnalul nostru a fost recepționat imediat! A fost reperat și înțeles!* Drept răspuns, în banda de frecvență pe care recepționam, enigmaticul semnal a fost dublat de încă unul, apoi triplat - era un trio de salut, trei semnale sincrone venind din Univers spre noi timp de câteva ceasuri fără întrerupere, ca un marș triumfal care vestea, jubilând, existența unor ființe raționale în afara Galaxiei noastre, a unor ființe ce dispuneau de posibilități extraordinare de contact cu semenii lor, aflați undeva, la o mare depărtare, în universul necuprins. Era o revoluție în viziunea noastră asupra biologiei cosmice, în cunoștințele noastre despre timp, spațiu, distanță... Oare, într-

adevăr, nu mai suntem singuri pe lume, nu suntem niște solitari irepetabili în pustietatea inimaginabilă a Universului? Oare, într-adevăr, experiența umană pe planeta Pământ nu e unica izbândă a spiritului în Univers?

Ca să verificăm autenticitatea descoperirii noastre, am transmis prin radio formula masei globului pământesc, a planetei pe care a răsărit și dăinuie până astăzi viața noastră. Am primit dovada că ne descifraseră - ne-au transmis, în chip de răspuns, formula, foarte asemănătoare, a masei planetei lor, din care am tras concluzia că era vorba de o planetă destul de mare. Cu o forță de gravitație cât se poate de convenabilă.

Astfel a decurs primul nostru schimb de cunoștințe despre legile fizicii, primul contact al omului cu ființe raționale nepământene.

Extratereștrii s-au dovedit a fi parteneri activi, așa că legăturile noastre deveneau pe zi ce trece mai aprofundate și mai strânse. Prin strădaniile lor, contactul căpăta consistență. Curând am dedus că aveau aparate de zbor a căror viteză o egala pe cea a luminii. Am aflat multe alte lucruri comunicând, la început, prin intermediul matematicii și al formulelor chimice. Apoi însă ne-au dat de înțeles că ne cunosc limbajul. Am aflat că, de timp îndelungat - încă de pe când pământenii, izbutind să învingă gravitația, pătrunseseră în cosmos, instalând aici stații orbitale cu personal la bord - ei studiază limbile terestre cu ajutorul unei puternice aparaturi, capabile să recepționeze semnale sonore din profunzimile Galaxiei. Urmărind sistematic legătura radio Cosmos-Pământ, izbutiseră, prin comparație și analiză, să descifreze sensul cuvintelor și frazelor noastre. Ne-am convins de acest lucru când au încercat, pentru întâia oară, să se înțeleagă cu noi în engleză și rusă. A fost

pentru noi o nouă revelație neverosimilă, uluitoare...

Și acum, esențialul. Ne-am încumetat să vizităm această planetă, aparținând unei civilizații extraterestre, a cărei denumire înseamnă, în interpretarea noastră - Liman Împădurit. Chiar locuitorii ei ne-au invitat, a fost inițiativa lor. Iar noi, după o matură chibzuință, ne-am hotărât. Ne-au comunicat că un aparat de zbor trimis de ei, străbătând spațiul cu viteza luminii, va ajunge la stația noastră orbitală în 26-27 de ore. Se obligau ca, în același răstimp, să ne aducă înapoi de îndată ce ne vom fi exprimat dorința în acest sens. La întrebările noastre privind modalitățile de cuplare, ne-au răspuns că nu e cazul să ne facem griji, deoarece aparatele lor de zbor se pot cupla ermetic cu orice obiect, indiferent de configurația și construcția lui. Este, probabil, vorba de un sistem de aderență electromagnetică. Am convenit că cel mai bun lucru ar fi ca aparatul lor să se cupleze la trapa de ieșire în cosmos a stației, urmând ca transferul să se efectueze pe aici. În același fel intenționăm să procedăm la întoarcere, firește, dacă excursia noastră pe Liman se va încheia cu bine...

Lăsăm la bord acest mesaj, sau cum vreți să-l numiți - notă explicativă, scrisoare deschisă, apel... Nu asta e important. Știm foarte bine ce facem și ce răspundere uriașă ne asumăm. Dar nu putem proceda altfel, atâta vreme cât destinul ne-a oferit tocmai nouă șansa de a face umanității acest serviciu mai presus de care nu vedem altul...

Trebuie să știți că cel mai greu a fost să ne biruim sentimentul datoriei, conștiința că eram legați de anumite obligații, de o anumită disciplină, în sfârșit... A trebuit să ne ridicăm deasupra a tot ce e sădit în fiecare dintre noi prin puterea tradiției, prin legi, prin normele sociale de morală. Părăsim «Paritet» fără să

vă prevenim pe voi, conducătorii Centrului, fără să prevenim niciun pământean, fără să obținem aprobarea cuiva pentru telurile și misiunea noastră, dar nu pentru că am nesocoti normele vieții sociale de pe Pământ. Această chestiune a constituit pentru noi subiectul unor dureroase reflecții. Am fost nevoiți să procedăm astfel pentru că ne-a fost ușor să ne imaginăm ce stare de spirit, ce contradicții, ce pasiuni s-ar dezlănțui de îndată ce ar intra în scenă niște forțe care până și într-un gol în plus la hochei văd o victorie politică, o dovadă a superiorității sistemului lor de stat. Cunoaștem, vai, prea bine realitatea noastră, pământeană! Cine poate garanta că posibilitatea de a intra în contact cu o civilizație extraterestră n-ar constitui mobilul unui nou conflict de anvergură între pământeni?

Pe Pământ e greu sau aproape imposibil să te sustragi luptei politice. Stând însă vreme îndelungată - zile și săptămâni nenumărate - în cosmosul îndepărtat, de unde globul pământesc pare nu mai mare decât o roată de automobil, te gândești cu durere și neputincios regret că actuala criză energetică, această criză ce isterizează societatea ducând-o la disperare, care împinge unele țări spre gândul de a arunca în joc bomba atomică, ar fi doar o mare problemă tehnică, dacă aceste țări ar fi în stare să cadă de acord asupra a ceea ce este mai important...

De teamă să nu răscolim lucrurile, să nu complicăm și mai mult situația oricum atât de primejdioasă a pământenilor, am îndrăznit să ne asumăm răspunderea fără precedent de a acționa în fața exponenților unei civilizații extraterestre în numele întregului neam omenesc, potrivit convingerilor noastre, așa cum ne dictează conștiința. Sperăm, avem credința intimă că vom împlini în chip demn această misiune pe care ne-am asumat-o de bunăvoie.

O ultimă chestiune. Gândurile, îndoielile, șovăielile noastre au stat neconținut sub semnul griii de a nu aduce prejudicii programului «Demiurg», acest uriaș început în istoria geocosmică a umanității, la care țările noastre au ajuns după atâtea strădanii, după atâția ani de neîncredere reciprocă, de fluxuri și refluxuri în relațiile de colaborare. Totuși, rațiunea a triumfat și noi am slujit conștiincios această cauză comună, după puterile și posibilitățile noastre. Dar, cântărind lucrurile, nedorind să expunem programul «Demiurg» vreunui din pericolele enumerate mai sus, am ales: părăsim vremelnic stația «Paritet» pentru ca, la întoarcere, să raportăm umanității despre rezultatele vizitei pe Liman Împădurit. În caz că vom dispărea pentru totdeauna, sau conducerea ne va socoti nedemni de a continua cartul pe „Paritet”, nu va fi greu să fim înlocuiți. Se vor găsi oricând băieți capabili să lucreze la fel de bine ca noi.

Pornim în necunoscut. Ne cheamă setea de cunoaștere și visul de veacuri al omului de a descoperi ființe aidoma lui în alte lumi, pentru ca rațiunea să se însoțească cu rațiunea. Nimeni nu știe însă ce ascunde în sine, pentru om, experiența unei civilizații extraterestre. Ne vom strădui să fim obiectivi în aprecierile noastre. Și dacă vom simți că această descoperire implică o primejdie pentru Pământul nostru, jurăm să acționăm în așa fel, încât să nu abatem niciun dezastru asupra Planetei.

Și încă ceva. E clipa de bun-rămas. Zărim prin hublouri de departe Pământul, strălucind ca un briliant în marea întunecată a spațiului. Pământul nostru, superb în albastrul lui neverosimil, nemaivăzut, Pământul nostru, fragil ca un căpșor de copil... De aici, ni se pare că toți oamenii din lume sunt frații și surorile noastre, fără ei nu îndrăznim nici măcar să ne imaginăm că am putea exista, cu toate că

știm: pe Pământ lucrurile nu stau nici pe departe astfel...

Ne luăm rămas bun de la globul pământesc. Peste câteva ore vom părăsi orbita «Tramplin», și atunci Pământul va ieși din câmpul nostru vizual. Extraterestrii sunt în drum spre noi. Vor sosi curând. Peste câteva ore. A mai rămas foarte puțin timp. Așteptăm.

Și încă ceva. Lăsăm, de asemenea, la bord, niște scrisori pentru familiile noastre. Îi rugăm pe toți cei ce vor avea legătură cu acest caz să transmită scrisorile la destinație...

P.S. Pentru cei ce vor veni pe «Paritet» în locul nostru: în jurnalul de bord am indicat canalul de emisie-recepție și frecvența radio pe care am intrat în contact cu extraterestrii. La nevoie vă vom chema și vă vom transmite informații pe același canal. Din câte am putut deduce în urma discuțiilor purtate prin radio cu extraterestrii, cel mai comod și, de fapt, unicul mijloc de comunicare rămân sistemele de la bordul stației orbitale, deoarece semnalele radio transmise din Univers spre Pământ nu pot atinge suprafața acestuia din cauza unui obstacol de netrecut - ionosfera.

Asta e tot. Cu bine. E timpul.

Textul identic al mesajului e alcătuit în două limbi - engleză și rusă.

Cosmonaut 1-2

Cosmonaut 2-1

La bordul stației «Paritet».

Cartul trei. Ziua a 94-a.“

Exact la ora stabilită, unsprezece după ora Orientului Îndepărtat, pe puntea portavionului „Konvenția“ aterizară, unul după altul, două avioane cu reacție, avându-i la bord pe membrii comisiilor speciale desemnate de cele două

părți, americană și sovietică, pentru elucidarea cazului „Paritet”.

Membrii celor două comisii fură primiți conform unui protocol strict. Li se comunică numaidecât că pentru dejun au la dispoziție exact o jumătate de oră. Imediat după dejun urmau să se întrunească în salonul ofițerilor, în cadrul unei ședințe cu ușile închise, pentru a discuta situația excepțională creată pe stația orbitală „Paritet”.

Dar ședința, abia începută, fu întreruptă brusc. Cosmonauții trimiși în misiune de control pe „Paritet” chemaseră Centrul de pe „Konvenția” pentru a retransmite primul comunicat primit de la cosmonauții 1-2 și 2-1 aflați în Galaxia vecină, pe planeta Liman Împădurit.

IV

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Orice s-ar spune, cimitirul naimanilor. Ana-Beit, nu e la o zvârlitură de băț - sunt până acolo treizeci de verste. Și asta dacă o iei pe scurtătură, tăind drumul prin stepă.

Burannîi Edighei se sculă foarte devreme în ziua aceea. De fapt, nici nu prea dormise. Abia dacă ațipise nițel spre dimineață. Până atunci fusese ocupat - îl pregătise pe

răposatul Kazangap de îngropăciune. Toate acestea se fac de obicei chiar în ziua înmormântării, cu puțin înainte de a fi scos mortul din casă, înainte de *djazana* - rugăciunea obștească din casa răposatului. De astă dată însă totul trebuise făcut în noaptea dinaintea înmormântării, pentru ca în zori să se poată porni fără zăbavă la drum. Făcuse tot ce se cuvenea de unul singur, dacă nu puneai la socoteală faptul că Dlinnîi Edilbai îi adusese apă caldă pentru grijirea mortului. Edilbai se cam codise, se ferea de mort. Ce mai, îi era frică. Simțindu-l, Edighei îi zisese, parcă în treacăt:

— Cască ochii, Edilbai, că prinde bine în viață. N-ai ce-i face: câți oameni vin pe lume, atâția trebuie îngropați.

— Da, de bună seamă, încuviințase cu glas șovăitor Edilbai.

— Păi! Să zicem că mor mâine: chiar n-o să se găsească nimeni să mă pregătească pentru somnul de veci? O să-mi dați brânci în vreo groapă și gata?

— Ce prăpăstii tot îndrugi acolo! se posomorâse Edilbai, făcând lampa mai mare și străduindu-se să se dea mai aproape de mort. Fără dumneata, viața n-ar avea niciun haz pe-aici. Așa că mai bine să ne trăiești. Pământul poate să mai aștepte.

Pregătirea mortului îi luă vreun ceas și jumătate, dar Edighei rămase mulțumit. Îl spălase cum se cuvine, îi îndreptase mâinile și picioarele și i le așezase cum se cuvine, croise giulgiul alb, fără să se zgârcească la pânză, și-l înfășurase pe Kazangap cum se cuvine. Ba cu o cale îl învățase și pe Edilbai cum trebuia croit giulgiul. Apoi se ocupă și de sine. Se bărbieri cu grijă, își potrivî mustățile. Avea mustăți dese, bogate, cum îi erau și sprâncenele. Numai că prinseseră a albi. Da, încărunțea. Edighei nu-și uită nici medaliile ostășești, ordinele și insignele de fruntaș, le lustrui pe toate, agățându-și-le pe manta, să fie pregătit pentru a doua zi.

Așa trecu noaptea. Edighei se minuna de sine - cât de

simplic și de liniștit făcea toate astea. Să-i fi spus dinaintea
cineva, n-ar fi crezut să aibă îndemânare și pentru o treabă
atât de tristă. Pesemne așa-i fusese scris, să-l îngroape el
pe Kazangap. Voia Celui-de-sus.

Ca să vezi. Cine s-ar fi putut gândi la așa ceva când se
întâlniseră pentru întâia oară, în gara Rumbei? Era la
sfârșitul lui patruzeci și patru, Edighei fusese demobilizat
în urma unei contuzii. Te uita la el - totul părea în regulă:
picioarele și mâinile la locul lor, capul pe umeri, numai că,
vezi dumneata, tocmai capul ăsta parcă n-ar fi fost al lui. În
urechi îi stăruia un vuiet ca un fel de vânt necurmat. Făcea
câțiva pași și se împleticea, amețea, parcă se-nvârtea
lumea cu el, i se făcea greață. Și îl scaldau sudorile - când
reci, când fierbinți. Nici limba nu-l mai asculta, uneori îi
era greu să articuleze fie și câteva cuvinte. Zdravăn îl mai
pălise unda de șoc de la obuzul acela nemțesc. De omorât
nu-l omorâse, dar nici să trăiască nu-l lăsase. Edighei se
pierduse de-a binelea. Era tânăr, părea sănătos, dar, odată
întors acasă, la Aral, ce avea el să facă, la ce mai era bun?
Ce noroc, dăduse peste un medic bun. Nici măcar nu-i
prescrisese leacuri, îl consultase numai, îl ascultase, îl
pipăise - Edighei și-l amintea de parc-ar fi fost ieri, un
zdrahon roșcovan, cu halat alb și bonetă albă, cu ochi
limpezi și nasul mare, care-l bătea vesel pe umăr, râzând:

— Vezi tu, frățioare, zicea, războiul o să se termine
curând, altfel, după o vreme, te-aș retrimite pe front; ai
mai putea lupta încă. Dar ajunge. Îi batem noi cumva și
fără tine. Numai să nu te lași ros de îndoieli - colo, peste
vreun an, poate chiar mai devreme, o să te simți iarăși
zdravăn ca un taur. Asta ți-o spun eu, și cândva o să-ți
aduci aminte de vorbele astea. Până una-alta, întoarce-te
pe meleagurile tale. Nu-ți fă griji: de-alde tine trăiesc o
sută de ani...

Drept vorbise doctorul cei roșcovan. Așa se și
întâmplase. Numai că, ușor de zis - un an, colo, și gata.
Însă el, de cum ieșise din spital, cu mantaua boțită, cu

ranița-n spinare și cu o cârjă sub braț - pentru orice eventualitate - și o pornise prin oraș, parcă pătrunsese într-o pădure înnoptată. Capul îi vuia, picioarele-i tremurau, ochii i se împăienjeniseră. Iar prin gări și trenuri cui îi păsa, era lume câtă iarbă, cine avea putere răzbătea, cine nu - la o parte. Totuși, răzbise, se târâse și el cumva. Să vezi și să nu crezi: după vreo lună de pribegie, într-o noapte, trenul se opri în gara Aralsk. „Veselul cinci sute șapte”, așa era poreclit trenul acela, deie Domnul ca nimeni să nu mai călătorească vreodată cu asemenea trenuri...

Dar pe-atunci era bucuros și de-atât. Lunecase din vagon bâjbâind, ca de pe-un munte, și se opri buimac, era un întuneric să-ți bagi degetele-n ochi, numai ici-colo licărul felinarelor din gară. Bătea vântul, vântul acela-l întâmpinase. Era vântul lui, un vânt drag, vântul Aralului, Mireasma mării îl lovise drept în față. Pe vremuri, marea era la doi pași, clipoceă chiar lângă calea ferată. Acum n-o mai zărești nici cu binoclul...

I se tăiase răsuflarea - dinspre stepă adia abia simțit a pelin încins, mireasma primăverii trezite iarăși la viață pe întinderile din jurul Aralului. Așadar, acasă! În sfârșit, acasă!

Edighei cunoștea bine gara aceea și mica așezare de lângă gară, de pe malul mării, cu ulicioarele ei întortocheate. Noroiul i se lipea de cizme. Chitise să înnopteze în cătun la niște cunoscuți, pentru ca dimineața s-o pornească spre Jangheldi, aulul⁹ său de pescari, până la care era o bucată bună de drum. Nici nu băgase de seamă cum ulicioara îl scosese în marginea cătunului, pe malul mării. Edighei nu se putuse stăpâni și se apropiase de mare. Se opri pe fâșia udă de nisip. Ascunsă în beznă, marea se ghicea doar din sclipirea creștelor de val ce izbucneau din întuneric dantelate, zvonind, și piereau într-o clipă. Luna își luase chipul din preajma zorilor, strălucea,

⁹ *Aúl, aule*, s. n. Sat de munte în Crimeea, Caucaz și Asia Centrală.

pată albă, singuratică în țării, sub o buză de nor.

Așadar, se revedeau.

— Bună dimineața, Aral, șoptise Edighei.

Se așezase apoi pe o piatră, își aprinsese o țigară - deși, din cauza contuziei, doctorii îl sfătuiseră să se lase de fumat. Mai târziu se lepădase de năravul ăsta. Dar atunci se înfuriase - parcă în fumul de tutun sta necazul, el nu știa cum să trăiască mai departe. Ca să ieși în larg, îți trebuie mâini zdravene, șale zdravene și, mai cu seamă, cap zdravăn, ca să nu ametești în șalupă. Fusesse pescar iscusit înainte de război, dar acum? Invalid era și nu era - ajunsese un fel de nimeni, nu era trebuincios nimănui. Capul, mai ales, asta era limpede, îl făcea cu totul nepotrivit pentru munca aspră de pescar.

Edighei tocmai dădea să se ridice, când pe țărm apăruse, cine știe de unde, un câine alb. Alerga cu pași mărunți pe buza apei. Se oprea în răstimpuri, adulmecând atent nisipul umed. Edighei îl chemase. Câinele se apropiase încrezător, se oprise lângă el, dând din coadă. Edighei îi mângâiasse ușor grumazul zbârlit.

— De unde ești tu, ia spune? De unde vii? Cum te cheamă? *Arstan? Jolbars? Boribasar?*¹⁰ Aha, pricep, cauți pește, ai? Bravo, bravo! Numai că marea nu se milostivește întotdeauna să-ți arunce un peștișor la picioare. Ce să-i faci! Trebuie să alergi. De-aia ești așa jigărit. Eu, prietene, mă întorc acasă. Tocmai de lângă Königsberg¹¹. Încă puțin și ajungeam și în orașul ăsta, numai că m-a plesnit chiar la spartul târgului un obuz, de-abia am scăpat cu zile. Și acum, mă gândesc și mă tot gândesc pe unde să scot cămașa. Ce te uiți așa? N-am nimic pentru tine. Poate doar ordine și medalii... E război, prietene, foamete peste tot.

¹⁰ *Arstan, jolbars, boribasar* - leu, tigru, dulău.

¹¹ Königsberg (denumire oficială *Königsberg in Preußen*, în poloneza veche Królewiec) era capitala Prusiei Răsăritene din evul mediu târziu până în 1945, când sovieticii l-au ocupat și l-au redenumit Kaliningrad în 1946.

Milă mi-e de tine, dar de... ia stai, am colea niște bomboane, i le duc băiețașului meu, cred că aleargă de-acum, așa ar trebui...

Edighei nu pregetase, își desfăcuse ranița pe jumătate goală, în care avea un pumn de bomboane învelite într-o frântură de ziar, o năframă pentru nevastă, cumpărată din mersul trenului, dintr-o gară, și două bucăți de săpun cumpărate la fel, de la speculanți. Și mai avea în ranița un rând de albituri soldățești, o centură, o bonetă militară, o tunică de rezervă, niște pantaloni - cam ăsta-i era tot bagajul.

Câinele înșfăcase cu limba bomboana aceea din palma lui și o spărsese cu zgomot între dinți, dând din coadă și privindu-l cu ochii strălucind de speranță.

— Ei, și-acum rămâi cu bine.

Edighei se ridicase și o pornise de-a lungul țărmului. Se hotărâse să nu mai tulbure somnul oamenilor din cătun, mijeau deja zorii, era mai bine să se îndrepte fără zăbavă spre Jangheldi. Abia către amiază reușise să ajungă în aul, mergând tot de-a lungul coastei. Și când te gândești că înainte vreme ar fi făcut calea asta în două ceasuri. Aulul îl întâmpinase cu o veste înfricoșătoare: băiețașul lui era dus de mult dintre cei vii. Când Edighei fusese mobilizat, copilul abia împlinise șase luni. Și uite că n-avusese zile, murise la numai unsprezece luni. Se îmbolnăvisese de pojar și nu putuse înfrunta fierbințeala aceea dinlăuntrul lui, se mistuise, se stinsese. Nu se înduraseră să-i scrie tatălui, pe front, despre asta. Unde și pentru ce să-i scrie? Soldatului îi e de-ajuns pâinea amară a războiului... Dacă rămâne viu, află el când se întoarce, o să se amărase, dar până la urmă tot o să-i treacă, judecaseră în sinea lor oamenii din aul și o sfătuiseră pe Ukubala să nu-i dea de știre despre cele întâmplate. Sunteți tineri, îi spusese, războiul o să se termine el cumva și, dac-o da Cel-de-sus, o să aveți și alți copii. „Că s-a frânt o rămurică nu-i mare nenorocire, trunchiul paltinului să rămână întreg.” Atârnaseră la

cântar și alte pricini, nerostite de nimeni cu glas tare, dar știute de toți: războiu-i război, și dacă-l doboară vreun glonte, măcar să-și ia rămas bun de la lumea asta cu nădejdea că uite, i-a rămas acasă un vlăstar, nu i se stinge neamul...

Dar pentru tot ce se întâmplase Ukubala se învinuia numai pe sine. Se prăpădea de plâns, îmbrățișându-și bărbatul întors acasă. Așteptase ziua aceea plină de speranță, dar și cu nesfârșită durere, sfâșiată de simțământul unei vinovații chinuitoare. Bătrânele, îi povestise ea lui Edighei toată-n lacrimi, îi spusese că băiețelul are pojar, boală cu care, ziceau, nu-i de glumit, trebuie să-l învelești cât mai strâns în pături din păr de cămilă, să-l ții numai pe întuneric și să-i dai să bea apă fiartă și răcită, încolo, cum o fi voia Domnului, dacă o putea îndura fierbințeala, scapă. Dar ea, neroada, nu le ascultase pe bătrânele din aul. Ceruse din vecini o căruță și dusesse copilașul bolnav la gară, la doctoriță. Dar când, hurducați în goana cailor, ajunseseră la Aralsk, era de-acum prea târziu: bietul băiețaș se mistuise pe drum. Doctorița o ocărâse cum îi venise la gură: ar fi trebuit, zicea, să le ascuți pe bătrâne...

Iată ce vești căzuseră asupra lui Edighei de îndată ce trecuse pragul casei. Împietrise auzindu-le, se făcuse, din acel ceas, negru de supărare. N-ar fi crezut vreodată că va tânji atât de aprig după micuțul acela, primul lui născut, al cărui chip nici măcar nu și-l mai amintea deslușit. Poate că tocmai de aceea îi era atât de greu să se împace cu pierderea suferită. Nu putea uita nicicum zâmbetul acela știrb, încrezător, luminos. La amintirea lui, inima îi sângera întruna.

De aici începuse totul. Lui Edighei i se făcuse lehamite de aul. Cândva, aici, pe țărmul argilos, se înșirau vreo cincizeci de case. Oamenii se îndeletniceau cu pescuitul.

Era și un artel¹². Din asta trăiau. Acum rămăseseră vreo zece colibe părăginite. Bărbați nu mai erau, îi măturase războiul pe toți. Doar bătrâni și copii - ba și pe ei îi puteai număra pe degete. Ca să nu moară de foame, mulți dintre cei rămași se împrăștiaseră prin aulele colhoznice sau prin cele crescătoare de vite. Artelul se destrămase. N-avea cine ieși în larg.

Și Ukubala s-ar fi putut duce acasă, era de fel din ținuturile de stepă. Veniseră și la ea părinții, o chemaseră stăruitor. Hai cu noi, îi spuneau, măcar până trec vremurile astea grele. Când s-o întoarce Edighei de pe front, n-o să te țină nimeni, te poți întoarce numaidecât la Jangheldi. Dar Ukubala se împotrivi cu îndărătnicie: „Îmi aștept bărbatul. Băiețașul nostru s-a dus. Dacă Edighei se întoarce, măcar nevasta să și-o găsească unde a lăsat-o. Nu sunt singură, mai sunt bătrânii, mai sunt copiii, o să-i ajut, o să ne ținem laolaltă cum om putea.”

Și bine făcuse Ukubala. Numai că Edighei, încă din primele zile, o ținuse una și bună că era peste puterile lui să rămână fără nicio treabă aici, lângă mare. Avea și el dreptatea lui. Părinții Ukubalei, veniți să-l vadă pe Edighei, le propuseseră să se mute la ei. Vino, omule, spuneau, ai să trăiești pe lângă turmele noastre, în stepă. Încet-încet ai să te-nzdrăvenеști și-ai să te apuci și tu de vreo treabă: o turmă poți păstori și tu... Edighei mulțumise, dar nu le urmase sfatul. Știa că oricum avea să ajungă o povară pe capul lor. Să stai o zi, două la neamurile nevestei, mai treacă-meargă. Dar de la o vreme, dacă nu pui umărul, cui îi trebuiești?

Și atunci, el și Ukubala hotărâseră să riște. Hotărâseră să-și încerce norocul la calea ferată. O să se găsească ea vreo muncă și pentru Edighei - fie paznic, fie lucrător de întreținere la vreun canton - să deschidă și să închidă

¹² Formă a cooperăției socialiste de producție în fosta U.R.S.S. (mai ales în agricultură), bazată pe socializarea principalelor mijloace de producție.

bariera. Nu se putea să nu fie ajutat un invalid de război.

Așa că primăvara o luaseră din loc. Erau tineri, nimic nu-i lega prea strâns de cătunul acela. La început, înnoptaseră prin stații. Dar o muncă potrivită nu izbutiseră să găsească. Iar cu locuința era și mai rău. Stăteau pe unde se nimerea, își târau zilele făcând tot felul de corvezi pe la calea ferată. Pe atunci, Ukubala ducea greul, ea, sănătoasă și tânără, era cea care muncea cel mai mult. De tocmit la tot felul de încărcări și descărcări se tocmea Edighei, ca bărbat sănătos cum părea la prima vedere, dar treaba o făcea Ukubala...

Așa se nimeriseră într-o bună zi - primăvara era de-acum în toi - în marea gară Kumbel. Descărcau cărbune. Vagoanele pline erau trase pe liniile secundare direct în curtea din spate a depoului. Aici cărbunele era descărcat mai întâi direct pe pământ, pentru ca platformele să fie eliberate cât mai repede, apoi era cărat cu roabe și descărcat tocmai sus, în vârful haldelor mari cât casa. Rezervă pentru un an întreg. Era o muncă peste măsură de grea, îmbâcsită, murdară. Dar ce să-i faci, omul trebuie să trăiască. Cu o furcă Edighei zvârlea cărbunele în roabă, iar Ukubala o urca pe podețul înclinat până sus, unde o golea, întorcându-se din nou jos. Edighei încărcă iarăși, și Ukubala, ca un cal de povară, împingea iarăși, cu ultimul strop de vlagă, povara grea, peste puterile unei femei. De parcă toate astea n-ar fi fost de ajuns, zilele se făceau tot mai fierbinți, era arșiță de-a binelea, și din pricina ei și a prafului de cărbune lui Edighei i se întunecau ochii și se sufoca. Simțea cum îl lasă puterile, îi venea să se prăvale pe o grămadă de cărbuni și să nu se mai ridice niciodată. Cel mai rău îl chinuia însă gândul că nevastă-sa, înecându-se cu praful negru, era silită să facă ceea ce s-ar fi convenit să facă el. Îl durea inima când o privea. Neagră din cap până-n călcâie din pricina prafului de cărbune, numai albul ochilor și dinții îi străluceau. Și era learcă de sudoare. Sudoarea, amestecată cu praf de cărbune, îi lăsa dâre

negre pe gât. Pe piept, pe spate. Ar fi îngăduit el așa ceva să fi fost în putere? Zece vagoane ar fi descărcat singur din cărbunele ăsta blestemat, numai să n-o vadă chinuindu-se pe Ukubala.

Când părăsiseră aulul acela pustiu, Jangheldi, în speranța că pentru Edighei, ca invalid de război, se va găsi lesne o slujbă potrivită, la un singur lucru nu se gândiseră: că țara era plină de foști combatanți, care, toți, trebuiau să învețe din nou să trăiască. Ba încă Edighei, ferice de el, avea mâini și picioare. Dar câți schilozi - fără picioare, fără mâini, în cârje și cu proteze - străbăteau atunci țara pe calea ferată! În nopțile lungi, când, aciuindu-se în vreun ungher al clădirii arhipline și urât mirositoare a gării, așteptau să treacă noaptea, Ukubala, cerându-și dinainte iertare pentru gândurile ei, înălța spre Cel-de-sus mulțumiri mute pentru că bărbatu-său se afla lângă ea și nu era mutilat de război într-atât, încât să i se facă groază privindu-l și să știe că nu mai e nicio speranță. Căci ceea ce văzuse prin gări o înfricoșase și o făcuse să sufere cumplit. Oameni fără picioare, fără mâini, ciopârțiți și scrijelați, în mantale ferfenițite, sub mormane de zdrențe, în cărucioare, în cârje, cu însoțitori, fără adăpost, buimaci, nomazi prin trenuri și prin stații, năvălind în cantine și bufete, frângându-și inima cu urletele și plânsul lor de bețivi... Ce-i aștepta pe fiecare din ei, cu ce putea fi înlocuit ceea ce e de neînlocuit? Chiar și numai pentru că o asemenea nenorocire o ocolise - căci s-ar fi putut să n-o ocolească -, pentru că bărbatul i se întorsese, fie și contuzionat, dar întreg, Ukubala ar fi fost în stare să plătească trudind din greu până la sfârșitul lumii. De aceea nu se plângea, de aceea nu se dădea bătută, îndura, chiar și atunci când abia-și mai târa picioarele, când ar fi zis că - gata - ajunsese la capătul răbdărilor...

Dar toate astea nu-i făceau lui Edighei inima mai ușoară. Era timpul să facă ceva, să-și găsească un loc al lor în lume. Că doară n-or să pribegească în veci. Și tot mai des îl

încerca gândul: ce-ar fi să zică într-o bună zi *taubake*¹³ și să debarce undeva, într-un oraș, iar acolo - cum le-o fi norocul? Numai de i s-ar întoarce sănătatea, de-ar scăpa odată de urmele contuziei ăsteia blestemată. Atunci s-ar putea bate și el, ar putea sta și el pe picioarele lui... Lucrurile s-ar fi putut orândui, firește, în fel și chip la oraș, poate chiar s-ar fi deprins cu timpul, devenind și ei orășeni, ca atâția alții, dar a fost să fie altfel. Da, brațul destinului, cum altfel ai putea numi întâmplarea aceea...

Într-una din zile - erau în aceeași gară Kumbel, lucrau pe același munte de cărbune - în curtea din spatele depoului își făcuse intrarea, călare pe o cămilă, un kazah venit, pesemne, din stepă cu cine știe ce treburi. Cel puțin așa părea la prima vedere. Noul venit priponise animalul pe locul viran din apropiere și, aruncând o privire îngrijorată în jur, se apropiase, purtând sub braț o desagă goală.

— Hei, frățioare, îi spusese el lui Edighei când ajunsese în dreptul lui, fii bun și mai uită-te după cămila asta a mea, să n-o necăjească ciurda asta de copii. Că au ei năravul ăsta: întărâtă și lovesc bietul dobitoc. Ba, ca să facă haz, pot să-l dezlege. Eu vin acuși, nu stau mult

— Du-te liniștit, am eu grijă, îi făgăduise Edighei, ștergându-și fruntea cu o cârpă neagră, îngreunată de sudoare.

Sudoarea-i curgea șiroaie pe chip. Edighei se învârtea oricum în jurul mormanului de cărbune, încercând roaba, așa că nu era mare lucru să arunce când și când câte-o privire, să vadă de nu cumva dracii de copii din gară se-apucaseră să necăjească biata cămilă. Le cunoștea isprăvile. Îi mai văzuse, întărâtau nefericitul animal într-atât încât bietul de el începea să ragă, îi stucă și se lua după ei. Or, tocmai asta era plăcerea ștregarilor: întocmai ca vânătorii primitivi, o înconjurau, scoțând strigăte sălbatice, lovind-o cu pietre sau bețe. Vai de sufletul ei până i se întorcea stăpânul..

¹³ „Fie ce-o fi”.

Și de astă dată, ca un făcut, năvăli în goana mare, nu se știe de unde, o ceată de puști zdrențăroși bătând mingea. Și nu-și găsiră altă țintă pentru mingea aceea decât biata cămilă împiedicată, în care șutau cu sete, din rășputeri. Cămila se ferea cât putea, dar ei continuau să-i piseze cu mingea coastele, trăgând care mai de care mai cu putere și mai precis. Cel care nimerea cămila țopăia de bucurie, de parc-ar fi băgat gol...

— Hei, voi de colo, ia cărați-vă de-aici, fuga! îi amenințase Edighei, agitându-și furca. V-arăt eu vouă.

Copiii o luaseră la picior - îl crezuseră, pesemne, stăpânul cămilei, ori, poate, chipul încărcătorului de cărbuni era prea înfricoșător, ba mai părea și beat, așa că nu se făcea să te pui cu el, drept care se îndepărtară în fugă, bătând mingea. N-aveau de unde să știe că ar fi putut sâcâi cămila cât poteau fără să se teamă de vreo pedeapsă, Edighei îi amenințase numai de formă, în starea lui de atunci n-ar fi putut alerga după ei nici doi pași. Fiecare lopată de cărbune aruncată în roabă îl costa mari eforturi. N-ar fi crezut niciodată că era atât de respingător, de umilitor să te simți neputincios, bolnav, de prisos. Amețea întruna. Și sudoarea aceea, chinuitoare. Edighei se topea văzând cu ochii, era la capătul puterilor. Din pricina prafului de cărbune scuipa din rărunchi o flegmă neagră, vâscoasă. Ukubala se străduia neîncetat să ia asupra-i partea cea mai grea a muncii, pentru ca el să se poată odihni nițel, să stea deoparte. Așa că încărcă singură roaba și o căra sus, pe haldă. Dar Edighei nu putea îndura s-o vadă spetindu-se, se ridica iarăși, trecea iarăși la treabă...

Omul care-l rugase să aibă grijă de cămilă se întoarce curând, cu desaga plină. O potrive pe spinarea cămilei și, înainte de a porni la drum, se apropie de Edighei, să schimbe câteva vorbe cu el. Și, nu știu cum, dar se înțelesesă din prima clipă. Omul era Kazangap, un feroviar de la halta Boranlî-Burannî...

Se dovedi că erau de fel de pe aceleași meleaguri.

Kazangap mărturisi că și el se trăgea din aulele de lângă Aral. Asta îi apropie numaidecât.

... Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că întâlnirea aceea avea să le hotărască, lui Edighei și Ukubalei, întreg viitorul. Kazangap îl înduplecase pur și simplu să plece împreună cu el la halta Boranlî-Burannîi, să se statornicească acolo. Există asemenea oameni care ți se lipesc de inimă de la primul cuvânt. Ca înfățișare, Kazangap n-avea nimic deosebit, ba dimpotrivă, dar tocmai simplitatea asta dezvăluia în el un om ce dobândise înțelepciune prin încercări grele. Părea, la prima vedere, cel mai obișnuit kazah. Cu straiiele lui decolorate de atâta purtat, ce luaseră forma corpului. Pantalonii, din piele de capră argăsită, erau și ei aleși anume, fiind foarte potriviți pentru călărit. Dar el știa și prețul lucrurilor - o șapcă de feroviar, ca nouă, păstrată anume pentru asemenea drumuri, îi acoperea capul mare, iar cizmele din piele de box, purtate și ele timp de mulți ani, erau frumos peticite și cusute cu fir smolit. Că era un adevărat om de stepă, învățat cu munca aspră, ți-era limpede dacă-i priveai chipul cafeniu ca scoarța stejarului, ars de soarele dogoritor și bătut de vânturi, și palmele bătucite, noduroase. Umerii, gârboviți de trudă înainte de vreme, îi căzuseră, și de aceea gâtul-i părea lung, ca la gânsaci, cu toate că era om potrivit de statură. Avea ochi uimitor de frumoși - căprui, pătrunzători, atenți, plini de zâmbet, împresurați de riduri subțiri ca niște raze, care fremătau când și-i mijeau.

Kazangap avea pe-atunci aproape patruzeci de ani. Părea mai vârstnic din pricina mustăților, tunse perie, și a smocului de barbă zburlită. Cea mai mare încredere ți-o trezeau vorbele lui pline de bun-simț. Ukubala simțise pe loc un mare respect pentru el. Tot ce spunea Kazangap era cumpănit și înțelept. Dacă, zicea, tot ai contuzia asta la cap, de ce să-ți năpăstuiești și restul trupului? Am băgat de seamă numaidecât că munca asta-i peste puterile tale. Nu te-ai înzdrăvenit încă îndeajuns pentru asemenea treabă.

Abia te ții pe picioare. Pentru o vreme îți trebuie o muncă ceva mai ușoară, undeva la aer curat, unde să poți bea pe săturate lapte nesmântânit. Uite ce zic eu: nouă, la haltă, ne crapă buza după oameni pentru lucrările de terasament. Șeful cel nou mă tot întreabă: ai fost paznic aici, zice, fă rost de oameni. Dar de unde? Toți sunt pe front. Iar pentru cei ce-au terminat-o cu războiul e destul de lucru prin alte părți. Sigur, la noi nu curge lapte și miere. Trăim în loc urgisit, jur-împrejur - pustiu și arșiță: stepele Sarî-Ozeki. Apa se aduce în cisterne, o dată pe săptămână. Și nu arareori cu întârziere. Ce să-i faci, se mai întâmplă. Și atunci trebuie să alergi după ea prin stepă, s-o aduci în burdufuri de la fântâni îndepărtate, pleci dimineața și te-ntorci în faptul serii. Dar tot mai bine în stepă, zicea Kazangap, decât să te canonești așa, rătăcind dintr-un loc în altul. Ai un acoperiș deasupra capului, loc de muncă stabil, o să-ți arătăm, o să te-nvățăm ce și cum, îți poți dura chiar și gospodărie. Dacă-ți dai silința, în doi, zicea, o să câștigați destul de bine. Se întoarce ea și sănătatea, o să vedeți voi, iar dacă o să vi se urască, o să puteți pleca oricând unde credeți voi că-i mai bine.

Așa le vorbise Kazangap. Edighei se gândise, se răzgândise și în cele din urmă se-nvoise. Chiar în aceeași zi porniseră împreună cu Kazangap, prin stepele Sarî-Ozeki, spre halta Boranlî-Burannîi. Căci pregătirile de drum ale lui Edighei și ale Ukubalei erau scurte chiar și pentru acele vremuri. Își strânseseră lucrșoarele și - la drum! Ce aveau de pierdut? Așa că se hotărâseră să-și încerce norocul și la Boranlî-Burannîi. Timpul avea să arate că acolo le era locul.

Drumul acela prin stepă, de la Kumbel la Boranlî-Burannîi, avea să-i rămână lui Edighei în minte o viață. La început, merseseră de-a lungul căii ferate, dar după un timp se abătuseră, luând-o pieziș, printre coline. În felul acesta, le explicase Kazangap, scurtau drumul pe puțin cu vreo zece kilometri, pentru că aici calea ferată făcea o

buclă mare, ocolind marele *takîr* - fundul unui lac sărat care existase cândva aici, dar secase de multă vreme. Sarea și o umezeală ca de mlaștină mai răzbăteau din fundul fostului lac și acum. În fiecare primăvară, întinderea aceasta sărată se trezea la viață, devenind un fel de chiseliță mlaștinoasă, greu de trecut, iar vara se acoperea cu o pojghiță albă de sare, întărindu-se ca piatra și rămânând așa până în primăvara următoare. Că aici fusese cândva un mare lac sărat Kazangap știa din spusele lui Elizarov, un geolog al stepei, cu care mai târziu Edighei avea să lege o mare prietenie. Un om într-adevăr învățat.

Așadar, Edighei, care pe vremea aceea nu era încă Burannîi Edighei, ci doar un kazah de lângă Aral, întâlnit întâmplător de un feroviar din Burannîi, un invalid de război fără căpătâi care își încredințase soarta lui Kazangap, se îndrepta, împreună cu nevastă-sa, în căutare de lucru și adăpost, spre neștiuta haltă Boranlî-Burannîi și nici măcar prin gând nu-i trecea că avea să rămână acolo toată viața.

Întinderile uriașe, fără de margini ale stepelor Sarî-Ozeki, acoperite primăvara de o verdeață repede trecătoare, îl amețiseră pe Edighei. Și la marea Aral erau stepe și șesuri întinse, podișul Ustiurt este și el destul de mare, dar o asemenea pustietate vedea pentru întâia oară. Mai târziu, Edighei avea să-și dea seama că numai cel ce-și poate măsura tăria propriului suflet cu măreția pustiului poate înfrunta de unul singur marea muțenie a stepei. Da, necuprinse erau pustiurile Sarî-Ozeki, dar gândul viu al omului le poate cuprinde. Iar Elizarov era bărbat înțelept în toată puterea cuvântului, căci știa să deslușească înțelesurile ce mocneau sub spuza gândurilor tulburi.

Cine știe cum s-ar fi simțit Edighei și Ukubala pe când se afundau în stepă, dacă n-ar fi fost cu ei Kazangap, care mergea cu pas hotărât în frunte, ducând cămila de căpăstru. Edighei făcea drumul călare, cocoțat printre bagaje. Firește, în șa era locul Ukubalei, și nu al lui. Dar

Kazangap, și mai cu seamă Ukubala însăși, stăruiseră îndelung, îl siliseră aproape să încalece: „Noi suntem oameni sănătoși, pe când tu trebuie să-ți cruți puterile, așa că nu mai cârți. Nu ne mai ține din drum, avem de bătut cale lungă...” Cămila era tânără, prea crudă încă pentru poveri mari, și de aceea mergeau doi pe jos, unul călare. Pe spinarea lui Karanar, cămila de astăzi a lui Edighei, ar fi putut călători liniștiți toți trei, și încă mergând mai repede: în trei ore și jumătate - patru de trap întins ar fi mistuit drumul acela. Atunci însă ajunseseră la Boranlî-Burannî abia noaptea târziu.

Dar, tot stând de vorbă și cercetând cu privirea locurile necunoscute din jur, nici nu simțiseră cum trece timpul. Pe drum, Kazangap le povestise cum se întâmplase el aici, în stepă, la calea ferată. Era încă tânăr Kazangap, avea treizeci și șase de primăveri atunci, înainte de sfârșitul războiului. Era de felul lui kazah de la Aral. Aulul Beșagaci, unde se născuse, era la vreo treizeci de kilometri de Jangheldi, pe țărmul mării. Și, cu toate că pribegise de multă vreme, trecuseră ani și ani de-atunci, Kazangap nu-și revăzuse niciodată aulul natal. Avusese și de ce să nu se înghesuie într-acolo. Tatăl său, aflară Edighei și Ukubala, fusese surghiunit când cu lichidarea chiaburimii ca clasă și murise curând după aceea, pe drumul de întoarcere din surghiun, după ce se dovedise că nu era defel chiabur și că, îndeobște, zadarnic fuseseră năpăstuiți gospodarii mijlocași ca el. Îi dăduseră drumul, dar era prea târziu. Ai lui - frații și surorile lui Kazangap - se zburătăciseră între timp care-ncotro, cât mai departe de ochii autorităților. Și de atunci parcă-i înghițise pământul. Pe Kazangap, care la vremea aceea era foarte tânăr, activiști peste măsură de zeloși îl sileau să tot ia cuvântul la ședințe ca să-și condamne tatăl, să spună în fața lumii că sprijină cu înflăcărare linia, că tatăl său fusese pe drept condamnat ca element străin, că el se leapădă de asemenea tată și că pentru dușmani de clasă ca, el, ca taică-său adică, nu-i loc

pe pământ, că oriunde s-ar aciui îi aștepta pieirea.

Ca să scape de rușine, Kazangap se văzuse nevoit să-și ia lumea-n cap. Șase ani bătuți pe muchie lucrase la Betpak-Dala - în Stepa Flămândă de lângă Samarkand. Tocmai începuse deștelenirea unor pământuri virgine pe care urmau să ia ființă plantații de bumbac, și era mare nevoie de oameni. Locuiau în barăci, săpau șanțuri. Fusesse, pe rând, săpător, tractorist, brigadier, căpătase și diplomă de fruntaș. Acolo se și însurase. Spre Stepa Flămândă alergau pe vremea aceea, atrași de câștig, oameni din toate colțurile țării, Bukei venise de lângă Hiva, de prin părțile Kara-Kalpakului, împreună cu familia fratelui ei, ca să muncească la Betpak-Dala. Și le fusese sortit să se întâlnească. Se căsătoriseră la Betpak-Dala și hotărâseră să se întoarcă în ținutul lui Kazangap, la Marea Aral, printre oameni cunoscuți, pe meleagurile natale. Numai că nu chibzuiseră îndeajuns. Merseseră îndelung, tot schimbând la trenuri, și, într-o gară, la Kumbel, Kazangap se întâlnise întâmplător cu pământeni de-ai lui de la Aral, și pricepuse din vorbele lor că n-avea rost să se întoarcă la Beșagaci, unde tot cei de care fugise erau mari și tari. Și Kazangap părăsise gândul de a se întoarce în aul. Nu pentru că i-ar fi fost teamă de ceva, avea de-acum o diplomă câștigată cu cinste în Uzbekistan. Dar nu voia să dea ochii cu niște oameni care triumfaseră batjocorindu-l. Încă le mai mergea, ieșiseră basma curată, dar cum i-ar fi stat lui, după câte îndurase, să le întindă mâna de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat.

Lui Kazangap nu-i plăcea să-și amintească de lucrurile astea, nu-și dădea seama că, în afară de el, toți ceilalți uitaseră de mult și să se gândească la ele. Numai de două ori în toți anii aceia, mulți la număr, ce trecuseră de la statornicirea lui pe aceste meleaguri, dăduse de înțeles că pentru el nu există uitare. O dată îl supăraseră rău de tot fecioru-său, a doua oară - o glumă stângace a lui Edighei.

Atunci, întâia oară, tocmai sosise Sabitjan și stăteau

tustrei la masă, bând ceai și stând la taifas despre ce mai era nou pe la oraș. Printre altele, Sabitjan povestise, râzând, cum se întorceau, spășiți, kazahii și chirghizii care plecaseră în anii colectivizării la Sinkiang. O duseseră ca vai de lume în China, în comune, oamenii n-aveau voie nici să mănânce acasă - la cazan, de trei ori pe zi, cu mic cu mare la coadă. Așa trai bun le-au dat chinezii, că o tureau de-acolo ca opăriți, lăsând câțel și purcel. Acum se rugau în genunchi să fie primiți înapoi.

— Și ce-i de râs în asta?

Kazangap se întunecase deodată și buzele prinseseră a-i tremura de mânie. Rar i se întâmpla așa ceva. Și la fel de rar vorbise pe tonul ăsta cu feciorul lui, pe care-l adora, pe care îl purta prin școli și internate și nu-i refuza nimic, încredințat că avea să ajungă om de vază.

— Ce găsești de râs în asemenea lucruri? repetase el cu glas surd, tot mai încordat din pricina sângelui ce i se urcase la cap. Oamenii aceia trăiesc o mare nenorocire.

— Și cum ai vrea să vorbesc de chestiile-astea? Curios om mai ești! se minunase Sabitjan. N-am spus nimic neadevărat.

Taică-său rămăsese tăcut, își împinsese numai ceașca de ceai la o parte. Tăcerea aceea devenise de neîndurat.

— Și, la urma urmei, pe cine să te superi? reluase Sabitjan, ridicând nedumerit din umeri. Nu pricep. Încă o dată te-ntreb - pe cine să te superi? Pe timp? Timpul nu-i în puterea noastră. Iar pe stăpânire n-ai dreptul să te superi.

— Știi ce, Sabitjan, eu îmi știu lungul nasului și nu mă amestec în treburile care nu mi-s pe măsură. Dar ține minte, fiule, - cu mintea ta credeam că ai înțeles și singur -, ține minte: numai pe Atotputernicul nu e îngăduit să te superi - dacă trimite moartea să te ia, înseamnă că viața și-a împlinit sorocul și trebuie să te întorci în țărână, că doar pentru asta ne naștem, dar încolo, pentru toate pe lumea asta este o răspundere și trebuie cerut socoteală.

Cu aceste cuvinte, Kazangap se ridicase și, supărat, fără

a privi în jur, ieșise tăcut din casă, plecase încotrova...

Iar într-alt rând, mulți ani după plecarea din Kunibel - se statorniciseră de-acum temeinic la Boranlî-Burannîi, dăduseră naștere la copii și copiii crescuseră măricei - într-o primăvara - era pe-nserat și mânau vitele spre ocol - Edighei glumise, cuprinzând cu privirea turma de oi care se înmulțiseră, fătaseră o mulțime de miei:

— Ne-am îmbogățit, Kazahe, e timpul să ne deschiaburească iar.

Kazangap îl fulgerase cu o privire aspră, ba i se zbârliseră și mustățile.

— Ai grijă ce vorbești, că o cam iei razna.

— Ei, și tu acum, ce Dumnezeu, nu mai știi de glumă?!

— Cu așa ceva nu se glumește.

— Mai dă-le și tu uitării de necazuri, Kazahe. Au trecut o sută de ani de-atunci...

— Vezi, tocmai asta e. Îți iau toată agoniseala și nu te prăpădești, trăiești mai departe. Dar sufletul, sufletul rămâne strivit, nu se mai întreamă niciodată...

Dar atunci, când băteau drumul prin stepă de la Kumbel spre Boranlî-Burannîi, discuțiile astea erau încă departe. Nimeni nu știa pe atunci cum avea să sfârșească întâlnirea lor cu Boranlî-Burannîi. Cât aveau să rămână, dacă aveau să rămână acolo sau dacă aveau să pornească iarăși prin lume. Vorbeau despre lucruri simple, despre ale vieții. Vorbeau și, la un moment dat, Edighei îl întrebă pe Kazangap cum se face că n-ajunsese pe front, sau era bolnav?

— Nu, slavă Domnului, sunt sănătos, răspunse Kazangap, n-am bolit niciodată și cred c-aș fi luptat la fel de bine ca alții. Numai că a fost să fie altfel...

Când Kazangap hotărâse să nu se mai întoarcă la Beșagaci, se împotmoliseră în gara Kumbel, n-aveau încotro s-o apuce. Să se fi întors iarăși în Stepă Flămândă - era prea departe, și-apoi ce rost avea, de ce plecaseră de-acolo? Nici spre Aral nu-i mai trăgea inima. Noroc că șeful

de gară, suflet milos, băgase de seamă cât de amărâți erau și, după ce-i întrebasese cu de-amănuntul de unde sunt și ce au de gând, îi suise, pe Kazangap și pe Bukei, într-un mic marfar care mergea către Boranlî-Burannîi. Acolo, le spusese, e nevoie de oameni, și voi sunteți numai buni pentru ce le trebuie. Îi scrisese un răvaș șefului de haltă. Și nu dăduse greș. Oricât de greu le venise, chiar în comparație cu Stepa Flămândă - unde măcar erau oameni puzderie și munca clocotea oricât de înfricoșătoare li se păruse stepa aceea veșnic însetată, încetul cu încetul se obișnuiseră, se învățaseră cu ea și începuseră o viață nouă. Bine, rău, dar trăiau pe picioarele lor. În scripte, amândoi erau înscriși ca revizori de cale, dar de fapt întreaga haltă era în grija lor. Așa începuse viața lor în doi, a lui Kazangap și a tinerei sale soții, Bukei, în halta aceea uitată de lume din Sarî-Ozeki. E drept, după ce strânseseră ceva bani, se gândiseră în anii aceia de vreo două ori să plece undeva, în altă parte, mai aproape de oraș sau de gară, dar până se tot pregătiseră izbucnise războiul.

Și prinseseră a trece eșaloanele prin Boranlî-Burannîi - spre Vest cu soldați, spre Est cu evacuați, spre Vest cu grâne, spre Est cu răniți. Până și într-o haltă atât de mărunță și îndepărtată cum era Boranlî-Burannîi se simțise numaidecât cum se învolburase deodată viața...

Locomotivele șuierau una după alta cerând cale liberă, întâmpinate din sens opus de tot atâtea șuierături... Traversele nu mai rezistau încărcăturilor, se încovoiau, șinele se uzau înainte de vreme, deformându-se din pricina greutateii vagoanelor burdușite. Izbuteau să înlocuiască linia ici, ceda colo...

Și nu se mai termina odată - din ce nesecat adânc izvora oștirea aceea fără de număr, eșalon după eșalon gonea spre front, zile și nopți, săptămâni și luni, iar apoi ani în șir. Și toate spre apus, într-acolo unde două lumi se încheșaseră pe viață și pe moarte...

Până la urmă îi venise și lui Kazangap rândul. Era

chemat la război. Îi transmisese din Kumbel ordin să se prezinte la centrul de încorporare. Șeful haltei se apucase cu mâinile de cap, își strigase disperarea și înălțase rugi - i se lua cel mai bun revizor de cale, și încă de la Boranlî-Burannîi, unde lucra, de fapt, doar un om și jumătate. Dar ce putere avea el, cine stătea să-l asculte când încerca să le explice că, măi oameni buni, cu capacitatea de trafic a haltei nu-i de glumă... Că trenurile mugesc la semafoare... L-ar fi luat în râs dacă le-ar fi spus că avea nevoie urgentă de încă o linie secundară. Cui îi ardea de așa ceva acum, când dușmanul era la porțile Moscovei...

Și iarna bătea la ușă - prima iarnă de război, timpurie, grăbită să se înstăpânească asupra lumii cu nopțile ei, cu negurile ei, cu frigul ei pătrunzător. În ajunul plecării lui căzuse prima ninsoare. Se pornise în puterea nopții. La început cu fulgi rari, apoi vârtos, cu râvnă. Asupra tăcerii celei mari a stepei cădea, așternându-se ca un fabulos covor peste câmpii, coline și râpe, albul pur al țărilor. Și deodată se deșteptaseră, jucându-se ca într-o doară cu neaua încă neînghețată, vânturile stepei. Erau primele lor răbufniri, ca de probă, abia apoi aveau să se întetească, să se învâртеască, să stârnească marile vifornite. Și ce avea să se întâmple atunci cu firul plăpând al căii ferate întins de la un capăt la altul al stepelor galbene ca o vinișoară pe tâmplă? O vinișoară ce palpita și, câtă vreme palpita, trenurile goneau, goneau, într-o direcție și în cealaltă...

În dimineața aceea, Kazangap plecase spre front. Plecase singur, nepetrecut de nimeni. Când ieșiseră din casă, Bukei se opri în prag și spusese că albul zăpezii o amețea. Kazangap îi luase din brațe copilul strâns înfăolit. Se născuse de-acum Aizada. Porniseră, lăsând poate pentru ultima oară urme de pași alături, în omăt. Dar nu nevasta îl însoțea pe el, el o însoțise pe ea până la canton, înainte de a se urca în trenul de marfă ce urma să-l ducă până la Kumbel. Acum Bukei urma să fie acar în locul lui. Acolo, la canton, își luaseră rămas bun. Tot ce aveau de

spus și de plâns fusese spus și plâns în noaptea ce trecuse. Locomotiva era deja sub presiune. Mecanicul îi grăbea, chemându-l stărutor pe Kazangap. În clipa când acesta suise pe scări, locomotiva șuierase prelung și, luând viteză, trecuse vijelios pe lângă macazul unde, dându-le cale liberă, stătea Bukei, legată strâns cu broboada încinsă peste mijloc, în cizme bărbătești, cu fanionul într-o mână și copilul în cealaltă. Își făcuseră semn de rămas bun pentru ultima oară... Îi trecuseră în goană pe dinainte chipul, privirea, mâna, semaforul...

Trenul gonea, asurzind întinderea ca de lapte ce le venea tăcută în întâmpinare și tot în tăcere trecea, rămânând în urmă ca un vis alb. Vântul răzbătea în cabina locomotivei, biruind mirosul neînvins al zgurii cu izul proaspăt al primei zăpezi de stepă... Kazangap se străduia să rețină cât mai îndelung în plămâni mireasma aceea iernatică a stepei nemărginite, dându-și cu un fel de surprindere seama că aceste meleaguri nu-i mai erau defel străine...

La Kumbel, cei mobilizați erau expediați numaidecât pe front. Încolonarea, apelul, repartizarea pe vagoane. Și aici - o întâmplare ciudată. Kazangap tocmai se îndrepta spre vagon cu coloana lui, când un lucrător de la comisariatul militar îi ajunsese din urmă.

— Asanbaev Kazangap! Cine-i Asanbaev? Ieși din coloană! După mine!

Kazangap făcuse ce i se ordona, ieșise din coloană spunând:

— Eu sunt Asanbaev!

— Actele!... E-n regulă. Urmează-mă.

Se înapoiaseră în gară, la punctul de încorporare, și omul acela îi spusese:

— Uite ce e, Asanbaev: tu întoarce-te acasă. Ai înțeles?

— Am înțeles! răspunse Kazangap, cu toate că nu pricepea nimic.,

— Atunci, ia-o la picior, nu mai încurca locul pe-aici. Ești

liber.

Kazangap rămăsese, pierdut de-a binelea, în mulțimea zgomotoasă a celor ce plecau sau îi petreceau pe cei ce plecau. La început chiar se bucurase de întorsătura pe care o luaseră lucrurile, dar apoi în adâncul sufletului îi fulgerase deodată o bănuială și-un fel de fierbințeală îl cuprinsese. Aha, va să zică asta era! Și-și făcu loc prin marea de oameni până la ușa îndărătul căreia se afla șeful punctului de încorporare.

— Hei, încotro, unde te bagi? strigau la el cei ce voiau, de asemenea, să intre la șef.

— Am o problemă urgentă! Îmi pleacă eșalonul, o problemă urgentă! Și intrase.

Când dăduse buzna în încăperea împâclită de fum, dintre telefoane, hârtii și oameni un ofițer pe jumătate cărunt, răgușit, își ridicase spre el chipul crispat:

— Tu ce vrei, care-i necazul?

— Nu sunt de acord.

— Cu ce nu ești de acord?

— Tatăl meu a fost reabilitat. N-a fost chiabur! Verificați toate actele. A fost recunoscut ca mijlocaș.

— Stai, omule! Ce vrei, de fapt?

— Dacă mă respingeți din cauza asta, nu e drept...

— Ascultă, lasă tărăboiul! Chiabur, mijlocaș, cui îi arde acum de asta? De unde-ai căzut? Cine naiba ești?

— Asanbaev, de la halta Boranlî-Burannîi.

Comandantul își răsfoi listele.

— Păi, așa spune. Ne împui aici capul. Mijlocaș, țăran sărac, chiabur. Ești mobilizat pe loc, cetățene! Ai fost convocat din greșeală. E ordin de la tovarășul Stalin personal să nu ne atingem de feroviari; toți rămân pe loc. Așa că nu mai încurca locul, fuguța la haltă și dă-i bătaie...

Amurgul îi prinsese undeva pe drum, nu departe de Boranlî-Burannîi. Se apropiaseră din nou de calea ferată - se auzeau șuierăturile trenurilor, ba se putea distinge chiar alcătuirea garniturilor. De departe, din inima stepei,

vagoanele păreau niște jucării. Îndărătul lor soarele se stingea încet, împrăștiind lumini și umbre peste râpele și colinele golașe din jur; se lăsa pe nesimțite înserarea, întunecând văzduhul, umplându-l de albastru și de mirosul reavăn al pământului împrăvărat ce mai păstra încă urmele umezelii din iarna ce trecuse.

— Iaca și Boranlî! spuse Kazangap arătând cu mâna în depărtare și întorcându-se spre Edighei, care mergea călare, și spre Ukubala, care grăbea alături. Încă puțin și ajungem. O să vă odihniți curând.

Undeva, în fața lor, acolo unde calea ferată făcea o ușoară curbă, pe un tăpșan pustiu, își șteau acoperișurile câteva căsuțe. Se zărea și o linie de rezervă pe care o garnitură aștepta deschiderea semaforului. Împrejur - câmpie golașă, spartă arar de dâmburi line, o întindere mută, nesfârșită, stepă și iar stepă...

Lui Edighei inima i se strânsese - nici chiar el, om de stepă, învățat cu pustiiurile din junii Aralului, nu se așteptase la așa ceva. De la marea albastră, mereu schimbătoare, pe malul căreia crescuse, la întinderea asta moartă, fără strop de apă! Cum să trăiești aici?

Ukubala, care mergea alături, își ridicase mâna, lăsând-o apoi să cadă ușor pe glezna lui Edighei și, preț de câțiva pași, o ținuse acolo, iar el înțelesese. „Nu-i nimic, spunea gestul ei, totul e să te faci bine. Încolo - om trăi și om vedea...”

Astfel se apropiaseră de locul unde, așa cum avea să dovedească timpul, urmau să trăiască ani îndelungați - tot restul vieții.

Curând soarele se stinsese. Când ajunseseră la Boranlî-Burannî era de-acum întuneric și pe cerul stepei Sarî-Ozeki răsăriseră, strălucind intens, stelele.

Câteva zile îi găzduise Kazangap. Apoi primiseră o odaie în baraca feroviarilor, și astfel începuse viața lor în aceste locuri.

Cu toate vicisitudinile stepei, cu toată singurătatea ce

domnea aici - din cale-afară de apăsătoare mai cu seamă la început - două lucruri s-au dovedit nespuse de binefăcătoare pentru Edighei; aerul și laptele de cămilă. Aerul era de o puritate ca de-nceput de lume - cu greu se putea găsi un spațiu ca acela, cu adevărat virginal - iar de lapte avuseseră parte prin grija lui Kazangap, care le împrumutase pur și simplu una din cele două cămile ale sale.

— M-am sfătuit cu nevastă-mea, le spusese, nouă laptele de la o cămilă ne ajunge, așa că luați-o voi pe Belogolovaia¹⁴ noastră. E tânără, dă lapte bun și mult, a fătat abia a doua oară. Voi o îngrijiți, voi o folosiți. Numai vedeți să nu-i înfometați puiul. Că și el e al vostru - așa am hotărât cu nevastă-mea. E darul meu pentru tine, Edighei, poate prindeți și voi cheag. Dacă-l păstrezi de prăsilă, ai să aduni în jurul lui o cireada întreagă. Iar dacă vă vine dor de ducă, îl vindeți și faceți bani buni.

Puiul cămilei Belogolovaia - cap negru, mărunțel și două cocoase mici, la fel de negre - venise pe lume cu numai o săptămână și jumătate în urmă. Avea niște ochi tulburători - enormi, ușor bulbucați, umezi, strălucind de alint copilăresc și curiozitate. Uneori o rupea brusc la fugă - era așa de caraghios - sau sărea ca un zănatec, zbenguindu-se pe lângă maică-sa, alteori, când rămânea singur în țarcul lui, o chema cu glas aproape omenesc, rugător. Cine-ar fi putut ghici în el atunci pe viitorul Burannîi Karanar cel puternic și neobosit, căruia cu timpul avea să i se ducă vestea în stepa largă! De el aveau să fie legate multe întâmplări din viața lui Burannîi Edighei. Dar pe atunci puiul mai avea nevoie de răbdătoare îngrijire, trebuia supravegheat zi și noapte. Edighei se legase foarte mult de Karanar. Își petrecea lângă el tot timpul liber. Și înainte, pe vremea când trăia la Marea Aral, se pricepuse la cămile, și asta se dovedise a-i fi acum de mare folos. Spre iarnă, micul Karanar se înălțase binișor. Când se lăsaseră

¹⁴ Cap Alb.

gerurile, îi cususeră o cergă călduroasă, care se încopcia sub pânțele. Era nespus de hazliu cu cerga aceea pe el - îi rămâneau afară doar capul, gâtul, picioarele și cele două cocoșe. Hoinărise astfel înveșmântat prin stepă, sub cerul liber, zile și nopți de-a rândul, iarna toată și primăvara, până când vremea se mai îndulcise.

În anul acela, către iarnă, Edighei simți că, încetul cu încetul, puterile i se întorc. Parcă din senin ametelele îl lăsaseră. Se stinsese, pe nesimțite, și țiuitul neîncetat din urechi, iar sudoarea nu-l mai năpădea șiroaie când muncea. Ba, spre mijlocul iernii, pe gerurile cele mari, putuse lucra cot la cot cu ceilalți la intervențiile de urgență. Iar mai apoi se înzdrăveni într-atât - era și tânăr, și dârz de felul lui -, încât uitase de-a binelea ce zile amarnice trăise numai cu puțin timp în urmă, când abia-și putea târî picioarele de ici-colo. Se împliniseră vorbele doctorului bărbos și roșcovan.

Uneori, în clipele când se simțea cu inima ușoară, Edighei glumea cu puiul de cămilă, cuprinzându-l cu mâinile pe după grumaz și alintându-l:

— Noi doi suntem, într-un fel, frați de lapte. Tu iacătă ce-ai mai crescut cu laptele maică-ti, și tot laptele ei m-a întremat și pe mine, nădăjduiesc - pentru totdeauna. Atât numai că tu l-ai supt din uger, în vreme ce eu am muls-o și-am făcut din el șubat...

Mult timp după aceea, când Burannîi Karanar dobândise asemenea faimă prin împrejurimi, încât veniseră de la oraș special ca să-l fotografieze, când războiul era de-acum dat uitării, când copiii mergeau la școală, când, o dată cu apariția la haltă a mult așteptatei pompe, problema apei fusese definitiv rezolvată, iar Edighei își durase casă trainică, acoperită cu tablă, într-un cuvânt, când viața, după atâta suferință și zbucium, intrase pe alt făgaș, demn și firesc, se iscase o discuție pe care Edighei avea să și-o amintească multă vreme.

Sosirea fotoreporterilor - așa se recomandasera - era, de

bună seamă, un eveniment rar, dacă nu chiar unic în istoria cătunului Boranlî-Burannîi. Cei trei orășeni, dezghețați și buni de gură, nu se zgârciseră la făgăduieli - de aceea am și venit, ziceau, să-l fotografiem pe Burannîi Karanar și să scriem în toate ziarele și revistele despre el și stăpânii lui. Lui Karanar zarva și vânzoleala din jur nu-i prea erau pe plac, zbiera mânios și-și scrâșnea colții, ridicându-și capul cât putea de sus, sus de tot, ca să fie lăsat în pace. Fotoreporterii fuseseră nevoiți să se tot roage de Edighei să-l astâmpere, să-l sucească ba într-o parte, ba într-alta. Edighei, la rândul lui, îi chema de fiecare dată pe copii, chema femeile și pe însuși Kazangap, ca să nu fie pozat singur, ci laolaltă cu toți, așa socotea el că se cuvine. Fotoreporterii se împăcaseră fără nazuri cu toana asta și începuseră să țăcăne cu râvnă din aparate. Momentul zilei s-a produs când i-au cocoțat în spinare lui Karanar pe toți copiii - doi pe gât, pe spinare alți cinci, iar între cocoșe Edighei: adică, ia uitați-vă ce mândrețe de cămilă! O larmă și o veselie de nedescris! În cele din urmă, fotoreporterii se văzură nevoiți să le spună că pentru ei important e să fotografieze cămila, nu tot cătunul. Dacă-i așa, mă rog, mai încape vorbă!

Și fotografii se porniseră să-l pozeze pe Karanar din față, din profil, de-aproape, de departe, cum puteau și cum se pricepeau, după care, cu ajutorul lui Edighei și al lui Kazangap, se apucaseră să-l măsoare - înălțimea până la greabăn, circumferința pieptului, a încheieturilor, lungimea corpului - notau și se minunau:

— Ce bactrian¹⁵ reușit! Uite unde au lucrat formidabil

¹⁵ Cămila (*Camelus*) este un mamifer erbivor rumegător din Africa de Nord și din Asia, de talie mare, cu o cocoșă de grăsime pe spate (cămila dromader - *Camelus dromaderies*) sau cu două cocoșe (cămila bactriană - *Camelus bactrianus*), folosit la transport în regiunile de deșert. Cămila bactriană sălbatică (*C. bactrianus ferus*) are caracteristici mai apropiate de speciile fosile, de exemplu *C. alutensis* (descoperită pe valea Oltului de Grigoriu Ștefănescu), decât de forma domestică.

genele! Bactrianul clasic! Ce piept puternic, ce ținută!

Firește, pe Edighei aceste laude îl ungeau la inimă, dar trebui să întrebe ce înseamnă vorbele acelea neînțelese pentru el, bunăoară „bactrian“. Îi spuseră că era denumirea acestui soi străvechi de cămile cu două cocoase.

— Karanar e, deci, bactrian?

— Pur sânge. Diamant, nu alta.

— Și la ce bun toate măsurătorile astea?

— Ca date științifice.

În ce privește ziarele și revistele, cei veniți le aruncaseră, bineînțeles, celor din Boranlî praf în ochi, vrând să-și dea mai multă importanță, dar peste vreo jumătate de an le expediaseră prin poștă un manual pentru facultăți zootehnice, destinat specialiștilor în creșterea cămilelor, pe coperta căruia se lăfăia bactrianul clasic - Karanar. Trimiseseră și un pachet întreg de poze, unele color. Fie și numai după fotografiile acelea îți puteai da seama ce vremuri fericite și pline de bucurie veniseră. Zbuciumul primilor ani de după război rămăsese în urmă, copiii nu-și sfârșiseră copilăria, adulții erau încă în putere, iar bătrânețea era pitită undeva, peste mări și țări.

În ziua aceea, Edighei înjunghiasse un miel în cinstea musafirilor și trântise un ospăț în lege. La care poftise întregul cătun Boranlî. Șubat, votcă și belșug de bucate. Pe atunci venea deseori la haltă un vagon-magazin, unde găseai tot ce-ți poftea inima. Bani să fi avut. Raci, icre negre și roșii, pești sumedenie, coniacuri, salamuri, bomboane și câte altele. Și, cum se întâmplă de obicei, când se găseau de toate nu cumpăra nimeni. De ce să iei dacă nu-ți arde buza? Acum, magazinul acela nu mai rula de mult pe calea ferată...

Atunci însă se ospătaseră pe cinste, băuseră chiar și pentru Burannîi Karanar. Din discuții reieșise că oaspeții auziseră de Karanar de la Elizarov. Elizarov le povestise că în Sarî-Ozeki trăiește prietenul lui, Burannîi Edighei,

stăpânul celei mai frumoase cămile din lume - Burannîi Karanar. Elizarov, Elizarov! Ce om! Un învățat care cunoștea stepa ca pe buzunarele lui... Când trecea pe la Boranlî-Burannîi, se adunau tustrei, el, Edighei și Kazangap, și câte nu-și povesteau până-n zori...

Atunci, la ospăț, le povestiseră musafirilor - când Kazangap, când Edighei, luându-și vorba din gură și întregind unul spusele celuilalt - legenda despre strămoașa cămilelor din Sarî-Ozeki, vestita cămilă cu capul alb, Akmaia, și despre nu mai puțin vestita ei stăpână, Naiman-Ana, care odihnea la cimitirul Ana-Beit. Iată din ce spiță se trăgea Burannîi Karanar! Toți cei din Boranlî sperau în taină că, cine știe, poate musafirii aveau să publice prin gazete câte ceva despre povestea aceea străveche. Oaspeții îi ascultaseră cu interes, dar socotiseră pesemne că asta era așa, o istorie de prin partea locului, transmisă din generație în generație. Elizarov era însă de altă părere. Legenda despre Akmaia, spunea el, putea foarte bine să dea de știre despre fapte întâmplare cu adevărat în acea realitate istorică. Lui îi plăcea să asculte asemenea lucruri, știa chiar el o mulțime de povești de demult...

Își petrecuseră oaspeții abia spre seară. Edighei era mulțumit și mândru, de aceea îl și luase gura pe dinainte. Băuse și el în rând cu musafirii. Dar ce e spus e bun spus. Vorba n-o mai poți întoarce.

— Spune drept, Kazahe, recunoaște, îi spusese el lui Kazangap, nu-ți pare rău, nu socoți c-ai greșit când mi l-ai dăruit pe Karanar?

Kazangap îl privise cu un zâmbet ironic. Nu se așteptase, pesemne, la așa ceva. Și după o clipă de tăcere, îi răspunsese:

— Oameni suntem cu toții, firește. Dar există o lege din bătrâni, care glăsuiește cam așa: *mal iesi kudaidan*¹⁶. A fost voia Domnului. Așa a fost scris. Karanar ți-a fost sortit ție, tu trebuia să-i fii stăpân. De-ar fi căzut pe alte mâini,

¹⁶ Stăpânul animalului e hărăzit de Dumnezeu.

nu se știe ce s-ar fi ales de el, poate nici n-ar fi trăit, s-ar fi prăpădit, ori cine știe ce i s-ar fi putut întâmpla. Ar fi putut cădea în vreo prăpastie, bunăoară. A fost să fie al tău. Eu am mai avut și înainte cămile, deloc de lepădat, și tot de la Belogolovaia de la care îl ai tu pe Karanar. Dar pentru tine el a fost un dar fără seamăn pe lume... Deie Domnul să te slujească o sută de ani. Numai că zadarnic mă rănești cu vorba...

— Iartă-mă, Kazahe, iartă-mă, se rușinase Edighei, necăjindu-se că nu-și putuse stăpâni limba.

Kazangap îi spusese apoi ce băgase el de seamă. După legendă, matca de aur, Akmaia, adusese pe lume șapte pui - patru masculi și trei femele. Și de atunci, toate femelele care se trăgeau din neamul ei erau deschise la culoare și cu capul alb, în vreme ce masculii, dimpotrivă, aveau capul negru și erau cafenii. Întocmai cum era Karanar. Un pui cu cap negru de la o cămilă cu capul alb. Era primul semn că se trage din neamul Akmaiei. De atunci, cine știe de când, poate de două, trei, cinci sute de ani sau mai mult, seminția Akmaiei nu se stinsese în stepă. Și din când în când apare și câte un *sîrttan*¹⁷, cum era Burannîi Karanar. Așa că Edighei avusese, pur și simplu, noroc...

Iar când Karanar se făcuse mare și venise vremea să aleagă - ori îl jugănește, ori îl ține ferecat, că prea se bezmeticise, nu te mai puteai apropia de el, o lua razna cine știe pe unde, dispărând zile și nopți de-a rândul -, Kazangap îi spusese fără ocol lui Edighei, când acesta îi ceruse sfatul:

— Asta numai tu poți hotărî. Vrei să fii liniștit - jugănește-l. Vrei faimă - nu-l atinge. Dar dacă se-ntâmplă ceva, asupra ta o să apese toată vina. Dacă ai putere și răbdare îndeajuns, așteaptă: în trei ani îi trece turbarea și să vezi cum o să-ți mănânce din palmă...

Și Edighei nu se atinsese de Burannîi Karanar. Nu cutezase, nu-și putuse ridica mâna asupra lui. Îl lăsase

¹⁷ Năzdrăvan.

atan. Dar nu de puține ori, după aceea, se căise amarnic...

V

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau - dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

În zori, totul era pregătit. Trupul lui Kazangap, strâns înfășat în pătura de pâslă și încins deasupra cu feșe de lână, cu chipul acoperit, fusese așezat într-o remorcă de tractor, după ce așternuseră pe fundul ei rumeguș, talaș și un strat de fân proaspăt. Nu trebuiau să trăgăneze plecarea, dacă voiau să se întoarcă de la cimitir nu mai târziu de cinci sau șase seara. Treizeci de kilometri dus și tot pe-atâta la întors, plus înmormântarea - toate acestea cereau timp, așa că hotărâseră ca praznicul să înceapă pe la șase seara. Tocmai de aceea porneau la drum dis-de-dimineată, ca să se poată întoarce la vreme. Totul era pregătit. Ținându-l de căpăstru pe Karanar, înșeuat și gătit de cu seară, Burannîi Edighei își zorea consătenii. Dar ei tot mai zăboveau. Cu toate că nu dormise toată noaptea și era cam tras la față, Edighei arăta dichisit, concentrat, grav. Proaspăt ras, cu mustățile și sprâncenele cărunte, Edighei era în ținută de sărbătoare; cizme din piele de box, pantaloni de călărie din catifea, surtuc negru și cămașă

albă, iar pe cap - o șapcă nouă de feroviar. Arborase toate ordinele și medaliile ostășești, ba chiar și insignele de fruntaș în producție. Straietele îi veneau ca turnate și-i dădeau o înfățișare impunătoare. Așa se și cuvenea să arate Burannîi Edighei la înmormântarea lui Kazangap.

Se strânseseră să-i petreacă toți locuitorii cătunului, cu mic, cu mare. Se îmbulzeau lângă remorcă, așteptând plecarea. Plânsul femeilor nu mai contenea. Și, fără să-l fi rugat nimeni, într-un gest de la sine înțeles, Burannîi Edighei vorbi:

— Pornim spre Ana-Beiit, cimitirul strămoșesc ținut la mare cinste de toată suflarea din Sarî-Ozeki. Răposatul Kazangap merită să-l îngropăm acolo, așa cum, de altfel, mi-a lăsat cu limbă de moarte.

Edighei rămase o clipă pe gânduri, apoi continuă:

— Așadar, apa și sarea ce i-au fost hărăzite s-au isprăvit pentru el. Acest om a muncit la halta noastră patruzeci și patru de ani. O viață, se poate spune. Când a venit el la Boranlî-Burannîi, aici nu era nici măcar pompa de apă. Apa se aducea în cisternă, o dată pe săptămână. Nu existau nici mașinile care curăță astăzi zăpada. Nu era nici măcar tractorul ăsta, cu care îl ducem acum la îngropăciune. Dar trenurile și-au văzut de drum, căci au avut mereu cale liberă. Cu cinste a trăit Kazangap la Boranlî-Burannîi. A fost un om bun. Știți cu toții acest lucru. Pornim la drum. N-avem nici cu ce, nici de ce să mergem cu toții la Ana-Beiit. Nici calea ferată n-o putem lăsa de izbeliște. Mergem doar noi șase. O să facem totul așa cum se cuvine. Voi așteptați-ne și pregătiți-vă ca, la întoarcerea noastră, să veniți cu toții la praznic. Vă chem în numele copiilor lui - aici de față al fiului și al fiicei lui Kazangap.

Cu toate că Edighei nu se gândise la așa ceva, ieșise un fel de mic miting de doliu. Când el sfârși ce avea de spus, porniră. Locuitorii îi petrecură o bucată de drum, mergând în urma remorcii, apoi rămaseră ciopor lângă ultima casă. O vreme în urma lor mai răsunară vaiete - jeleau, cu glas

mare, Aizada și Ukubala. Când și plânsul lor se stinse, iar micul cortegiu, îndepărtându-se tot mai mult de cafea ferată, se afundă în stepă, Burannîi Edighei răsuflă ușurat. Acum erau ei între ei, și el știa ce aveau de făcut.

Soarele se ridicase deasupra zării, îmbucurând, darnic, întinderea stepei cu lumină. Era încă răcoare și nimic nu părea să le îngreuneze mersul. Sus, în văzduhul necuprins, planau, familiari și inaccesibili, doi ereți, iar uneori, ai fi zis chiar de sub picioarele lor, își luau zborul ciocârlii, ciripind înspăimântate și bătând frenetic din aripi. „Or să plece și ele curând. La prima zăpadă or să se adune-n stol și-or să plece”, gândi Edighei, imaginându-și pentru o clipă fulgii de zăpadă în cădere și păsările zburând prin pânza deasă a ninsorii. Și din nou îi răsări în minte, cine știe de ce, vulpea aceea alergând în nopte spre calea ferată. Ba chiar aruncă o privire furișă în jur să vadă de nu cumva aleargă în urma lor. Și revăzu iarăși racheta de foc ce se înălțase din stepă în noaptea aceea. Mirat de propriile-i gânduri, Edighei încercă să le alunge. Nu erau gânduri potrivite într-un asemenea ceas, chiar dacă porniseră la drum lung...

Călare pe Karanar, Burannîi Edighei deschidea cortegiul, călăuzindu-i pe ceilalți spre Ana-Beiit. Karanar înainta în trap întins, intrând tot mai mult în ritmul, binecunoscut lui, al drumului îndelungat prin stepă. Orice cunoscător ar fi remarcat numaidecât frumusețea umbletului lui Karanar. La capătul gâtului înalt și mândru, capul părea că-i plutește deasupra unor valuri, rămânând aproape nemișcat, în vreme ce picioarele, lungi și musculoase, tăiau agile aerul, măsurând neobosit pământul. Edighei trona între cele două cocoase sigur de sine, comod, încrezător. Era mulțumit. Karanar n-avea nevoie de imbolduri, ghicea lesne și fără greș dorințele stăpânului. Ordinele și medaliile lui Edighei zăngăneau ușor, sclipind în soare. Asta însă nu-l deranja de fel.

În urma lui venea tractorul cu remorcă. În cabină, lângă

tânărul tractorist Kalibek, stătea Sabitjan. În ajun băuse zdravăn, distrându-i pe comeseni cu poveștile lui despre oameni dirijați prin radio și alte bazaconii, iar acum era mahmur și tăcut. Capul îi cădea ba într-o parte, ba în cealaltă. Edighei se temea să nu cumva să-și spargă ochelarii. În remorcă, alături de trupul lui Kazangap, stătea, abătut, soțul Aizadei. Numai arareori se uita împrejur, mijindu-și ochii din pricina soarelui. Bețivul acesta netrebnic își întorsese, de astă dată, spre lume partea cea bună. Nici nu-și muiase buzele în băutură. Se străduise să ajute la toate, arătându-se plin de zel, mai cu seamă la scoaterea răposatului din casă, când pusese cu nădejde umărul. Când Edighei îi propusese să urce alături de el pe cămilă, în spate, refuzase. „Nu, spusese, stau aici, lângă socru-meu, îl petrec până la capătul drumului.” Și Edighei, și ceilalți priviseră cu ochi buni acest gest. Iar când porniseră din Boranlî, plânsese mai amarnic decât toți, acolo, în remorca aceea, sprijinind trupul înfășurat în pâslă al răposatului. „Dacă într-o bună zi îi vine mintea la cap și se lasă de băut? Ce bucurie ar fi pentru Aizada și pentru copii!” își spuse, cu o vagă nădejde în suflet, până și Edighei.

Acest mic și straniu cortegiu ce străbătea stepa pustie, condus de un om călare pe o cămilă împodobită cu valtrap sărbătoresc, era încheiat de excavatorul „Belarus”, în cabina căruia se aflau Edilbai și Jumagali. Jumagali, tuciuriu ca un negru, mic de statură și bine legat, era la volan. De regulă conducea mașina asta de-a lungul căii ferate la felurite lucrări. Își făcuse apariția la Boranlî-Burannî numai de puțină vreme și era încă greu de spus cât avea să rămână pe aceste meleaguri. Alături de el, depășindu-l cu un cap, stătea Dlinnî Edilbai. Tot drumul discutară cu însufletește ceva.

Orice s-ar spune, Ospan, șeful haltei, fusese la înălțime. Le pusese la dispoziție, pentru înmormântare, întreaga dotare tehnică de care dispunea. Chibzuse bine tânărul

șef de haltă: de la asemenea depărtare, dacă mai stăteau și să sape groapa cu hârlețul, greu s-ar fi putut întoarce până-n seară, căci mormântul trebuia săpat adânc și cu nișă laterală, după obiceiul musulman.

La început, propunerea asta îl pusese în încurcătură pe Burannîi Edighei. Nu-și închipuia cum i-ar putea trece cuiva prin minte să sape un mormânt nu cu hârlețul, ci cu un excavator. Stătea în fața lui Ospan, ascultând cu fruntea plecată, îngândurat și plin de îndoială. Dar Ospan găsisese cuvinte potrivite și-l convinsese pe bătrân:

— Uite ce m-am gândit, Edike. Ca să n-ai niciun fel de muștrări de cuget, mai întâi săpați cu hârlețul, până dați formă gropii. De terminat o termină excavatorul cât ai bate din palme. Știi și tu că în stepă pământu-i tare ca piatra. Cu excavatorul o adânciți cât e nevoie, iar la urmă dați din nou cu hârlețul. Economisiți și timp, împliniți și datina...

Acum, pe măsură ce se afundau în stepă, Edighei găsea sfatul lui Ospan cât se poate de înțelept și de potrivit. Ba chiar se mira cum de nu-i venise lui gândul ăsta. Da, întocmai așa aveau să facă odată ajunși, cu ajutorul Celui-de-sus, la Ana-Beiit. Aveau să aleagă în cimitir un loc potrivit, ca să poată așeza mortul cu capul spre Kaaba cea veșnică, aveau să pornească groapa cu hârlețele și lopețile pe care le cărau cu ei în remorcă, iar când avea să fie cât de cât adâncită, aveau să sape cu excavatorul până la fund. Nișa laterală - *kazanak*-ul - și loja le vor termina tot cu hârlețul și lopețile. Și mai repede, și mai bine.

Spre locul acela străbăteau acum stepa, ba ițindu-se pe coama vreunui dâmb, ba dispărând în râpele largi, ca să răsară apoi iarăși, deslușit, departe în câmp: în frunte - Burannîi Edighei, călare pe cămilă, după dânsul - tractorul cu remorcă, iar apoi, ca un enorm gândac cu multe picioare - excavatorul „Belarus“, cu lama buldozerului în față și cupa răsucită îndărăt, peste cabină.

Abia acum, aruncând o ultimă privire spre halta ce se pierduse în urmă, Edighei îl zări cu mare uimire pe dulăul

său roșcat, Jolbars, care alerga mărunț alături, cu un aer plin de importanță. Cum o fi reușit să se strecoare nebăgat în seamă printre oameni, de se ținea acum după ei? Na-ți-o bună! Când plecaseră din Boranlî-Burannîi, parcă nu-l văzuse. Să fi știut că-i face una ca asta, l-ar fi legat. Mare hoțoman. De câte ori simțea că Edighei vrea s-o pornească încotrova călare pe Karanar, prindea momentul prielnic și li se alătura. Și de data asta răsărise ca din pământ. Fie, hotărî Edighei. Ca să-l gonească îndărăt era, oricum, prea târziu și nici nu se făcea să piardă vremea din pricina unui zăvod. N-are decât să vină și el. Ghicind parcă gândurile stăpânului, Jolbars depăși în fugă tractorul și se strecură înaintea lui Karanar, puțin în dreapta. Edighei îl amenință cu cnutul. Câinele însă nici măcar nu mișcă din urechi. E prea târziu să mă ameninți, părea a spune dulăul. Și, la urma urmei, de ce să nu vină și el? Pieptos, cu grumaz puternic, lăptos, cu urechi scurte și privire inteligentă, calmă, dulăul lui cel roșcat, Jolbars, era frumos în felul lui și-ți bucura privirea.

Multe gânduri se îmbulzeau sub fruntea lui Edighei pe drumul spre Ana-Beii. Privind în răstimpuri la soare, ca să vadă cât se înălțase deasupra orizontului, și măsurând astfel scurgerea timpului, își amintea mereu aceleași lucruri din trecut, din care, de fapt, se alcătuisese viața lor. Îi înviau în minte zilele când el și Kazangap erau tineri și în putere și erau, la drept vorbind, principalii lucrători permanenți de la haltă, alții nu prea se înghesuiau la Boranlî-Burannîi, iar dacă se nimereau pe acolo, cum veneau, așa plecau. El și Kazangap n-aveau vreme nici să-și tragă sufletul, erau siliți să facă, vrând-nevrând, toată treaba care trebuia făcută la haltă. Acum s-ar fi rușinat să pomenească de vremurile acelea cu glas tare - I-ar fi răs cei tineri: fraieri bătrâni ce sunteți, v-ați îngropat de vii în pustietatea asta. Și pentru ce, mă rog? Chiar așa, pentru ce? Trebuie că or fi avut ei motivele lor.

Odată, la o înzăpezire, trudiseră din greu două zile și

două nopți la rând, ca să îndepărteze nămeții de pe calea ferată. Noaptea trăgeau pe aproape o locomotivă să lumineze locul cu farurile. Ningeă întruna și vântul viscolea zăpada. Curățai ici, dincolo se ridica alt troian. Și era un ger, Doamne, ce ger, obrajii și mâinile li se umflaseră. Urcau pentru câte cinci minute în locomotivă, să se mai încălzească, și iarăși porneau corvoada aceea blestemată. Zăpada năpădisese și locomotiva până mai sus de roți. Trei dintre muncitorii nou-veniți plecaseră la haltă înainte de căderea nopții. Înjuraseră viața din stepă cum le venise la gură. Ce naiba, ziceau, nu suntem pușcăriași, și-apoi chiar și la ocnă ți se îngăduie măcar să dormi. Așa că îi lăsaseră baltă, iar a doua zi în zori, când trenurile se urniseră, le aruncaseră de bun-rămas:

— Bă, ghiuji bătrâni, câte un corn în frunte vă lipsește!

Dar nu pentru că mucoșii aceia îi batjocoriseră se luaseră, el și Kazangap, la bătaie atunci, noaptea. Că se luaseră. Spre seară, orice efort devenise zadarnic. Ninsoarea se întetise, iar vântul mușca din toate părțile, ca un câine turbat. N-aveai unde te ascunde. Locomotiva scotea ea niște aburi, care însă nu făceau decât să împrăstie în jur un fel de ceață. Farurile ei abia izbuteau să străpungă bezna. Cum cei trei plecaseră, Edighei și Kazangap rămăseseră să dezăpezească singuri linia, trăgând zăpada cu cămilele înhămate la târșitoare. Dar dobitoacele nu se urneau din loc, le era și lor frig, viscolul le orbea și pe ele. Pe marginea liniei, zăpada le ajungea până la piept. Kazangap trăgea cămilele de nări ca să le facă să-l urmeze, iar Edighei le îndemna dindărătul târșitoarelor cu biciul. Se canoniseră așa până spre miezul nopții. Apoi însă cămilele se prăvăliseră în zăpadă, să le fi omorât și nu se mai mișcau din loc, erau sleite. Ce să facă? Lăsaseră lucrul, așteptând să se mai îndrepte vremea. Stăteau fată-n față după locomotivă, care-i ferea de viscol.

— Ajunge, Kazahe, hai să urcăm în locomotivă. Mai încolo - cum o fi vremea, spusese Edighei, lovindu-și una

de alta mănușile înghețate bocnă.

— Vremea cum e așa o să fie. Oricum, treaba noastră e să dezăpezim linia. Hai să-i tragem cu lopata, n-avem voie să stăm gură-cască.

— Da' ce, noi nu suntem oameni?

— Nu oamenii, lupii și alte jivine se ascund pe asemenea vreme-n vizuini.

— Ah, nemernicule! se înfuriase Edighei. Din partea ta, omul poate să crape: ba ai să crapi și tu aici, în troiene.

Și îi arsese un pumn în falcă.

Se încăieraseră, își spărseseră buzele. Noroc de fochistul din locomotivă care sărise și-i despărțise la timp.

Asta fusese Kazangap. Azi nu mai găsești oameni ca ei. Nu mai există Kazangapi. Îl duceau la groapă pe ultimul. Atât mai rămăsese - să-l coboare în țărână, să-i declame lângă mormânt câteva cuvinte de rămas bun, și cu asta - amin!

Cugetând astfel, Burannîi Edighei își repeta în gând rugăciunile pe jumătate uitate, verifica dacă mai știe ordinea îndătinată a cuvintelor, să refacă în minte, cât mai exact, ordinea gândurilor îndreptate spre Atotputernicul, pentru că numai El, cel neștiut și nevăzut, avea puțința de a împăca în sufletul omului cele de neîmpăcat - începutul și sfârșitul, viața și moartea. De aceea și erau pe lume, pesemne, rugăciunile. Căci n-o să te-apuci să strigi la Cel-de-sus, să-l întrebi de ce, adică, a rânduit el lumea în așa fel, încât să ne naștem și să murim. Așa trăiește omul de când se știe - nu-i împăcat cu rânduiala, dar se chinuie să se împace cu ea. Iar rugăciunile sunt neschimbate din adâncuri de veac, și ele spun mereu unul și același lucru - că omul nu trebuie să cârtească în van, mai bine să se împace cu voia Domnului. Și vorbele astea, șlefuite mii de ani ca niște lingouri de aur, sunt ultimele dintre cuvintele de pe urmă pe care cel viu e dator să le spună celui mort. Asta-i datina.

Și se mai gândi Edighei că o fi existând Atotputernicul

sau nu, omul își aduce aminte de el numai când și când, cu toate că nu s-ar cădea să fie astfel. De aceea se și spune, pesemne, că necredinciosul nu-și aduce aminte de Cel-de-sus până nu-l doare capul. Așa o fi sau nu, câteva rugăciuni tot trebuie știute.

Privindu-i pe tinerii lui tovarăși de drum de pe tractor, Burannîi Edighei era sincer mâhnit și-i era și milă de ei - niciunul nu știa măcar o rugăciune. Cum aveau să se îngroape unul pe altul? Cu ce cuvinte în stare să cuprindă în ele începutul și sfârșitul vor pecetlui ei trecerea omului în neființă? „Adio, tovarășe, nu te vom uita?” Sau cu alte asemenea vorbe goale?

Se întâmplase să fie odată la o înmormântare, în oraș. Tare se mai minunase Burannîi Edighei - la cimitir era un fel de miting. În fața răposatului, lângă coșciug, vorbitorii citeau din niște hârtii, și toți spuneau același lucru - ce a fost răposatul, ce funcții a ocupat, cum a muncit, pe cine și cum a slujit, iar la urmă - fanfara și coroanele de flori pe mormânt. Dar unul nu se învrednicise să zică o vorbă despre moarte, așa cum se spune în rugăciunile acelea care încunună din veac înțelepciunea oamenilor în marea trecere a ființei în neființă; de parcă până atunci nimeni n-ar fi murit pe lume și nici după aceea nu mai avea să moară. Nefericiții: erau nemuritori! Așa și strigau în gura mare: „A trecut în nemurire!”

Edighei cunoștea bine locurile. În plus, de la înălțimea lui Burannîi Karanar, vedea în fața lui până departe. Se străduia să țină drumul prin stepă, spre Ana-Beit, cât mai drept, făcând doar arareori mici ocoluri pentru ca tractorul să poată trece hopurile mai ușor.

Și totul mergea cum chibzuseră dintru-nceput. Nici prea repede, nici prea încet, dar lăsaseră în urmă o treime din drum... Burannîi Karanar înainta neobosit, atent la îndemnurile stăpânului. Îl urmau, huruind, tractorul cu remorca, iar după remorcă - excavatorul „Belarus”.

Cu toate acestea, îi așteptau întâmplări neobișnuite

care, oricât ar părea de incredibil, aveau o legătură intimă cu cele ce se petreceau la cosmodromul Sarî-Ozeki...

Portavionul „Konvenția” se afla în zona lui de patrulare, în Pacific, la sud de Aleutine, la echidistanță aeriană de Vladivostok și San Francisco.

Pe ocean vremea nu se schimbase. În prima jumătate a zilei, soarele inundase la fel de orbitor întinderea apei. Nimic nu prevestea modificări atmosferice.

În schimb, pe portavion, în toate compartimentele, inclusiv la escadrilele de avioane și în serviciul de securitate, domnea o mare încordare. Întreg personalul de la bord era gata să intre în orice moment în acțiune, cu toate că, în lumea înconjurătoare, nimic nu părea să justifice o asemenea alarmă. Cauzele se aflau undeva, în afara Galaxiei.

Comunicările cosmonauților aflați pe planeta Liman Împădurit, recepționate la bordul „Konvenției” prin intermediul orbitei „Tramplin”, îi aduseseră pe conducătorii Centrului și pe membrii comisiilor speciale într-o stare de totală dezorientare. Deruta era atât de mare, încât ambele părți conveniseră să evalueze în prealabil situația în ședințe separate, pornind de la propriile lor interese și poziții, urmând ca numai după aceea să se reunească pentru dezbateri comune.

Omenirea nu aflate încă nimic despre descoperirea, fără precedent în istoria Universului, privind existența unei civilizații extraterestre pe planeta Liman Împădurit... Nici chiar guvernele celor două părți, informate în cel mai strict secret despre eveniment în sine, nu cunoșteau încă evoluția ulterioară a situației. Se aștepta opinia comisiilor competente. Pe întreg portavionul fusese instaurat un regim sever - nimeni, inclusiv piloții avioanelor, n-avea voie să-și părăsească postul. Nimeni și sub niciun motiv nu putea părăsi portavionul, iar navelor aflate în acea parte a oceanului li se interzisese să se apropie de „Konvenția” la

mai puțin de cincizeci de kilometri. Avioanele ce zburau deasupra zonei își deviaseră rutele ca să nu se apropie la mai puțin de trei sute de kilometri de locul în care patrula portavionul.

Așadar, ședința comună a celor două părți fusese întreruptă și comisiile, sub conducerea președinților programului „Demiurg“, dezbăteau separat rapoartele transmise de cosmonauții 1-2 și 2-1 de pe acea planetă necunoscută.

Ele parveniseră de la o inimaginabilă depărtare astronomică:

„Atențiune, atențiune!

Transmisie intergalactică pentru planeta Pământ:

Ne este imposibil să vă explicăm lucruri pentru care nu există noțiuni în limbajul terestru. Totuși, există multe elemente comune.

Locuitorii acestei planete sunt ființe hominide, sunt oameni, ca și noi. Ura, deci, pentru evoluția universală! Și aici ea a realizat un tip de hominid conform principiului universal, și încă unul splendid. Au pielea smeadă, părul azuriu, ochi liliachii sau verzi și gene albe, dese.

I-am văzut în scafandrele lor perfect transparente când și-au cuplat aparatul de zbor la stația noastră orbitală. Ne zâmbeau din cabina navei lor, invitându-ne înăuntru.

Și am pășit astfel într-o altă civilizație.

Aparatul lor de zbor, de formă elicoidală, s-a detașat de stație și, cu viteza luminii - efect practic insesizabil în interiorul navei - am pornit prin Univers, depășind curgerea timpului. Primul lucru care ne-a frapat, dându-ne un sentiment neașteptat de ușurare, a fost absența imponderabilității.

Cum au realizat acest lucru - nu suntem încă în măsură să vă explicăm. Amestecând cuvinte rusești

și englezești, au rostit prima propoziție: «Welcome naș galaktik». Am înțeles atunci că, dacă vom fi receptivi, vom reuși să schimbăm idei. Aceste ființe cu păr azuriu - erau cinci la bord, patru bărbați și o femeie - au cam doi metri înălțime. Femeia se deosebea nu prin statură, ci prin formele tipic feminine și prin culoarea ceva mai deschisă a pielii. Toți cei de pe Liman Împădurit sunt destul de oacheși - cam ca arabii noștri nordici. Ne-au inspirat încă din primele clipe o mare încredere.

Trei dintre bărbați erau piloții aparatului de zbor, iar cel de-al patrulea și femeia erau cunoscători ai limbilor terestre. Ei studiaseră și sistematizaseră primii, prin intermediul radiocaptării cosmice, cuvinte englezești și rusești, alcătuind un fel de dicționar terestru. În momentul întâlnirii noastre, stăpâneau deja peste două mii cinci sute de cuvinte și termeni. Grație acestui bagaj lingvistic a și început comunicarea dintre noi. Limba lor e, firește, cu totul de neînțeles pentru noi, dar, prin consonanță, aduce cu spaniola.

Unsprezece ore după decuplarea de «Paritet», părăsiserăm Sistemul nostru solar.

Trecerea dintr-o galaxie în alta a fost imperceptibilă, momentul nu ne-a atras prin nimic atenția. Materia Universului este pretutindeni aceeași. Dar în fața noastră, pe direcția de zbor (datorită, pesemne, stării din acel moment a corpurilor cerești din afara sistemului solar) a prins să crească treptat o văpaie intensă, care prolifera, extinzându-se în infinitul luminos. Între timp, lăsaserăm în urmă câteva planete, întunecate la acea oră pe una din fețe și luminate pe cealaltă. Sori și luni fără număr treceau în goană pe lângă noi, pierzându-se în spațiul necuprins.

Treceam parcă din noapte în zi. Și, deodată, am

pătruns într-o mare de lumină orbitor de pură, nemărginită, revărsată de un soare uriaș, strălucind pe un cer cum nu mai văzuserăm până atunci.

— Suntem în Galaxia noastră! Iată și soarele nostru, Marele Reazem! Curând va apărea și Liman Împădurit, ne-a anunțat femeia.

Și, într-adevăr, din infinitul acestui nou Univers, răsărise un soare nou pentru noi, Marele Reazem. Prin intensitatea radiațiilor și prin dimensiuni depășește Soarele nostru. Credem, de altfel, că tocmai această particularitate, precum și faptul că o zi și o noapte durează pe Liman Împădurit douăzeci și opt de ore, explică cele mai multe diferențe geobiologice între lumea de aici și lumea noastră.

Dar despre toate acestea vă vom vorbi data viitoare, sau la întoarcerea pe «Paritet»; acum vă transmitem succint câteva informații mai importante. Privită de la mare înălțime, planeta Liman Împădurit amintește de Pământul nostru, căci e înconjurată, ca și el, de atmosferă. Din apropiere însă, de la cincisăse mii de metri - ca să ne ofere o imagine de ansamblu, gazdele au efectuat pentru noi un zbor special - o priveliște de nemaivăzută frumusețe se dezvăluie privirilor: lanțuri de munți, coline acoperite de un covor verde-aprins, râuri, mări și lacuri, iar în unele zone ale planetei, mai cu seamă spre poli, ca niște pete uriașe - deșerturi lipsite de viață, unde bântuie furtuni de praf. Dar cea mai covârșitoare impresie o produc orașele și celelalte așezări. În fermecătorul peisaj de pe Liman Împădurit, aceste insule de edificii sunt mărturia unui grad de urbanizare extrem de înalt. Chiar și Manhattanul e departe de ceea ce au realizat în materie de urbanistică locuitorii cu plete azurii ai acestei planete.

Cât despre băștinași, ei reprezintă, credem, un

fenomen aparte printre ființele raționale din Univers. Perioada de sarcină e de unsprezece luni. Durata vieții este, de asemenea, mare, cu toate acestea ei consideră prelungirea vieții o problemă capitală, dacă nu chiar rațiunea de a fi a societății lor. Trăiesc o sută treizeci-o sută cincizeci, iar unii ajung și la două sute de ani. Planeta are peste zece miliarde de locuitori.

Nu suntem încă pregătiți pentru o prezentare cât de cât sistematică a modului de viață al acestor locuitori și a realizărilor civilizației lor. Vă aducem la cunoștință, fragmentar, doar ceea ce ne-a frapat în chip deosebit.

Oamenii de pe Liman știu să capteze energia solară, transformând-o apoi în energie termică sau electrică de mare randament, mult mai mare decât cel obținut în construcțiile noastre energetice, și, ceea ce este deosebit de important, sintetizează energie din diferența de temperatură dintre zi și noapte.

Au învățat să dirijeze clima. În acel zbor de recunoaștere în jurul planetei, aparatul de zbor a disipat într-o clipă, cu ajutorul unor radiații, aglomerările de nori și ceață. Am aflat că au posibilitatea de a influența mișcarea maselor de aer și a curenților de apă din mări și oceane, regularizând astfel regimul termic și de umiditate de la suprafața planetei.

Și totuși, sunt confrunțați cu o problemă colosală care, după câte știm, pe Pământ nu s-a pus încă. Ei nu suferă de pe urma secetei, pentru că știu să dirijeze clima. Nu cunosc nici deficitul producției alimentare, și asta la un număr uriaș de locuitori, depășind de peste două ori populația terestră. Dar importante teritorii ale planetei devin, treptat, improprii vieții. În acele locuri piere tot ce e viu. E

fenomenul așa-zisei aridizări interioare. În timpul zborului de recunoaștere, am observat furtuni de praf în partea sud-estică a planetei. Ca urmare a unor reacții maligne din adâncurile planetei - înrudite, poate, cu procesele vulcanice de la noi, numai că aici e vorba, pare-se, de erupții lente, difuzate, radiante - solul se distruge, structurile lui se deteriorează, substanțele ce-l alcătuiesc se descompun. În această parte a planetei, un deșert de dimensiunile Saharei invadează, pas cu pas, spațiul locuibil al oamenilor cu plete azurii. Acest lucru constituie pentru ei cea mai mare catastrofă. N-au izbutit încă să stăpânească procesele ce se produc în adâncurile planetei. Au aruncat în lupta împotriva acestui înspăimântător fenomen elita oamenilor de știință, mijloace materiale uriașe. Nu au o Lună în sistemul lor solar, dar sunt la curent cu existența satelitului nostru, pe care l-au și vizitat. După ei, e posibil ca Luna noastră să fi trecut printr-un proces asemănător. Aflând acest lucru, am căzut pe gânduri: de la Lună la Pământ nu-i o distanță prea mare. Dar suntem noi gata pentru o astfel de întâlnire? Și care ar fi urmările, de ordin extern și intern? Își vor da oare seama oamenii cât au pierdut în evoluția lor intelectuală din pricina veșnicei discordii de pe Pământ?

În prezent, în cercurile științifice de pe Liman se desfășoară o dezbatere la scară planetară în jurul alternativei: intensificarea eforturilor pentru tainei aridizării și identificarea posibilităților de a preîntâmpina această virtuală catastrofă, sau găsirea în Univers, până nu e prea târziu, a unei noi planete care să corespundă nevoilor lor vitale, pentru a începe, cu timpul, transferarea în masă a populației în noul habitat cosmic, unde civilizația de pe Liman împădurit ar renaște. Încă nu e clar încotro, spre ce

planetă își îndreaptă privirile. Oricum, mai pot trăi aici milioane și milioane de ani. E uimitor însă că se gândesc de pe acum la un viitor atât de îndepărtat, și sunt atât de absorbiți de această activitate, de parcă ar avea de soluționat o problemă de care depinde nemijlocit soarta generației actuale. Nimănui să nu-i fi trecut oare prin minte josnicul gând „după noi, potopul?” Ne-a fost rușine că nouă ne-a trecut prin minte așa ceva când am aflat că o importantă parte a produsului planetar brut este alocată programului de preîntâmpinare a aridizării. Se preconizează realizarea de-a lungul a multe mii de kilometri - pe întreaga frontieră a deșertului invadator - a unei bariere de puțuri la foarte mare adâncime, precum și injectarea în adâncuri a unor substanțe neutralizante cu acțiune de lungă durată care, cred ei, ar influența în sensul dorit reacțiile nucleare interne ale planetei.

Desigur, și la ei există, și trebuie să existe, probleme de ordin social, acele probleme de ordin etic, moral, intelectual care constituie crucea dintotdeauna a rațiunii. Peste zece miliarde de locuitori nu pot conviețui aseptici, oricât de prosperă ar fi societatea lor. Dar, lucru uimitor, ei nu cunosc noțiunea de stat ca atare, nu cunosc armele, nu știu ce este un război. Pesemne - încă nu vă putem spune cu certitudine - în trecutul lor istoric vor fi avut și ei războaie, state, bani și toate categoriile de relații sociale ce le însoțesc, dar în actuala etapă n-au nici măcar noțiunea unor instituții de constrângere, ca statul, sau a unor forme de luptă, ca războiul. Dacă va trebui să le explicăm esența nesfârșitelor războaie de pe Pământ, nu li se vor părea oare un mijloc lipsit de sens, mai mult, barbar, de rezolvare a problemelor?

Întreaga lor viață e organizată pe cu totul alte principii, care nouă, în virtutea stereotipului terestru

de gândire, nu ne sunt îndeajuns de limpezi și nici pe deplin accesibile.

Oamenii de pe Liman au atins un nivel de conștiință planetară care exclude cu desăvârșire războiul ca metodă de luptă. Încât rămâne de presupus că, după toate aparențele, avem de-a face cu forma cea mai înaintată de societate - desigur, în limitele spațiului imaginabil. E posibil ca ei să fi atins un stadiu de dezvoltare a științei în care umanizarea timpului și spațiului să reprezinte principalul sens al existenței raționale, constituind, totodată, o continuare a evoluției într-o fază nouă, superioară, infinită.

Nu avem intenția să comparăm lucruri necomparabile. Cu timpul, și pe Pământul nostru oamenii vor atinge un asemenea nivel de progres - de altfel avem cu ce ne mândri încă de pe acum -, dar nu ne părăsește un gând apăsător: nu e oare umanitatea victima unei tragice rătăcirii când se autoconvinge că istoria n-ar fi altceva decât o istorie a războaielor? Dar dacă direcția de dezvoltare a fost dintru început greșită, lipsită de orice perspectivă? În acest caz, încotro ne îndreptăm, unde ne duce această cale? Va găsi oare omenirea curajul de a recunoaște acest lucru, evitând un cataclism global? Ca primi martori ai unei vieți sociale extraterestre, trăim simțăminte complexe - de teamă pentru viitorul pământenilor, dar și de speranță, pentru că în Univers există exemplul unei colectivități a cărei ascensiune se desfășoară în afara contradicțiilor ce se rezolvă prin războaie...

Locuitorii acestei planete știu despre existența Pământului undeva, în marile depărțări ale Universului. Ei doresc să intre în contact cu pământenii nu numai dintr-o firească curiozitate, ci, spun ei, înainte de toate în numele triumfului

rațiunii, al schimbului de experiență între civilizații, pentru a inaugura o nouă eră în dezvoltarea gândirii, în evoluția purtătorilor de inteligență din Univers.

Previziunile lor în acest sens sunt mai concrete decât s-ar putea crede. Interesul lor față de pământeni e legat și de faptul că în conjugarea eforturilor celor două ramificații ale rațiunii universale ei văd principala șansă de asigurare a eternizării vieții în natură, având în vedere că orice energie degenerază inevitabil și că orice planetă este, în timp, sortită pieirii... Problema «sfârșitului lumii» îi preocupă cu o anticipație de miliarde de ani și elaborează încă de pe acum proiecte cosmice de organizare a unei noi baze de comunicare între tot ce e viu în Univers.

Disponând de aparate de zbor ce se deplasează cu viteza luminii, ar putea vizita chiar acum Pământul. Dar nu vor s-o facă fără acordul și invitația pământenilor înșiși. Nu se vor oaspeți nepoștiți pe Pământ. Totodată, ne-au dat a înțelege că de multă vreme caută un prilej pentru a face cunoștință cu noi. Când am început să lansăm în cosmos stații orbitale permanente, au înțeles că momentul întâlnirii se apropie și că ei sunt cei care trebuie să ia inițiativa. S-au pregătit minuțios și au așteptat ocazia potrivită. Ea s-a ivit în timpul cartului nostru pe stația orbitală...

Sosirea noastră aici a produs, firește, senzație. Cu ocazia evenimentului a fost cuplat în eter sistemul de telecontact global, folosit numai la mari sărbători. În văzduhul luminos ce ne înconjură, vedeam aievea, alături de noi, chipuri și obiecte aflate la mii și mii de kilometri. Am putut să comunicăm cu frații noștri de pe Liman - să ne privim în ochi, să ne zâmbim, să ne strângem mâinile, să discutăm, scoțând exclamații de încântare și râzând zgomotos - de parcă totul s-ar fi

petrecut în cadrul unui contact nemijlocit. Cât sunt de frumoși acești extraterestri și, totuși, cât de diferiți unul de altul, chiar culoarea părului variază de la azuriu la ultramarin, iar bătrânii încărunțesc, se pare, întocmai ca ai noștri. Și tipurile antropologice sunt diverse, pentru că reprezintă grupuri etnice diferite.

Despre toate acestea și despre multe alte lucruri uimitoare vă vom relata amănunțit la întoarcerea noastră pe «Paritet» sau pe Pământ. Și acum, chestiunea cea mai importantă. Locuitorii planetei Liman ne roagă să transmitem, prin «Paritet», dorința lor de a vizita planeta noastră atunci când acest lucru va conveni cel mai bine pământenilor. Până atunci, ei propun realizarea unui program care prevede construirea unei stații intergalactice intermediare, menită să servească primelor întâlniri prealabile, pentru ca apoi să devină o bază permanentă pentru curse în ambele sensuri. Am promis că vom aduce la cunoștința pământenilor noștri aceste propuneri. Ceva ne neliniștește însă în această privință, mărturisim.

Suntem oare gata noi, pământenii, pentru asemenea întâlniri intergalactice, suntem îndeajuns de maturi, ca ființe raționale, pentru a face un asemenea pas? Vom putea noi oare, cu discordia și contradicțiile existente între noi, să acționăm unitar, asumându-ne această răspundere în numele întregului neam omenesc, în numele întregului Pământ? Vă rugăm stăruitor ca, pentru a evita o reizbucnire a rivalităților, a luptei pentru pseudoprioritate, să transferați chestiunea Organizației Națiunilor Unite. Vă rugăm să nu abuzați de dreptul de veto, ba chiar, cu titlul de excepție, să renunțați la el de această dată. Ne gândim cu amărăciune la asemenea lucruri acum,

când ne aflăm în afara granițelor Galaxiei noastre, dar suntem pământeni și ne cunoaștem bine leagănul - planeta Pământ.

În sfârșit, încă o dată despre noi, despre fapta noastră. Ne dăm seama câtă nedumerire, ce măsuri excepționale a generat dispariția noastră de la bordul stației orbitale. Regretăm profund că am generat asemenea agitație. A fost însă un prilej unic în practica mondială și am considerat că nu putem, nu avem dreptul să ratăm cea mai mare șansă a vieții noastre. Deși supuși unui regulament sever, am fost obligați, în numele unei mari idei, să acționăm contrar regulamentului.

Ne asumăm consecințele acestui act, suntem gata să suportăm pedeapsa cuvenită. Acum însă, uitați de asta! Luați aminte! V-am transmis un semnal din Univers. Vă trimitem un semn dintr-un sistem galactic necunoscut până acum - sistemul Marelui Reazem. Acești oameni cu păr azuriu sunt creatorii celei mai înalte civilizații. Întâlnirea cu ei poate determina schimbarea întregului nostru mod de viață, a destinului întregii specii. Vom avea noi oare curajul să acceptăm acest contact, apărând, firește, înainte de toate, interesele Pământului?

Extratereștrii nu reprezintă, prin nimic, o amenințare pentru noi. În orice caz, nouă așa ni se pare. Iar însușindu-ne experiența lor, am putea realiza o cotitură în existența noastră, începând cu metodele de obținere a energiei din materia înconjurătoare și terminând cu deprinderea de a trăi fără arme, fără violență și constrângeri, fără războaie. S-ar putea ca acest din urmă lucru să vi se pară o enormitate, dar declarăm solemn că viața ființelor raționale de pe planeta Liman este organizată așa cum v-am spus, că ei au atins gradul de perfecțiune pe care vi l-am descris, într-un habitat

geobiologic asemănător cu cel al Pământului. Ca purtători ai unui mod superior de gândire, ei sunt gata de contacte deschise cu confracții lor întru rațiune, cu pământeni, în forme corespunzătoare cerințelor și demnității ambelor părți.

Captivați, zguduiți de descoperirea unei civilizații extraterestre, noi ardem totuși de dorința de a ne întoarce cât mai curând posibil pe Pământ, pentru a împărtăși oamenilor tot ceea ce ne-a fost dat să vedem aici, într-o altă Galaxie, pe una din planetele Marelui Reazem.

Intenționăm ca peste douăzeci și opt de ore, adică exact peste o zi și o noapte de la această comunicare radio, să ne întoarcem pe «Paritet». După sosire vom fi cu totul la dispoziția Centrului.

Până atunci, la revedere. Înainte de a lua startul spre Sistemul solar, vom comunica ora sosirii noastre pe «Paritet».

Cu aceasta încheiem prima noastră transmisie de pe planeta Liman. La revedere. Vă rugăm mult, transmiteți familiilor să nu fie îngrijorate...

Cosmonaut 1-2

Cosmonaut 2-1

Ședințele separate ale comisiilor speciale de la bordul portavionului „Konvenția”, consacrate evenimentului extraordinar petrecut pe stația orbitală „Paritet”, se încheiară prin plecarea *in corpore* a amândurora, pe calea aerului, pentru consultări cu forurile superioare. Un avion - spre San Francisco, celălalt, la câteva minute, în sens contrar spre Vladivostok.

Portavionul se afla în zona lui permanentă de patrulare, în Pacific, la sud de Aleutine... Pe portavion domnea o ordine severă. Toți erau gata de acțiune... Și toți păstrau tăcerea...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindea marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Parcurseseră o treime din drumul spre Ana-Beiit. Soarele, care se ridicase la început cu iuțeală deasupra orizontului, parcă încremenise într-un punct. Deasupra stepei se înstăpânise ziua. Și dogoarea zilei.

Uitându-se când la ceas, când la soare, când la văile întinse ale stepei, Burannî Edighei își spunea că, până una alta, totul mergea cum trebuie. Deschidea procesiunea călare pe cămilă, după el venea tractorul cu remorca, după remorcă excavatorul „Belarus“, iar pe de lături alerga dulăul cei roșcat, Jolbars.

„Bag seamă, mititea omului nu poate sta fără să gândească nici măcar o clipă. Să vezi năzdrăvănie: vrei, nu vrei, gândul naște gând, și tot așa, la nesfârșit. Adică, firește, până la moarte.” Descoperirea asta năstrușnică o făcuse Edighei dându-și seama că pe drum se gândise întruna la câte ceva. Gândul năștea gând, ca pe mare valul val. Pe când era copil, stătea ceasuri în șir pe țărm, urmărind cum pe Marea Aral, pe vreme vântoasă, se nășteau în depărtare, alergându-se, talazuri, care se apropiiau cu crestele înspumate de țărm. Valul năștea val. În mișcarea aceea, trupul viu al mării se năștea și murea, se năștea iarăși și se stingea pentru a renaște neconținut. Iar el, copil pe atunci, s-ar fi vrut pescăruș zburând deasupra valurilor, ca să vadă de sus viața marilor ape.

Stepa în prag de toamnă, cu goliciunea ei izbitoare și tristă, trapul monoton al cămilei îl predis puneau pe Edighei la meditație și el se lăsa în voia gândurilor fără a li se împotrivi defel, mai cu seamă că avea de făcut cale lungă și nimic nu le stingherea înaintarea. Karanar, ca întotdeauna la drum lung, se încălzise de mers și răspândea un puternic miros de mosc. Mirosul ăsta venea

drept în nări de la greabăn și grumaz. „Oho, se gândi mulțumit Edighei, va să zică ești numai spume. Mă afurisitul!... Mă răutate, mă!”...

Și iarăși îi înviară în minte zile de demult, fapte și întâmplări de pe vremea când Kazangap era sănătos și în putere, și în acest lanț al aducerilor-aminte îl năpădi, nelalocul ei, o tristețe îndelung pritocită, amară. Nici rugăciunile nu-l ajutară. Le șoptea mereu și mereu, iarăși și iarăși, repetându-le întruna, ca să alunge, să înșele, să ascundă durerea aceea ce se întorcea cu încăpățănare. Dar nu simțea nicio ușurare în suflet. Burannîi Edighei se întunecă, îmboldind fără rost, cu asprime, cămila care alerga plină de zel, își trase cozorocul mai pe ochi și nu mai întoarse privirea spre tractorul care venea în urmă. Lasă-i că vin ei după Karanar, nu rămân de căruță, ce-i doare pe ei, tineri și verzi ca bradul cum sunt, de povestea aceea veche, despre care nici cu nevastă-sa nu schimba o vorbă și în care judecata lui Kazangap se dovedise, ca întotdeauna, înțeleaptă și dreaptă. Numai el îl putea judeca, și îl judecase cinstit, altfel Edighei ar fi părăsit de mult Boranlî-Burannîi...

Către sfârșitul lui cincizeci și unu, iarna, se pripășise la haltă o nouă familie. Un bărbat cu nevasta și doi copii - doi băieței. Cel mare, Daul, avea cinci ani, mezinul - trei. Pe mezin îl chema Ermek. Cât despre Abutalip, capul familiei, acesta era de-o vârstă cu Edighei. Încă înainte de război, pe când era foarte tânăr, predase un an la școala din aulul lui, apoi, chiar în primele zile din vara lui patruzeci și unu, fusese mobilizat. Cu Zaripa se însurase, așadar, spre sfârșitul războiului sau imediat după război. Și ea fusese, până la mutarea lor aici, învățătoare. Și uite că soarta îi năpăstuise, îi aruncase în stepă, la Boranlî-Burannîi...

Că nu de bine fugiseră ei taman în pustietatea asta fusese cât se poate de limpede din prima clipă. Cu meseria lor, Abutalip și Zaripa ar fi putut foarte bine să-și găsească de lucru în altă parte. Se vede însă că împrejurările nu le

lăsaseră altă ieșire. La început, toți credeau că cei doi n-aveau să facă prea mulți purici pe-acolo. Că n-au să poată rezista și-au să fugă încotro vor vedea cu ochii. Plecau ei din Boranlî-Burannîi alții, mult mai prejos. Edighei și Kazangap erau de aceeași părere. Cu toate acestea, familia lui Abutalip impusese respect tuturor, de la început. Erau oameni serioși și la locul lor. Numai că ajunseseră la necaz. Trudeauu - bărbat și nevastă - în rând cu ceilalți. Cărau traverse, înghețau iarna printre nămeți. Făceau, adică, tot ce trebuiau să facă niște muncitori feroviari. Și trebuie spus că era o familie de oameni așezați, cumsecade, prietenoși, cu toate că erau nefericiți, și asta pentru că Abutalip fusese, pare-se, prizonier la nemți. La vremea când veniseră ei aici, pasiunile din anii războiului se mai potoliseră. Foștii prizonieri de război nu mai erau priviți ca niște trădători și dușmani. Cât despre cei din Boranlî-Burannîi, ei nu-și prea băteau capul cu asemenea treburi. A fost omul prizonier - a fost și gata, războiul s-a încheiat prin victoria noastră, încolo, câte nu le fusese dat oamenilor să îndure în această înfricoșată reîmpărțire a lumii. Unii mai pribegesc și astăzi prin lume de bezmetici... Stafia războiului îi urmărea încă... De aceea, cei din Boranlî-Burannîi nu-i sâcăiau pe noii veniți cu întrebări de prisos, ce să le mai zgândărești rănilor, oricum băuseră cupa durerii până la fund...

Cu timpul, pe nesimțite, Edighei se împrietenise cu Abutalip. Era om cu scaun la cap. Cel mai mult îl atrăgea pe Edighei faptul că, în starea de plâns în care se afla, Abutalip nu se pierduse cu firea. Era demn și nu-și blestema de-a surda ursita. Nu putea să nu țină seama de cele ce se-ntâmplau în lume. Pricepuse omul, pesemne, că asta îi era crucea. Nevastă-sa, Zaripa, înțelesese de bună seamă și ea acest lucru. Împăcați în sinea lor cu această ispășire de neocolit, cei doi își găsiseră rostul vieții într-o neobișnuită înțelegere și apropiere reciprocă. După cum înțelesese mai târziu Edighei, tocmai asta-i ținea în viață,

prin asta se apărau unul pe altul și-i apărau amândoi pe copii de vânturile năprasnice ale vremurilor. Mai cu seamă Abutalip. Nu putea trăi o zi departe de ai lui. Copiii, cei doi băieți, erau pentru el totul. Fiecare clipă liberă și-o petrecea lângă ei. Îi învăța carte, născocea pentru ei tot felul de istorioare, ghicitori și jocuri. La început, când el și nevastă-sa plecau la lucru, își lăsau copiii singuri în baracă. Dar Ukubala nu putea răbda una ca asta și începuse să-i aducă pe băieți la ei, unde era mai cald, și-apoi pe vremea aceea aveau, oricum, mai mult cheag decât noii veniți. Asta le și apropiase familiile. Edighei avea și el de-acum copii - două fete cam de aceeași vârstă cu băieții lui Abutalip.

Odată, când venise după lucru să-și ia copiii acasă, Abutalip le propusese:

— Uite ce m-am gândit, Edighei, ce-ar fi să le învăț, cu o cale, și pe fetițele voastre? Să știi că dacă mă ocup încă de pe-acum de copii o fac nu ca să-mi treacă de urât.

Cât despre copii, ei s-au împrietenit: se joacă de-atâta timp laolaltă. De ce spun asta? Viața aici, departe de lume, e, sigur, sărăcăcioasă, și cu atât mai mult e cazul să ne ocupăm de ei. Vin vremuri când omul va trebui să știe o mulțime de lucruri încă de fraged. Astăzi și-un omuleț de-o șchioapă trebuie să aibă în cap mai multe decât avea pe vremuri ditai flăcăul. Altfel, nu răzbește în viață.

Și, iarăși, rostul acestor strădanii ale lui Abutalip Edighei avea să-l pătrundă mai târziu, când nenorocirea se întâmplase. Abia atunci avea să-și dea seama că, în situația lui și în condițiile din Boranlî, ceea ce făcuse Abutalip era singurul lucru pe care îl mai putea face pentru copiii lui. Se grăbea parcă să le dea, după priceperea lui, cât putea mai mult, de parcă ar fi vrut ca astfel să se înveșnicească în amintirea copiilor, să trăiască prin ei o nouă viață. Seara, când se întorceau de la lucru, Abutalip și Zaripa organizau pentru copiii lor și ai lui Edighei un fel de grădiniță-școală. Copiii învățau litere, silabe, se jucau,

desenau, întrecându-se între ei. Ascultau povești citite de părinți, cântau fel și fel de cântecele. Totul era atât de interesant, încât Edighei însuși începuse să treacă pe-acolo, admirându-i îndelung. Până și Ukubala se repezea, chipurile cu treburi, să tragă cu ochiul ca să-și vadă fetițele la lucru. Burannîi Edighei era mișcat. Suflul i se umplea de lumină. Uite ce înseamnă să fii om cu școală, dascăl. Ți-e mai mare dragul când îi vezi cum știu să vorbească cu copiii, cum știu să fie și ei copii, rămânând în același timp oameni maturi. În serile când venea, Edighei se străduia să nu-i încurce. Stătea liniștit în vreun colțișor. Iar când intra, își scotea cușma în prag:

— Seara bună! Iacătă și-al cincilea elev.

Copiii se obișnuiseră cu vizitele lui. Fetițele erau fericite. De față cu tatăl lor, își dădeau toată silința, Edighei și Ukubala făceau, cu schimbul, focul în sobă, pentru ca seara copiilor să le fie cald și bine în baracă.

Asta era deci familia care poposise anul acela la Boranlî-Burannîi. Dar, curios lucru, asemenea oameni nu prea au noroc.

Nenorocirea lui Abutalip era că fusese nu numai prizonier la nemți; spre norocul sau nenorocul lui, după ce reușise să evadeze cu un grup de prizonieri de război dintr-un lagăr de concentrare din sudul Bavariei, nimerise, în patruzeci și trei, la partizanii iugoslavi. Abutalip luptase în armata iugoslavă de eliberare până la sfârșitul războiului. Acolo fusese rănit, acolo se vindecase. Fusese decorat cu ordine și medalii militare iugoslave. Se scrisese despre el și în ziarele partizanilor, îi publicaseră și fotografia. Asta-l ajutase foarte mult când dosarul îi ajunsese la comisia pentru repatriere, în patruzeci și cinci. Dintre cei ce fugiseră din lagăr, nouăsprezece la număr, doar patru rămăseseră în viață. Toți patru avuseseră din nou noroc: o comisie sovietică de verificare se deplasase la subunitatea respectivă a armatei de eliberare, iar comandanții iugoslavi dăduseră declarații scrise despre

calitățile militare și morale ale foștilor prizonieri de război sovietici, despre participarea lor la lupta partizanilor împotriva fasciștilor.

În sfârșit, după vreo două luni de verificare, interogatorii, confruntări, așteptare, speranță și deznădejde, Abutalip Kuttîbaev se întorsese în Kazahstanul natal, fără ca drepturile civice să-i fi fost afectate, dar și fără privilegiile cuvenite demobilizaților. Abutalip Kuttîbaev nu purta pică nimănui. Cum înainte de război fusese profesor de geografie, se întorsese la munca lui. Și acolo, la o școală dintr-un centru raional, o întâlnise pe Zaripa. Se mai întâmplă în viață ca doi oameni făcuți unul pentru celălalt să aibă noroc să se-ntâlnească. Rar, dar se întâmplă. Viața îți dăruiește și asemenea bucurii.

Între timp, ecoul primilor ani de după victorie se mai stinsese. După triumf și slavă, în aer sticliseră primii fulgi ai „războiului rece”. Apoi acesta se întețise. Și-n diferite părți ale lumii, în punctele cele mai dureroase, resorturile conștiinței se încordaseră.

La o lecție de geografie, unul din aceste resorturi cedă. Mai devreme sau mai târziu, într-un fel sau altul, aici sau aiurea, ceea ce s-a întâmplat trebuia să se întâmple. Dacă nu lui - altuia ca el.

Vorbind elevilor dintr-a opta despre continentul european. Abutalip Kuttîbaev le povestise cum, cu ani în urmă, fuseseră duși din lagărul de concentrare în Alpii Bavariei de sud, la o carieră de piatră, și cum de acolo reușise, dezarmând paza, să fugă la partizanii sârbi: le povestise elevilor că în timpul războiului bătuse jumătate din Europa, inclusiv coasta Adriaticii și a Mediteranei, așa că el cunoștea bine natura și viața oamenilor de prin partea locului, și că toate astea nu pot fi descrise într-un manual. Profesorul socotea că îmbogățește astfel materia cu observațiile martorului ocular.

Plimba bagheta pe harta Europei, agățată pe tablă, și bagheta străbătea munți, câmpii și râuri, atingând din

când în când locurile pe care el le mai visa încă noaptea, locurile acelea unde odinioară luptele nu încetau zi și noapte, vară și iarnă, și, poate, chiar punctul acela infim unde cursese sângele lui când, din dreapta, răsunase fără veste rafala automatului inamic și el căzuse încet pe povârniș, înroșind cu sângele său iarba și pietrele, cu sângele acela purpuriu care ar fi putut inunda întreaga hartă, și preț de o clipă i se păruse chiar că-și vede sângele împrăștiindu-se pe hartă, cum amețise atunci, cum i se lăsase pe ochi o ceață, și, rotindu-se, munții se prăbușiseră asupra lui, și el striga, chemându-și în ajutor prietenul, polonezul care evadase împreună cu el, cu o vară în urmă, din cariera de piatră bavareză: „Kazimir! Kazimir!”. Dar prietenul nu-l auzise, pentru că lui Abutalip i se păruse doar că strigă din răspuțeri, de fapt nu scosese niciun sunet, își venise în fire numai la spitalul partizanilor, după o transfuzie de sânge.

Vorbind elevilor despre partea europeană a lumii, Abutalip Kuttîbaev se mira în sinea lui că, după câte trăise, putea povesti atât de sec, de impersonal, numai ceea ce avea legătură cu elementara geografie școală.

Deodată, o mână ridicată din banca întâi îi întrerupsese firul povestirii:

— *Agai*¹⁸, așadar ați fost prizonier?

Doi ochi reci și limpezi îl priveau cu severitate. Adolescentul își ținea capul ușor dat pe spate, stătea drept în bancă și - nici el nu știa de ce, dar toată viața nu uitase acest lucru - avea mușcătura inversă, dinții de jos îi acopereau, încălecându-i, pe cei de sus.

— Da, și ce-i cu asta?

— De ce nu v-ați tras un glonț în tâmplă?

— De ce s-o fac? Oricum eram rănit.

— Pentru că e interzis să te lași prins de dușman, e ordin!

— Ai cui ordin?

¹⁸ Învățătorule!

— Ordin de sus.
— Dar tu de unde știi?
— Știu tot. La noi acasă vin mereu oameni de la Alma-Ata¹⁹, și chiar de la Moscova. Deci, n-ați executat ordinul?
— Ia spune-mi, tatăl tău a fost pe front?
— Nu, el a fost cu mobilizarea.
— Atunci mi-e greu să-ți explic. Pot doar să-ți spun că n-aveam altă ieșire.
— Trebuia, oricum, să executați ordinul.
— Ce tot dai cu gura? se ridicase din bancă alt elev. Profesorul nostru a luptat alături de partizanii iugoslavi. Ce mai vrei?

— Oricum, trebuia să execute ordinul! repetase, categoric, celălalt.

Și deodată, rupând tăcerea de mormânt ce se lăsase pentru o clipă, clasa întreagă prinsese a vocifera: „Trebuia!” „Nu trebuia!” „Putea!” „Nu putea!” „Just!” „Ba nu-i just deloc!”. Profesorul izbise cu pumnul în catedră.

— Terminați! Suntem la ora de geografie. Cum am luptat eu, cum am făcut războiul - se știe foarte bine acolo unde trebuie. Să ne întoarcem la harta noastră!

Și, din nou, nimeni din clasă nu văzu punctul acela obscur de pe hartă, unde răpăi iar, din dreapta, rafala de automat, și profesorul, care stătea cu bagheta în mână lângă hartă, se prăvăli zăbavnic pe povârniș, inundând cu sângele lui harta Europei...

Peste câteva zile îl chemaseră la secția de învățământ. Acolo, lui Kuttîbaev i se propusese fără vorbă multă să-și dea, din proprie inițiativă, demisia: un fost prizonier de război n-avea dreptul moral de a educa tânăra generație.

Abutalip Kuttîbaev, împreună cu Zaripa și primul lor născut, Daul, fuseseră nevoiți să se mute în alt raion, mai

¹⁹ *Alma-Ata*, cap. Kazahstanului; 1,19 mil. loc. (1989, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru industrial (construcții de mașini, chimică, alim.) și cultural. Academie de științe, muzee, universitate. Menționat ca oraș în 1854.

departe de centrul regional. Se angajaseră la o școală sătească. Ai fi zis că se așezaseră, o scoteau binișor la capăt, Zaripa, învățătoare tânără și capabilă, devenise dirigintă. Dar uite că tocmai atunci se declanșase criza din patruzeci și opt, legată de Iugoslavia. Acum era privit nu numai ca un fost prizonier de război, dar și ca un invidios dubios, care trăise vreme îndelungată peste graniță. Și, în pofida dovezilor că nu făcuse decât să lupte, ca partizan, alături de tovarășii iugoslavi, nimeni nu lua în considerare acest lucru. Toți îl înțelegeau, ba unii-l și compătimeau, dar nimeni nu avea curajul să-și asume vreo răspundere. Îl chemaseră din nou la secția de învățământ, unde povestea cu demisia din proprie inițiativă se repetase.

Și, tot mutându-se dintr-un loc în altul, familia lui Abutalip Kuttîbaev poposise, la sfârșitul lui cincizeci și unu, în toiul iernii, la halta Boranlî-Burannîi din stepa Sarî-Ozeki...

Vara lui cincizeci și doi fusese de-a dreptul toridă. Pământul se încinsese într-atât, că nici șopârlele stepei nu mai știau unde să se vâre, răsăreau, biruindu-și teama, în pragul caselor, cu gâtlejurile palpitând disperate și gurile deschise - nu le păsa de nimic, o singură dorință le mistuia: să se ascundă undeva de soare. Iar ereții, căutând răcoarea, se avântau atât de sus, de nu-i zăreai cu ochiul liber. Își trădau numai arareori prezența prin țipete stridente, singuratic, amuțind apoi pentru multă vreme în pâcla încinsă, toropită de soare.

Dar slujba era slujbă. Trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est. Nenumărate trenuri se încrucișaseră și în vara aceea la Boranlî-Burannîi. Nici cea mai cumplită arșiță nu putea perturba circulația pe gigantica magistrală unională.

Viața mergea mai departe. Pe linie erau nevoiți să lucreze cu mânuși - cu mâinile goale nu puteai atinge o piatră, necum fierul. Soarele îi bătea drept în creștet,

neiertător. Apa se aducea, ca de obicei, cu cisternele și ajungea la haltă aproape fierbând. În câteva zile hainele li se pârlau pe umeri. Iarna, mușcați de cele mai năprasnice geruri ale stepei, oamenilor le era parcă mai ușor decât pe asemenea dogoare.

Burannîi Edighei se străduia să-l îmbărbăteze pe Abutalip:

— Nu-s toate verile ca asta. Așa s-a nimerit anul ăsta, se dezvinovătea Edighei, de parcă el ar fi adus arșița aceea. În două săptămâni, cel mult trei, se mai răcorește, moare puțin și iadul. Arză-o-ar focul de dogoare, că pe toți ne-a vlăguit. Uneori, spre sfârșitul verii, vremea se schimbă în stepă de pe o zi pe alta, fără veste. Și-atunci, toată toamna, până către iarnă, ți-e mai mare dragul - numai răcoare dulce, până și vitele pun carne pe ele. Am eu semnele mele că și anul ăsta o să fie la fel. Așa că mai răbdați și voi, o s-avem toamnă frumoasă.

— Te pui chezaș, va să zică, zâmbea cu tâlc Abutalip.

— Mai că m-aș pune.

— Bogdaproste și pentru-atât. Parc-am fi la baia de aburi. Dar nu mi-e de noi. Zaripa și cu mine răbdăm noi cumva, doar am trecut prin atâtea. Dar mi-e milă de copii, mi se rupe sufletul când îi văd...

Copiii din Boranlî sufereau peste poate, aveau fețișoarele supte, și n-aveai unde-i ascunde de zăpușeala și arșița care-i seca. Nu tu un pomișor, nu tu o gărlă - atât de trebuitoare lumii lor de copii. Primăvara, când stepa reînvia, când câmpiile și luncile înverzeau, lumea întreagă era a copiilor. Băteau mingea, se jucau de-a v-ați ascunselea, alergau prin stepă, fugăreau țiștarii. Era o desfătare să le-auzi zvonul glasurilor răzbătând până departe, în stepă...

Vara nimicise totul. Arșița îi vlăguise până și pe copiii cei mai zurbagii. Se pitulau de căldură în umbra zidurilor, ridicându-și privirile numai când treceau trenurile. Era singura lor joacă - să numere câte trenuri treceau într-o

parte, câte în cealaltă, câte vagoane de pasageri, câte de marfă. Iar când vreun tren de pasageri încetinea la intrarea în haltă, copiii se lăsau pentru o clipă amăgiți, crezând că acuși-acuși se va opri, și dădeau fuga în întâmpinarea lui gâfâind, cu mânuțele cozoroc, pesemne în speranța naivă că trenul i-ar putea scoate din cuptorul ăsta, și-ți era mai marea jalea să-i vezi cu câtă ranchiună, cu câtă necopilărească tristețe priveau în urma vagoanelor care treceau... Vagoanele aveau ușile date în lături și geamurile deschise până la refuz, iar pasagerii erau și ei înnebuniți de zăpușeală, duhoare și muște, dar ei aveau măcar credința că într-o zi, două aveau să ajungă în altă lume, cu râuri răcoroase și păduri verzi,

Toți cei vârstnici, tați și mame, suferiseră în vara aceea pentru copii, dar cât îl costa acest lucru pe Abutalip pricepea, în afară, firește, de Zaripa, doar el, Edighei. De altfel, cu Zaripa și avusese prima discuție pe tema asta. Discuție care îi mai dezvăluisese câte ceva din viața acestor doi oameni.

Lucrau în ziua aceea la linie, primeneau prundișul de pe terasament. Împrăștiau pietrele, vârandu-le în spațiile goale de sub traverse și linii, întărind astfel terasamentul slăbit de vibrații. Treaba asta putea fi făcută numai în intervalul dintre două trenuri. Era o muncă grea, istovitoare, mai cu seamă pe asemenea arșiță. Spre amiază, Abutalip apucase bidonul gol și plecase, cum zicea el, după apă fiartă, la cisterna trasă pe linia moartă, și cu un drum să vadă ce mai e cu copiii.

O pornise zorit pe mijlocul liniei, peste traverse, sfidând dogoarea. Se grăbea s-ajungă cât mai repede la copii, de sine puțin îi păsa. Tricoul decolorat, de un alb murdar, atârna pe el, conturându-i umerii scheletici; avea pe cap o pălărie jerpelită de paie, pantalonii îi fluturau pe trupul slăbit, iar în picioare purta niște încălțări scâlciate, fără șireturi. Mergea lipăind printre traverse, străin de tot ce se-ntâmpla în jur. Când în spatele lui apăruse deodată un

tren, nici măcar nu luase seama.

— Hei, Abutalip, jos de pe linie! Ai surzit?! strigase Edighei.

Abutalip însă nu-l auzea. Numai urletul sirenei îl făcuse să coboare pe povârnișul terasamentului, dar și atunci fără să arunce măcar o privire spre garnitura care trecea chiar pe lângă el. Nu-l văzuse nici pe mecanicul care-l amenința cu pumnul.

În timpul războiului, în prizonierat, nu încărunțise, era de bună seamă și acum un om tânăr, plecase pe front la nouăsprezece ani, ca locotenent. În vara aceea începuse însă a încărungi. Era cărunțeala stepei. Grăbite, nechemate, firele albe îi sclipiseră ici, colo, în chica deasă, bogată, mai cu seamă pe la tâmpile: da, tâmpilele îi încărungiiseră. În vremuri bune ar fi fost o mândrețe de bărbat. Lat în umeri, cu nas vulturesc, cu mărul lui Adam proeminent, cu tăietura gurii vădind o fire hotărâtă și cu ochii prelungi, migdalați, Abutalip era înalt și bine legat. Zaripa îi spunea uneori, glumind cu amărăciune: „N-ai avut noroc, Abu, erai născut să-l joci pe Othello“. Abutalip râdea, la rândul lui: „Ca să te sugrum, ca ultimul idiot!... Asta voiai?“

Pe Edighei, reacția întârziată a lui Abutalip la trecerea acelui tren îl pusese serios pe gânduri.

— Ar fi bine să stați de vorbă, îi spusese el Zaripei cu ușoară dojana în glas. Ce-i joaca asta? La o adică, mecanicul scapă basma curată: e interzis să umbli pe linie. Dar nu despre asta e vorba: la ce bun asemenea risc?

Zaripa oftase din adânc, ștergându-și cu mâneca fata îmbrobodită, arsă de soare.

— Mi-e teamă pentru el.

— S-a-ntâmplat ceva?

— Mi-e teamă, Edike. Dumitale pot să-ți spun. Îl chinuie remușcările: se socotește vinovat și față de copii, și față de mine. Când m-am măritat cu el, fără voia alor mei, frate-meu mai mare și-a ieșit din fire și mi-a strigat: „O să te

căiești toată viața, neroado! Nu bărbat, belea pe cap îți iei, iar copiii tăi și copiii copiilor tăi, care încă nu s-au născut, sunt de pe-acum sortiți nenorocului. Cât despre preaiubitul tău soț, de-ar avea un strop de minte, ștreang și-ar petrece pe după gât, nu brațe de femeie. Ar fi cea mai bună alegere pentru el.” Dar noi am ținut-o pe-a noastră. Ne-am zis că, războiul odată terminat, ce mai au de împărțit viii cu morții? Ne-am ținut deoparte de toți - și de-al lui, și de-ai mei. Dar de curând, n-ai să crezi, chiar fratele meu a dat o declarație - cum că el, adică, m-a prevenit, a fost împotriva căsătoriei noastre, că nu are nimic comun cu mine, și cu atât mai puțin cu unul ca Abutalip Kuttîbaev, care a stat atâta timp în Iugoslavia. Și s-a pornit totul de la-nceput. Oriîncotro o luăm, ni se trânteste ușa-n nas. Și-acum, uite-ne aici: mai departe n-avem unde ne duce.

Zaripa tăcuse, îndesând îndârjită pietrișul bătucit sub traverse. Din fața lor venea o nouă garnitură. Se dăduseră la o parte de pe linie, luând cu ei cazmalele și tărgile.

Edighei simțea că trebuie să-i ajute cumva pe oamenii aceia aflați la ananghie. Dar nu-i putea ajuta cu nimic, nenorocirea lor venea de departe, de dincolo de Sarî-Ozeki.

— Noi trăim aici de mulți ani. O să vă obișnuiți și voi, o să vă învățați cu locul. Ce să-i faci, de trăit trebuie să trăim, apăsase el, privind-o drept în ochi și gândind în sinea lui: „Da-a, amară-i pâinea stepei. Astă-iarnă, când au venit, era încă albă la față, acum e ca pământul, observase el, îndurerat că frumusețea acelei femei tinere se topea văzând cu ochii. Și ce păr frumos avea, acum e și el spălăcit, genele i s-au spelbit de soare. Buzele i-s crăpate. Greu trebuie să-i vină. Nu-i de ea viața asta. Dar uite că se ține tare, nu se dă bătută. Și cum să se dea: are doi copii. Oricum, om adevărat...”

Între timp, spărgând aerul stătut, dogoritor, garnitura trecuse cu roțile răpăind ca o rafală fierbinte de automat. Reveniseră, cu unelte cu tot, pe terasament.

— Ascultă, Zaripa, spusese Edighei, încercând s-o

îmbărbăteze, s-o împace cu realitatea. Ce-i drept, pentru copii e greu pe-aici, nu zic. Și mie mi se rupe sufletul când mă uit la ai mei. Dar nici arșița asta n-o să țină cât veacul. O să se mai astâmpere. Și-apoi, dacă stai și te gândești, nu sunteți singuri, mai sunt oameni în jur, suntem noi aici, la o adică. Ce rost are să vă perpeliți atâta? Ce-a fost a fost...

— Așa îi spun și eu, Edike. Și mă străduiesc din răputeri să nu-l supăr cu vreo vorbă nelalocul ei. Știu cât îi vine de greu.

— Bine faci. Cât despre mine, am vrut să te ajut cu un sfat bun. De mult aștept prilejul. Dar văd că știi și singură calea cea bună. Iartă-mă dacă te-am tulburat.

— Se mai întâmplă, ce-i drept, să mă lase puterile. Mi-e milă de el. Mi-e milă de mine, de copii - ce să mai vorbim, mi se rupe inima. Iar el, deși n-a greșit cu nimic, se simte totuși vinovat că ne-a adus aici. Și de schimbat nu poate schimba nimic. Vezi dumneata, în ținuturile noastre viața-i cu totul altfel, și clima e cu totul alta. Măcar vara să-i fi putut trimite acolo pe copii. Dar la cine? Părinți n-avem, și-ai lui, și-ai mei au murit de tineri, iar frații, surorile, celelalte neamuri... Nici pe ei nu-i ușor să-i judeci, nu-s vinovați de ce ni se întâmplă. Se fereau de noi și înainte, acum nici să știe de soarta noastră nu mai vor. Cum să le trimitem copiii pe cap? Și uite-așa ne chinuim, munciți de teama că o să ne îngropăm aici pentru toată viața. Da, ne e teamă, chiar dacă n-o mărturisim cu glas tare. Știu ce-i în sufletul lui... Iar ce ne mai așteaptă numai Cel-de-sus știe...

Se lăsase o tăcere grea. Apoi nu mai aduseseră vorba despre asta. Lucrau, se dădeau la o parte, lăsând trenurile să treacă, și iar se apucau de treabă. Ce-i rămânea de făcut? Cum să-i mângâi, cum să-i ajuți în nenorocire? „Bineînțeles, se gândea Edighei, n-o să-și ia ei lumea-n cap - de trăit au din ce trăi, că doar muncesc amândoi. Ai zice că nimeni nu i-a întemnițat aici, atâta doar că n-au nicio ieșire. Nici mâine, nici poimâine.”.

Edighei se mira în sinea lui că familia asta îi pricinuia

atâta amărăciune și mâhnire, de parcă ar fi fost vorba de el însuși și de ai lui. Ce erau ei pentru el? La urma urmei, ar fi putut atunci să-și spună - treaba asta nu m-atinge, ce mă privește pe mine? Și apoi, cine era el ca să judece, să pună ordine în lucruri care mi-l priveau? Era un biet muncitor de stepă, ca el câtă frunză și iarbă, de ce tocmai el trebuia să se amărască, să-și chinuie sufletul, hotărând ce-i drept și ce nu-i drept pe lume? Cei de sus, de unde li se trăgeau toate astea, știau, fără îndoială, de o mie de ori mai multe decât putea ști el, Burannîi Edighei. Alora totul le era mai limpede ca lui aici, în Sarî-Ozeki. Ce putere avea el în lucruri de-astea? Și totuși, nu-și găsea liniștea. Îl durea sufletul mai cu seamă pentru ea, pentru Zaripa. Femeia asta îl uimise și-l cucerise prin devotamentul și stăpânirea ei de sine, prin lupta ei disperată cu restriștea. Aducea cu o pasăre care încearcă să-și apere, cu aripile, cuibul de furtună. Alta în locul ei s-ar fi pus pe plâns și s-ar fi supus, s-ar fi rugat de neamuri. Ea însă plătea deopotrivă cu bărbatul pentru trecut. Și tocmai asta îl supăra pe Edighei mai mult ca orice - că nu-i putea apăra nici bărbatul, nici copiii. Se întâmplase mai târziu să regrete amarnic că soarta adusesese familia aceea la Boranlî-Burannîi. De ce îi tulburase curgerea vieții? Dacă nu i-ar fi cunoscut, n-ar fi știut nimic din tot ce înduraseră ei, ar fi trăit liniștit, ca mai-nainte...

VI

După-amiază, în pacific, la sud de Aleutine, valurile se umflară. Vântul de sud-est, format pe cursurile inferioare ale râurilor de pe continentul american, se întetise, precizându-și treptat direcția. Pe uriașele întinderi ale

oceanului, apele se puseră în mișcare, legănându-se greoaie, plescăind, ridicând tot mai des valurile, creastă lângă creastă. Toate acestea prevesteau, dacă nu o furtună, în orice caz ceasuri lungi de mare zbuciumată.

Pentru portavionul „Konvenția“, asemenea valuri nu prezentau nicio primejdie. În alte împrejurări, nici măcar nu și-ar fi schimbat poziția. De astă dată însă, întrucât trebuiau să sosească dintr-un moment într-altul avioanele la bordul cărora se aflau comisiile speciale ce reveneau după consultările avute cu forurile superioare, portavionul se întoarse cu prova în vânt, pentru a micșora balansul. Totul se desfășură normal. Primul ateriza avionul din San Francisco, apoi cel din Vladivostok.

Comisiile se întorseseră în efectiv complet, dar tăcute și îngrijorate. Peste cincisprezece minute se și aflau în sedință închisă... Cinci minute după începerea lucrărilor, fu transmisă în cosmos, la bordul stației orbitale „Paritet“, spre a fi retransmisă cosmonauților 1-2 și 2-1 aflați în Galaxia Marelui Reazem, o radiogramă cifrată: „Către misiunea de control de pe «Paritet»: A se preveni cosmonauții 1-2 și 2-1 aflați în afara sistemului solar să nu întreprindă niciun fel de acțiune. Urmează să rămână pe loc până la noi dispoziții din partea Centrului.”

După care, fără a pierde o clipă, comisiile trecură la expunerea pozițiilor și propunerilor celor două părți, în vederea soluționării crizei cosmice...

Portavionul „Konvenția“ înfrunta, cu prova în vânt, nesfârșita vâltoare a Pacificului. Nimeni nu știa că la bordul său se hotăra soarta întregii planete.

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o pană și de altă a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian

Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Rămăseseră vreo două ceasuri de drum până la cimitirul Ana-Beit. Cortegiul funerar se deplasa prin stepă în aceeași ordine. Burannii Edighei călărea în frunte, deschizând drumul, și Karanar își continua trapul întins, neobosit; în urma lui, prin stepa înțelenită, grăbeau tractorul cu remorcă în care, alături de răposatul Kazangap, ședea singuratic și răbdător ginerele lui, bărbatul Aizadei, iar după ei - excavatorul „Belarus”. Pe margini, ba luând-o înainte, ba rămânând în urmă, ba oprindu-se pentru cine știe ce pricină însemnată, alerga, la fel de preocupat și sigur de sine, Jolbars, dulăul roșcat și pieptos.

Soarele dogorea, urcând spre zenit. Lăsaseră în urmă o bună bucată de drum, dar după fiecare dâmb stepa dezvăluia privirii noi și noi întinderi pustii, ce se desfășurau, de fiecare dată, până la orizont. Uriașă era întinderea stepei. Cândva, pe locurile acestea trăise un neam de tristă faimă, juanjuanii, niște venetici care cuceriseră aproape întreaga stepă Sarî-Ozeki. Mai sălășluiseră pe aceste meleaguri și alte popoare nomade, războindu-se veșnic între ele pentru imașuri și puțuri. Biruiau când unii, când alții. Dar și învingătorii, și învinșii rămâneau în stepă, unii pierzând, iar alții câștigând teritorii. Elizarov spunea că stepa Sarî-Ozeki, privită ca spațiu vital, meritase asemenea luptă. Odinioară, și primăvara, și toamna, pe-aici cădeau mult mai multe ploi. Era iarbă de-ajuns pentru numeroase turme de vite - mari și mici. Treceau pe-aici neguțători și se făcea negoț. Dar de la o vreme clima se schimbase brusc: ploile ocoleau ținutul, fântânile secaseră, pășunile mureau. Neamurile venetice și nomade se răsfraseră care pe unde, iar juanjuanii dispăruseră cu desăvârșire. O luaseră spre Edil -

aşa se numea Volga pe-atunci - şi-i înghiţise pământul acolo, în necunoscut. Nimeni nu ştia de unde se iviseră, nimeni n-a aflat unde dispăruseră. Se spunea că-i ajunsese blestemul: pe când treceau fluviul iarna, gheaţa s-ar fi rupt deodată şi toţi de-a valma, cu herghelii şi cirezi, ar fi pierit sub sloiuri.

Kazahii nomazi, băştinaşii din Sarî-Ozeki, nu-şi părăsiseră meleagurile în acele timpuri, dăinuiseră în locurile unde izbutiseră să dea de apă în fântânile nou-săpate. Dar cei mai însufleţiţi ani fuseseră, pentru stepele Sarî-Ozeki, cei de după război. Îşi făcuseră apariţia camioanele-cisternă. Un asemenea camion - dacă şoferul cunoştea bine locurile - putea aproviziona cu apă trei-patru sălaşuri de păşunat. Colhozurile şi sovhozurile din regiunile învecinate, care gospodăreau păşunile stepei, plănuiau deja să întemeieze în stepă baze permanente pentru creşterea vitelor. Calculaseră cam cât i-ar costa asemenea amenajări. Şi bine că nu se pripiseră. Pe nesimţite, în apropierea cimitirului Ana-Beiit se ridicase un oraş fără nume - Cutia Poştală. Aşa şi spuneau oamenii: mă duc la Cutia Poştală, am fost la Cutia Poştală, am cumpărat de la Cutia Poştală, am văzut la Cutia Poştală... Cutia Poştală prolifera, devenind un oraş închis. O şosea asfaltată îl lega, dintr-o parte, de cosmodrom, iar din cealaltă - de staţia de cale ferată... De fapt, aşa şi începuse noua repopulare, sub semnul industrializării, a stepelor Sarî-Ozeki. Din tot ce fusese odinioară rămăsese numai cimitirul Ana-Beiit, aşezat pe două coline gemene, alăturate precum cocoaşele unei cămile - Eghiz-Tiub - cel mai venerat loc de îngropăciune din Sarî-Ozeki. În vremuri străvechi, morţii erau aduşi aici din locuri uneori atât de îndepărtate, încât cei ce-i însoţeau erau nevoiţi să înnopteze în stepă. Însă urmaşii celor înmormântaţi la Ana-Beiit se mândreau pe bună dreptate că cinstiseră cum se cuvine amintirea înaintaşilor. Aici odihneau cei mai veneraţi şi mai vestiţi oameni ai stepei: cei care trăiseră

mult. Ori fuseseră socotiți înțelepți, ori își câștigaseră faimă prin vorbă și faptă. Elizarov, care știa totul, numise acest cimitir „Panteonul din Sarî-Ozeki”.

De acest loc se apropia în ziua aceea strania procesiune de la halta Boranlî-Burannîi, alcătuită dintr-o cămilă, un tractor și un excavator și însoțită de un câine...

Cimitirul Ana-Beit avea povestea lui. Legenda spune că juanjuanii, cotropitorii de odinioară ai ținutului Sarî-Ozeki, își tratau prizonierii cu o cruzime fără seamăn. Uneori îi vindeau robi prin ținuturile învecinate, și pentru prizonieri acest lucru era socotit un mare noroc, pentru că un rob putea, mai devreme sau mai târziu, să fugă îndărăt, în patrie. Însă cei pe care juanjuanii și-i păstrau aveau parte de o soartă cumplită. Juanjuanii ucideau memoria robilor, mai cu seamă a celor tineri, printr-o caznă înfricoșată: îmbrăcarea capului în *șiri*. Capul victimei era mai întâi ras la piele, iar firele de păr smulse cu migală din rădăcini. Între timp, alți juanjuani, meșteri în această îndeletnicire, înjunghiau pe-aproape o cămilă bătrână. După ce o jupuiau, alegeau mai întâi, despărțind-o de rest, pielea cea mai butucănoasă, mai groasă, de pe grumaz. Tăiau această piele în bucăți pe care le întindeau numaidecât, aburinde încă, pe capetele rase ale prizonierilor, de care ele se lipeau într-o clipă, ca niște plasturi, alcătuind ceva asemănător căștilor de baie de astăzi. Asta se chema „a îmbrăca un *șiri*”. Cel supus unui asemenea tratament fie murea, neputând îndura chinurile, fie își pierdea pentru totdeauna memoria, transformându-se într-un *mankurt* - rob ce nu-și mai amintește propriul trecut. Din pielea de pe grumazul unei cămile se puteau confecționa cinci-șase *șiri*. Odată pricopsit cu un *șiri*, nefericitul era vârat cu gâtul într-o obadă de lemn, ca să nu poată atinge pământul cu capul. Prizonierii erau duși apoi departe, în stepă, pentru ca urletele lor zadarnice și sfâșietoare să nu se audă, și abandonați acolo, cu mâinile și picioarele legate, în bătaia soarelui, fără apă și hrană. Cazna dura câteva zile. Patrula

întărite păzeau, ici-colo, drumurile, ca nu cumva cei din neamul osândiților să încerce a-i salva câtă vreme mai erau în viață. Asemenea încercări erau însă extrem de rare. Căci în stepa netedă ca-n palmă se putea observa, la orice oră, cea mai mică mișcare. Mai târziu, când se afla că juanjuanii au transformat vreun rob în mankurt, nici neamurile cele mai apropiate nu încercau să-l salveze: ar fi însemnat să aducă acasă doar umbra celui ce fusese odinioară. Numai o mamă din neamul naimanilor, cu numele de Naiman-Ana, nu se putuse împăca cu soarta fiului ei. Legenda ei dăinuie și azi în stepa Sarî-Ozeki. De la ea se trage și numele cimitirului Ana-Beiit - *Sălașul de veci al mamei*.

Cei mai mulți dintre prizonierii aruncați în câmp sfârșeau în chinuri groaznice, sub soarele stepei. Rămâneau în viață doar un mankurt sau doi din cei cineșase osândiți. Nu de foame piereau, și nici chiar de sete, ci în urma chinurilor de neîndurat, de-a dreptul sălbatice, pricinuite de pielea aceea de cămilă, care se usca. Contractându-se nemilos sub razele soarelui dogoritor, *siri*-ul strângea capul ras al robului ca într-un cerc de fier. După două zile, părul martirizaților începea să crească. Firele de păr asiatic, aspre și țepoase, creșteau sub pielea tăbăcită și, de cele mai multe ori, negăsind ieșire, se încovoiau și reintrau în pielea capului, pricinuind chinuri cumplite, însoțite de întunecarea totală a minții. Abia în cea de-a cincea zi juanjuanii veneau să vadă dacă a supraviețuit vreun prizonier. Dacă fie și un singur martirizat rămânea în viață, se chema că scopul fusese atins.

Acestuia i se dădea apă, era scos din lanțuri și, cu timpul, puterile îi reveneau, se puneau pe picioare. Era de-acum un rob-mankurt căruia memoria îi fusese smulsă, și de aceea foarte prețios, făcea cât zece robi sănătoși la un loc. Exista și o regulă: dacă în încăierările dinlăuntrul țării era ucis un rob-mankurt, răscumpărarea cerută pentru

asemenea pierdere era de trei ori mai mare decât cea pretinsă pentru viața unui om liber. Mankurtul nu mai știa cine e, din ce neam se trage, nu-și cunoștea numele, nu-și amintea copilăria, tatăl, mama - într-un cuvânt, n-avea conștiința de sine a unei ființe omenști. Lipsit de personalitate, mankurtul prezenta numeroase avantaje economice. Era totuna cu o făptură necuvântătoare, și de aceea întru totul obedient și inofensiv. Nu se gândea niciodată la evadare. Pentru orice stăpân de sclavi, revolta lor e lucrul cel mai de temut. Orice rob e un virtual răzvrătit. Mankurtul era, în felul lui, singura excepție. Lumii lui lăuntrice îi era străin imboldul la răscoală, la nesupunere. Cu el n-aveai a te teme de așa ceva. De aceea nu trebuia păzit, și cu atât mai puțin suspectat de gânduri tănuite. Mankurtul își recunoștea, întocmai ca un câine, doar stăpânul. Nu schimba o vorbă cu nimeni. Toate gândurile lui se îndreptau spre îndestularea pântecelui. Altă grijă n-avea. De aceea împlinea poruncile orbește, cu zel și fără preget. Mankurtul era pus de obicei la muncile cele mai murdare și mai grele sau la treburile serbede, plictisitoare, care cereau mare răbdare. Numai un mankurt putea îndura singurătatea, nesfârșita întindere și pustietatea stepei, păzind turma de cămile scoasă la pășunat. Un singur mankurt înlocuia, în acele depărtări, o mulțime de argați. Tot ce trebuia era să-i dai de mâncare - atunci îți lucra vară și iarnă fără murmur, fără să simtă că se sălbăticește și fără să se vaiete de lipsuri. Porunca stăpânului îi era lege. Iar pentru sine, în afară de hrană și de câteva zdrențe - atât cât să nu înghețe în stepă - nu cerea nimic.

E mult mai lesne să-i tai unui prizonier capul, sau să-i pricinuiești cine știe ce vătămare întru înfricoșarea duhului dintr-însul, decât să-i nimicești aducerea-aminte, judecata, smulgând din rădăcină tot ceea ce poartă omul cu sine până la suflarea din urmă, de fapt singura avere pe care-o duce cu el, căci e de neatins pentru alții. Dar juanjuanii

nomazi, care aduceau din bezna istoriei lor cea mai neîmblânzită dintre barbarii, au râvnit și la acest miez sfânt al omului. Ei au găsit mijlocul de a le smulge robilor memoria cea vie, săvârșind astfel, împotriva naturii umane, cea mai cumplită dintre nelegiuirile imaginabile și inimaginabile. Nu degeaba, bocindu-și fiul prefăcut în mankurt, Natman-Ana spunea, în amarnica-i jale și deznădejde:

„Când ti-au răpit, fiul meu drag, aducerea-aminte, când ți-au încins capul ca nuca în clește, strângându-ți țeasta în scripetele leneș al pieii de cămilă ce se zbârcea, când ți-au coborât pe creștet cerc nevăzut, până ce ochii din găvane ieșitu-ți-au doldora de puroiul spaimei, când pe locul fără fum al stepei te ardea sete de moarte ți cerul nu-ți picura strop de apă pe buze - n-a devenit pentru tine soarele dătător de viață lumină vrășmașă și orbitoare, cel mai negru dintre aștrii tăriei?

Când, sfâșiat de durere, ți-ai ridicat capul înălțat în stepa pustie, când te zvârcoleai urlând, implorându-l pe Allah zi și noapte, cerând ajutor de la cerul zadarnic, o, fiule, când înecându-te în balele izvorâte din chinurile cărnii, când, chircit în scârna ce se scurgea din trupul zguduit de spasme, te stingeai în duhoarea aceea, pierzându-ți mințile, năpădit de nouri de muște - nu l-ai blestemat oare, cu ultimele puteri, pe Atotputernicul, pe cel ce ne-a zămislit pe toți într-o lume pe care-apoi a părăsit-o?

Când negura ți-a întunecat pentru totdeauna mintea schilodită de cazne, când aducerea-ta-aminte smulsă cu anasâna pierea fără întoarcere, o dată cu trecutul, când, în chinuri sălbătice, ai uitat privirea mamei și șopotul râului sub tăpșanul pe care te jucai în zilele de vară, când numele tău și numele tatălui tău s-au stins în mintea ta zdrobită, o dată cu chipurile celor printre care ai crescut, cu numele fetei ce zâmbea sfios, întâlnindu-te, nu te-ai blestemat oare, căzând în hăul neaducerii-aminte, nu ți-ai blestemat oare cu înfricoșat blestem mama ce-a cutezat să te

rodească în pântece și să te-aducă pe lume spre a cunoaște ceasul acesta?”

Povestea Anei-Beit venea din vremurile când juanjuanii, alungați de la hotarele de sud ale Asiei nomade, năvăliseră spre nord și, punând pentru vreme îndelungată stăpânire pe ținutul Sarî-Ozeki, purtau lupte necurmate pentru a cuceri noi pământuri și a captura cât mai mulți robi. La început, datorită atacurilor lor fulgerătoare, izbutiseră să ducă în robie, din ținuturile învecinate, mulți prizonieri, inclusiv femei și copii. Dar împotrivirea față de năvălirile veneticilor creștea. Aveau loc ciocniri tot mai înverșunate. Juanjuanii însă n-aveau de gând să părăsească ținutul, dimpotrivă, căutau să se așeze cât mai temeinic pe aceste întinse meleaguri de stepă, atât de potrivite pentru creșterea vitelor. La rândul lor, băștinașii nu se împăcau cu asemenea pierdere și considerau ca drept și datorie să-i izgonească, mai devreme sau mai târziu, pe invadatori. Așa stând lucrurile, bătălii mai mari sau mai mici se purtau neîncetat, iar victoria era schimbătoare. Dar și în timpul acestor războaie istovitoare mai răsăreau, ici-colo, clipe de acalmie.

Ei bine, într-unul din aceste momente, niște neguțători dintr-o caravană ce aducea mărfuri în ținutul naimanilor povestiră odată, la o ceașcă de ceai, cum trecuseră ei prin stepa Sarî-Ozeki fără ca juanjuanii să le pricinuiască cine știe ce necazuri în timpul popasurilor la fântâni și amintiră, în treacăt, că întâlniseră în stepă un tânăr păstor ce avea în grija lui o mare turmă de cămile. Neguțătorii încercaseră să intre în vorbă cu el, dar păstorul se dovedise a fi mankurt.

La prima vedere părea sănătos, n-ai fi zis pentru nimic în lume că i se întâmplase un lucru atât de înfricoșător. Odinioară fusese, pesemne, un tânăr la fel cu ceilalți, vorbăreț și ager la minte, căci abia îi mijise mustața și nu părea prost, numai că, de-l întrebai ceva, căsca ochii de parcă abia ieri ar fi venit pe lume, nu mai știa, sărmanul,

nici cum îl cheamă, nu-și mai amintea nici de tată, nici de mamă, nici de ce-i făcuseră juanjuanii, nici din ce neam se trage n-avea habar. Orice îl întrebai, tăcea sau răspundea prin „da” și „nu”, și se ținea întruna cu mâinile de un fel de șapcă ce părea strâns lipită de cap. E păcat, sigur că da, însă oamenii râd uneori de betegi. Acum cei de față râseră auzind că, pare-se, unor mankurți pielea de cămilă li se lipea pe alocuri pentru totdeauna de pielea capului. Pentru un asemenea mankurt, mai rău decât orice caznă era să-l sperii; hai, băiețaș, să-ți dăm nițel căpățâna la aburi. S-ar zbate ca un mustang, dar nu te-ar lăsa să-i atingi capul. Mankurții nu-și scoteau șapca nici ziua, nici noaptea, dormeau cu ea pe cap... Cu toate astea, urmară oaspeții, prost-prost, dar treaba știa să și-o facă și îi urmăriseră atent cu privirea până ce caravana se îndepărtase îndeajuns de locul unde hălăduia turma lui de cămile. Unul din cei ce mânau cămilele caravanei voise să se distreze nițel pe seama mankurtului și-l întrebase, înainte de plecare:

— Avem cale lungă de bățut. Ia spune, cui să-i ducem din parte-ți plecăciune, cărei frumoase, pe ce meleaguri? Spune, nu te sfii. Ori poate să-i ducem o năframă de la tine?

Mankurtul tăcuse îndelung, cu ochii la cel ce vorbise, după care rostise:

— Mă uit noapte de noapte la lună și ea se uită la mine. Numai că nu ne auzim... Acolo șade cineva...

La discuția din iurtă fusese de față și o femeie, cea care făcuse ceai pentru neguțători. Era Naiman-Ana. Sub acest nume a intrat în legendă.

Față de oaspeți, Naiman-Ana nu se trădă prin nimic. Nimeni nu băgă de seamă cât de năprasnic o izbise vestea aceea și cum se schimbaseră la față. Ar fi vrut să le ceară neguțătorilor și alte amănunte despre tânărul mankurt, dar, de fapt, cel mai tare se temea să nu afle mai mult decât spusese aceia. Izbuti să tacă, înăbușindu-și, ca pe un țipăt de pasăre rănită, neliniștea ce-o cuprinsese.

Ceilalți se porniră apoi să vorbească despre altele, nimănui nu-i păsa de soarta sărmanului mankurt, câte nu se-ntâmplă-n viață, în vreme ce Naiman-Ana se chinuia să-și biruie spaima ce-o copleșea, să-și stăpânească tremurul mâinilor, de parcă ar fi înăbușit într-adevăr în ea țipătul unei păsări rănite; își trase doar mai pe ochi năframa neagră de doliu, care-i acoperea de multă vreme părul încăruntit.

Caravana neguțătorilor se duse curând în drumul ei. În noaptea aceea de nesomn, Naiman-Ana înțelese că nu va avea liniște până când nu-l va fi găsit în stepă pe păstorul mankurt și nu se va fi convins că nu era fiul ei. Acest gând înfricoșător redeșteptă în inima ei îndoiala, de mult născută în tulburi presimțiri, că fiul ei căzuse pe câmpul de luptă. Era oricum mai bine să-l îngroape de două ori, decât să se zbuciume atâta, să trăiască în necurmată spaimă, în necurmată durere, în necurmată îndoială.

Băiatul ei fusese ucis într-o luptă cu juanjuanii, în Sarî-Ozeki. Bărbatul îi murise cu un an înainte. Fusese un războinic vestit printre naimani. Fiul zburase apoi în prima luptă, să-și răzbune tatăl. Nu se cădea ca morții să fie lăsați pe câmpul de luptă. Ceilalți oșteni erau obligați să aducă acasă trupul celui ucis. Dar de această dată fusese cu neputință. Mulți văzuseră în timpul acelei lupte, când săbiile prinseseră a scânteia, cum fiul ei căzuse cu pieptul pe greabănul calului și cum acesta, în spume, speriat de larmă, îl scosese din focul luptei. Băiatul căzuse atunci din șa, dar piciorul îi rămăsese în scară, și el atârna așa, ca mort, iar calul, înnebunit încă mai mult din pricina asta, o luase la galop, târând în stepă trupul lipsit de viață al călărețului. Ca un făcut, calul fugise spre tabăra dușmană. Uitând de lupta înverșunată, sângeroasă, în care fiecare om era prețios, doi luptători porniseră în goana cailor să ajungă calul fugar și să culeagă trapul celui căzut. Însă câțiva călăreți juanjuani, aliați la pândă într-o văgăună, le tăiaseră calea, scoțând mari strigăte de luptă. Unul dintre

naimani căzu răpus de o săgeată, celălalt, grav rănit, făcuse cale întoarsă și, abia ajuns la ai săi, căzuse la pământ. Întâmplarea asta îi ajutase pe naimani să descopere la timp pâlcul de juanjuani din văgăună, care se pregăteau să-i lovească din flanc în momentul hotărâtor. Naimanii se regrupaseră în grabă și se aruncaseră din nou în luptă. Și, firește, nimănui nu-i mai stătea mintea la tânărul oștean, fiul lui Naiman-Ana... Naimanul rănit, cel ce reușise să se întoarcă la ai săi, povestise după aceea că atunci când se repeziseră pe urma lui, calul, târându-l după sine pe fiul ei, se făcuse nevăzut în depărtare.

Naimanii ieșiseră în stepă, în căutarea trupului neînsuflețit al camaradului lor, câteva zile la rând. Dar nu izbutiseră să-l descopere nici pe cel căzut, nici calul, nici armele, nici vreo altă urmă. Nimeni nu avea nici cea mai mică îndoială că tânărul pierise. Și numai rănit să fi fost, în câteva zile ar fi murit în stepă, fie de sete, fie pentru că i-ar fi secat sângele. O vreme se amărâseră și se ocărâseră pentru că un tânăr din neamul lor rămăsese neîngropat în stepa pustie. Era o rușine pentru toți. Femeile, lărmuind în iurta lui Naiman-Ana, își învinuiau bărbații și frații, jelindu-se:

— Păsări de pradă i-au ciugulit trupul, șacalii l-au sfâșiat. Și mai cutezați să vă numiți bărbați după una ca asta?...

Pentru Naiman-Ana începuseră zile pustii pe pământ pustiu. La război oamenii mai și mor, sigur că da, știa acest lucru, dar gândul că trupul fiului ei zăcea părăsit undeva pe câmpul de luptă, că nu fusese întors țărânei nu-i dădea pace. Gânduri amare, curgând parcă dintr-un izvor nesecat, o sfâșiau. Și n-avea cui le împărtăși ca să-și aline durerea, n-avea spre cine-și îndrepta privirile deznădăjduite, afară doar de Cel-de-sus...

Ca să nu se mai gândească la asta, trebuia să se încredințeze cu ochii ei că băiatul nu mai era în viață. N-ar mai fi crâcnit atunci: la ce bun, dacă asta era voia ursitei?

Cel mai mult o puneă pe gânduri faptul că și calul feciorului ei dispăruse fără urmă. Calul nu fusese rănit, o luase la goană de spaimă. Ca orice cal înstrăinat de herghelie, și al băiatului ei ar fi trebuit să se întoarcă, mai devreme sau mai târziu, pe meleagurile unde crescuse, târând după sine, agățat de scară, cadavrul călărețului. Și atunci, oricât de cumplită ar fi fost priveliștea ce i s-ar fi înfățișat ochilor, ar fi fost, în cele din urmă, mai împăcată, ar fi țipat și-ar fi plâns până i-ar fi secat lacrimile, ar fi jelit rămășițele fiului ei și, creștându-și obrajii cu unghiile, i-ar fi spus, în bocetul acela, Atotputernicului totul despre sine, despre nenorocul și blestemul cărora le era pradă, și-ar fi spus păsul în așa fel, încât și Atotputernicului, acolo, în cerurile lui, i s-ar fi făcut scârbă de lumea asta, dacă, firește, avea urechi pentru durerile altora. Dar atunci nicio îndoială nu i-ar mai fi umbrit sufletul și s-ar fi pregătit de moarte cu cugetul curat, așteptând-o în orice ceas, nu s-ar mai fi agățat de viață nici măcar cu gândul. Dar trupul neînsuflețit al fiului ei nu fusese găsit, nici calul nu se întorsese. Îndoiala o sfâșia fără încetare, cu toate că, încetul cu încetul, cei din jur începuseră să uite povestea asta, căci și moartea coboară, cu timpul, în uitare... Dar ea, mama lui, nu-și putea găsi alinare, nu putea uita. Gândurile i se-nvârteau în cerc. Ce s-a întâmplat cu calul, unde-or fi rămas harnașamentul și armele - ele i-ar fi putut da un semn despre soarta băiatului. Desigur, era cu puțință ca și calul, sleit de puteri, pe undeva prin stepă, să fi căzut în mâna juanjuanilor. Un cal, cu harnașament cu tot, nu-i pradă de lepădat. Dar ce-au făcut atunci cu leșul fiului ei, agățat de scară? L-or fi îngropat, sau l-or fi lăsat pradă sălbăticiunilor stepei? Dar dacă, totuși, printr-o minune, în clipa când au prins calul, băiatul ei mai trăia? I-or fi dat ultima lovitură, curmându-i astfel chinurile, sau l-or fi lăsat să-și dea sufletul în stepă? Sau... Dar dacă?...

Vârtejul îndoielilor o amețea. Iar neguțătorii aceia, care pomeniseră la o ceașcă de ceai despre tânărul mankurt

întâlnit în stepele Sarî-Ozeki, nici nu bănuiau ce scânteie de nădejde aprinseseră în sufletul bieteii Naiman-Ana. Inima-i zvâcnise de o presimțire răscolitoare. Gândul că acel mankurt era tocmai fiul ei dispărut se înstăpânea tot mai stăruitor, tot mai puternic în mintea și inima ei. Și înțelese că nu-și va afla liniștea până când nu-l va găsi pe acel mankurt și nu se va încredința că nu era fiul ei.

Podișul unde-și aveau taberele de vară naimanii era străbătut de mici pâraiașe. Toată noaptea, Naiman-Ana ascultă susurul apei pe prundiș. Ce-i spuneau oare undele acelea, al căror dulce clipocit era atât de străin sufletului ei zbuciumat? Ar fi vrut să se adune, umplându-și sufletul de zvonul undelor, înainte de a porni spre depărtările mute ale stepei Sarî-Ozeki. Știa cât de periculos era să pornească de una singură prin stepă, dar nu-și împărtăși nimănui planul. Nimeni n-ar fi înțeles. Nici chiar cei mai apropiați n-ar fi încuviințat asemenea hotărâre. Cum să pleci în largul stepei, în căutarea unui fiu de mult dispărut fără urmă? Iar dacă, din întâmplare, a rămas în viață, dar e de-acum mankurt, cu atât mai fără noimă este să-l cauți și să-l găsești, zdrobindu-ți în van inima: un mankurt este doar învelișul, doar momâia omului de odinioară...

În noaptea aceea, înainte de a porni la drum, ieși de câteva ori din iurtă. Privi îndelung împrejur, ascultă stepa, căutând să se concentreze, să-și adune gândurile. În miez de noapte, luna strălucea albă pe cerul senin, scaldând pământul în lumina ei palidă, lăptoasă. Puzderia de iurte albe împrăștiată la poalele colinelor păreau stoluri de mari păsări ce s-ar fi hotărât să înnopteze aici, în șopotul pâraiașelor. De lângă aul, dinspre stânele de oi, și de mai departe, din luncă, unde pășteau hergheliile de cai, răzbăteau glasuri nedeslușite și lătrat de câini. Pe Naiman-Ana o mișca mai cu seamă cântul fetelor, răsunând dinspre aceleași stâne. Cântase odinioară și ea cântecele acelea ale nopții... Poposea în aceste locuri vară de vară, de mulți ani, de când fusese adusă aici în chip de logodnică. Își

petrecuse toată viața pe aceste meleaguri: și pe vremea când erau o familie numeroasă, de înălțau patru iurte deodată - una pentru bucătărie, alta pentru oaspeți și două pentru locuit și după năvala juanjuanilor, când rămăsese singură...

Și acum își părăsea și ea iurta singuratică... Se pregătise de drum încă de cu seară. Își pusese apă și merinde. Apă luase mai multă, două burdufuri, nu se știe dacă avea să dea peste vreo fântână în pustiu Sarî-Ozeki... Tot de cu seară o priponise lângă iurtă pe Akmaia. Era nădejdea și tovarășa ei de drum. Cum s-ar fi încumetat să se afunde în pustietatea aceea, dacă nu s-ar fi bizuit pe vigoarea și iuțeala Akmaiei? Anul acela Akmaia se odihnea după două fătări și era în formă de zile mari. Uscățivă, cu picioare lungi și puternice, cu tălpi mlădioase, nebătătorite încă de poveri peste măsură de mari sau de bătrânețe, cu o pereche de cocoase zdrene și capul mândru la capătul gâtului musculos, cu nări ce fremătau ca niște aripi de fluture când trăgea cu nesaț aerul în piept, Akmaia, cămila ei albă, făcea cât o turmă întreagă. Unii ar fi dat zece mânji zvâpăiați pentru o cămilă iute de picior și încă tânără ca ea. Căci era bună și de prăsilă. Era comoara de pe urmă - matcă de aur în mâinile lui Naiman-Ana, ultima amintire a fostei ei bogății. Restul se spulberase aidoma colbului în vânt. Datorii, pomeni la patruzeci de zile și la un an pentru cei ce i se prăpădiseră. Pentru băiatul ei, în căutarea căruia pornea acum mânăta de presimțire și dor, de amarul fără seamăn ce-o sfâșia, dăduse nu demult și ultimele pomeni, mulțime de oameni se perindaseră prin fața iurtei, toți naimanii din împrejurimi.

Dis-de-dimineată, Naiman-Ana ieși din iurtă, gata de drum. În prag se opri, sprijinindu-se de ușă, și rămase o vreme pe gânduri, cuprinzând cu privirea aulul adormit, înainte de a-l părăsi. Era încă o femeie bine făcută, mai păstra ceva din frumusețea de odinioară. Se încinsese peste mijloc cu brâul, așa cum se cuvine când pornești la

drum lung. Purta cizme, șalvari, o vestă lungă peste rochie, iar pe umeri îi flutura, liberă, năframa, își pusese o basma albă, cu capetele legate după ceafă. Așa hotărâse ea în nopțile de veghe: dacă tot nădăjduia să-și vadă fiul în viață, la ce bun să mai poarte doliu? Iar dacă această nădejde i se va spulbera, o să aibă timp o viață întreagă să tot poarte năframă neagră. Ceața dimineții îi ascundea în clipa aceea părul încăruntit și pecetea marilor suferințe - zbârciturile ce-i brăzdau adânc fruntea îndurerată. Ochii i se umeziră și oftă din greu. Nu și-ar fi închipuit vreodată că-i va fi dat să îndure atâtea. Dar izbuti să-și stăpânească lacrimile. „*Aşvadan la illa hil alla*”²⁰, șopti ea primul vers al rugăciunii, și cu asta porni hotărâtă spre cămilă, lovind-o ușor peste genunchii îndoiți. Arătându-și, din obișnuință, colții - chipurile, ca să-și sperie stăpâna -, Akmaia se lăsă fără grabă cu pieptul la pământ. Petrecând cu o mișcare iute desagii peste șa, Naiman-Ana se săltă pe cămilă, o îmboldi ușor și Akmaia se ridică, îndreptându-și picioarele și înălțându-și stăpâna mult deasupra pământului. Abia acum pricepu Akmaia ce drum o așteaptă...

Nimeni din aul nu știa de plecarea ei, și-n afară de cumnata-slujnică pe jumătate adormită, care căsca mereu, nimeni nu o petrecu. Acesteia îi spusese de cu seară că se duce în ospetie la niște rude și că, după aceea, dacă avea să întâlnească pe drum niscai pelerini, avea să-i însoțească spre pământurile Kipceakilor, să se închine la hramul sfântului Jassavi...

Porni dis-de-dimineată, ca să nu apuce nimeni s-o întrebe ce și cum. După ce ieși din aul, Naiman-Ana se îndreptă spre stepele Sarî-Ozeki, ale căror depărtări păcloase abia se ghiceau în pustiul nemișcat ce i se așternea dinainte...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

²⁰ Nu există alt Dumnezeu în afară de Allah.

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

De pe „Konvenția” o nouă radiogramă cifrată zbură în spațiu, spre cosmonauții trimiși în misiune de control la bordul stației „Paritet”. Pe același ton categoric, de avertisment, celor doi li se interzicea să intre în contact - pentru a stabili ora și modalitățile de reîntoarcere pe stație - cu cosmonauții 1-2 și 2-1, aflați în afara Galaxiei, și li se indica să aștepte noi dispoziții de la Centru.

Pe ocean de dezlănțuia furtuna. Portavionul intrase în tangaj. Apele Pacificului vuiau, învolburându-se de-a lungul pupei giganticei nave. Dar soarele tot mai strălucea peste întinderile clocotitoare, peste goana înspumată a valurilor. Vântul curgea viguros și egal.

Toate compartimentele de pe „Konvenția”, inclusiv piloții escadrilelor de avioane și serviciile de securitate, erau în stare de alarmă, gata în orice clipă de acțiune.

Erau câteva zile de când, legănându-se în mers și sforăind ușor, Akmaia, cămila cea albă. Alerga în trap mărunț pe marile întinderi netede ale stepei Sarî-Ozeki stăpâna ei o îndemna întruna, făcând-o să înainteze fără hodină pe pământul fierbinte și pustiu. Făceau popas numai noaptea, în preajma rarelor fântâni. În zori porneau iarăși la drum în căutarea turmei aceleia de cămile, pierdută undeva în stepa necuprinsă. Aici, nu departe de roșcatul povârniș nisipos Malakumdîceap, care se întindea pe mulți kilometri, îl întâlнисeră neguțătorii aceia pe păstorul mankurt, în căutarea căruia pornise Naiman-Ana. De două zile dădea târcoale ținutului Malakumdîceap,

temându-se că avea să dea peste juanjuani, dar oricât scrutase depărtările, oricât alergase, în jur doar stepă și iar stepă, uneori miraje înșelătoare. Odată, lăsându-se pradă unei asemenea vedenii, bătuse cale lungă și întortocheată spre un oraș aerian, cu moschei și ziduri de cetate. Poate fiul ei era acolo, la târgul de robi? L-ar fi aburcat într-o clipită pe Akmaia, și pas' de-i mai ajunge din urmă... Era greu, nespus de greu în pustiu, de aceea i se și năzăreau tot felul de lucruri...

Să găsești un om în Sarî-Ozeki e ca și cum ai căuta acul în carul cu fân, dar dacă acela păstorește o turmă mare, răsfirată pe imașuri întinse, mai devreme sau mai târziu tot dai de el. Zărești la început un animal, apoi pe celălalt, iar pe lângă turmă găsești și păstorul. Pe asta se și bizuia Naiman-Ana.

Dar deocamdată nimic, nicăieri. Începuse să se teamă că juanjuanii au mânat turma pe alte imașuri, sau că, mai rău, au dus cămilele toate să le vândă, la Hiva sau Buhara. Dacă era așa, se va mai întoarce oare păstorul mankurt din ținuturi atât de îndepărtate? Când Naiman-Ana plecase din aul, chinuită de dor și îndoială, visa un singur lucru - să-și vadă fiul în viață, fie și preschimbat în mankurt. Viu să fie, chiar dacă nu-și mai amintește nimic și nu mai gândește ca un om întreg. Să trăiască, atâta doar... Ce, era puțin lucru? Dar, afundându-se tot mai adânc în stepă, apropiindu-se de locul unde l-ar fi putut găsi pe păstorul întâlnit de caravana neguțătorilor, o biruia tot mai mult teama că avea să afle în fiul ei o ființă cu mintea schilodită. Și atunci implora cerul ca mankurtul acela să nu fie băiatul ei, ci vreun alt nefericit, era gata chiar să se împace fără crâcnire cu gândul că fiul ei nu e și nu mai poate fi în viață. Bătea stepa numai ca să-l vadă la chip pe mankurtul acela și să se încredințeze că îndoielile îi sunt zadarnice; odată convinsă că așa era, avea să se întoarcă și să-și curme zbuciumul, trăindu-și veacul după voia sortii... Apoi însă se lăsa din nou stăpânită de dor și de dorința ca mankurtul

din stepă să fie tocmai fiul ei, oricâtă durere i-ar împlânta starea lui în inimă...

Astfel de simțăminte se luptau în sufletul ei când, din vârful unui dâmb cu pantă dulce, zări o mare turmă de cămile - sute de capete - păscând în voie, într-o vâlcea. Brune, grase, animalele rățăceau printre tufele mărunte și ciulinii stepei, retezându-le cu dinții vârfurile. Naiman-Ana o îmboldi pe Akmaia, care se năpusti înainte, mâncând pământul; femeia se sufoca aproape de bucurie că găsisese, în sfârșit, turma aceea, apoi însă fiori de spaimă o trecură la gândul că și-ar putea vedea deodată fiul prefăcut în mankurt. Apoi bucuria o copleși din nou: nici ea nu mai știa pe ce lume trăiește.

Turma uite-o, paște acolo, dar unde-i păstorul? Trebuie să fie și el pe undeva pe aproape. Și, într-adevăr, peste o clipă zări de partea cealaltă a vâlcelei un om. De departe nu-i putea desluși chipul. Păstorul stătea în picioare, sprijinindu-se cu o mână într-un toiag lung, în vreme ce cu cealaltă ținea de căpăstru, în spatele lui, o cămilă înșeuată; privea liniștit, pe sub căciula înfundată adânc pe cap, spre femeia ce se apropia.

Când ajunse în preajma lui și-și recunoscă fiul, Naiman-Ana nici nu mai știu cum coborâse de pe spinarea cămilei. Căzuse parcă, dar ce importanță mai avea asta!

— Băiatul meu drag! Te caut de atâta vreme, pretutindeni!

Se aruncă spre el ca printr-un hățiș ce i-ar fi despărțit.

— Sunt mama ta!

Dar deodată înțelese, și un plâns amarnic și înspăimântător îi sparse pieptul; prinse a lovi pământul cu picioarele, mișcându-și buzele ce-i tremurau spasmodic, străduindu-se să se stăpânească, dar nereușind. Ca să nu se prăbușească, se agăță cu putere de umărul fiului nesimțitor și plânse îndelung, strivită de durerea ce se adunase într-însa atâta amar de vreme și răbufnea acum, cufundând-o în abis. Își privea fiul printre lacrimi, printre

șuvițele de păr cărunt și umed scăpate de sub basma, printre degetele tremurătoare care-i mânjeau chipul cu colbul drumului, îi privea trăsăturile atât de cunoscute și căuta să-i prindă privirea, încă mai așteptând un miracol, mai trăgând încă nădejdea că în cele din urmă o va recunoaște; ce e mai simplu pe lumea asta decât să-ți recunoști propria mamă?

Apariția ei nu produsese însă nicio impresie asupra băiatului, ai fi zis, văzându-l, că femeia aceea era acolo de când lumea sau că-l vizita zilnic în stepă. Nici măcar n-o întrebă cine e și de ce plânge. Într-o vreme îi coborî mâna de pe umărul lui și se îndepărtă, trăgând după sine cămila aceea de care nu se despărțea, o luă spre capătul celălalt al turmei, să vadă de nu cumva se răzlețiseră de turmă cămilele tinere, mai zvăpăiate.

Naiman-Ana rămase locului. Se ghemui, oftând și acoperindu-și chipul cu palmele, și stătu așa, pierdută, fără să-și ridice fruntea. În cele din urmă își adună puterile și se apropie de fiul ei, străduindu-se să-și păstreze cumpătul. Mankurtul o privea nepăsător, cu un aer tâmp și indiferent, pe sub căciula trasă adânc pe cap, și o umbră de zâmbet îi flutură pe chipul supt, aspru, ars de vânt. Dar ochii, ochii lui somnolenți, exprimând o totală lipsă de interes pentru lume, rămâneau reci.

— Hai să stăm puțin de vorbă, îi spuse Naiman-Ana, oftând adânc.

Se așezară pe pământ.

— Mă recunoști? întrebă mama.

Mankurtul clătină din cap.

— Cum te cheamă pe tine?

— Mankurt, răspunse el.

— Așa te cheamă acum. Dar numele dinainte nu ți-l amintești? Amintește-ți numele tău adevărat.

Mankurtul tăcea. Ea vedea cum se străduiește să-și amintească - de încordare, picături de sudoare i se strânseseră la rădăcina nasului, iar ochii i se umpluseră de

ceață tremurătoare. Dar în fața lui dăinuia, pesemne, un zid de nepătruns, dincolo de care nu putea trece.

— Dar pe tatăl tău cum îl cheamă? Din ce neam te tragi? Știi măcar unde te-ai născut?

Nu, mankurtul nu-și amintea nimic și nu știa nimic.

— Doamne, ce ți-au făcut! șopti mama, și buzele-i zvâcniră iarăși fără voie.

Zadarnic încerca să se stăpânească. Înăbușindu-se de durere, de mânie și amărăciune, începu din nou să plângă cu suspine. Suferința mamei nu-l mișca însă câtuși de puțin pe mankurt.

— Îi poți lua omului pământul, averea, îi poți lua chiar viața, spuse ea cu glas tare, dar cine s-a putut gândi, cine-a cutezat să se atingă de aducerea-aminte? O, Doamne, dacă exiști, cum de-ai îngăduit asemenea gând? Nu-s și fără asta destule rele pe pământ?

Atunci, cu ochii la fiul ei mankurt, a rostit ea acele triste cuvinte despre soare, despre Cel Atotputernic și despre sine, cuvinte pe care oamenii înțelepți le repetă și astăzi când vine vorba despre istoria ținutului Sarî-Ozeki...

Atunci a izvodit ea bocetul acela pe care și-l amintesc și astăzi oamenii luminați:

— *Men botasî olghen boz maia, tulîbîn kelip iskeghen...*²¹

Bocete lungi, vaiete fără alinare i s-au smuls din inimă atunci, înălțându-se deasupra stepei nemărginite și reci.

Nimic nu-l mișca însă pe fiul ei mankurt..

Se hotărî atunci să renunțe la întrebări, încercând să-l învețe, ca pe un copil mic, cine era.

— Numele tău e Jolaman. Auzi? Tu ești Jolaman. Pe tatăl tău îl chema Donenbai. Chiar nu-ți mai amintești de tatăl tău? El te-a învățat, încă de copil, să tragi cu arcul. Eu sunt mama ta, iar tu ești fiul meu. Cobori din neamul naimanilor, pricepi? Ești naiman...

El îi asculta spusesele cu o deplină nepăsare, de parcă nici n-ar fi fost vorba despre el. La fel asculta, pesemne, și

²¹ Sunt o sărmană cămilă, venită să adulmece pielea puiului ei împăiat.

țârâitul greierilor în iarbă.

Naiman-Ana își întrebă atunci fiul-mankurt:

— Dar ce-a fost până să vii aici?

— N-a fost nimic, sună răspunsul.

— A fost noapte sau zi?

— N-a fost nimic, răspunse el iar.

— Cu cine-ai vrea să stai de vorbă?

— Cu luna. Dar nu ne auzim. Acolo stă cineva.

— Și ce ți-ai mai dori?

— Să am coadă pe cap, ca stăpânul.

— Lasă-mă să văd ce ți-au făcut, spuse Naiman-Ana, întinzând mâna spre fruntea lui.

Mankurtul sări brusc îndărăt și, prinzându-se cu mâinile de cap se îndepărtă fără a-și mai privi mama. Ea înțelese că nu trebuia să pomenească niciodată în fața lui despre asta.

Între timp, în depărtare răsări un om călare pe o cămilă. Se îndrepta spre ei.

— Cine e? îl întrebă Naiman-Ana.

— Mi-aduce de mâncare, răspunse băiatul.

Naiman-Ana fu cuprinsă de neliniște. Trebuia să se ascundă cât mai iute. Ca să n-apuce s-o zărească juanjuanul acela, apărut într-un moment atât de nepotrivit. Își îngenunche cămila și se aruncă în șa.

— Să nu-i spui nimic. Mă-ntorc curând, îi zise ea.

Tânărul nu răspunse. Îi era totuna.

Naiman-Ana își dădu seama că greșise trecând călare prin turma de cămile. Dar era prea târziu. Juanjuanul ce se apropia putea, fără îndoială, să o vadă cocoțată cum era pe cămila ei albă. Trebuia să fi mers pe jos, ascunzându-se printre animalele care pășteau.

După ce se îndepărtă îndeajuns, Naiman-Ana pătrunse într-o văgăună adâncă, năpădită pe margini de pelin. Aici descălecă, îngenunchind-o iarăși pe Akmaia. Urmări de aici ce se petrece. Și se întâmplă întocmai cum se așteptase. O văzuse, așadar. Mânându-și cămila la trap, juanjuanul se

apropie curând. Purta arc și săgeți și era vădit îngrijorat, privea nedumerit în toate părțile, întrebându-se pesemne, unde putuse dispărea omul acela călare pe o cămilă albă pe care el îl observase încă de departe. Nu prea știa încotro s-o apuce. Își gonea cămila când într-o parte, când în cealaltă. O dată trecu chiar pe lângă văgăună. Noroc că Naiman-Ana fusese prevăzătoare și-i legase cămilei botul cu o basma: dacă i-ar fi venit tocmai atunci să ragă? Ascunsă în pelin, sub buza văgăunii, Naiman-Ana putu vedea destul de deslușit chipul juanjuanului. Călărea o cămilă pletoasă, privea atent împrejur, avea chipul puhav, cu mușchii obrazilor încordați, pe cap purta o căciulă neagră, ca o lotcă, cu capetele răsfrânte în sus, iar pe spate i se legăna, strălucitoare, o coadă neagră, subțire. Împletită. Juanjuanui se ridică în scări, ținând sulița la îndemână. Privea scrutător în jur, răsucindu-și capul în toate părțile, și ochii îi sclipeau. Era unul dintre vrăjmașii care cuceriseră Sarî-Ozeki luând mulțime de norod în robie și aducând familiei ei atâta nenoroc. Dar ce putea face ea, o biată femeie neînarmată, împotriva unui fioros războinic juanjuan? Și se mai întrebă ce fel de viață, ce împrejurări îi coborâseră pe acești oameni până la o asemenea sălbăticie și cruzime, până la gândul și fapta de a le smulge robilor lor memoria.

După ce se mai învârti o vreme prin preajmă, juanjuanul se îndepărtă, luând-o îndărăt, spre turmă.

Se lăsase seara. Soarele asfințise, dar zarea mai rămase încă multă vreme aprinsă peste stepă. Întunericul căzu fără veste, adânc.

Naiman-Ana își petrecu noaptea singură în stepă, nu departe de nefericitul ei fiu mankurt. S-ar fi întors la el, dar se temea, căci juanjuanul ar fi putut să înnopteze la turmă.

În noaptea aceea, Naiman-Ana hotărî să nu-și lase fiul în robie, să încerce să-l ia cu sine. Fie și mankurt, fie și cu judecata stinsă, mai bine acasă, printre ai lui, decât păstor

la juanjuani, în pustietatea din Sarî-Ozeki. Aşa-i poruncea inima ei de mamă. Alții se împăcaseră cu asemenea faptă, ea însă nu putea. Nu-și putea lăsa în robie băiatul, sânge din sângele ei. Și-apoi, cine știe, poate că - ajuns din nou pe meleagurile natale, în mintea lui avea să reînvie copilăria și, o dată cu ea, judecata...

În zori, încălecă iarăși pe Akmaia. Se apropie, făcând mari ocoluri, de turma care, peste noapte, se îndepărtase destul de mult. Când o descoperi, cercetă îndelung împrejurimile, ca să vadă dacă nu se zărește pe-aproape vreun juanjuan. Abia după ce se încredință că, afară de ei doi, în stepă nu mai era nimeni, își strigă fiul pe nume:

— Jolaman! Jolaman! Bună dimineața, Jolaman!

Băiatul întoarce capul și ea chiui de bucurie; peste o clipă înțelese însă că el reacționase doar la sunetul glasului.

Și mama încercă din nouă să reînvie memoria ucisă a fiului ei:

— Adu-ți aminte cum te cheamă, amintește-ți numele tău! îl conjura ea, străduindu-se să-l convingă. Tatăl tău a fost Donenbai, doar știi? Iar pe tine nu te cheamă Mankurt, ci Jolaman²². Ți-am dat acest nume pentru că te-ai născut la drum, în timpul unei mari peregrinări a naimanilor. Când te-ai născut tu, s-a făcut popas trei zile. Trei zile a ținut ospățul.

Și cu toate că vorbele ei nu-l impresionau câtuși de puțin pe fiul mankurt, ea continuă să-i povestească, în nădejdea, de nimic îndreptățită, că o scânteie ar putea izbucni deodată în mintea lui asfințită. Bătea la o ușă pe veci închisă. Și totuși, nu se lăsa:

— Adu-ți aminte cum te cheamă. Ești fiul lui Donenbai!

Îi dădu să mănânce și să bea din merindea ei, apoi prinse a-i îngâna cântece de leagăn.

Cântecele îi plăcură nespus băiatului. Îi era drag să le

²² Nume format din două cuvinte: *jol* - drum și *aman* - sănătate. Are sensul de „sănătate la drum”.

asculte, căci un fel de lumină vie și caldă îi inundă chipul împietrit, tăbăcit, aproape negru. Ea încercă atunci să-l convingă să părăsească locul acela și pe juanjuan și s-o urmeze spre meleagurile lui natale. Dar în mintea mankurtului nu încăpea una ca asta: cum adică, să te ridici și să pleci așa, deodată, te miri unde - dar cu turma cum rămâne? Nu, stăpânul îi poruncise să stea zi și noapte lângă turmă. Așa-i poruncise stăpânul. Și el n-are să plece nicăieri...

Și iarăși - a câta oară? - Naiman-Ana lovi în zidul surd al memoriei strivite, repetând întruna:

— Amintește-ți: cine ești? Cum te cheamă? Ești fiul tui Donenbai!

În zadarnicele-i strădanii, mama nu simți curgerea timpului: deodată, la marginea turmei răsări iarăși juanjuanul acela călare pe cămilă. De astă dată era mult mai aproape și venea în zor mare, îmboldindu-și neconținut cămila. Într-o clipă, Naiman-Ana urcă pe Akmaia și o luă în partea opusă. Dar dintr-acolo apăru pe neașteptate un alt juanjuan călare. Îmboldind-o pe Akmaia, Naiman-Ana trecu printre ei. Alba Akmaia cea iute de picior o scoase la timp din calea celor doi juanjuani care o urmăreau acum, strigând și amenințând-o cu sulile. Dar pas' de-o ajunge pe Akmaia. Juanjuanii rămâneau tot mai departe în urmă, zorind în trap mărunț pe cămilele lor lătoase, în vreme ce Akmaia, adunându-și puterile, gonea prin stepă ca vântul, ducându-și stăpâna departe de fioroșii ei urmăritori.

Nu știa că, odată întorși la turmă, juanjuanii, întărâtați, se năpustiseră cu pumnii asupra bietului mankurt. În van, firește. Căci el o ținea una și bună.

— Zicea că e mama mea.

— Nu ți-e niciun fel de mamă! Tu n-ai mamă! Știi de ce-a venit? Știi? Vrea să-ți smulgă căciula și să-ți pârjolească țeasta! strigau cei doi care mai de care, ca să-l bage în sperieți pe bietul mankurt.

Într-adevăr, chipul ars de soare al păstorului se făcu

cenușiu. Își trase capul între umeri și, apăsându-și căciula pe creștet, prinse a arunca în jur priviri de fiară.

— Dar nu-ți fie frică! Na, ține!

Juanjuanul mai vârstnic îi puse în mâini arcul și săgețile.

— Ia ochește!

Cel tânăr își zvârli căciula în văzduh. Săgeata i-o străpunse

— I a te uită, mâinile n-au uitat nimic!

Naiman-Ana dădea târcoale locului ca pasărea izgonită din cuib. Nu știa ce să facă, nu știa ce-o mai așteaptă. Dacă juanjuanii aveau să gonească întreaga turmă, luându-l și pe fiul ei, spre alte locuri, mai aproape de marea lor hoardă, unde ea n-avea cum să ajungă? Sau poate o pândesc, s-o răpună? Muncită de asemenea gânduri și temeri, se ținea ascunsă, dar urmărea atentă turma și se bucură nespus când văzu că cei doi juanjuani o părăsesc. Plecară după o vreme călărind alături, fără a mai privi în urmă.

Naiman-Ana nu-și dezlipi îndelung privirea de la cei doi călăreți, și numai când se pierdură în zare hotărî să se întoarcă la băiatul ei. De astă dată era hotărâtă să-l ia cu sine, cu orice preț. Așa cum era: nu-i vina lui că soarta l-a împins în mâna dușmanilor, care-l batjocoriseră: ea n-o să-și lase fiul în robie. Și poate că naimanii, văzând cu ochii lor cum îi schilodesc cotropitorii pe djighiții luați prizonieri, cum îi umilesc și îi lipsesc de minte, au să fie cuprinși de mânie și au să pună mâna pe arme. Nu de pământ era vorba! Pământ era destul pentru toți. Dar răul ce stăpânea sufletele juanjuanilor era de neîndurat chiar ca vecinătate îndepărtată.

Cu aceste gânduri se întoarse Naiman-Ana la fiul ei, frământându-se întruna, căutând în minte cuvintele care l-ar putea îndupleca să fugă împreună cu ea chiar în noaptea aceea.

Asfințea. Asupra stepelor Sarî-Ozeki, furișându-se pe urmele amurgului roșu. Printre coline, cobora încă o noapte din șirul nesfârșit al nopților trecute și viitoare.

Alba Akmaia își purta, ușor și fără efort, stăpâna spre marea turmă. Razele soarelui ce se stingeau luminau deslușit silueta mamei așezată între cocoșele cămilei. Chipul ei, atent și stăpânit de îngrijorare, era palid și încordat. Părul cărunt, zbârciturile, gândurile ce i se citeau pe frunte și-n priviri aidoma asfințitului din stepă, durerea ei fără leac... Ajunse la turmă, se strecură, privind mereu în jur, printre animalele ce pășteau, dar nu-și zări fiul. Cămila lui înșeuată păștea liberă, târând după ea căpăstrul. Dar el nu apărea. Ce s-o fi întâmplat?

— Jolaman! Jolaman, fiule, unde ești? îl strigă Naiman-Ana.

Nimeni nu se arătă, nimeni nu-i răspunse.

— Jolaman! Unde ești? Sunt eu, mama ta! Unde ești, Jolaman?

Și cum scruta, cuprinsă de neliniște, împrejurimile, nu băgă de seamă că fiul ei, mankurtul, ascuns în umbra cămilei, își și plecase genunchiul și o ținea cu arcul întins. Strălucirea soarelui îl orbea, aștepta momentul prielnic.

— Jolaman! Fiule! îl striga Naiman-Ana, temându-se să nu i se fi-ntâmplat ceva. Se răsuci în șa. Nu trage! mai apucă să strige, îmboldind-o pe Akmaia să se întoarcă cu fața spre Jolaman: dar săgeata luci scurt, înfigându-i-se între coaste, în stânga, sub umăr.

Lovitura fu mortală. Naiman-Ana se înclină și prinse a cădea încet, agățându-se de gâtul cămilei. Dar mai întâi îi lunecă de pe cap năframa cea albă, care se prefăcu în pasăre și zbură în tării, țipând: „Amintește-ți cine ești! Cum te cheamă? Ești fiul lui Donenbai! Donenbai, Donenbai...”

Se spune că, de atunci, peste stepele Sarî-Ozeki zboară noaptea pasărea Donenbai. Când zărește vreun drumet, coboară și se rotește în juru-i, țipând: „Amintește-ți cine ești! Cine ești? Cum te cheamă-cheamă? Ești fiul lui Donenbai! Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai!”...

Iar locul unde a fost îngropată Naiman-Ana se numește

de atunci Ana-Beiit - *Sălașul de veci al mamei*.

Cămila albă Akmaia a lăsat mulți urmași. Femelele din neamul ei îi seamănă - cămilele cu cap alb sunt vestite prin împrejurimi în vreme ce masculii sunt, dimpotrivă, negri și puternici, precum Burannîi Karanar.

Răposatul Kazangap, pe care-l duceau acum la Ana-Beiit să-l îngroape, îi spunea adesea lui Edighei că Burannîi Karanar nu e un oarecare, căci se trage din însăși Akmaia, vestita cămilă albă ce a răătăcit prin stepă după moartea lui Naiman-Ana.

Și Edighei îl credea. La urma urmei, de ce nu?... Burannîi Karanar era demn de asemenea obârșie. Prin câte nu trecuseră - bune și rele - și întotdeauna Karanar îl scosese la liman... Atâta doar că e peste măsură de-afurisit când i se face de împerechere - de obicei iarna, pe gerurile cele mari -, atunci face prăpăd. Doamne, ce prăpăd, iarna și el, două urgii. Două ierni deodată. În zile ca acelea, n-o scoți la capăt cu el. Odată i-o făcuse lui Edighei. Și ce i-o mai făcuse! Să fi fost Burannîi Karanar - mă rog - nu om, altă făptură cât de cât cu judecată, Burannîi Edighei nu l-ar fi iertat în veci pentru întâmplarea aceea... Dar ce-i poți cere unui atan lovit de streche la vremea împerecherii?... Ce, el era de vină? Nu te poți supăra pe un dobitoc, îl învinuia și el că așa venea vorba, de fapt, așa fusese voia soartei. Ce amestec putea să aibă Burannîi Karanar? Kazangap cunoștea bine povestea, el îi și fusese judecător, altfel cine știe ce ar mai fi ieșit...

VII

Sfârșitul verii și începutul toamnei lui cincizeci și doi purtau în aducerile-aminte ale lui Burannîi Edighei nimbul

unei fericiri apuse. Prevestirea lui se împlinise ca prin farmec. După arșița aceea cumplită care adusese până și șopârlele stepei, înnebunite de dogoare, în pragurile caselor, vremea se schimbase brusc încă de la mijlocul lui august. Zăduful acela de neîndurat se îmblânzise deodată și, treptat, se înstăpânise răcoarea; măcar noaptea puteai dormi liniștit. Asemenea minuni se mai întâmplă în stepă, sigur, nu în fiecare an, dar se întâmplă. Numai iernile sunt întotdeauna la fel, crunte, dar vara e uneori mai iertătoare. Asta când, în straturile superioare ale atmosferei, cum povestea odată Elizarov, se schimbă direcția râurilor cerești. Lui Elizarov îi plăcea să povestească lucruri dintr-astea. El le explicase că în slavă curg uriașe râuri nevăzute, care au și ele malurile și revărsările lor. Râurile astea, aliate în neconținută mișcare, ar scălda globul pământesc. Și mai spunea că Pământul, înfășurat pe de-a-ntregul în vânturi, plutește pe cercurile lui, iar asta noi numim trecerea timpului. Era o adevărată desfătare să-l asculți pe Elizarov. Oamenii cu suflet ca al lui mai rar. Burannii Edighei îl respecta, și Elizarov îi răspundea cu aceeași măsură. Va să zică, râul acela ceresc, ce aduce uneori în stepele Sarî-Ozeki mângâierea răcorii în miez de vară, râul acela, așadar, coboară, nu se știe de ce, din țării și se izbește de Himalaia. Iar Himalaia asta e hăt, numai Dumnezeu știe cât de departe, dar, dacă judeci lucrurile la scara globului pământesc, e colea, la doi pași. Râul ceresc se izbește, așadar, în calea lui de Himalaia și o pornește îndărăt; nu mai ajunge în India și Pakistan, acolo arșița rămâne arșiță, ci se revarsă asupra stepelor Sarî-Ozeki, și asta pentru că stepa, întocmai ca marea, e o întindere fără sfârșit... Și râul acela aduce cu sine răcoarea Himalaiei...

Așa o fi fost sau nu, un timp într-adevăr binecuvântat se înstăpânise în acel an, la sfârșitul verii, peste Sarî-Ozeki. În stepă, orice ploaie e un eveniment și oamenii o țin minte multă vreme. Dar ploaia aceea n-avea s-o uite Edighei viața întreagă. Mai întâi cerul se înnegurase; aveai chiar o

strângere de inimă văzând cum străfundurile veșnic pustii ale cerului arzător, vlăguitor al stepei, se acopereau de nori. Și în văzduh stăruia o zăpușeală de neîndurat. Edighei era în ziua aceea manevrant de vagoane. Pe linia moartă, după descărcarea pietrișului și a unui transport de traverse, rămăseseră trei platforme. Le descărcaseră încă din ajun. Veșnica poveste: li se cere să faci treaba numaidecât, pentru ca apoi să afli că nu era nicio grabă. Platformele descărcate zăceau de o zi întreagă pe linia moartă. Dar la descărcat fuseseră scoși cu toții: Kazangap, Abutalip, Zaripa, Ukubala, Bukei - toți cei care nu erau prinși cu revizia liniei - la treabă. Și pe-atunci descărcau cu lopețile. Doamne, și ce arșiță era! Ce plocon platformele alea pe asemenea vreme! Dar, dacă-i musai, e musai. Tăbărâseră asupra vagoanelor. Ukubalei i se făcuse rău, începuse să vomite. Nu suporta mirosul de smoală încinsă al traverselor. O trimiseseră acasă. Apoi le dăduseră drumul tuturor femeilor - acasă, copiii sufereau și ei de căldură. Rămăseseră bărbații, și ei, vlăguți cum erau, duseseră treaba la bun sfârșit.

A doua zi, când să se pornească ploaia, trebuiseră să atașeze vagoanele la un marfar ce mergea spre Kumbel. Până să încheie manevra și să cupleze vagoanele, Edighei mai să-și dea duhul de zăpușeală: etuvă, nu alta. Decât așa, mai bine pe arșiță. Și se mai nimerise și-un mocăit de mecanic vioi ca ochiul mortului. Și peste toate, să te și vâri cu spinarea încovoiată pe sub vagoane. Edighei mi ți-l trimisese pe mecanic unde se cuvenea. Acela nu se lăsase mai prejos. Parcă lui îi era mai bine lângă cazanul locomotivei! Ce mai, căldura-i căpiase pe-amândoi. În sfârșit, mărfarul se urnise, slavă Domnului, cărând după el platformele goale. Ploaia torențială se dezlănțuise brusc. Rupere de nori. Pământul se cutremurase, umplându-se într-o clipă de clăbuci și băltoace. Și ploua, și ploua, se pornise o ploaie furioasă, smintită, o ploaie care adunase în sine - dacă era adevărat ce spunea Elizarov - răcoare și

umezeală chiar de pe culmile înzăpezite ale Himalaiei. Măi, ce ți-e și cu Himalaia asta! Edighei o pornise în fugă spre casă. De ce - n-ar fi putut spune. De-aia. Așa e omul: când îl apucă ploaia, o ia la goană spre casă sau se adăpostește sub vreun acoperiș. Obişnuința. Altminteri, de ce s-ar fi ascuns de asemenea ploaie? Își luase seama și se oprise când îi văzuse pe toți Kuttîbaevii - Abutalip, Zaripa și cei doi băiețași, Daul și Ermek - țopăind în ploaie, lângă baraca lor, prinși într-un fel de danț. Scena îl zgudui pe Edighei. Nu pentru că-i vedea zbenguindu-se, bucuroși de ploaie, ci pentru că, încă înainte să înceapă ploaia, Abutalip și Zaripa o șterseseră, călcând cu pași mari peste linii, de la lucru. Abia acum pricepea de ce: voiseră să fie laolaltă când se vor fi deschis barierele cerului, să fie împreună cu copiii, toată familia. Lui Edighei nu i-ar fi dat prin minte așa ceva. Iar ei, scăldându-se în torentele ploii, dănuiau și lărmuiau ca găștele sălbatice pe Aral. Era pentru ei o sărbătoare, o alinare căzută din cer. Ca să vezi cât îi secase, cât îi mistuise în stepă dorul de ploaie. Edighei se bucură și se întristă în același timp - erau deopotrivă hazlii și jalnici acești surghiuniți ce se agătau de-o clipă luminoasă la halta Boranlî-Burannîi.

— Edighei! Vino cu noi, Edighei! striga Abutalip sub suvoaiele de ploaie, dând din brațe ca un înotător.

— Nene Edighei! Nene Edighei! se năpustiră și băieții spre el.

Mezinul, Ermek - favoritul lui Edighei, mergea pe trei ani - alerga spre el cu brațele desfăcute și gurița deschisă, înecându-se cu ploaie. În ochi îi strălucea o bucurie de nedescris, o văpaie eroică și strengărească. Edighei îl luase în brațe, învărtindu-se cu el sub ploaie. Apoi se oprise, stingherit. N-avea de gând să tulbure joaca asta de familie. Dar în clipa aceea, de după colțul casei dăduseră năvală, țipând cât le ținea gura, fetițele lui - Saule și Șarapat. Le adusese larma Kuttîbaevilor. „Tată, hai să alergăm!” se rugaseră ele. Erau fericite. Asta-i topise

îndoiala. Erau acum toți laolaltă, uniți, hârjonindu-se și lărmuind sub ploaia ce turna cu găleata.

Edighei nu-l lăsa din brațe pe micul Ermek, de teamă ca nu cumva în zăpăceala aceea să cadă în vreo baltă și să se înece. Abutalip o luase în spinare pe Șarapat, mezina lui Edighei. Și alergau așa prin ploaie, spre marea bucurie a copiilor. Ermek se zvârcolea în brațele lui Edighei, țișând din rășputeri, iar când se îneca își lipea tare-tare gurița umedă de gâtul lui. Era nespus de mișcător, și Edighei prinse în câteva raiduri, ațintite asupra lui. Privirile strălucind de recunoștință ale lui Abutalip și ale Zaripei, încântați că băiețașul lor se înțelege atât de bine cu nenea Edighei. Dar și Edighei cu fetițele lui se veseleau pe cinste în acest dans al ploii dezlănțuit de Kuttîbaevi. Și, fără voia lui, Edighei băgă de seamă cât de frumoasă era Zaripa. Ploaia îi răsfrase părul negru pe obraji, pe gât, pe umeri, iar apa ce se revărsa din țării, învăluind-o din creștet până-n tălpi, se prelingea, cu dragoste parcă, pe trupul mlădiu, tânăr al femeii, mângâindu-i gâtul prelung și brațele, șoldurile, pulpele picioarelor desculțe. Ochii, dinții îi străluceau de fericire.

În Sarî-Ozeki ploaia-i orz stricat pe găște. Zăpada îmbibă, încetul cu încetul, glia. Ploaia însă, oricât de îmbelșugată, e ca argintul viu în palmă, se strecoară de la suprafață prin surpături și văgăuni. Face clăbuci și zarvă, dar uite-o - nu e.

În numai câteva minute, în timpul acelei ploi torențiale se dezlănțuiseră pârâiașe și șuvoaie puternice, iuți, înspumate. Și copiii din cătun prinseseră a alerga și a țopăi prin ele, punând pe apă, în chip de bărci, copăi și lighene. Ba copiii mai mari, Daul și Saule, se și urcaseră în copăi, plutind pe ape. N-avuseseră ce face, îi așezaseră și pe cei mici în copăițe, să se desfete și ei...

Ploaia nu mai contenea. Prinși de joaca aceea a copiilor, ajunseseră la linia de cale ferată, lângă rambleul din capătul haltei. Tocmai trecea un tren de pasageri.

Călătorii, ieșiți în păr la ferestrele și în ușile larg deschise, priveau înveseliți și mirați la acești stranii dezmoșteniți ai pustuiului. „Hei, vedeți să nu vă-necați!” strigau, prăpădindu-se de râs și fluierând. Înfățișarea celor de jos era, fără doar și poate, cel puțin ciudată. Trenul trecu, scaldat în ploaie, ducându-i cu sine pe cei care, peste o zi sau două, aveau să povestească te miri unde ce văzuseră, spre veselia celor din jur.

Edighei poate că nici nu s-ar fi gândit la așa ceva, dacă nu i s-ar fi părut că Zaripa plânge. Când asupra cuiva plouă cu găleata, e greu să spui dacă plânge au ba. Și totuși, Zaripa plângea. Se prefăcea că râde, că-i veselă tare, dar plângea, înăbușindu-și sughițurile, întrerupându-și plânsul cu râsete și țipete de bucurie. Abutalip o prinsese neliniștit de braț:

— Ce-i cu tine? Ți-e rău? Să mergem acasă.

— A, nu. Sughiț numai, nu știu ce m-a apucat, spuse Zaripa.

Și continuaseră să-i distreze pe copii, grăbindu-se parcă să se bucure pe săturate de binefacerile acelei ploii întâmplătoare. Edighei nu se mai simțea în largul lui. Își închipuia cât de greu trebuie să le vină celor doi să-și aducă aminte că există și un alt fel de viață, o viață ce lor le fusese răpită, o viață în care ploaia nu e un eveniment, în care oamenii se scaldă și înoată în apă limpede și curată, în care totul e altfel - altele distracțiile, altele grijile pentru copii... Ca să nu-i mâhnească pe Abutalip și Zaripa, care, sigur, se prefăceau fericiți de dragul copiilor, Edighei continuase să le facă jocul...

Se distraseră pe cinste, se veseliseră și se jucaseră pe săturate și copiii, și oamenii mari, și ploaia încă nu încetase. Într-un târziu o porniseră spre casele lor. Privind cu drag în urma lor, Edighei îi admirase pe Kuttîbaevi care, uzi cu toții learcă, alergau alături - tatăl, mama și copiii. Măcar o zi fericită în stepă.

Ținând-o pe cea mică în brațe și pe cea mare de mână,

Edighei răsărise în prag. La vederea lor, Ukubala își plesnise speriată palmele una de alta:

— Vai de mine, da' ce-i cu voi? De unde-mi veniți în halul ăsta?

— Nu te speria, mamă, își liniștise Edighei nevasta, râzând. Când se îmbată, alanul se hârjonește cu puii.

— Bine zici: dacă mă uit bine, cu așa ceva aduci, zâmbi muștrător Ukubala. Hai, dezbrăcați-vă odată, ce-mi stați ca niște curci plouate.

La Boranlî-Burannîi ploaia încetase, dar, judecând după zgomotul surd al tunetelor îndepărtate ce răzbătuse toată noaptea până-n cătun, continuase undeva, la marginile stepei, până spre zori. Edighei se trezise în câteva rânduri din cauza asta și se minunase: la Marea Aral, pe vreme de furtună, tunetele răsunau adesea chiar deasupra capului său, și cu toate astea dormea dus. Ei da, numai că acolo era altceva - furtunile se țineau lanț. Trezindu-se, Edighei ghicea prin pleoapele închise, din lumina ce bătea în geamuri, fulgerele ce brăzdau, undeva departe, cerul stepei.

În noaptea aceea, Edighei visase că era din nou pe front, sub foc inamic. Dar obuzele cădeau fără zgomot. Exploziile înălțau valuri mute de pământ ce înmărmureau, negre, în văzduh, căzând apoi agale și greoi. O astfel de explozie îl azvârlise și pe el în aer, de unde căzuse îndelung, cu inima cât un purice, într-o genune înfricoșătoare. Apoi se visase pornind la atac în mijlocul unei mulțimi de soldați în mantale cenușii, iar fețele lor nu se deslușeau. Ai fi zis că mantalele alergau singure, cu mitralierele în mâini. Și în clipa când mantalele strigaseră „ura”, în calea lui Edighei apăruse deodată, udă de ploaie, râzând, Zaripa. Era minunată. În rochia aceea de stambă, cu părul răvășit de torentele ploii ce i se revărsau pe chip. Zaripa râdea dezlănțuită. Edighei n-avea vreme de stat. Își amintise că mergea la atac. „De ce râzi așa, Zaripa? E semn rău”, spusese Edighei. „Dar eu nu râd. Plâng”, răspunsese ea și

continuase să rădă sub șuvoaiele ploii...

A doua zi vrusese să le povestească, ei și lui Abutalip, ce visase. Dar se răzgândise: era un vis urât. Ce să-i mai necăjească și ei...

După ploaia aceea de pomină arșița încetase sau, cum spunea Kazangap, vara se dăduse bătută. Mai urmaseră câteva zile toride, dar căldura nu mai era de neîndurat. Treptat, în Sarî-Ozeki se înstăpânise vremea dulce din prag de toamnă. Și copiii scăpaseră de toropeala zădufului. Glasurile lor prinseseră din nou viață, umplând cătunul de larmă. Chiar atunci li se trimisese vorbă că la Kumbel sosiseră pepeni verzi și galbeni din Kîzîl-Ordin. Erau liberi să aleagă: ori să li se trimită partea lor, ori să vină să și-i ia singuri. Alternativă de care profită Edighei. Îl convinse pe șeful haltei că trebuie să se ducă ei înșiși după pepeni, altminteri, vorba aceea: ăsta dă-l încoace, ăsta ia-l tu, că nu-mi place. Fie, spusese șeful, ia-l pe Kuttîbaev și alegeți ce-i mai de soi. Atât îi trebuise lui Edighei. Voia să-i scoată măcar pentru o zi din Boranlî-Burannîi pe Abutalip și Zaripa, cu copii cu tot. Ba nici lui nu-i strica să mai schimbe puțin locul. Așa că ambele familii, cu mic cu mare, o porniseră a doua zi în zori, cu un marfar, spre Kumbel. Se gătiseră ca de zile mari și totul era nemaipomenit. Copiii aveau impresia că zboară spre un ținut de basm. Nu-și găsiseră locul tot drumul, sufocându-i cu întrebările: dar pe-acolo cresc pomi? Cresc. Este și iarbă verde? Este, și e verde. Sunt chiar și flori. E-adevărat că acolo casele-s mari, iar pe străzi gonesc toată ziua mașini? Și că poți mânca pepeni galbeni și verzi pe săturate? E și-nghetată? Dar mare este?

Vântul linge vagonul de marfă, strecurându-se în fuioare plăcute prin ușile întredeschise, în care proptiseră, pentru orice eventualitate, niște scânduri, pentru ca nu cumva copiii să se aplece în afară și să cadă, cu toate că lângă ușă stăteau, pe niște lăzi goale, Edighei și Abutalip. Vorbeau de una, de alta, răspundeau la întrebările copiilor.

Burannîi Edighei era mulțumit că mergeau împreună, că vremea se brodisese a fi tocmai bună, că pruncii erau veseli, dar cel mai mult se bucura pentru Abutalip și Zaripa. Chipurile lor înfloriseră parcă. Se eliberaseră, se descătușaseră și ei pentru o vreme din chingile veșnicelor griji, uitaseră de apăsarea aceea lăuntrică.

Îți era mai mare dragul să-i privești: Zaripa și Ukubala sușoteau între ele despre tot felul de treburi de-ale lor. Și erau fericite. De-ar fi așa mereu: parcă mult îi trebuie omului... Edighei ar fi dorit din tot sufletul ca familia Kuttîbaevilor să mai uite de necazuri, să se deprindă cu viața din Boranlî, că tot n-aveau de ales. Era chiar măgulit de faptul că Abutalip ședea alături de el, atingându-i umărul și arătându-i parcă astfel că se poate bizui pe el și că ei doi se înțeleg de minune fără cuvinte de prisos, fără să răscolească în zadar subiecte dureroase, despre care nu se face să discuți în treacăt. Edighei prețuia la Abutalip înțelepciunea și stăpânirea de sine, dar mai ales dăruirea lui față de familie, din care-și trăgea seva, de dragul căreia trăia și nu se dădea bătut. Din spusele lui, Edighei înțelesese că cel mai bun lucru pe care un om îl poate face pentru semenii lui este să-și educe copiii în așa fel, încât să iasă din ei oameni de nădejde. Și asta nu cu ajutorul unuia și altuia, ci de unul singur: zi de zi, pas cu pas, să le dăruiești întreaga ta ființă, să fii cât poți mai mult alături de copii.

Asta cam așa era. Bunăoară, Sabitjan. Unde nu-l dăduseră la învățătură - și asta din anii cei mai fragezi, - prin internate, pe la institute, pe la tot soiul de cursuri de perfecționare. Bietul Kazangap își dăduse tot câștigul ca să-și țină feciorul la oraș, ca să nu fie Sabitjan al lui mai prejos ca alții - și ce folos? De știut știa el ceva carte, dar neisprăvitul tot neisprăvit se cheamă.

Atunci, pe drum, când mergeau împreună la Kumbel după pepeni verzi și galbeni, Edighei se mai gândise că, dacă tot nu exista altă ieșire, n-ar fi fost rău ca Abutalip

Kuttîbaev să se așeze temeinic la Boranlî-Burannîi. Să-și ridice gospodăria lui, să-și facă rost de vite și să-și crească copiii în stepă, cum și cât va putea. Nu se-apucase, firește, să-i dea povețe, dar din discuții pricepuse că și Abutalip înclina spre asta, că avea asemenea gând. Se interesase cum să-și facă rost de cartofi pentru iarnă, de unde să cumpere pâslari pentru nevastă și copii - eu, zicea, o să umblu cu cizme. Și mai întrebasese dacă la Kumbel există bibliotecă și dacă se dădeau cărți cu-mprumut.

Se întorseseră în aceeași zi, pe seară, tot cu un marfar, aducând pepenii galbeni și verzi aleși pentru cei din Boranlî. Copiii erau obosiți, dar fericiți. Văzuseră la Kumbel o lume nouă, cumpăraseră jucării, mâncaseră înghețată și câte altele. Avuseseră însă parte și de-o pățanie, la frizer. Se hotărâseră să-i tundă pe copii. Când venise rândul lui Ermek, acesta se pusese pe plâns și pe țipat, de n-o puteau scoate la capăt cu el, îi dăduse gata de toți: îi era frică, se zvârcolea, urla, chemându-l pe taică-său în ajutor. Abutalip tocmai se repezise până la magazinul de-alături. Zaripa nu știa ce să mai facă, de rușine ba roșea, ba pâlea. Se tot dezvinovățea, explicând că băiețelul n-a fost tuns de când s-a născut, se codiseră s-o facă, avea un păr atât de frumos, numai bucle. Părul lui Ermek era, într-adevăr, nespus de frumos, des și cârlionțat - părul maică-si. Îndeobște semăna cu maică-sa, cu Zaripa; după ce-l spălau pe cap și-l pieptăneau, era o desfătare să-l privești.

În cele din urmă, Ukubala se învoi s-o tundă pe Saule: uite, ziceau, ea e fetiță și tot nu se teme. Asta făcuse oarecare impresie asupra puștiului, dar cum pusese frizerul mâna pe mașina de tuns, ține-te iar plâns și jale. Pe când Ermek se zvârcolea astfel, apăruse în ușă Abutalip. Ermek se năpustise spre taică-său. Acesta îl luase în brațe și-l strânsese tare la piept, dându-și pe loc seama că nu merita să chinuiești copilul pentru un tuns.

— Ne iertați, îi spusese frizerului. Poate altă dată. Să ne

mai venim în fire și atunci... Nu-i nicio grabă... Altă dată...

În timpul ședinței extraordinare de pe portavionul „Konvenția“, spre stația „Paritet“ fu transmisă, cu acordul ambelor părți, o nouă radiogramă cifrată destinată cosmonauților 1-2 și 2-1, aflați pe planeta Liman: li se cerea să nu întreprindă absolut nimic, să rămână pe loc până la noi dispoziții din partea Centrului.

Ședința continuă să se desfășoare cu ușile închise. Portavionul „Konvenția“ continua să patruleze în Pacific, la sud de Aleutine, la echidistanță aeriană de San Francisco și Vladivostok.

Nimeni pe Pământ nu știa că se produsese cel mai grandios eveniment intergalactic: în sistemul Marelui Reazem fusese descoperită o civilizație extraterestră, o planetă ai cărei locuitori, ființe raționale, doreau să intre în contact cu pământeni.

La ședința extraordinară, părțile dezbăteau toate argumentele „pro“ și „contra“ ridicate de această problemă atât de neobișnuită, ivită în chip atât de neașteptat. Membrii comisiilor aveau, fiecare, pe masă, alături de alte documente, câte un dosar conținând mesajele transmise de cosmonauții 1-2 și 2-1. Se studia fiecare cuvânt, fiecare nuanță. Oricare detaliu legal de organizarea vieții raționale pe Liman era examinat, înainte de toate, din perspectiva consecințelor pe care le putea avea pentru pământeni, a compatibilității sau incompatibilității cu experiența civilizației terestre, cu interesele principalelor puteri ale planetei... Niciodată vreun pământean nu fusese confruntat cu asemenea problemă. O problemă ce trebuia soluționată urgent...

În Pacific se dezlănțuia furtuna...

După ce Kuttîbaevii trecuseră prin cea mai cumplită arșiță și, cu toate acestea, nu-și adunaseră bagajele s-o pornească încotro vedeau cu ochii, oamenii din cătun se

încredințaseră că această familie avea să rămână acolo, avea să reziste. Abutalip era mult mai sigur pe el, se deprinsese, pesemne, cu viața grea din Boranlî, cu munca de la haltă. Acum era și el la fel de îndreptățit ca și ceilalți să spună că Boranlî era locul cel mai urgisit din lume, din moment ce până și apa - pentru băut și pentru atâtea alte nevoi - era adusă în cisterne, iar cine avea chef de apă proaspătă, adevărată, trebuia să pună șaua pe cămilă și să bată cale de șapte poște cu burdufurile petrecute peste șa, pe la fântânile din stepă, ceea ce, în afară de Edighei și Kazangap, nimeni nu se-ncumeta să facă.

Da, așa era în cincizeci și doi, de fapt, așa fusese până în șaizeci, când se instalase la haltă pompa aceea, electrică de mare adâncime, acționată de vânt. Dar pe vremea aceea nici nu visau la așa ceva. Și cu toate acestea, Abutalip nu suduia niciodată, nu ponegreaua nici halta Boranlî-Burannîi, nici munca în stepă. Lua răul așa cum era și binele așa cum era. La urma urmei, pământul n-avea de dat socoteală nimănui. Omul era chemat să hotărăscă dacă putea sau nu să trăiască aici...

Chiar și pe aceste meleaguri, oamenii se străduiau să facă în așa fel încât viața să le tihnească. Când Kuttîbaevii ajunseseră la convingerea definitivă că locul lor era aici, la Boranlî-Burannîi, că n-aveau unde se duce altundeva, și că deci trebuiau să se instaleze temeinic, timpul începu să nu le mai ajungă pentru treburile gospodăriei. În fiecare zi, în fiecare schimb - la lucru, dar și în timpul liber - aveau acum treabă până peste cap. Abutalip asuda, nu glumă, căci începuse să-și pregătească locuința pentru iarnă: își zidi o sobă de lut, izolă bine ușa, ajustă ramele ferestrelor. Nu se prea pricepea el la astfel de treburi, dar Edighei îl ajuta cu scule și material, mai puse și umărul, nu-l lăsase singur. Iar când porniseră săparea beciului de lângă mica șură, le sărise în ajutor și Kazangap. Tustrei construi ră o mică pivniță, o acoperiră cu traverse vechi, paie și humă, pentru ca nu cumva vreo vită să se prăvălească în beci.

Timp în care copiii lui Abutalip se tot învăteau pe lângă cei mari. Și chiar dacă uneori îi mai încurcau, parcă era mai vesel și mai plăcut cu ei alături. Edighei și Kazangap prinseră a chibzui cum să-l ajute pe Abutalip să-și întocmească mai bine gospodăria. Câte ceva hotărâseră deja. Se înțeleseseră ca primăvara viitoare să-i dea o cămilă de lapte. Important era să învețe cum se mulge. Cămila nu-i vacă, o mulgi stând în picioare. Și mai trebuie să alergi după ea prin stepă, și mai ales să-i îngrijești puiul, să-l lași să sugă la vreme și să-l smulgi de lângă uger la vreme. Nici asta nu-i ușor, trebuie să știi ce și cum.

Edighei se bucura că Abutalip începuse să-și vadă de gospodărie, ocupându-se totodată de copiii ambelor familii, învățându-i, împreună cu Zaripa, să citească și să deseneze, dar și mai mult se bucura văzând că, biruindu-și simțământul acela de izolare, învățătorul începuse să se ocupe și de propriul lui suflet. Abutalip era doar om cu școală. Să citească o carte, să-și facă însemnări erau trebuințe de căpătâi pentru el. Edighei se mândrea, în taină, că are un asemenea prieten. Asta-l și atrăgea spre Abutalip. Nici prietenia lui cu Elizarov, geologul stepelor Sarî-Ozeki, care călca adesea locurile astea, nu se înfiripase întâmplător. Edighei îi respecta adânc pe oamenii învățați, care știau multe lucruri. Abutalip știa și el multe lucruri. Numai că se străduia să cugete cât mai puțin cu glas tare. O dată avuseseră totuși o discuție serioasă.

Era seară și se întorceau de la lucru. Instalaseră în ziua aceea parazăpezi la kilometrul șapte, unde întotdeauna linia se troienea. Era abia mijlocul toamnei, dar pregătirile pentru iarnă trebuiau făcute din timp. Așadar, mergeau spre casă. Seara era frumoasă, luminoasă, îndemnând parcă la taifas. În amurguri ca acela, contururile stepei, aidoma adâncurilor Mării Aral văzute din bărcile ce plutesc pe vreme fără vânt, abia se ghicesc, fantomatice, prin vălul de ceață al asfințitului.

— Ce tot faci, Abu, seara, că ori de câte ori trec pe lângă casa voastră îți zăresc capul deasupra pervazului. Scrii ceva. Dregi ceva, că lampa-i mereu aprinsă? îl întrebase Edighei.

— E cât se poate de simplu, îi răspunsese cu dragă inimă Abutalip, mutându-și cazmaua de pe un umăr pe celălalt. N-am masă de scris. Așa că, după ce-i culcăm pe împielitații ăia mici, Zaripa mai citește, iar eu îmi pun pe hârtie câte ceva din ce-mi mai aduc aminte - despre război, mai cu seamă despre anii petrecuți în Iugoslavia. Vremea trece și trecutul rămâne tot mai departe în urmă.

Tăcuse o vreme.

— Vezi tu, Edighei, mă tot gândesc ce-aș putea face pentru copiii mei. Că trebuie să-i hrănesc și să-i educ - e de la sine înțeles. Cât pot, atât pot. N-aibă nimeni parte, nici într-o sută de ani, de câte-am pătimit eu; și uite că totuși trăiesc, respir; pesemne că nu degeaba mi-a oferit soarta șansa asta. Poate că, în primul rând, pentru ca să le spun câte ceva copiilor mei. Eu așa cred, că, din moment ce eu i-am adus pe lume, trebuie să le dau socoteală pentru viața mea. Există, firește, un adevăr comun, al tuturor, dar mai există și răsfrângerea acestui adevăr în mintea fiecăruia. Și această răsfrângere se duce o dată cu noi. Când un om trece pe muchia dintre viață și moarte într-o încheștare mondială, în care putea fi ucis de cel puțin o sută de ori, și totuși supraviețuiește, înseamnă că i-a fost dat să cunoască multe - bine și rău, adevăr și minciună...

— Un lucru nu-nțeleg, îl întrerupsese, uimit, Edighei. Poate că tot ce spui tu e adevărat, dar copiii tăi sunt cruzi încă, niște țânci care se tem și de mașina de tuns, ce crezi c-au să priceapă?

— Tocmai de asta scriu. Vreau să-mi păstrez însemnările pentru ei. Nimeni nu știe dinainte cât mai are de trăit. Acum vreo trei zile m-am luat cu gândurile, ca un prost, și era gata-gata să nimeresc sub tren. Noroc cu Kazangap. M-a împins la o parte. Ce m-a mai ocărât după aceea:

pruncii tăi, zicea, să stea astăzi în genunchi și să-i mulțumească lui Dumnezeu.

— Avea dreptate. Eu de când te tot bat la cap! i-am spus și Zaripei, se indignase, la rândul lui, Edighei, folosind prilejul pentru a-și mărturisi o dată în plus temerile. Mergi pe linie de parcă trenul ar trebui să coboare de pe șine și să te ocolească! Ești om cu carte: trebuie să-ți spun eu? Ești feroviar, dar te plimbi pe linie ca-n târg. Ai să te prăpădești într-o zi, nu-i de glumă.

— Ei, dac-o fi și-o fi să se-ntâmples, numai eu am să fiu vinovat, îl aprobase, mohorât, Abutalip. Dar mai întâi ascultă-mă până la capăt, apoi ceartă-mă.

— Ei, zic și eu, că veni vorba. Spune, spune.

— Pe vremuri, oamenii le lăsau copiilor, drept moștenire, averi. Spre binele sau spre răul lor - când cum. Câte romane s-au scris, câte piese se joacă despre acele vremuri - despre felul cum se-mpărțea moștenirea și despre soarta moștenitorilor. Și de ce? Pentru că averile acelea se agoniseau cel mai adesea prin nedreptate, pe spinarea și pe umerii altora, prin înșelăciune: moștenirile purtau de la început în sine sămânța răului, a păcatului, a nedreptății. Eu sunt însă liniștit dinspre partea asta. Noi, slavă Celui-de-sus, am scăpat de asemenea pacoste. Moștenirea mea n-o să pricinuiască nimănui, niciodată, vreun rău. Nu e decât sufletul meu în aceste însemnări, și ele cuprind tot ce am înțeles și adus cu mine din război. N-am altă bogăție de lăsat copiilor mei. Stepele Sarî-Ozeki m-au îndemnat să-mi pun amintirile pe hârtie. Viața m-a împins și m-a tot împins înapoi, ca să mă pierd și să pier, dar eu am să scriu pentru ei totul, toate gândurile mele, și astfel voi mai trăi cândva prin ei, prin copiii mei. Ei vor realiza, poate, tot ceea ce eu n-am izbutit să realizez... Dar de trăit au să trăiască mai greu ca noi. Așa că trebuie să capete minte încă de fragezi...

Un timp merseseră în tăcere, fiecare cu gândurile lui. Lui Edighei cele auzite i se păreau stranii. Se minuna că

rostul omului pe pământ putea fi înțeles și în acest fel. Și totuși hotărâse să limpezească lucrul acela care-l uimise:

— Toată lumea crede - și la radio se spune - că urmașii noștri vor trăi mai bine și mai ușor, iar tu zici că o să le fie mai greu decât nouă. Vine războiul atomic, sau de ce?

— Nu, nu-i numai asta. Poate că nici n-o să fie război, și dac-o să fie, n-o să fie curând. Nu de pâine e vorba, ci de faptul că roata vremii se-nvârtește tot mai repede. Ei vor trebui să deslușească totul singuri, cu mintea lor, ba să plătească în parte și pentru noi, cei din trecut. Iar a gândi e dintotdeauna lucru anevoios. De aceea zic eu că o să le fie mai greu decât nouă.

Edighei nu-i mai ceruse să-i explice de ce credea el că-i lucru anevoios să gândești. Și rău făcuse, pentru că mai târziu, amintindu-și de discuția aceea, avea să regrete. Ar fi trebuit să-l iscodească, să-l descoasă, ca să-nțeleagă mai adânc rostul acelor vorbe...

— De ce spun asta? urmase Abutalip, răspunzând parcă îndoielilor lui Edighei. Celor mici, oamenii mari le par întotdeauna stup de înțelepciune. Dar cresc și bagă de seamă că dascălii lor, noi adică, nu știu chiar atât de multe, nu-s chiar atât de deștepți cum păreau odată. Poate că și râd de noi, ba uneori, îmbătrâniți cum suntem, le părem chiar jalnici. Roata vremii se-nvârtește tot mai repede. Până la urmă, noi suntem cei care trebuie să spunem ultimul cuvânt despre noi înșine. Strămoșii noștri au încercat să facă acest lucru prin legende: să le arate urmașilor cât au fost de măreți. Și noi îi judecăm, într-adevăr, după spiritul lor. Așa că și eu vreau să fac ce pot pentru copiii mei. Legendele mele sunt anii mei de război. Îmi scriu pentru ei însemnările de partizan. Cum a fost, ce-am văzut, ce-am trăit. Sper să le fie de folos când s-or face mari. Și încă un gând mă mai îndeamnă la scris. Au să crească în Sarî-Ozeki. N-aș vrea să creadă, când vor fi mari, că au trăit în loc pustiu. Am scris pentru ei o parte din cântecele noastre strămoșești: cine să le culeagă mai

târziu, și de unde? Fiecare cântec este, după mine, o veste din trecut. Văd că Ukubala știe foarte multe. Și mi-a promis că va încerca să-și amintească și altele.

— Sigur că da, cum altfel! Doar e de la Aral, se umflă deodată în pene Edighei. Kazaha de lângă mare. Or, pe mare se cântă ca niciunde în altă parte. Marea înțelege tot. Orice-i spui, îi spui ca de la suflet la suflet.

— Așa e. Am recitit, deunăzi, ce-am scris - mai că ne-au dat lacrimile, mie și Zaripei. Doamne, frumos mai cântau bătrânii. Fiecare cântec e o poveste întreagă. Parcă-i vezi pe oamenii aceia aievea. Și-ai vrea să fii alături de ei. Să poți suferi și iubi ca ei. Ce amintiri tulburătoare ne-au lăsat! Eu am îndemnat-o și pe Bukei, nevasta lui Kazangap: amintește-ți, i-am zis, cântecele de prin Kara-Kalpak: o să le transcriu într-un caiet aparte. Să avem un caiet numai cu cântece din Kara-Kalpak...

Pășeau agale de-a lungul liniei. Era o vreme cum rar se întâmplă în Sarî-Ozeki. Sfârșitul împăcat al zilei se stinge ușor, ca un oftat prelung. În stepă nu sunt nici păduri, nici râuri, nici lunci, dar, asfințind, soarele o făcea să pară plină și vie datorită jocului abia perceptibil de lumini și umbre pe chipul dezgolit al pământului. Azurul tulbure, fluid al acelor spații ce-ți tăiau răsuflarea prin întinderea lor înălța gândul, trezea dorință de viață și sete de cugetare...

— Ascultă, Edighei, vorbise din nou Abutalip, amintindu-și parcă de un lucru pe care îl pusese cândva deoparte, într-un colțișor al minții, ca să se întoarcă la el când se va ivi prilejul. De mult vreau să te întreb despre pasărea Donenbai. Tu ce crezi, există o pasăre care să se cheme chiar așa: Donenbai? Ai întâlnit vreodată asemenea pasăre?

— Păi, asta-i o legendă.

— Știu. Dar se întâmplă adesea ca legendele să aibă la obârșie evenimente reale, fapte de viață. La noi, în Semirecie, de pildă, există o pasăre, un fel de grangur,

care cântă prin livezile de munte cât e ziua de lungă, întrebând: „Unde ești? Unde ești?” E vorba doar de un joc de sunete, de o consonanță. Dar există un basm care povestește de ce cântă așa pasărea asta. Mă gândeam dacă nu cumva e vorba tot de o consonanță. Poate că trăiește în stepă o pasăre al cărei strigăt aduce cu numele Donenbai, nume de om, și poate că tocmai de aceea a intrat în legendă?

— Nu știu. Nu m-am gândit la așa ceva, spuse, cuprins de îndoială Edighei. Deși bat stepa în lung și-n lat de atâta amar de ani, n-am întâlnit încă asemenea pasăre. Pesemne că nici nu există.

— Pesemne, spusese, gânditor, Abutalip.

— Și cum, dacă pasărea nu există, înseamnă că legenda nu-i adevărată? se neliniști Edighei.

— A, nu, de ce? Doar dăinuie cimitirul Ana-Beiit, și asta înseamnă că ceva a fost oricum. Dar nu știu de ce, eu tot cred că există și o asemenea pasăre. Și că cineva, cândva, o va întâlni. Pentru copii așa am să și scriu.

— Ei, dacă-i pentru copii, mormăi Edighei cu glas nesigur, atunci mai merge...

Din câte-și amintea Burannîi Edighei, numai doi oameni așternuseră pe hârtie, la vremea lor, legenda lui Naiman-Ana. Cel dintâi o scrisese Abutalip Kuttîbaev, pentru copiii lui, când aveau să fie mari. Asta se întâmplase pe la sfârșitul lui cincizeci și doi. Manuscrisul acela se prăpădise. Cât avuseseră de pătit pentru el! Da, până acolo ajunseseră lucrurile! Câțiva ani mai târziu, în cincizeci și șapte, o mai scrisese Elizarov Afanasi Ivanovici. Acum, nici Elizarov nu mai e. Manuscrisul o fi rămas, de bună seamă, rătăcit printre hârtiile lui, la Alma-Ata... Și unul, și celălalt transcriseseră legenda așa cum o auziseră din gura lui Kazangap. Edighei fusese și el de față, dar mai mult ca sufleur și comentator.

„Ca să vezi cum trec anii! Când s-au petrecut toate

astea?!“ se gândea Burannîi Edighei, legănându-se între cocoșele lui Karanar cel împodobit cu valtrap sărbătoresc. Acum îl petreceau pe însuși Kazangap spre cimitirul Ana-Beiit. Era ca și cum s-ar fi închis un cerc. Povestitorul legendei urma să-și afle și el pacea veșnică în cimitirul a cărui legendă o păstrase și-o transmisese altora.

„Am rămas numai noi - eu și Ana Beiit. Și în curând am să poposesc și eu aici. Să-mi ocup locul. Da, încet-încet se apropie ceasul“, se gândi întristat Edighei, conducând mai departe prin stepă ciudatul cortegiu funerar: un tractor cu remorcă și excavatorul „Belarus“, ce încheia coloana. Jolbars, dulăul roșcat ce li se alăturase cu de la sine putere, alerga ba înainte, ba în urma, ba în flancurile procesiunii, iar uneori se făcea nevăzut pentru câțeva vreme... Își ținea coada băț și privea în jur țănoș, plin de sine...

Soarele bătea de-acum drept în creștet: se apropia amiaza. Nu mai aveau mult până la Ana-Beiit...

VIII

Și totuși, zilele acelea de la sfârșitul lui cincizeci și doi, mai bine zis toată toamna și iarna, care venise, ce e drept, cu întârziere, dar fără viscole, fuseseră o adevărată binecuvântare pentru mâna de oameni de la halta Boranlî-Burannîi. Mai târziu, Edighei avea să le ducă adesea dorul.

Kazangap, patriarhul cătunului, dar care, plin de tact, nu se amesteca niciodată în treburile altora, era încă sănătos și în putere. Pe Sabitjan al lui îl dăduse deja la internatul din Kumbel, la învățătură. Kuttîbaevii se așezaseră temeinic în stepă. Pregătiseră baraca pentru iarnă, puseseră la păstrare cartofi, făcuseră rost de pâslari

pentru Zaripa și cei doi băieți, căraseră de la Kumbel un sac întreg cu făină, chiar Edighei îl adusese pe spinarea lui Karanar, care pe-atunci era și el în floarea tinereții. Abutalip muncea bine, iar timpul liber și-l petrecea la fel ca și până atunci, cu copiii, iar noaptea scria sânguincios, cu lampa alături, pe prichiciul ferestrei.

Mai erau la haltă vreo două-trei familii de muncitori, e drept, sezonieri. Șeful de atunci al haltei, Abilov, părea și el om cumsecade, bolnav la haltă nu era nimeni, așa că treaba mergea bine. Copiii creșteau. Toate lucrările de pregătire a liniei în vederea iernii ce se apropia fuseseră încheiate la termen.

Și se așternuse peste stepă o toamnă ca-n povești - cafenie cum e coaja pâinii coapte. Apoi venise iarna. Ninsese bogat, fără veste. Și iarăși, tărâmul părea scos din basme - un alb de vis. Majestuoasa tăcere albă era tăiată doar de firicelul negru al căii ferate pe care treceau și tot treceau trenuri. Iar la cotul căii ferate, străjuind dintre troiene acel du-te-vino, se afla micul cătun Boranlî-Burannîi. Câteva căsuțe și câteva acareturi... Pasagerii le aruncau priviri nepăsătoare, sau, poate, preț de-o clipă îi încerca mila pentru acești singuratici...

O milă care n-avea niciun temei. Cei din Boranlî avuseseră un an bun - sigur, dacă nu puneai la socoteală arșița îngrozitoare din vară, dar ea trecuse. De fapt, după atâția ani de război, pretutindeni viața începuse să intre, încetul cu încetul, pe un făgaș normal. De Anul Nou se aștepta iarăși o scădere a prețurilor la alimente și alte mărfuri și, cu toate că nici vorbă nu putea fi de belșug în magazine, totuși, pe an ce trecea, era mai bine...

Cei din Boranlî nu dădeau, îndeobște, cine știe ce importanță Anului Nou, nu așteptau miezul nopții fremătând de emoție. Slujba la haltă nu ținea seama de sărbători, trenurile treceau înainte, fără să le pese unde și când avea să le prindă Anul Nou. Unde mai pui că iarna ai și în gospodărie de dus la bun sfârșit treburi sumedenie.

Fă focul, aleargă după vite - și la pășune, și în ocol. Spetii de munca de peste zi, omul trage la pat, se culcă mai devreme.

Și uite-așa treceau anii, unul după altul...

Dar ajunul lui cincizeci și trei fusese la Boranlî-Burannîi o adevărată sărbătoare. O sărbătoare organizată, bineînțeles, de Kuttîbaevi. Edighei se alăturase pregătirilor de Anul Nou abia către sfârșit. Totul începuse când soții Kuttîbaev hotărâseră să împodobească un brad pentru copii. Dar de unde brad în stepă? Mai lesne găsești un ou de dinozaur. Elizarov chiar găsisese, tot hoinărind prin Sarî-Ozeki pe cărările lui geologice, niște ouă de dinozaur de milioane de ani vechime. Împietriseră ouăle acelea și fiecare din ele era cât un pepene uriaș. Le căraseră la muzeul din Alma-Ata. Se scrisese și la gazetă despre asta.

Abutalip Kuttîbaev fusese nevoit să meargă pe un ger năprasnic la Kumbel ca să-i convingă pe cei de acolo să cedeze unul din cei cinci brazi, repartizați stației, pentru copiii din Boranlî-Burannîi. Așa începuse totul.

Edighei tocmai ieșea din depozitul de materiale, primise niște mânuși de lucru noi de la șeful haltei, când, frânând anevoie din pricina gerului, la linia întâi oprise un marfar biciuit strașnic de viscolul stepei. Era o garnitură lungă din vagoane cu patru osii, bine plumbuite. De pe platforma ultimului vagon, târându-și cu greu picioarele înțepenite în cizmele înghețate, coborâse Abutalip. Șeful de tren, încotoșmănat cu un cojoc uriaș și cu căciulă de blană bine înfundată pe cap, se căznea să-i dea lui Abutalip un obiect voluminos. Bradul, ghicise Edighei, minunându-se de isprava dascălului.

— Hei, Edighei! Burannîi! Fă-te-ncoa' și dă-ne o mână de ajutor! strigase șeful de tren, aplecându-și trupul mătăhălos de pe scara vagonului.

Edighei dăduse fuga și, ajuns aproape, se speriasse la vederea lui Abutalip. Alb până la sprâncene, acoperit de sus până jos de promoroacă, Abutalip înghețase în așa hal,

de nici buzele nu și le mai putea mișca. Nici mâinile nu-l ascultau. Dar alături de el stătea bradul, copacul acela țepos, din pricina căruia Abutalip fusese gata-gata să dea ortul popii.

— Ce-i cu ai voștri de umblă în halul ăsta? răsună glasul răgușit, nemulțumit al șefului de tren. Pe platformă poți să-ți dai și sufletul de frig. I-aș fi împrumutat cojocul, dar atunci aș fi degerat eu.

Abia mișcându-și buzele, Abutalip își ceruse scuze:

— Iertați-mă. Așa s-a întâmplat. Îmi revin îndată, stau la doi pași.

— Și doară i-am spus, bombănise conductorul, adresându-se lui Edighei. Uite, eu am cojoc, și sub cojoc - pufoaică, port pâslari, căciulă, și tot îmi crapă ochii-n cap de frig până trecem de sectorul vostru. Se poate una ca asta?

Pe Edighei dojana nu-l lăsase nepăsător.

— Bine, Trofim, altă dată o să avem grijă. Îți mulțumesc. Drum bun!

Edighei apucase bradul. Era rece, înalt cam cât un stat de om. Cetina lui mai păstra mireasma pădurii cotropite de iarnă. Inima-i tresărise: revedea în memorie pădurile frontului. Brazi cât cuprindeai cu privirea. Îi măturau cu tancurile, îi doborau cu obuzele. N-ar fi crezut vreodată că-i va fi atât de drag mirosul de brad.

— Să mergem, îi spusese Edighei lui Abutalip, aburcând bradul pe-un umăr.

Pe chipul dascălului, cenușiu, rebegit de frig, cu lacrimi înghețate pe obraji, străluceau, de sub sprâncenele albite, ochii - vioi, fericiți, luminoși. Edighei fusese cuprins deodată de teamă: aveau să prețuiască oare copiii îndeajuns sacrificiul tatălui? Se întâmplă doar de atâtea ori tocmai pe dos: în loc de recunoștință - nepăsare, ba uneori chiar ură. „Ferească Cel-de-sus de așa ceva. Îi ajung oricum necazurile”, se gândise Edighei.

Primul văzuse bradul băiatul ce mare, Daul. Scosese un

tipăt de bucurie și ieșise valvârtej în ușa barăcii. Tot acolo îi întâmpinaseră Zaripa și Ermek.

— Un brad, un brad! Uite ce brad!

Daul țopăia de bucurie, dându-i roată.

Și Zaripa era bucuroasă.

— L-ai adus până la urmă! Doamne, cât e de frumos!

De bună seamă, Ermek nu văzuse niciodată un brad. Nu-și putea dezlipi ochii de povara ce-o ducea în spinare nenea Edighei.

— Mamă, ăsta-i un brad? E bun, nu-i așa? O să trăiască la noi în casă?

— Pentru un brad, bată-l să-l bată, îi spusese Edighei Zaripei, era cât pe-acți să te-alegi c-un bărbat degerat. Hai să-l ducem repede în casă, să se încălzească. Să-i scoatem mai întâi cizmele.

Cizmele înghețaseră. Când încercaseră, toți laolaltă, să i le scoată din picioare, Abutalip se strâmbase de durere, strângând din dinți și gemând. Copiii, mai ales, se întreceau în râvnă. Apucau când de ici, când de colo cizmele butucănoase, din piele de bovine, împietrite de ger și lipite de picioare.

— Copii, nu ne-ncurcați, lăsați-mă pe mine, îi gonea Zaripa.

Dar Edighei îi spusese cu jumătate de glas:

— Lasă-i, Zaripa, lasă-i să-și ajute tatăl.

Sufletul îi spunea că nu poate fi răsplată mai mare pentru Abutalip decât să simtă dragostea copiilor, înfocarea cu care se învârteau în jurul lui. Așadar, erau și ei mari de-acum, pricepeau câte ceva cu căpșoarele lor. Nespuse de înduioșător și de nostim era mezinul. Ermek îi spunea tatălui său, cine știe de ce, „tătică“. Nimeni nu-l corectase, pentru că ăsta era propriul lui diminutiv pentru unul din cele dintâi cuvinte eterne născocite de neamul omenesc.

— Tătică! Tătică! se foia el îngrijorat și îmbujorat de efortul zadarnic.

Cârlionții i se zburlișeră, ochii-i ardeau de dorința de a săvârși ceva important și necesar. Chipul lui era atât de serios, încât numai cu greu îți puteai stăpâni râsul.

Trebuia totuși făcut ceva pentru ca puștii să-și atingă scopul. Edighei găsisese soluția. Pielea cizmelor începuse să se mai înmoaie și acum puteai trage de ele fără a-i mai pricinui lui Abutalip dureri prea mari.

— Copii, ia treceți voi în spatele meu. O să facem un fel de tren, fiecare o să-l tragă pe cel din fața lui. Daul, tu agață-te de mine, tu, Ermek, apucă-l de mijloc pe Daul.

Abutalip pricepuse gândul lui Edighei și dăduse aprobator din cap, zâmbind printre lacrimile ce-i șiroiau, topite de căldură, pe obraji.

Edighei se înfipsese pe picioare în fața lui Abutalip, în spatele lui se prinseseră lanț copiii și, când formația fusese gata, Edighei prinsese să tragă de una din cizme.

— Hai copii, mai cu nădejde, trageți cât puteți, amândoi! Singur nu răzbesc. N-am putere destulă. Daul, Ermek! Mai cu inimă!

Copiii găfâiau în spatele lui, străduindu-se din răsuputeri să-l ajute. Zaripa era pe post de suporter. Edighei se prefăcea că-i e greu și când, în sfârșit, prima cizmă fu scoasă, copiii sloboziră un strigăt de triumf. Zaripa se aplecase să frece talpa bărbatului cu o basma de lână, dar Edighei îi oprise pe toți:

— Păi bine, copii, păi bine. Mamă! Ce facem aici? A doua cizmă cine-o scoate? Sau îl lăsăm pe tata așa, c-un picior încălțat și cu altul bocnă-n cizmă? Halal!

Și deodată toți izbucniră în hohote. Râseseră îndelung, să se tăvălească pe jos, nu alta, mai cu seamă cei doi băieți.

Cine știe - gândise mai târziu Burannîi Edighei tot încercând să dezlege taina aceea îngrozitoare - cine știe, poate chiar în acele clipe, undeva, departe de Boranlî-Burannîi, numele lui Abutalip Kuttîbaev ieșea din nou la vedere de prin vreo hârtoagă, și oamenii care primiseră

acea hârtoagă hotărau, pe temeiul ei, într-o problemă la care nimeni nici cu gândul nu gândea - nici în familia Kuttîbaev, nici la haltă.

Năpasta căzuse ca un trăsnet. Deși, dacă Edighei ar fi fost mai hârsit în treburi de-astea ori ceva mai șiret, poate că n-ar fi ghicit dinainte, dar o neliniște tulbure tot i s-ar fi strecurat în suflet.

Dar de ce s-ar fi neliniștit? Întotdeauna, cu puțin înainte de Anul Nou, venea la haltă revizorul de sector. Colinda, conform graficului, haltă după haltă și gară după gară. Venea, stătea o zi, două, verifica plățile, consumul de materiale, te miri ce alte cele, întocmea procesul-verbal de revizie împreună cu șeful haltei și cu vreunul din muncitori și se ducea în drumul lui, cu vreun marfar. Ce mare lucru avea de verificat la o haltă! Și Edighei semnase de câteva ori actele de revizie. Dar de data asta revizorul rămăsese trei zile la Boranlî-Burannîi. Înnoptase în clădirea principală, unde se afla telefonul și cămăruța șefului de haltă, botezată „cabinet”. Abilov, șeful haltei, alerga întruna să-i aducă revizorului ceai. Edighei crezuse că era vreunul dintre revizorii care mai fuseseră pe-aici, unul cunoscut prin urmare, dar nu, pe ăsta nu-l știa. Avea obraji rumeni și buze subțiri, purta ochelari și începuse să încărunțească. În ochi îi sclipea un zâmbet straniu, lipicios.

Se întâlniseră seara târziu. Edighei tocmai ieșea din schimb, revizorul se preumbla pe sub felinar, lângă canton, își ridicase gulerul din blană de miel - căciula din aceeași blană de miel, ochelari pe nas - și fuma gânditor, iar tălpile cizmelor lui făceau nisipul să scârțâie.

— Bună seara. Ați ieșit să fumați? Treabă, nu glumă, spuse Edighei cu o undă de compătimire în glas.

— Da, ce-i drept, răspunsese revizorul, zâmbind din colțul gurii. Nu-i ușor.

Și iar zâmbise din colțul gurii.

— Vă cred, nici dumneavoastră nu trăiți pe roze, spusese din politete Edighei.

— Mâine-n zori plec, îl încunoștințase revizorul. Cu șaptesprezece.

Zâmbise din nou din colțul gurii. Avea un glas înăbușit, izvodit parcă dintr-o mare efortare. Te privea drept în față, cu ochii mijiți.

— Dumneata trebuie că ești Edighei Jangheldin, se interesase revizorul.

— Chiar el.

— Așadar, nu m-am înșelat.

Revizorul slobozi, sigur de sine, câteva dâre de fum printre dinții rari.

— Fost combatant. La haltă, din patruzeci și patru. Oamenii îți zic Burannîi.

— Întocmai, răspunsese Edighei sincer.

Se simțea măgulit că revizorul știa atâtea despre el, dar era totodată mirat că acesta se ostenise să afle și să țină minte toate acele lucruri.

— Am o memorie bună, continuase revizorul, cu același zâmbet din colțul gurii, ghicind parcă gândul lui Edighei. Și eu scriu, întocmai ca și Kuttîbaev al vostru, adăugase el, trimitând o șuviță de fum spre fereastră luminată, în al cărei cadru se zărea capul lui Abutalip aplecat, ca de obicei, asupra însemnărilor lui. E a treia zi de când îl tot văd scriind. Scrie întruna. Îl înțeleg foarte bine. Și eu scriu. Numai că eu scriu poezii. Ziarul depoului mă publică lună de lună. Avem și un cerc literar. Eu îl conduc. Am apărut și în ziarul regional, mai demult, de 8 Martie, și anul ăsta de 1 Mai.

Urmase un răstimp de tăcere. Edighei tocmai se pregătea să-și ia rămas bun, când revizorul deschisese iar vorba.

— Aud că scrie despre Iugoslavia?

— Drept să vă spun, nu prea știu, răspunsese Edighei. Așa cred. A fost acolo mulți ani, la partizani. Scrie pentru copiii lui.

— Știu. Mi-a spus Abilov. A fost, pare-se, și prizonier. A

lucrat și ca învățător câțiva ani. Iar acum s-a hotărât să-și croiască drum cu ajutorul peniței, răsese chițcăit revizorul. Numai că nu-i așa simplu cum pare. Și eu mă gândesc să scriu ceva mai solid - despre front sau spatele frontului, de pildă - treabă, nu glumă. Or, eu, frățioare, n-am pic de răgaz. Mereu pe drumuri...

— Și el scrie numai noaptea. Ziua muncește, i-o retezase Edighei.

Tăcură din nou. Și din nou Edighei nu se învrednicise să plece.

— Da' scrie ca un apucat, nici capul nu și-l ridică, rânji iar din colțul gurii revizorul, cu ochii la silueta de la geam.

— Și-a găsit și el o ocupație, spusese Edighei. E om cu carte. În jur - nimeni și nimic. Așa că scrie și el, bietul om.

— Știi că e o idee? În jur - nimeni și nimic, murmurase revizorul, cu un aer gânditor, mijindu-și ochii. Liber, în jur - nimeni și nimic... Știi că e o idee... Liber...

Cu asta își luaseră rămas bun. În zilele următoare, Edighei se tot ținuse să-i povestească lui Abutalip despre discuția aceea întâmplătoare cu revizorul, dar uite că nu apucase, iar mai apoi uitase cu totul de ea.

În pragul iernii sunt multe treburi de împlinit. Și, peste toate, pe Karanar îl apucaseră năbădăile. Să vezi bătaie de cap: era o adevărată pacoste pentru stăpân. Ca atan se împlinise cu doi ani în urmă, dar până atunci nu fusese așa apucat, te mai puteai înțelege cu el. Ba cu un gest amenințător, ba cu ocară. De altfel, masculul turmei de cămile din Boranlî - un atan bătrân de-al lui Kazangap - nu-l lăsa să-și ia nasul la purtare. Îl lovea, îl mușca, alungându-l de lângă femele. Dar stepa-i uriașă. Îl goneai de aici - își făcea mendrele dincolo. Bătrânul atan îl fugărea cât era ziulica de lungă, dar până la urmă îl lăsa puterile. Așa că tânărul și înfocatul Karanar tot ajungea stăpân pe situație.

Anul acesta însă, o dată cu venirea gerurilor, care trezesc în sângele cămilelor eterna chemare a firii,

Karanar își afirmase deplina supremație asupra turmei din Boranlî. Era în floarea tinereții și zdrobea orice împotrivire. Îl gonise pe bătrânul atan al lui Kazangap într-o râpă și acolo, în stepa pustie, îl bătuse, îl călcase-n picioare, îl mușcase mai să-l omoare, căci n-avusese cine să-i despartă. Legea firii neînduplecată: venise rândul lui Karanar să lase urmași.

Din această pricină Kazangap și Edighei se și certaseră pentru întâia oară. În fața jalnicei priveliști pe care i-o înfățișa atanul său maltratat în râpă, Kazangap nu-și putuse ține firea. Se întorsese de la pășune mohorât și-i aruncase lui Edighei:

— Cum poți răbda așa ceva? Ele sunt dobitoace, dar tu și cu mine suntem' oameni! Ce face Karanar al tău e omor în regulă. Iar tu îl lași slobod în stepă!

— Nu l-am lăsat eu, Kazahe. Singur a luat-o razna. Cum ai vrea să-l opresc? Să-l țin în lanț? Rupe și lanțul. Știi vorba din bătrâni: „*Kiuș atazîn tanîmaidî*²³. I-a venit și lui vremea.

— Te mai și bucuri. Dar ai să vezi tu, așteaptă numai. Acum îl cruți, nu vrei să-i vâri belciugul în nări, dar ai să te căiești amarnic. Sufletul o să-ți iasă alergând după el. O fiară ca asta nu se mulțumește cu o singură turmă. O să bată stepa-n lung și-n lat ca să-și facă voia și n-o să-l mai poată înfrâna nimeni. Să-ți amintești atunci vorbele mele...

Edighei nu voise să-l întărească și mai mult pe Kazangap; îl respecta și, la urma urmei, avea dreptate. Așa că mormăi se împăciuitor:

— Chiar tu mi l-ai dăruit, și-acum mă ocărăști. Bine, o să mă gândesc, găsesc eu cumva ac de cojocul lui.

Dar nu i se ridicase mâna să slujească mândrețe de atan cum era Karanar, găurindu-i nările ca să-i vâre în ele țepușa de lemn. Își amintise, într-adevăr, adesea de vorbele lui Kazangap și uneori, furios din cale-afară, se jurase că, gata, nu-i mai pasă de nimic - dar tot nu se-

²³ Uită de mamă și tată!

atinse de Karanar. Se gândise într-o vreme să-l jugănească, dar nu se încumetase, n-avusese inima asta. Anii trecuseră și, cum cădeau gerurile iernii, începea chinul - nesfârșita goană după Karanar, care bântuia, neistovit, stepa.

În iarna aceea începuse totul. Își amintea bine. Până să-l domolească pe Karanar, până să înjghebe un țarc în care să-l poată zăvorî cu oarecari sorți de izbândă - iaca și Anul Nou. Kuttîbaevii împodobeau pomul de iarnă. Bradul acela fusese mare eveniment pentru toți copiii din Boranlî. Ukubala și fetițele se mutaseră pur și simplu la Kuttîbaevi. Pregătiri peste pregătiri, podoabe peste podoabe. În drum spre slujbă și de la slujbă, până și Edighei se abătea mai întâi pe la Kuttîbaevi, să vadă bradul. Era tot mai frumos, tot mai împodobit, doldora de panglici și de tot felul de jucărele. Zaripa și Ukubala, ce-i al lor e al lor, se întrecuseră pe sine de dragul copiilor, își puseseră la bătaie toată iscusința. Era vorba nu atât de pomul de iarnă, cât de speranțele pe care ei toți le legau de Anul Nou, de așteptarea nedeslușită a unor apropiate schimbări fericite.

Abutalip nu se mulțumise cu bradul, îi scosese pe toți în curte, unde începuseră să înalțe un mare om de zăpadă. Edighei crezuse la început că îl făceau numai pentru hazul copiilor, apoi însă isprava lor îl lăsase mut de admirație. În fața haltei se înălța un om de zăpadă uriaș, o arătare hazlie; cu ochi și sprâncene de cărbune, cu nas roșu și dinți rânjiți, purtând pe cap o căciulă de-a lui Kazangap, veche, jumulită, din blană de vulpe. Într-o „mână” omul de zăpadă ținea fanionul verde, de „cale liberă”, iar în cealaltă, o bucată de placaj pe care sta scris: „La mulți ani, 1953!” Halal meșteri! Omul acela de zăpadă rămăsese acolo încă multă vreme după Anul Nou...

Pe 31 decembrie, copiii din Boranlî se jucaseră din zori până-n seară în jurul bradului și prin curte. Tot pe-acolo își făceau de lucru și cei mari care nu erau de serviciu.

Abutalip îi povestise lui Edighei cum în dimineța aceea băieții lui se strecuraseră la el în pat, unde se tot smiorcăiseră și se tot foiseră, în vreme ce el se prefăcea că doarme dus.

— Scoală, tătică! îl zgâlțâia Ermek. Acuși vine Moș Gerilă. Hai să-i ieșim înainte.

— Bine, zic, scularea, spălarea, îmbrăcarea și mergem. Așa a zis, că vine.

— Dar cu ce tren? Țsta era cel mare.

— Cu oricare, zic. Pentru Moș Gerilă oprește orice tren, chiar și la o haltă ca a noastră!

— Atunci să-i dăm zor!

Ne-am gătit de zile mari.

— Dar mama? sare Daul. Și ea vrea să-l vadă pe Moș Gerilă.

— Firește, zic eu, cum altfel? Chemați-o și pe ea.

În sfârșit, am ieșit cu toții din casă. Copiii - fuga spre canton. Noi, după ei. Alergau de colo-colo, dar nici urmă de Moș Gerilă.

— Unde-i Moșul, tătică?

Lui Ermek mai-mai să-i dea lacrimile, îl știi cum e.

— Un bob zăbavă, zic, nu vă grăbiți. Să-l întreb pe cantonier.

Intru în canton; lăsasem acolo de cu seară o scrisorică de la Moș Gerilă și un săculeț cu daruri.

Ies - ei buluc spre mine:

— Cum e, tătică?

— Stați că vă spun; Moș Gerilă, pare-se, ne-a lăsat o scrisorică, uite-o: „Dragi copii - Daul și Ermek! Am sosit la vestita haltă, Boranlî-Burannîi, dis-de-dimineată, pe la cinci. Voi dormeați încă și afară era ger mare. Și eu sunt numai ger, am barba toată țurțuri de gheață. Iar trenul a oprit numai două minute. Abia am apucat să încropesc scrisorica asta și să vă las niște daruri. Am adus în săculeț câte un măr și câte două nuci pentru toți copiii din Boranlî. Nu vă supărați că plec așa repede, dar mă așteaptă și alți

copii. De Anul Nou viitor o să-ncerc să fac în așa fel, încât să ne-ntâlnim. Până atunci - la revedere. Al vostru, Moș Gerilă". Ia stați. Parcă mai scrie ceva. Câteva cuvinte aruncate în mare grabă, pesemne pleca trenul. A, da, am priceput: „Daul, nu-ți mai bate câinele. L-am auzit o dată cum scheuna rău de tot, când l-ai lovit cu galoșul. E drept că de atunci nu s-a mai întâmplat. Înseamnă că ai început să te porți frumos cu el. Asta-i. Vă sărută al vostru Aiaz-ata.” Ba nu, zic, mai e ceva. Ia să vedem: „Ați făcut un om de zăpadă pe cinste. Bravo vouă. Am dat mâna cu el.”

Copiii s-au bucurat, firește. Scrisorica lui Moș Gerilă i-a dat gata. Nicio supărare. Sfadă a ieșit numai când să se hotărască cine duce săculețul cu daruri. I-a împăcat maicăsa:

— Primul o să-l ducă, zece pași, Daul, că-i mai mare. Apoi - zece pași tu, Ermek, că ești mai mic...

Edighei răsese din toată inima. „Să fi fost în locul lor, și eu aș fi crezut.”

În timpul zilei, în schimb, personajul cel mai popular printre copii fusese nenea Edighei. Organizase pentru ei o plimbare cu sania. Kazangap păstrase din întâmplare o sanie veche. Înhamaseră la ea o cămilă blândă, de-a lui Kazangap, care trăgea supusă la ham: pe Karanar nu-l puteai pune, Doamne ferește, la asemenea treabă. Înhamaseră, așadar, cămila și porniseră la drum cu droaia toată. Hărmălaie, nu glumă. Edighei era surugiul. Copiii lărmuiau, toți voiau să stea alături de el. „Mai repede, mai repede!” strigau. Abutalip și Zaripa alergau pe lângă sanie, dar la coborâșuri se aburcau și ei pe margini. La vreo doi kilometri de haltă, pe o colină, întorseseră și porniseră îndărăt, pe pantă. Când ajunseseră jos, cămila gâfâia. Trebuia lăsată să mai răsuflă nițel.

Era o zi frumoasă. Peste întinderea nemărginită, cât cuprindeai cu ochii și auzul - liniște albă, ca de-nceput de lume. În jur, tăinuită de nea - stepa, vălurind sau desfășurându-se netedă în depărtare, sub lumina blândă a

soarelui de amiazi. O boare abia simțită alinta auzul. Iar în fața lor, pe linie, tocmai trecea o garnitură nesfârșită de vagoane cărămizii, trasă de două locomotive negre, cuplate, care pufăiau furioase. Inelele de fum slobozite de coșuri spânzurau îndelung în văzduh înainte de a se destrăma în scame firave. Apropiindu-se de semafor, locomotiva scoase un şuier prelung și puternic. Îl repetă de încă două ori, semnalându-și astfel sosirea. Era un tren direct, trecea prin haltă zgomotos, fără ca măcar să-și micșoreze viteza, lunecând fără păs pe lângă semafoare și pe lângă cele câteva căsuțe aciuite cine știe de ce lângă calea ferată, măcar că în jur domnea nemărginirea. Apoi totul se stinsese din nou, peste stepă se înstăpânise tăcerea. Nicio mișcare. Numai deasupra caselor din Boranlî se înălțau rotocoale vineții de fum. Amuțiseră cu toții, până și puștii înfierbântați de săniuș. Zaripa șoptise încetișor, pentru Abutalip:

— Ce frumos, ce înfricoșător!

— Într-adevăr, îi răspunsese, tot în șoaptă, bărbatul.

Edighei îi privea cu coada ochiului. Cum stăteau așa, unul lângă celalalt, semănau foarte mult. Vorbele Zaripei, rostite încet, dar deslușit, îl întristaseră pe Edighei, cu toate că nu-i fuseseră adresate. Își dăduse deodată seama cu câtă mâhnire și spaimă privea ea căsuțele acelea din care se ridicau fuioare de fum. Dar el nu-i putea ajuta cu nimic: așezarea aceea, cuibărită lângă calea ferată, era unicul adăpost al lor, al tuturor.

Pocnind din bici, Edighei îndemnase cămila și sania pornise îndărăt, spre haltă.

În ajunul Anului Nou, toți localnicii din Boranlî se adunaseră la Edighei și Ukubala, așa cum cei doi hotărâseră cu câteva zile în urmă.

— Dacă niște nou-veniți, cum sunt Kuttîbaevii, au împodobit un brad pentru toți copiii, om fi și noi în stare să punem câte ceva dinaintea câtorva oameni, spusese Ukubala, n-o să ne calicim chiar acum.

Pe Edighei purtarea nevesti-si îl bucurase. E drept, nu putuseră veni chiar toți - unii erau de serviciu la linie, alții intrau în tură seara. Trenurile circulau înainte, nu le păsa că-i sărbătoare sau duminică. Kazangap participase doar la începutul petrecerii, pe la nouă seara plecase la canton. Cât despre Edighei, el trebuia să fie pe linie chiar în ziua de Anul Nou, la șase dimineața. Slujba, ce să-i faci. Cu toate acestea, seara reușise de minune. Erau cu toții în chef de zile mari și, cu toate că se vedeau de câte zece ori pe zi, se gătiseră ca niște oaspeți sosiți de departe. Ukubala se întrecuse pe sine, pregătise tot felul de bunătăți. Băutura era de asemenea - și votcă, și șampanie. Pentru cine poftea, aveau și șubat - din laptele cămilelor mulse de Bukei, neobosita nevestă a lui Kazangap.

Dar atmosfera se încinsese cu adevărat abia când, după gustări și primele păhărele, începuseră să cânte. Era clipa când, după ce rânduiesc pe masă cele cuvenite, gazdele nu se mai foiesc o vreme, când încordarea oaspeților dispare și, netulburat de fleacuri, te poți lăsa pe de-a-ntregul în voia acelei rare desfătări sufletești pe care ți-o dă puțința de a sta de vorbă pe îndelete cu oameni pe care-i vezi zilnic și-i cunoști foarte bine, dar care ți se înfățișează într-o lumină nouă, pentru că petrecerea are darul de a schimba oamenii. Se întâmplă uneori ca schimbarea să fie în rău, dar nu aici, nu printre oamenii din Boranli. Cum să trăiești în stepă, dacă nu te știi înțelege cu aproapele și te bântuie duhul gâlcevii?... Edighei se cherschelise nițel, dar nu-i stătea rău. Ukubala îi spusese, îi amintise, altminteri fără cine știe ce îngrijorare în glas:

— Nu uita: mâine la șase mergi la lucru.

— Fii fără grijă, Uku, îi răspunsese.

Sedea alături de Ukubala, pe care o cuprinsese pe după umeri, și îngâna câte un cântec; e drept, uneori o lua pe-alături, dar cânta cu mult suflet, producând un puternic efect sonor. Trăia acea minunată stare sufletească în care limpezimea minții se îmbină fericit cu încântarea simțirii.

Când termina de cântat, privea blajin chipurile oaspeților, dăruindu-le tuturor un zâmbet vesel și sincer, încredințat că se simțeau la fel de bine ca dânsul. Și pe-atunci Burannîi Edighei era încă bărbat chipeș, - sprâncene negre, mustăți negre, ochi căprui, strălucitori și dinți albi, puternici. Nici cea mai bogată imaginație nu și l-ar fi putut închipui bătrân. Avea câte o vorbă bună pentru fiecare. O bătea pe umăr pe blânda și durdulia Bukei, căreia-i spunea „măicuță Boranlî”, propunând oaspeților să bea pentru ea, și prin ea pentru întreg norodul din Kara-Kalpak, așezat undeva pe malurile Amu-Dariei, și rugând-o să nu se mai necăjească din pricină că bărbatu-său, Kazangap, fusese nevoit să părăsească ospățul ca să meargă la slujbă.

— Las' că și-așa mi s-a urât cu el, răspundea ea în glumă.

Ukubalei îi spusese toată seara pe numele ei întreg - Uku balasî - pui de cucuvea, nume ținut la mare preț pe meleagurile ei natale. Da, avea pentru fiecare un cuvânt bun și sincer, în lumea aceea mică îi socotea pe toți frați și surori, chiar și pe Abilov, șeful haltei, care-și ducea ca pe o povară slujba de mărunț lucrător feroviar în adâncul stepei, chiar și pe Saken, nevasta lui gravidă și palidă, care urma să se interneze curând la maternitate, la Kumbel. Edighei credea sincer că e înconjurat de oameni cum nu se poate mai apropiați; și cum s-ar fi putut altfel? Era de ajuns ca, în vreme ce cânta, să închidă pleoapele preț de o clipă, ca să vadă uriașa întindere a stepei dormitând sub zăpadă și mâna aceea de oameni din casa lui, strânși laolaltă ca o singură familie. Cel mai mult se bucura însă pentru Abutalip și Zaripa. Perechea asta merita toată căldura unei inimi curate. Zaripa cânta și la mandolină, prinzând din zbor motivele cântecelor ce se perindau cu repeziciune. Avea un glas limpede, cristalin, și Abutalip o acompania cu vocea lui adâncă, vătuită; cântau din toată inima, armonios, mai cu seamă cântece tătărăști, pe care le interpretau într-un fel aparte, răspunzându-și unul altuia,

în vreme ce oaspeții le țineau isonul. Cântaseră deja o mulțime de cântece - mai vechi și mai noi -, și încă nu obosiseră, dimpotrivă, cântau tot mai cu foc. Așadar, musafirii se simțeau bine. Așezat în fata Zaripei și a lui Abutalip, Edighei îi privea întruna, înduioșat; așa ar fi fost ei, pesemne, mereu, de n-ar fi fost soarta amarnică ce nu-i lăsa să-și tragă sufletul. În timpul acelei veri îngrozitoare Zaripa arăta ca un pomișor uscat de arșiță. Chipu-i era cenușiu, iar părul i se spălăcise până-n rădăcini. Buzele vineții, crăpate... Acum însă era de nerecunoscut. În seara aceea Edighei o găsea minunată - ochi negri, strălucitori, ten neted, curat, asiatic. Starea ei lăuntrică era oglindită cel mai bine de sprâncenele vii, mobile, care cântau parcă o dată cu ea, înălțându-se, posomorându-se, destinzându-se ca niște aripi sub suflarea cântecelor vechi. Abutalip o îngâna cu multă simțire, căutând să pună în lumină înțelesul fiecărui cuvânt:

*Ca urma chingii pe pieptul trăpașului
În suflet mi te-ai încrustat, iubire...*

Și degetele Zaripei, ciupind strunele mandolinei, căutau mereu alte armonii, în mijlocul celor adunați să prăznuiască Anul Nou. Zaripa plutea parcă, furată de cântec, iar lui Edighei i se părea că ea era undeva departe, că alerga respirând ușor și liber prin zăpezile stepei, în bluza ei împletită, liliachie, cu guleraș alb, răsfrânt, ținând în mâini mandolina aceea, și întunericul se despica dinaintea ei, făcându-i loc și, îndepărtându-se. Ea dispărea în negură, mai răsuna doar mandolina, dar, amintindu-și că la Boranlî-Burannî trăiesc oameni cărora le-ar veni greu fără ea, Zaripa se întorcea și reapărea la masa lor, cântând...

Abutalip le arătase apoi cum dansau ei la partizani, punându-și unul altuia brațele pe umeri și mișcându-și picioarele în tact. Le cântase, acompaniat de Zaripa, o

melodie sârbească vioaie; și dansaseră toți în cerc, petrecându-și brațele pe după umeri și strigând: „Hop-la! Hop-la!“.

Mai cântaseră și mai băuseră, ciocnind paharele, se felicitaseră de Anul Nou, unii veniseră, alții plecaseră. Șeful haltei și nevastă-sa părăsiseră petrecerea înainte de a începe dansul. Și uite-așa trecuse noaptea.

La un moment dat, Zaripa ieșise să ia puțin aer. După ea - Abutalip. Ukubala îi silise pe amândoi să se îmbrace, să nu iasă în frig încinși cum erau. Cei doi nu se înapoiaseră multă vreme. În cele din urmă, Edighei se hotărâse să-i aducă îndărăt, căci fără ei petrecerea nu era petrecere. Ukubala strigase în urmă-i:

— Ia-ți ceva pe tine, Edighei, unde-ai pornit așa? Ai să răcești!

— Mă-ntorc îndată, îi strigase din prag în acel miez de noapte rece, limpede. Abutalip! Zaripa! îi chemase el, privind de jur-împrejur.

Nu-i răspunsese nimeni. Apoi auzise un zvon de glasuri în spatele casei. Se oprise nehotărât, neștiind ce să facă - să plece sau, dimpotrivă, să se ducă la ei și să-i cheme în casă. Cei doi discutau aprins.

— N-am vrut să vezi, spunea Zaripa, plângând cu suspine. Iartă-mă. Pur și simplu n-am mai putut îndura. Iartă-mă, te rog.

— Știu, o liniștea Abutalip. Și înțeleg. Dar nu-i vorba de mine, c-aș fi cum sunt. Dacă toate astea m-ar privi numai pe mine! Ce contează o viață de om! Poate că nu m-aș fi agățat de ea cu atâta disperare.

Tăcuse o vreme, apoi spusese:

— Copiii noștri n-au să mai sufere... În asta mi-e toată nădejdea...

Nepricepând despre ce era vorba, Edighei se retrăsese încetișor, strângându-și umerii de frig, și revenise neauzit în încăpere. Ajuns înăuntru, i se păruse că totul se întunecase, și petrecerea murise. O fi Anul Nou, dar

oamenii se mai duc și pe-acasă.

La 5 ianuarie 1953, la ora zece dimineța, în halta Boranli-Burannii oprise un tren de pasageri, deși traseul era complet liber și și-ar fi putut urma calea fără oprire, ca întotdeauna. Trenul staționase doar un minut și jumătate. Atât fusese de ajuns. Trei inși - în cizme negre de box, croite pe același calapod - săriseră de pe scara unuia dintre vagoane și o porniseră direct spre canton. Mergeau în tăcere, cu pași siguri, fără a privi în lături, se opriseră doar o clipă lângă omul de zăpadă. Priviseră tăcuți inscripția de pe bucata de placaj, care-i saluta, priviseră și căciula caraghioasă, veche, jumulită a lui Kazangap, pusă aiurea pe capul omului de zăpadă. Apoi intraseră în canton.

După un timp, pe ușă ieșise valvârtej Abilov, șeful haltei. Mai să dea peste omul de zăpadă. Suduise și mersese mai departe, grăbit, aproape fugind, ceea ce nu i se întâmplase niciodată. Peste vreo zece minute, gâfâind din greu, se întorsese, aducându-l cu sine pe Abutalip Kuttîbaev, pe care-l luase urgent de la lucru. Abutalip era palid, își ținea căciula în mână. Intrase împreună cu Abilov în canton. Ieșise însă foarte repede de acolo. Însoțit de doi din cei trei nou-veniți și tustrei o porniseră spre baraca Kuttîbaevilor. De acolo se întoarseră numaidecât - Abutalip însoțit la fel, pas cu pas, de indivizii în cizme de box. Aduceau cu ei niște hârtii luate din casa lui Kuttîbaev.

Apoi se așternuse liniștea. Nimeni nu ieșea din canton, nimeni nu intra.

Edighei aflase despre cele întâmplate de la Ukubala. Ea dăduse fuga, cum îi indicase Abilov, la kilometrul patru, unde se făcea în ziua aceea revizie. Îl chemase pe Edighei deoparte:

- Îl anchetează pe Abutalip.
- Cine-l anchetează?
- Nu știu. Au venit niște oameni. Abilov m-a trimis cu

vorbă că, dacă nu iese bine ancheta, să nu spunem că Abutalip și Zaripa au fost cu noi de Anul Nou.

— Dar ce l-a apucat?

— Știu eu? Așa mi-a zis să-ți spun. Și mi-a zis să fii la canton pe la două. Vor să te-ntrebe și pe tine, să afle nu știu ce despre Abutalip.

— Ce să afle?

— De unde să știu? A venit Abilov, mort de spaimă, și mi-a spus toate astea, iar eu ți le spun ție.

Pe la două Edighei mergea oricum acasă, să mănânce. Și pe drum, și acasă tot încercase să-și dea seama ce se petrece. Dar nu găsea răspuns. Să fi fost iarăși la mijloc trecutul lui, prizonieratul? Dar asta verificaseră demult. Ce altceva putea fi? Era neliniștit, nu-și găsea starea. Îmbucase două linguri cu tăitei și dăduse farfuria deoparte. Privise ceasul: două fără cinci. Au spus la două, două fie. Ieșise din casă. Prin fața cantonului se preumbla încioace și încolo Abilov. Arăta jalnic, boțit, abătut.

— Ce s-a-ntâmpalat?

— Nenorocire, Edike, nenorocire mare! făcuse Abilov, privind speriat spre ușă.

Buzele-i tremurau mărunț.

— L-au arestat pe Kuttîbaev.

— Dar de ce?

— Au găsit la el niște scrieri interzise. Seară de seară scria ceva. Toți știu asta. Și uite că a băgat-o pe mânecă.

— Dar scria pentru copiii lui.

— Nu știu pentru cine scria. Nu știu nimic. Intră, te așteaptă.

În cămăruța șefului de haltă, numită cabinet, îl aștepta un om cam de aceeași vârstă cu el, poate ceva mai tânăr - să fi avut vreo treizeci de ani îndesat, cu capul mare, tuns perie. Nasul cărnos, cu nări largi, îi asudase de încordarea pe care i-o cerea lectura. Căci citea ceva. Își ștersese nasul cu batista, încrețindu-și fruntea înaltă, masivă. Și mai târziu, în timpul discuției, avea să-și șteargă întruna nasul

asudat. Scosese din pachetul de „Kazbek“, așezat pe masă, o țigară lungă, o răsucise între degete, o aprinsese și, ațintind asupra lui Edighei, rămas lângă ușă, niște ochi limpezi, cu pupile gălbui, ca de erete, îi spusese scurt:

— Ia loc.

Edighei se așezase pe taburetul din fața mesei.

— Uite - asta ca să n-ai nicio îndoială, rostise ochi-de-erete.

Scosese din buzunarul de la piept al tunicii civile un carnețel cafeniu. Îl deschisese și-l închisese iute la loc, mormăind ceva care aducea a „Tansîkbaev“ sau „Tîsîkbaev“ - Edighei nu-i deslușise prea bine numele de familie.

— Clar? făcuse ochi-de-erete.

— Clar, fusese nevoit să răspundă Edighei.

— Ei, atunci să trecem la treabă. Se spune că ești cel mai bun prieten și tovarăș al lui Kuttîbaev.

— Să zicem c-ar fi așa, și ce-i cu asta?

— Să zicem c-ar fi așa, repetase ochi-de-erete, trăgând din țigară cu aerul că se străduiește să pătrundă tâlcul acestor cuvinte. Să zicem c-ar fi așa. E clar.

Și deodată, cu un neașteptat rânjet ironic, cu o ciudată bucurie anticipată sclipind în ochii lui limpezi, ca de sticlă, îi aruncă:

— Și cum e, prietene dragă, scriem, ai?

— Ce să scriem? se fâstâcise Edighei.

— Tocmai asta vreau să aflu.

— Nu pricep despre ce-i vorba.

— Oare? Ia mai gândește-te!

— Nu pricep despre ce e vorba.

— Ce scrie Kuttîbaev?

— Nu știu.

— Cum nu știi? Toți știi, și tu nu știi?

— Știu că scrie ceva. Dar ce anume, de unde să știu? Ce mă privește pe mine? Are omul chef să scrie, n-are decât. Pe cine privește treaba asta?

— Cum adică, pe cine privește treaba asta? zvâcnise, uluit, ochi-de-erete, străpungându-l pe Edighei cu ochii lui pătrunzători, ca două gloanțe. După tine, oricine vrea, n-are decât să scrie ce vrea? El ți-a băgat ideea asta în cap?

— Ba nu mi-a băgat în cap nimic.

Dar ochi-de-erete nu-i luă în seamă răspunsul. Era indignat:

— Uite propaganda dușmanului! Te-ai gândit vreodată ce s-ar întâmpla dacă oricine și fiecare s-ar apuca să scrie? Te-ai gândit ce s-ar întâmpla? Dacă fiecare și oricine o să-nșire pe hârtie ce-i trece prin cap? De unde ideile astea străine? Nu, draguță, nu lăsăm noi să se întâmple una ca asta. Nu vom îngădui contrarevoluției să-și facă de cap!

Edighei tăcea, răzbit și descurajat de torentul de vorbe ce se prăvălea asupra-i. Era foarte mirat că nimic nu se schimbase în jur. Ai fi zis că nu se întâmplă nimic. Privind pe geam, zărise trecând trenul de Tașkent, și pentru o clipă văzuse cu ochii minții oamenii din vagoane, care călătoreau, fiecare cu treburile și nevoile lui, beau ceai sau votcă, vorbeau de-ale lor și nu-i păsa nimănui că în clipa aceea, la halta Boranlî-Burannî, el stătea în fața unui ins cu ochi de erete, picat naiba știe de unde pe capul lui. Și pieptu-i fusese străpuns de o atât de adâncă durere, încât Edighei mai-mai să dea buzna afară din canton, să ajungă în fugă trenul acela și să meargă cu el până la capătul lumii, numai să nu mai fie aici...

— Ei, ce zici? Ai prins tâcul? urmase ochi-de-erete.

— L-am prins, l-am prins, răspunsese Edighei. Numai un lucru aș vrea să știu. Omul voia doar să-și scrie amintirile, pentru copiii lui. Câte i s-au întâmplat, să zicem, pe front, sau în prizonierat, și mai apoi la partizani. Ce-i rău în asta?

— Pentru copii?! exclamase acela. Cine să creadă una ca asta? Ce om cu scaun la cap se-apucă să scrie pentru niște țânci de-o șchioapă? Baliverne! Uite cum acționează dușmanul! S-a ascuns în pustietatea asta, în jur - nimeni și nimic, niciun ochi treaz - și pune-te pe scris memorii!

— Păi dacă a simțit nevoia! obiectase Edighei. Voia, pesemne, să-și aștearnă pe hârtie niște gânduri de-ale lui, personale, pentru ca pruncii să i le citească atunci când s-or face mari.

— Care gânduri personale? Ce tot îndrugi acolo? oftase ochi-de-erete, clătinând dojenitor din cap. Ce înseamnă gânduri personale, ce-i aia părere personală? Un punct de vedere personal adică, nu-i așa? O părere personală, deosebită, nu? Ei bine, nu pot exista niciun fel de opinii personale. Ce e așternut pe hârtie nu mai e opinie personală. Ce e scris rămâne scris. Unde-am ajunge dacă fiecăruia i-ar tuna să-și povestească gândurile? Ar fi prea de tot. Uite-i caietele, așa-zisele „Caiete de partizan”, uite și subtitlul „Zile și nopți în Iugoslavia” - uite-le!

Aruncase pe masă trei caiete groase, cu coperti din mușama.

— Asta-i neobrăzare! Și tu cauți să-ți scoți prietenul basma curată! Numai că noi l-am demascat.

— Ce-ați demascat?

Ochi-de-erete se răsucise în scaun și spusese, cu același rânjat ironic, neașteptat, cu aceeași ciudată bucurie anticipată, răutăcioasă, fără să clipească și fără să-și dezlipească de el privirea limpede, pătrunzătoare:

— L-am demascat, restul, dacă ne dai voie, ne privește.

Și urmase, mestecând parcă fiecare cuvânt, îmbătându-se de efectul produs:

— E treaba noastră. N-o să-ți dăm ție raportul.

— Ei, dacă-i așa, așa să fie, mormăise buimăcit Edighei.

— Amintirile astea dușmănoase au să-l coste, ține minte ce-ți spun, strecurase printre dinți ochi-de-erete, apoi se-apucase să scrie ceva repede, dojenindu-l în același timp: Te credeam mai înțelept, mă așteptam să fii de-al nostru. Muncitor fruntaș. Fost combatant. Credeam că o să ne-ajuti în demascarea dușmanului.

Edighei se înfuriase și-i spusese încet, dar deslușit, pe un ton ce nu lăsa loc îndoielii:

— Nu semnez nimic. Vă spun dinainte.

Ochi-de-erete îi aruncase o privire nimicitoare:

— Nici n-avem nevoie de semnătura ta. Ce, crezi că dacă nu semnezi ne-ai pus capac? Te înșeli. Avem și fără semnătura ta material suficient ca să-l tragem serios la răspundere.

Edighei amuțise umilit, cu sufletul pustiu deodată. Dar simțea totodată crescând în el, ca un talaz pe Aral, revolta și mânia. Brusc, simțise nevoia să-l sugrume pe ochi-de-erete ca pe-un câine turbat, și se știa în stare s-o facă. Și fascistul acela, pe care fusese silit să-l doboare cu mâinile lui, avea gâtul la fel de gros și de zdravăn. N-avusese de ales. Se pomenise deodată față-n față cu el în tranșee, în vreme ce luptau să scoată apărarea inamică de pe poziții. Pătrunseseră din flanc, improșcând tranșeea cu grenade și trecerile cu rafale de automat, curățaseră de-acum linia și se pregăteau s-o pornească mai departe, când se trezise deodată față-n-față cu el. Era pesemne un mitralior care trăsesese până la ultimul glonț. Cel mai bine-ar fi fost să-l ia prizonier. Gândul ăsta îl fulgerase pe Edighei. Dar neamțul și apucase să ridice pumnalul deasupra capului. Edighei îl pocnise cu casca în față; apoi se prăvăliseră-n țărână. Nu-i mai rămăsese altceva de făcut decât să-l înșface de grumaz. Neamțul se zvârcolea, horcăia, scormonea cu degetele împrejur, încercând să dibuiască pumnalul pe care-l scăpase din mână. În fiecare secundă, Edighei se aștepta să simtă lama ascuțită înfigându-i-se în spate, de aceea strângea cu o forță crescândă, supraomenească, sălbatică, strângea urlând grumazul cartilaginos al dușmanului ce rânjea, învinețindu-se. Iar când neamțul se sufocase și începuse să miroasă pătrunzător a urină, Edighei își desprinsese de gâtul lui degetele încleștate spasmodic. Vomitase imediat și, stropit de propria borătură, se târâse cât mai departe, cu ochii tulburi, gemând. Nu povestise despre asta nimănui, nici atunci, nici mai târziu. Uneori, noaptea, rețraia coșmarul acela, și

a doua zi nu-și găsea locul, îi era lehamite de toate. Și uite că și-l reamintise tocmai acum, cu o tresărire de scârbă. Își dădea seama totuși că ochi-de-erete îi era superior prin viclenie și prin agerimea mintii. Și îl rănea cumplit acest lucru. În vreme ce omul acela scria, Edighei se străduia să găsească în spusele lui punctul slab. Îl uimise, mai cu seamă, prin drăceasca sa lipsă de noimă, o idee: cum poți învinui pe cineva de „amintiri dușmănoase”? Oare amintirile pot fi dușmănoase sau nedușmănoase? Doar ele aparțin unor vremi ce-au trecut și omul își amintește de lucruri ce s-au întâmplat aieva!

— Aș vrea să știu... începuse Edighei.

Își simțea gâtulejul uscat de emoție, dar se silea să vorbească rece, liniștit.

— Uite, tu spui... îl tutuia dinadins, pentru ca individul să priceapă că el, Edighei, n-avea de ce să-l lingusească și de ce să se teamă, mai departe de stepă n-aveau unde-l goni. Uite, tu spui, repetase el, că e vorba de niște amintiri dușmănoase. Cum să înțeleg asta? Pot fi amintirile dușmănoase sau nedușmănoase? Eu cred că omul își amintește ce a fost și cum a fost cândva, ceva ce nu mai e de mult. Sau cum? Dacă-i de bine - amintește-ți, dacă-i de rău, dacă-i ceva nelalocul lui - nu-ți aminti, uită? Chipurile, ce-i rău nici nu s-a-ntâmplat? Sau, să zicem, ai un vis: trebuie sau nu să ți-l amintești? Dar dacă-i un vis urât și nu-i place cuiva?...

— Ei, drăcia dracului! se minunase ochi-de-erete. Va să zică, de-ăștia-mi ești! Îți place s-o-ntorci pe toate fețele, care va să zică, ești clănțău, ai? Se găsi și filosoful locului. Bine, atunci hai să discutăm.

Făcuse o pauză. Și, cântărindu-și parcă vorbele, spuse:

— Multe se pot întâmpla pe lume în ce privește evenimentele istorice. Câte și mai câte, fel de fel! Important e să-ți amintești trecutul, să-l înfățișezi, prin viu grai sau, cu atât mai mult, în scris, așa cum se cere acum, așa cum avem nevoie astăzi. Iar ceea ce nu ne este de folos

nu trebuie ținut minte. Dacă nesocotești această cerință, înseamnă că acționezi ca un dușman.

— Nu sunt de acord, spusese Edighei. Nu se poate să fie așa.

— Ba așa e, cu sau fără acordul tău. Ți-am spus toate astea pentru că veni vorba. M-ai întrebat și ți-am răspuns, pentru că sunt cumsecade. Nu sunt defel obligat să-mi bat gura cu tine. Bun. Și acum să trecem de la vorbe la fapte. Ia zi, n-a scăpat Kuttîbaev vreodată, în fața ta, bunăoară la un pahar, niște nume englezești?

— Da' de ce? se mirase sincer Edighei.

— Uite de ce.

Ochi-de-erete deschisese unul din „Caietele de partizan” ale lui Abulalip și citise un pasaj subliniat cu roșu:

— „La 27 septembrie în tabăra noastră a sosit o misiune engleză - un colonel și doi maiori. Am defilat prin fața lor în pas de paradă. Ne-au salutat. A urmat apoi un dejun comun în cortul comandanților. Ne-au invitat și pe noi, cei câțiva partizani străini. Când mi-au făcut cunoștință cu colonelul, el mi-a strâns mâna foarte amabil și m-a întrebat, prin traducător, de unde sunt și cum ajunsesem acolo. I-am povestit pe scurt. Mi-au dat vin, am băut cu ei. Am stat apoi multă vreme de vorbă. Mi-au plăcut englezii: aveau un fel de a se purta simplu și deschis. Colonelul era de părere că o mare șansă, sau, cum spunea el, providența a făcut ca noi toți, în Europa, să ne împotrivim fascismului. Altfel, lupta împotriva lui Hitler ar fi fost și mai grea, ba poate s-ar fi sfârșit tragic pentru popoarele dezbinat” - și așa mai departe.

Încheind citatul, ochi-de-erete împinsese caietul spre marginea mesei. Mai aprinsese un „Kazbek” și, după un răstimp de tăcere, urmase, printr-un nor de fum:

— Vasăzică, acest Kuttîbaev nu i-a spus colonelului englez că, fără geniul lui Stalin, victoria ar fi fost imposibilă, oricât s-ar fi dat ei de ceasul morții pe-acolo, prin Europa, la partizani sau mai știu eu pe unde. Așadar,

dumnealui nu se gândea la tovarășul Stalin. Asta pricepi?

— Poate c-o fi vorbit despre asta, încercase Edighei să-l apere pe Abutalip, dar a uitat pur și simplu să scrie.

— Dar unde pomenește de așa ceva? Nicăieri. Și-apoi, am citit depozițiile lui Kuttîbaev din patruzeci și cinci, când a fost audiat de comisia de control, la întoarcerea din unitatea iugoslavă de partizani. Acolo nu e amintit episodul cu misiunea engleză. Așadar, e ceva necurat la mijloc. Cine poate garanta că nu era în legătură cu serviciul englez de spionaj?

Din nou Edighei simțise o mare apăsare și durere în suflet. Nu pricepea la ce bun toate astea, ce vrea, la urma urmei, ochi-de-erete.

— Nu ți-a spus Kuttîbaev ceva despre asta, ia gândește-te bine, n-a pomenit niciodată vreun nume englezesc? E foarte important să știm cine erau cei din misiunea engleză.

— Dar cum sună numele lor, ale englezilor?

— Știu eu - Clark, Smith, Jack...

— În viața mea n-am auzit asemenea nume.

Ochi-de-erete căzuse pe gânduri, posomorât: se vede că discuția cu Edighei nu intra pe făgașul pe care ar fi vrut s-o împingă el. Strecurase apoi, pe un ton furișat:

— Aud că a înființat aici un fel de școală, îi dăscălește pe copii?

— Ei, care școală! zâmbise Edighei fără voie. El are doi băieți, eu - două fetițe, iacăta școala. Cei mari au cinci ani, cei mici - trei. La noi, ce să facă bieții copii: în jur numai pustiu. Kuttîbaevii se ocupă de ei, îi învață câte ceva. Sunt, oricum, foști învățători, și el și nevastă-sa. Citesc și ei acolo, mai desenează, învață să scrie una, alta, să socotească. Asta-i toată școala.

— Ce cântece i-au învățat?

— Păi, tot felul. Din cele pentru copii. Nu le țin minte.

— Dar de scris ce scriu?

— Păi, litere. Cuvinte obișnuite.

- De exemplu?
- Cuvinte. Cine le ține minte...
- Uite ce cuvinte!

Ochi-de-erete alesese dintre hârtiile de pe masă niște pagini rupte din caietele mâzgălite de copii. Poftim primele cuvinte. Pe foaie, o mână de copil scrisese: „Casa noastră”. Vezi care-s primele cuvinte scrise de copil? — „Casa noastră”. De ce nu „Victoria noastră”? Ce cuvinte sunt acum pe buzele tuturor? „Victoria noastră”! Așa-i? Dar lui de ce nu-i trece așa ceva prin minte? Victoria și Stalin sunt de nedespărțit.

Edighei amuțise. Se simțea atât de umilit de toate acestea și-i era atât de milă de Abutalip și Zaripa, care-și prăpădiseră atâta energie și timp cu puștii lor cei neastâmpărați, și-l mai năpădisese și o asemenea furie, încât își luase inima-n dinți și spusese:

— Apoi, dacă-i așa, mai întâi ar fi trebuit să scrie „Lenin al nostru”. Oricum, Lenin e pe primul loc.

De surpriză, lui ochi-de-erete i se tăiase respirația; expirase prelung, dând fumul afară din plămâni. Se ridicase de pe scaun. În mod obișnuit, s-ar fi preumblat pesemne încoace și încolo, dar în cămăruța aceea nu prea avea loc.

— Când spunem Stalin, subînțelegem Lenin! rostise el sacadat și răspicat.

Apoi răsuflase ușurat, ca după o goană bună și adăugase, împăciuitor:

— Bun, să zicem că nici n-am vorbit despre asta.

Se așezase și, din nou, pe chipul de nepătruns îi sticliră ochii reci, limpezi, cu pupile gălbui, ca de erete.

— Avem dovezi că Abutalip Kuttîbaev s-a pronunțat împotriva educării copiilor în internate. De asta ce mai zici, se pare că erai de față când a adus vorba despre asta?

— De unde asemenea dovezi? Cine v-a putut da asemenea dovezi? se mirase Edighei și, brusc, îl fulgerase o bănuială: Abilov, șeful haltei, era vinovat, el adusese

nenorocirea pe capul lor - în prezența lui discutase Abutalip pe tema asta.

Întrebarea lui Edighei îl scosese din sărite pe ochi-de-erete:

— Ascultă, ți-am mai explicat: ce dovezi avem, de unde le avem - asta e treaba noastră. Nu dăm socoteală nimănui. Ține minte. Ia zi, ce ți-a spus?

— Ce-a spus? Păi, să-mi amintesc. Așadar, băiatul lui Kazangap - cel mai vârstnic muncitor de la haltă e la internat, la Kumbel. Acum, de, băiatul, ce mai, se ține de prostii. Înjură, minte. Pe întâi septembrie tocmai se pregăteau să-l ducă din nou la școală la Kumbel. L-a dus taică-său, cu cămila. Iar maică-sa, nevasta lui Kazangap adică, s-a pus pe bocit - vai și-amar de noi, zicea, cum a intrat la internat s-a înstrăinat, nu mai e ca-nainte, zicea, nu mai e legat cu inima și sufletul de casă, de tată, de mamă, ca pe vremuri. Minte de muiere proastă. Băiatul trebuie să învețe, sigur că stă departe de ei...

— Bine, bine, îl întrerupsese ochi-de-erete. Și ce-a spus Kuttîbaev?

— Era și el cu noi. A spus că o inimă de mamă simte numaidecât când ceva nu-i în regulă. Că internatele n-au fost ele născocite de bine ce-o ducem. Internatul rupe într-un fel, adică nu, nu rupe, îndepărtează copilul de familie, de tată, de mamă. Și că asta e, îndeobște, o problemă grea. Grea pentru toți - și pentru el, și pentru alții. Dar ce să faci dacă nu-s alte posibilități. Eu îl înțeleg. Și copiii mei au să crească. De pe-acum mă doare sufletul când mă gândesc la asta. Bine n-are cum să fie, asta fără doar și poate...

— Lasă, despre asta vorbim noi mai târziu, îl oprise ochi-de-erete. Deci, a spus că la internatul sovietic e rău.

— N-a spus „sovietic”, A spus internat și-atât. Internatul nostru-i la Kumbel. Iar „rău” - eu am spus.

— N-are importanță. Kumbel e în Uniunea Sovietică.

— Cum n-are importanță? izbucnise Edighei, simțind că acela caută să-l încurce. De ce să-i pui în cârcă vorbe pe

care nu le-a spus? Și eu gândesc ca el. Să trăiesc eu în altă parte, nu la haltă, pentru nimic în lume nu mi-aș trimite copiii la internat. Așa gândesc și eu. Și ce-i cu asta?

— Gândește, gândește! pusese ochi-de-erete capăt discuției.

După o clipă de tăcere, continuase:

— Așa-a, deci să tragem concluziile. Așadar, e împotriva educației colective.

— Ba nu-i împotriva deloc! nu mai putuse răbda Edighei. Ce vă puneți pe capul omului? Cum se poate una ca asta?

— Ușor, ușor, nu te enerva! ocolise răspunsul ochi-de-erete, neostenindu-se să-i dea vreo explicație. Spune-mi mai bine ce-i cu caietul ăsta pe care scrie „Pasărea Donenbai”? Kuttîbaev afirmă că a scris-o după spusele lui Kazangap și, în parte, după ale tale. Așa e?

— Chiar așa, se înviorase Edighei. Aici, în stepa Sarî-Ozeki, circulă o poveste, adică o legendă. Nu departe de aici e cimitirul naimanilor. Adică a fost cândva al naimanilor, acum e al tuturor, se cheamă Ana-Beiit, acolo a fost îngropată Naiman-Ana, ucisă de fiul ei, un mankurt...

— Bine, bine, o să citim și-o să vedem noi ce vrea să zică și pasărea asta, spusese ochi-de-erete și începuse să răsfoiască filele caietului, gândind iarăși cu voce tare. Pasărea Donenbai, hm, halal găselniță. O pasăre cu nume de om. Marele scriitor. Al doilea Muhtar Auezov²⁴. Scrie despre epoca feudală. Pasărea Donenbai, hm... Credea că ne duce... Scria pe tăcute, pentru copii, vezi matale... Dar asta ce-i? Tot pentru copii?

Ochi-de-erete apropiase de chipul lui Edighei un alt caiet cu învelitoare de mușama.

— Ce e? nu pricepuse Edighei.

— Ce e? Asta tu trebuie s-o știi. Uite titlul: „Tânguirea lui Raimalî-aga către fratele tui, Abdilhan”.

— Sigur, e tot o legendă, spusese Edighei. O poveste din

²⁴ Muhtar Auezov (n. 28 septembrie 1897 - d. 27 iunie 1961) - scriitor, filolog și folclorist cazac.

bătrâni...

— Fii pe pace, o știi și eu, îl întrerupsese ochi-de-erete. Mi-a trecut și mie pe la ureche. Un bătrân cu mintea rătăcită se îndrăgostește de o fetișcană de nouăsprezece ani. Ce-i bun în asta? Kuttîbaev ăsta nu-i doar un tip ostil, mai e și imoral. Cu câtă migală, ce amănunțit a scris toată porcăria asta.

Edighei se îmbujorase. Nu de rușine. Sufletul i se umpluse de mânie - nu putea fi nedreptate mai mare ca asta în ce-l privea pe Abutalip. Spusese, abia ținându-și firea:

— Uite ce e, nu știu ce fel de șef vei fi fiind tu pe-acolo, dar să nu cutezi a-l murdări în felul ăsta. De-ar fi toți bărbații părinți și soți cum e el, orice localnic îți poate spune ce fel de om e. Suntem puțini la haltă, ne numeri pe degete, așa că ne cunoaștem bine unul pe altul.

— Bine, bine, liniștește-te, răspunsese ochi-de-erete. V-a îmbrobodit pe toți. Dușmanul știe întotdeauna să se prefacă, dar și noi știm să-l demascăm. Asta-i tot. Ești liber.

Edighei se ridicase. Își pusese căciula în tăcere.

— Și cu el cum rămâne? Să intre omul la pușcărie pentru niște smângăleli, cum asta?

Ochi-de-erete se ridicase vehement:

— Uite ce e, ți-am mai spus: asta nu-i treaba ta. Pentru ce trebuie urmărit dușmanul, cum trebuie procedat cu el, ce pedeapsă i se cuvine - e treaba noastră! Nu-ți bate tu capul. Vezi-ți de-ale tale. Ești liber!

În aceeași zi, seara târziu, la halta Boranlî-Burannîi oprise din nou un tren de pasageri. Numai că acum trenul mergea în direcția opusă. Și de astă dată staționase puțin. Trei minute.

Lângă linia întâi așteptau în întineric cei trei indivizi în cizme de box, care-l luaseră cu ei pe Abutalip Kuttîbaev, iar mai deoparte, despărțiți de spinările de nepătruns ale celor trei, care-l acopereau pe Abutalip, stăteau câțiva

oameni din Boranlî - Zaripa cu copiii, Edighei, Ukubala și Abilov, șeful haltei, care se tot învârtea de colo-colo, agitându-se de-a surda și bicisnic pentru că trenul întârziase o jumătate de oră. Ce căuta el aici? Și dacă tot venise, să fi stat liniștit locului. Kazangap, care fusese interogat și el în legătură cu nefericitele legende găsite la Abutalip, era în acel moment la macaz. Trebuia să îndrepte, cu mâinile lui, trenul pe calea ce urma să-l ducă pe Abutalip departe de Sarî-Ozeki. Bukei rămăsese acasă, cu fetițele lui Edighei.

Cei trei - cu gulerele ridicate drept pavăză împotriva vântului - îl acopereau pe Abutalip cu spinările și tăceau, încordați. Cei ce veniseră să-l conducă pe Abutalip tăceau, la rândul lor.

Vântul ridica omătul cu un fel de foșnet și şuier abia auzit. Stepa se pregătea de viscol. Undeva, în adâncul nepătruns al tăriei, negura înghețată se umfla. Luna - pată singuratică și spălăcită pe boltă - își strecura cu greu spre pământ lumina searbădă, stătută și pustie. Gerul ardea obraji.

Zaripa plângea surd, strângând în brațe bocceluța cu merinde și haine pregătită pentru bărbatul ei. Suspinele adânci ale Ukubalei se transformau în norișori de aburi. Îl adăpostise în poalele șubei pe Daul. Acesta părea a presimți ceva și tăcea înfricoșat, lipindu-se strâns de tușa Ukubala. Cel mai mult aveau de furcă cu Ermek, pe care Edighei, ca să-l ferească de vânt, îl ținea în brațe. Cel mic nu bănuia nimic.

— Tătică, tătică! își chema el tatăl. Vino lângă noi! Mergem și noi cu tine!

La auzul glasului său, Abutalip tresărea și încerca să se întoarcă, să-i răspundă ceva copilului, dar cei trei nu-l lăsau să privească îndărăt. Unul dintre ei nu mai rezistase:

— Nu stați aici! Auziți? Duceți-vă mai încolo, vă luați rămas bun mai târziu.

Fuseseră nevoiți să se îndepărteze.

Dar iată că din beznă răsăriseră luminile trenului, și toți se puseseră în mișcare. Zaripa nu mai putuse îndura și izbucnise în hohote de plâns. Plângea și Ukubala. Trenul aducea cu sine despărțirea. Străpungând cu farurile din față pâcla deasă, înghețată ce plutea în văzduh, se apropia încet, amenințator, crescând din norii de ceață și transformându-se într-o masă întunecată, scrâșnitoare. Și pe măsură ce se apropia, farurile strălucitoare ale locomotivei se ridicau tot mai sus, deasupra pământului, spulberul de zăpadă dintre șine fremăta tot mai deslușit în fâșia de lumină, zgomotul trudnic al bielelor și pistoanelor răsuna tot mai pătrunzător și mai înspăimântător. Se deslușea de-acum și conturul trenului.

— Tătică, tătică! Vine trenul! strigase Ermek, dar amuțise deodată, uimit că taică-său nu-i răspundea. Apoi încercase iarăși să-i atragă atenția: Tătică, tătică!

Abilov, șeful haltei, care se tot foia primprejur, se apropiase de cei trei:

— Vagonul poștal e în capul garniturii. Treceți, vă rog, mai în față. Acolo.

Porniseră toți, cu pas zorit, în direcția indicată. În frunte, fără a aruncă vreo privire în jur, pășea ochi-de-erete, cu servieta în mână, după el, încadrându-l pe Abutalip - cele două ajutoare ale lui, doi zdrahoni, iar îndărătul lor, la oarecare distanță, Zaripa, urmată de Ukubala, care-l ținea de mână pe Daul. Edighei era ultimul, cu Ermek în brațe. Îl podidea plânsul, dar nu-și putea îngădui să i se lase pradă în fața femeilor și a copiilor. Înainta luptându-se cu sine, încercând să-și înghită nodul din gât.

— Tu ești băiat mare, Ermek. Ești băiat mare, nu-i așa? Ești băiat mare și n-ai să plângi. N-ai să plângi, nu-i așa? bolborosea el fără șir, strângând copilul la piept.

Între timp, trenul încetinise, oprindu-se la haltă. Copilul tresărise speriat în brațele lui când locomotiva, după ce-i ajunsese și-i depășise, își slobozise brusc, cu zgomot,

aburii și răsunase fluieratul pătrunzător al conductorului.

— Nu te teme, nu te teme! spuse Edighei. Cât ești cu mine să nu te temi de nimic. O să fiu mereu cu tine.

Trenul oprise cu scrâșnet mare, prelung, și vagoanele acoperite de chiciură și zăpadă spulberată, oarbe din pricina gheții ce se așternuse pe geamuri, încremeniseră. Se lăsase tăcerea. Dar numaidecât locomotiva slobozise din nou, cu șuier, aburii, pregătindu-se să pornească iarăși la drum. Vagonul poștal era chiar lângă locomotivă, după vagonul de bagaje. Avea geamurile zăbrelite, iar ușile cu două canaturi erau dispuse la mijloc. Cineva le deschise dinăuntru și în cadrul lor apăruseră un bărbat și o femeie cu chipie de poștași, pantaloni și vestoane vătuite. Femeia - ținea în mână un felinar - părea să fie șefa. Era voinică, pieptoasă.

— Dumneavoastră sunteți? întrebă ea, ridicând felinarul ca să lumineze întregul grup. Vă așteptăm. Totul e pregătit.

Primul urcase *ochi-de-erete*, cu servieta lui burdușită.

— Hai odată, nu ne ține în loc! îl zoriseră pe arestat cei doi însoțitori.

— O să mă-ntorc curând! E o neînțelegere! spusese precipitat Abutalip. O să mă-ntorc curând, așteptați-mă!

Ukubala nu mai putuse rezista. Când Abutalip își luase rămas bun de la copii, începuse să plângă în hohote. Acesta își strângea cu disperare în brațe copiii speriați, care nu pricepeau nimic, sărutându-i și spunându-le ceva fără șir. Locomotiva era deja sub presiune. Totul se petrecea la lumina felinarului. Și deodată răsunase din nou, străbătând garnitura ca un curent electric, șuieratul acela pătrunzător, care-ți îngheța inima.

— Gata, ajunge, urcă! îl împingeau cei doi pe Abutalip spre scara vagonului.

Edighei și Abutalip apucaseră în ultima clipă să se îmbrățișeze, înmărmurind preț de-o secundă, înțelegând totul cu mintea, cu inima, cu întreaga lor ființă, lipindu-și

unul de altul obrazii umezi, nerași.

— Să le povestești despre mare! șoptise Abutalip.

Au fost ultimele lui cuvinte. Edighei înțelesese. Îl ruga să le povestească fiilor despre Marea Aral.

— Gata, ajunge, urcă! îi despărțiseră cei doi.

Împingându-i din spate cu umerii, cei doi îl îmbrânciseră pe Abutalip în vagon. Abia atunci în mintea copiilor se strecurase înfricoșătorul adevăr. Se pusese pe plâns amândoi odată, țipând într-un glas:

— Tătică! Tată! Tătică! Tată!

Edighei se repezise, cu Ermek în brațe, spre vagon.

— Hei, încotro? Încotro? Unde te trezești! îl împinsese furioasă îndărăt femeia cu felinarul, blocând cu umerii ei masivi ușa.

Nimeni nu-și dădea seama că Edighei era gata în clipa aceea să plece el însuși împreună cu Abutalip, pentru ca pe drum să-l sugrume pe ochi-de-erete cu propriile-i mâini, atât de dureros îi sfâșiau sufletul țipetele copiilor.

— Nu stați aici! La o parte! urla femeia cu felinarul.

Un miros de tutun și de ceapă îl izbise pe Edighei drept în față.

Zaripa își amintise de bocceluța rămasă în mâinile ei.

— Luați asta, dați-i-o, e cu mâncare! strigase, zvârlind bocceluța în vagon.

Și ușile vagonului se încinseseră. Căzuse din nou tăcerea. Locomotiva șuierase și se urnise cu roțile scrâșnind. Luând cu greu viteză în noaptea înghețată.

Cei rămași pe peron porniseră după tren, pășind o vreme alături de vagonul închis. Prima își venise în fire Ukubala. O cuprinsese pe Zaripa în brațe și o strânsese la piept, parcă nemaivoid să-i dea drumul.

— Nu pleca, Daul. Stai aici! Ține-o pe mama de mână, strigase ea tare, ca să acopere tăcănitul roților ce goneau tot mai iute.

Edighei, cu Ermek în brațe, alergase pe lângă tren, oprindu-se numai când îl depășise și ultimul vagon. Trenul

plecase, ducând cu sine glasul tot mai stins al roților și lumina roșietică, mereu mai pală, a farurilor. Răsunase un ultim șuierat prelung...

Edighei se întorsese. Multă vreme nu izbutise să potolească plânsul copilului.

Abia acasă, spre miezul nopții, stând ca buimac lângă sobă, își amintise de Abilov. Se ridicase încet și începuse să se îmbrace. Ukubala ghicise pe dată.

— Încotro? îl prinsese de mână. Să nu te atingi de el, un deget să nu ridici împotriva lui! Are nevasta grea. Și-apoi, nici n-ai dreptul. Cu ce dovedești?

— Nu-ți fie teamă, răspunsese Edighei, calm. Nu mă ating de el, dar trebuie să știe că ar face mai bine să se mute de aici. Îți fâgăduiesc - n-o să-i clintesc nici măcar un fir de păr. Crede-mă!

Își eliberase mâna și ieșise.

La Abilovi ferestrele erau încă luminate. Nu dormeau, așadar.

Făcând să scârțâie strident zăpada de pe cărare, Edighei se apropiase de ușa înghețată și bătuse cu putere. Deschisese chiar Abilov.

— A, Edike, intră, intră, bolborosise el speriat și se dăduse îndărăt, pălind.

Edighei intrase tăcut, cu vălătucii aburinzi ai gerului în juru-i. Se oprise lângă prag, închizând ușa.

— De ce i-ai lăsat orfani pe amărății aia? spusese el, străduindu-se să-și țină firea.

Abilov căzuse în genunchi și începuse pur și simplu să se târască, apucând poalele șubei lui Edighei.

— Cel-de-sus, nu eu, Edike! Pe pruncul din pântecul neveste-mi! se jură el, arătând spre femeia pierită de spaimă. Repetase, bâlbâindu-se: Doamne, nu eu, Edike. Cum aș fi putut! Revizorul ăla a făcut-o! Adu-ți aminte. El tot întreba ce și de ce scrie. El a fost, revizorul ăla. Cum aș fi putut eu! Pe pruncul nostru! Adineaori, lângă tren, mai bine mă înghițea pământul decât să-i văd așa! Revizorul

ăla mi ți se tot vâra în suflet, întreba toate cele, de unde era să știi... Să fi știut...

— Bine, fie, îl întrerupsese Edighei. Liniștește-te, să vorbim ca oamenii. Uite, îți spun de față cu nevastă-ta. Să dea Domnul să nască cu bine. Dar nu despre asta e vorba. Chiar dacă nu ești vinovat. Ție ți-e totuna unde stai. Pe câtă vreme noi o să rămânem aici poate până în ceasul morții. Așa că, eu zic să te gândești. N-ar fi rău să-ți găsești cu timpul altă slujba. Eu așa te sfătuiesc. Asta-i tot. Și să nu mai vorbim despre asta. Atât am avut să-ți spun...

Și cu asta, Edighei ieșise, închizând ușa după sine.

IX

În Pacific, la sud de Aleutine, trecuse de mult de amiază. Furtuna încă nu se dezlănțuise și, cât vedeai cu ochii, talazuri înspumate creșteau unul dintr-altul, alcătuind vasta mișcare a apelor din orizont în orizont. Portavionul „Konvenția” se legăna ușor pe valuri. Patrula în același loc, la echidistantă aeriană de San Francisco și Vladivostok. O mare tensiune domnea în toate serviciile acestei nave ce găzduia centrul de comandă al programului științific internațional. Întreg personalul era gata în orice clipă de acțiune.

La bordul portavionului tocmai se încheiase reuniunea de urgență a comisiilor speciale, împuternicite să adopte deciziile impuse de situația excepțională creată ca urmare a descoperirii unei civilizații extraterestre în sistemul Marelui Reazem. Cosmonauții 1-2 și 2-1, plecați fără autorizație împreună cu extraterestrii, continuau să se afle pe planeta Liman. Fuseseră pentru a treia oară preveniți de Centru, prin intermediul stației radio de pe „Paritet”, să

nu întreprindă niciun fel de acțiune fără indicații exprese de pe Pământ.

Ordinele atât de categorice ale Centrului reflectau, de fapt, nu numai panica ce stăpânea mințile tuturor, dar și situația extrem de complexă și tot mai tensionată, incandescentă la care ajunseseră relațiile dintre cele două părți, amenințând să ducă la încetarea totală a colaborării, mai mult, la o confruntare fățișă. Programul „Demiurg”, care până nu demult unea cele două părți, servind interesele dezvoltării tehnico-științifice integrate a celor două superputeri, trecuse pe planul al doilea, însemnătatea lui pălise brusc în fața superproblemei pe care o reprezenta descoperirea unei civilizații extraterestre. Membrii celor două comisii își dădeau seama că această descoperire extraordinară, fără egal în istorie, pune la grea încercare înseși bazele societății moderne, toate valorile create, propovăduite și cultivate de-a lungul secolelor - ansamblul normelor existențiale. Cine se putea încumeta să facă pasul riscant al contactului, chiar ignorând considerentele legate de securitatea întregii planete?

Și, ca întotdeauna în momentele de criză ale istoriei, se dezvăluiră din nou, violent, contradicțiile fundamentale dintre cele două sisteme social-politice opuse de pe Pământ.

Discuțiile degenerară în polemici. Punctele de vedere diferite deveneau, treptat, poziții ireconciliabile. Lucrurile evoluau vertiginos spre confruntare, spre amenințări reciproce care, scăpate de sub control, puteau duce la declanșarea unui război mondial. În fața primejdiei globale pe care o comporta o asemenea evoluție a evenimentelor, părțile căutau să evite extremele; dar ceea ce determina mai cu seamă această reținere era teama de o explozie spontană a conștiinței umanității în cazul că știrea privind existența unei civilizații extraterestre ar fi devenit publică. Nimeni nu-și putea asuma răspunderea pentru

consecințele unui astfel de deznodământ...

Și rațiunea triumfă: constrânse de situație, părțile ajunseră la un compromis - din nou pe bază de strictă paritate. Centrul transmite stației „Paritet” o radiogramă cifrată cu următorul cuprins:

„Către cosmonauții cu misiune de control 1-2 și 2-1. Stabiliți imediat, cu ajutorul aparaturii de pe «Paritet», contactul radio cu cosmonauții 1-2 și 2-1, aliați în afara Galaxiei noastre, în așa-zisul sistem al Marelui Reazem, pe planeta Liman Împădurit. Le aduceți de urgență la cunoștință că, în temeiul concluziilor la care au ajuns comisiile bilaterale, studiind informațiile referitoare la civilizația extraterestră descoperită de cosmonauții 1-2 și 2-1, Centrul adoptă următoarele hotărâri irevocabile:

a) se interzice întoarcerea foștilor cosmonauți 1-2 și 2-1 pe stația orbitală «Paritet» și, în consecință, pe Pământ, ca persoane *non grata* pentru civilizația terestră;

b) locuitorilor planetei Liman Împădurit li se comunică refuzul nostru de a intra cu ei în contacte de orice natură, acestea fiind considerate incompatibile cu experiență istorică, interesele vitale și particularitățile stadiului actual al evoluției societății umane pe Pământ;

c) se avertizează foștii cosmonauți 1-2 și 2-1, precum și extratereștrii cu care aceștia sunt în contact, să nu încerce să intre în legătură cu pământenii sau, cu atât mai mult, să pătrundă în zonele din proximitatea Pământului, cum au făcut-o vizitând stația «Paritet» de pe orbita «Tramplin»;

d) pentru a proteja spațiul circumterestru de eventuala invazie a unor aparate de zbor de origine extraterestră, Centrul anunță pentru viitorul foarte

apropiat declanșarea operațiunii «Obruci»²⁵, prin care va fi instaurat un regim transcosmic extraordinar, constând din plasarea pe orbite prestabilite a unor rachete-robot de baraj, programate să distrugă prin laser orice obiect se va apropia de Pământ venind din Cosmosul îndepărtat;

e) se va aduce la cunoștința foștilor cosmonauți, care au intrat fără autorizație în contact cu ființe extraterestre, că, din rațiuni de securitate, în scopul prezervării actualei stabilități a structurii geopolitice terestre, se exclude orice posibilitate de a stabili legătura cu dâșii. Vor fi luate toate măsurile necesare pentru păstrarea în cel mai strict secret a evenimentului ce a avut loc și vor fi întreprinse acțiunile ce se impun pentru a preîntâmpina reluarea contactelor de acest gen. În acest scop, orbita pe care este plasată stația «Paritet» va fi schimbată de urgență, iar canalele de legătură radio ale stației vor fi recodificate;

f) vor fi preveniți încă o dată extraterestrii asupra pericolului pe care îl incumbă apropierea de zonele circumterestre aflate sub incidența operațiunii «Obruci».

Centrul comun de dirijare
de la bordul portavionului «Konvenția»."

Recurgând la asemenea măsuri de protecție, Centrul fu nevoit să suspende, pentru o perioadă de timp nedeterminată, întregul program „Demiurg”. Stația orbitală „Paritet” urma să fie folosită, după modificarea parametrilor de evoluție, pentru observații cosmice curente. Se hotărî ca portavionul „Konvenția” să fie dat în custodie Finlandei, țară neutră. După lansarea rachetelor din sistemul «Obruci», toți oamenii de știință, funcționarii

²⁵ „Cercul”.

și lucrătorii din serviciile auxiliare urmau să fie disponibilizați, după ce-și vor fi asumat angajamentul categoric de a nu dezvălui, până la moarte, cauzele încetării activității Centrului.

Pentru opinia publică se preconiza formularea unui comunicat, potrivit căruia programul „Demiurg” era suspendat pe o perioadă nedeterminată în virtutea necesității de a se întreprinde investigații fundamentale și de a se aplica unele corecții planurilor de exploatare a resurselor planetei X.

Totul fusese minuțios planificat. Măsurile urmau să fie puse în aplicare imediat după lansarea pe orbită a sistemului «Orbuci».

Imediat după încheierea ședinței celor două comisii, toate documentele, toate cifrurile, toate informațiile furnizate de foștii cosmonauți, toate rapoartele, benzile și hârtiile având vreo legătură cu acest trist episod fură distruse.

În Pacific, la sud de Aleutine, ziua era pe sfârșite. Vremea era încă relativ calmă. Dar oceanul devenea din ce în ce mai agitat. Apele începuseră a clocoti.

Echipajele de aviație de pe portavion așteptau, încordate, ieșirea membrilor comisiilor speciale din ședință. În sfârșit, apărură cu toții pe punte. Își luară rămas bun. Jumătate dintre ei porniră spre un avion, jumătate spre altul.

O decolare fără cusur, în pofida hulei. Un avion își luă zborul spre San Francisco, celălalt spre Vladivostok.

Învelit în vânturile tăriei, Pământul plutea pe eternele-i cercuri. Plutea Pământul... Grăunte de nisip în Universul incomensurabil. Aștri aidoma lui sunt fără de număr în Univers. Dar numai pe suprafața lui, a planetei Pământ, trăiau oameni. Trăiau cum puteau și cum știau, iar uneori, arși de setea cunoașterii, încercau să afle dacă nu cumva, pe alte corpuri cerești, există ființe asemenea lor. Polemizau, emiteau ipoteze, aselenizau, plantau dispozitive

automate pe alte planete, dar, invariabil, ajungeau cu amărăciune la convingerea că în proximitatea Sistemului solar nu există nimeni și nimic asemenea lor, nu există nici măcar o altă formă de viață. Uitau aceste căutări, la altceva le stătea gândul - conviețuiau trudnic, iar pâinea cea de toate zilele nu era nici ea lesne de câștigat... Mulți socoteau că, la urma urmei, Cosmosul nu-i treaba lor. Și plutea Pământul, plutea singur, înstrăinat...

Anul acela toată luna ianuarie fusese cețoasă și mușcată de ger. Te și minunai de unde atâta frig în stepele Sarî-Ozeki! Trenurile aveau cuplele înghețate, albite de ger. Era curios să vezi cisternele de petrol, de obicei negre, oprind la haltă în șiruri albe, viscolite, acoperite de chiciură. Numai cu greu se urneau din loc. Locomotivele, câte două la fiecă garnitură, icneau îndelung, smulgând literalmente roțile ce se lipeau de șinele înghețate. Sforțarea îndelungă, a locomotivelor de a desțepeni vagoanele răzbătea departe în jur, sub forma unui îngrozitor huriit de fiare. Noaptea, copii din cătun se trezeau speriați de huietul ăsta.

Și începuseră și înzăpezirile de pe linie. Colac peste pupăză. Vânturile turbaseră. În Sarî-Ozeki își puteau face de cap - stepă cât vedeai cu ochii, n-aveai cum să știi de unde au să izbească. Și - cel puțin așa li se părea celor din Boranlî-Burannî - viscolul se năvălise să troienească zăpada tocmai pe calea ferată. Să juri că abia aștepta să găsească un locșor curățat, ca să se năpustească asupra-i, să-l năpădească cu nămeți grei, viscoliți.

Edighei, Kazangap și încă trei muncitori nici nu făceau altceva decât să dezăpezească sectorul de la un cap la altul, când ici, când colo, când întorcându-se iarăși la locul abia curățat. Îi mai ajutau târșitoarele trase de cămile. Stratul de omăt greu, de deasupra, era împins pe marginile liniei cu târșitoarele. Restul trebuia curățat cu lopețile. Edighei nu-l cruța pe Karanar și era mulțumit că se ivise

prilejul să-l istovească, domolindu-i astfel pornirile năprasnice; îl prindea în ham alături de altă cămilă cât de cât potrivită cu puterea lui, și le mîna cu cnutul, împingând zăpada în lături cu ajutorul unei scânduri ce luneca de-a curmezișul liniei, având în partea dindărăt o contragreutate pe care stătea el însuși, lăsându-se pe scândură cu propria lui greutate. Alte utilaje n-aveau pe vremea aceea. Auziseră că se fabricau deja dispozitive speciale pentru deszăpezit - niște locomotive care dădeau zăpada la o parte din calea lor. Li se făgăduise și lor o mașinărie din asta, dar pînă una-alta promisiunile rămăseseră vorbe goale.

Dacă în vară, preț de două luni, soarele îi arsese de era gata să li se întunece mințile, să inspire aerul înghețai era cumplit - aveai impresia că-ți plesnesc plămânii, nu alta. Dar trenurile treceau, treceau întruna, și treaba trebuia făcută. Chipul lui Edighei era năpădit de o barbă țepoasă ca peria, în care, iarna aceea, începuseră a sclipi primele fire albe, ochii i se umflaseră de nesomn, îi era și frică să se uite în oglindă - se făcuse negru ca tuciul. Nu mai ieșea din pufoaică, ba își punea peste ea și o manta de ploaie cu glugă, din foaie de cort. În picioare purta păsleri.

Dar orice-ar fi făcut, oricât de istovitoare era munca, nu și-l putea scoate din minte pe Abutalip Kuttîbaev. Povestea lui stăruia în Edighei ca un ecou dureros. Încercase adesea, împreună cu Kazangap, să priceapă cum de se întâmplaseră toate astea și cum se vor sfârși. Kazangap tăcea mohorât, gândindu-se la ceva numai de el știut. Dar odată spusese:

— Așa-i de când lumea. Pînă să se lămurească lucrurile... Nu degeaba se spunea pe vremuri: „Hanul nu-i Allah. Nu știe totdeauna ce fac cei din jurul lui, iar cei din jurul lui nu știu ce fac cei ce strâng birurile prin târguri“. Așa-i de când lumea.

— Ce tot îndrugi acolo! Ca să vezi unde zăcea marele înțelept! îl luase Edighei peste pictor, nemulțumit. De când

li s-a dat la cap hanilor! Parcă despre asta e vorba!

— Dar despre ce? întrebasese, calm Kazangap.

— Despre ce, despre ce, bombănise Edighei înciudat, dar nu răspunsese.

Și umbla de-atunci cu întrebarea aceea înfiptă în creier, fără a-i găsi răspuns.

Cum bine se știe, o nenorocire nu vine niciodată singură. Pe Daul, băiatul cel mare al Kuttîbaevilor, îl prinsese o răceală haină. Fierbințeala îl doborâse la pat. Delira, îl chinuia tusea, îl durea gâtul. Zaripa zicea că are amigdalită și-l îndopa cu tot felul de pastile. Numai că nu putea sta tot timpul lângă copii: era acar, trebuia să câștige bani. Lucra douăsprezece cu douăzeci și patru - când ziua, când noaptea. Ukubala luase asupra-i și grija celor doi băieți. Se descurca cum putea cu toți patru - doi ai ei și doi ai Zaripei - înțelegând în ce situație fără ieșire se afla familia lui Abutalip. Și Edighei o ajuta cum putea. Aducea dis-de-dimineață cărbuni și, dacă avea timp, făcea și focul. Nu oricine știe să aprindă cărbunele de lemn. Băga în sobă o vadră și jumătate de cărbune dintr-odată, să le țină copiilor cald toată ziua. Aducea și apă de la cisterna trasă pe linia moartă, făcea și surcele. Nu era mare lucru să facă una, alta, să spargă niște lemne acolo, să care apă sau mai știu eu ce. Cumplit era altceva. Îi venea peste măsură de greu, era un adevărat chin pentru el să-i privească în ochi pe copiii lui Abutalip și să le răspundă la întrebări. Cel mare tăcea, era și din fire mai stăpânit, însă cel mic, Ermek, semăna cu maică-sa, era vioi, lipicios, peste măsură de simțitor și de gingaș; cu el o scotea tare greu la capăt. Dimineața, când Edighei aducea cărbunii și făcea focul, se străduia să nu-i trezească pe copii. Cu toate astea, numai arareori se întâmpla să plece neobservat. Bucălatul, oacheșul Ermek se trezea numaidecât. Și cum făcea ochi, prima întrebare ce-i răsărea pe buze era:

— Nene Edighei, tătica vine astăzi?

Micuțul alerga spre el dezbrăcat, desculț cum era, cu ochii strălucind de speranța neclintită că era de ajuns ca Edighei să spună „da” pentru ca tatăl său să se întoarcă negreșit, să fie din nou acasă, alături de ei.

Edighei îl lua în brațe, simțindu-i căldura trupșorului firav, și-l puneă îndărăt în pat. Îi vorbea ca unui om mare:

— Nu știu, Ermek, dacă tătica vine astăzi sau nu, dar o să ne vestească de la stație prin telefon cu ce tren se întoarce. Știi doar că trenurile de pasageri nu opresc la halta noastră. Numai dacă dă ordin dispecerul principal. Dar eu cred că o să dea zilele astea. Și-atunci, tustrei - eu, tu și cu Daul, sigur, dacă se pune pân-atunci pe picioare - o să ieșim la tren să-l așteptăm.

— O să-i spunem: ia uite-ne, tătică: hop și noi! Așa-i?

— Sigur că da! Chiar așa o să-i și spunem, îl încuraja Edighei.

Numai că nu era chiar așa de simplu să-l duci cu vorba pe istețul Ermek.

— Nene Edighei, hai să urcăm într-un marfar și să mergem chiar noi la dispecerul principal ca să-i spunem să oprească trenul cu care vine tătica.

Trebuia să scoată pe undeva cămașa.

— Ei, când am fost noi atunci era cald. Cum să mergi acum cu mărfarul? E frig tare. Și bate-un vânt! Vezi doar cum au înghețat geamurile. Nici n-apucăm s-ajungem până la el. Sloi ne facem. Nu, nu, e prea primejdios.

Băiețelul tăcea, întristat.

— Până una-alta. Culcă-te, vreau să văd cum îi mai e lui Daul, găsea Edighei motiv să schimbe vorba.

Se apropia de patul celui bolnav, lăsându-și palma grea, bătătorită, aspră pe fruntea înfierbântată a copilului... Daul întredeschidea ochii cu greu, zâmbind slab cu buzele arse de febră. Temperatura nu-i scădea deloc.

— Să nu te dezvelești. Ești transpirat. Mă auzi, Daul? Să nu răcești mai tare. Și tu, Ermek, să-i aduci olița dacă o să vrea să facă pipi. M-auzi? Ca să nu se dea jos din pat. Mai

e puțin și vine și mama de la slujbă. Vine-acuși și tușa Ukubala, să vă dea de mâncare. Când o să se facă bine Daul, să dați fuga la noi să vă jucați cu Saule și Sarapat. Acum trebuie să plec și eu la treabă, zăpada-i așa de mare, că or să se oprească toate trenurile, îi amăgea el cu vorba pe copii, dând să plece.

— Nene Edighei, îl oprea Ermek când era în prag. Dacă o să fie multă-multă zăpadă când o veni trenul cu tata, vin și eu să curăț. Am o lopățică.

Edighei îi părăsea cu inima ruptă. Îl durea sufletul de obidă, de neputință, de milă. Era supărat pe întreaga lume. Și-și vărsa atunci focul pe zăpadă, pe vânt, pe nămeți, pe bietelesle cămile. Muncea ca o fiară, de parcă ar fi vrut să oprească singur toate viforelesle stepeis...

Zilelesle treceau una după alta, ca niște picături căzând ritmic. Trecuse ianuarie și frigul se mai înmuiase. De la Abutalip Kuttîbaev nicio veste. Edighei și Kazangap se pierdeau în presupuneri, întorcând lucrurile pe toate fețele. Și unul, și celălalt crezuseră că or să-i dea drumul repede: ce mare grozăvie făcuse, ia, scrisese și el acolo câte ceva pentru sine, nu pentru alții. Nutreau această speranță pe care încercau să o sădească și în sufletul Zaripei, ca s-o ajute astfel să se țină tare, să nu se dea bătută. Dar ea își dăduse și singură seama că, de dragul copiilor, trebuia să fie ca de piatră. Și, într-adevăr, parcă împietrise. Se închisese în sine, nu mai vorbea, doar ochii îi sclipeau neliniștitor. Dumnezeu știe cât putea să mai reziste.

Edighei avusese odată zi liberă. Se hotărâse să se ducă în stepă, să vadă cum pasc cămilelesle și, mai ales, cum se mai poartă Karanar, dacă nu cumva schilodise vreun animal din turmă. Poate se mai potolise, era timpul. Plecase cu schiurile. Nu era prea departe. Se întorsese la timp. Tocmai se pregătea să-i spună lui Kazangap că totu-i în regulă. Turma păștea în vâlceaua Lisohvostovaia, unde aproape că nu era zăpadă, o viscolise vântul, așa că

pășunea rămăsese descoperită și deocamdată n-aveau a se teme pentru hrana cămilelor. Dar își zisese să treacă întâi pe-acasă, să-și lase schiurile. Saule, fetița mai mare, îl întâmpinase speriată în ușă:

— Tată, mama plânge! și reintrase alergând în casă.

Edighei aruncase schiurile cât colo și o urmăse neliniștit. Ukubala bocea în așa hal, că lui Edighei i se tăiase răsuflarea.

— Ce-i, ce s-a-ntâmpat?

— Blestemat fie tot ce mișcă în lumea asta blestemată! strigase Ukubala printre hohote de plâns.

Edighei nu-și văzuse niciodată nevasta în asemenea stare. Ukubala era o femeie stăpână pe ea, curajoasă.

— Tu, numai tu ești de vină!

— De ce? Ce-am făcut?

— Le-ai înșirat copiii vrute și nevrute. Mai adineaori a oprit la noi un tren de pasageri, făcea cruce. Ce le-o fi găsit să se încrucișeze tocmai la halta noastră? De cum au văzut c-a oprit trenul, pruncii lui Abutalip s-au năpustit spre el, strigând: „Tată! Tătică! A venit tătica!” Și fuga la tren. Eu - după ei. Fugeau de la un vagon la altul și tot țipau: „Tată, tătică! Unde-i tătica?” Credeam că acuși-acuși or să cadă sub roți. Au alergat pe lângă vagoane cât era trenul de lung, strigându-și tatăl. Nu s-a deschis nicio ușă. Dar ei nu s-au lăsat. Era o garnitură lungă, cu toate luminile stinse. Și ei alergau întruna. Până să-i ajung, până să-l iau în brațe pe cel mic și să-l apuc de mână pe cel mare, trenul a pornit. Dar ei se zbăteau din răspuțeri: „Acolo-i tătica. N-a putut să coboare din tren”. Și pune-te pe urlat. Parcă-mi pierise inima, credeam c-o să-mi ies din minți, așa țipau și plângeau. Cu Ermek nu-i a bună! Du-te și liniștește copilul. Du-te. Ce mai stai! Tu le-ai spus că atunci când o să oprească aici un tren de pasageri, înseamnă că li s-a-ntors tatăl. Să-i fi văzut când trenul a plecat și nici urmă de tatăl lor! Să-i fi văzut! De ce, Doamne, ai croit așa lumea, de ce ai legat atât de strâns pe tată de copil și pe copil de tată?

De ce atâta chin?

Edighei se dusese la copii ca la osândă. Atâta îi cerea lui Dumnezeu - să se milostivească și să-l ierte pentru că înșelase, fără voia lui, aceste suflete curate și încrezătoare. Doar nu le dorise răul! Acum ce să le spună, cum să le țină piept?

La apariția lui, Ermek și Daul, cu chipurile schimonosite, umflate de plâns, se porniseră pe urlat încă mai tare. Alergaseră spre el și încercaseră, înecându-se în lacrimi, să-i povestească, întrerupându-se unul pe altul, cum trenul se oprise la haltă și cum tatăl lor nu apucase să coboare și că el, Nenea Edighei, trebuia să oprească trenul...

— *Sagîndîm!*²⁶ Îl vreau pe tătica! *Sagîndîm, sagîndîm!* striga Ermek, implorându-l cu întreaga-i înfățișare, cu încredere, cu speranță, cu durere.

— Mă duc acuși să văd ce s-a-ntâmplat. Gata, gata, nu mai plângeți, încercase Edighei să le abată gândul, să-i liniștească într-un fel pe copiii care urlau.

Și mai greu îi fusese să se stăpânească el însuși, să nu se trădeze, să nu se schimbe la față, pentru ca nu cumva copiii să simtă în el omul slab și neajutorat.

— Acuși mergem, acuși!

„Unde? Unde să mergem? La cine să mergem? Ce să fac? Ce-o să se întâmple?” se gândea el în acest timp.

— Plecăm chiar acum și pe drum mai chibzuim, mai stăm de vorbă, făgăduise Edighei în doi peri, bălmăjind ceva nedeslușit.

Se apropiase de Zaripa, care zăcea pe pat, acoperindu-și fața cu pătura.

— Zaripa, Zaripa! o atinsese Edighei pe umăr.

Ea însă nici nu se clintise.

— Ieșim puțin. Ne plimbăm câteva minute pe-afară și apoi mergem la noi, îi șoptise el. Iau copiii cu mine.

Era tot ce putuse născoci ca să-i mai liniștească, să le mute gândurile și ca să și le-adune și el pe-ale lui. Îl luase

²⁶ Mi-e dor!

pe Ermek în spinare, iar pe Daul îl prinsese de mână. Merseseră așa, fără țel, de-a lungul liniei. Niciodată nefericirea altuia nu stârnise atâta suferință în sufletul lui Edighei. Ermek mai suspina, îi simțea în ceafă răsuflarea umedă, întretăiată. O mică făptură bolnavă de dor îl îmbrățișa pe după umeri, o alta îi strângea mâna cu atâta încredere, încât lui Edighei îi venea pur și simplu să urle de durere și de mila lor.

Merseseră o vreme prin stepă, de-a lungul liniei; numai trenurile treceau huruind când într-o parte, când în cealaltă... Veneau și plecau...

Și din nou Edighei fusese nevoit să le spună copiilor o minciună. Le spusese că s-au înșelat: trenul acela, care oprise întâmplător la halta lor, mergea în direcția opusă celei din care trebuia să vină tatăl lor, care avea să se întoarcă, firește, dar nu chiar atât de repede. Fusese, pare-se, trimis undeva, pe ocean, ca marinar, și de îndată ce corabia se va întoarce din călătoria aceea îndelungată, tatăl va veni neîntârziat acasă. Numai că trebuiau să mai aștepte. Edighei nădăjduia ca minciuna asta să-i ajute să mai reziste un timp, până ce adevărul avea să iasă la lumină. Nu se îndoia că Abutalip Kuttîbaev avea să se întoarcă. Sigur, avea să mai treacă o bucată de vreme, lucrurile aveau să se lămurească și el avea să se întoarcă fără zăbavă. Un tată care-și iubea copiii cu atâta ardoare nu putea întârzia nicio clipă. De aceea îi și mințea Edighei pe copii. Cunoscându-l destul de bine pe Abutalip, Edighei își imagina mai bine ca oricine ce era în sufletul acestui om despărțit de familie. Un altul poate n-ar fi trăit atât de violent, atât de dureros o despărțire vremelnică, chiar dacă această despărțire s-ar fi petrecut împotriva voinței lui; l-ar fi luminat speranța că se va întoarce curând. Însă pentru Abutalip - Edighei n-avea nici cea mai mică îndoială în această privință - despărțirea era totuna cu o condamnare la moarte. Se temea pentru Abutalip. Avea să rabde oare până i-or lămuri cazul?

Zaripa trimisese deja câteva petiții instituțiilor în drept, întrebând de soțul ei și rugând să fie anunțată dacă ar putea să-l vadă. Nu primise deocamdată niciun răspuns, Kazangap și Edighei se frământau și ei. Cei doi bărbați înclinau să explice întârzierea răspunsului prin aceea că halta Boranlî-Burannîi nu avea legături poștale directe. Scrisorile trebuiau trimise prin cineva sau duse personal la Kumbel. De venit, veneau tot prin Kumbel, ajungând la destinație tot prin bunăvoința unuia sau altuia... Or, se știe, calea asta nu-i tocmai cea mai scurtă...

Așa se și întâmplase într-o bună zi.

Pe la sfârșitul lui februarie, Kazangap fusese la Kumbel să-l ducă pe Sabitjan la internat. Făcuseră drumul călare pe cămilă. În vagoanele mărfurilor n-ai voie să călătorești, e interzis, iar pe platformele deschise vântul e de neîndurat. Pe cămilă însă, dacă ai haine călduroase și mergi în trap întins, într-o zi poți parcurge liniștit distanța Boranlî-Kumbel dus-întors, ba mai ai timp și să-ți rezolvi felurite treburi.

Kazangap se întorsese spre seară. Edighei îl zărise descălecând și bănuise că prietenul lui avea ceva pe suflet, prea, era înnegurat: o fi făcut puștiul vreo pozna pe la internat, ori o fi omul obosit, nu-i de colea să bați călare atâta drum.

— Ei, cum a fost? întrebare Edighei.

— Bine, răspunsese cu glas surd Kazangap, ocupat cu desșăuatul.

Se întorsese apoi spre Edighei și spusese, după un răstimp de gândire:

— Ești acasă în seara asta?

— Acasă.

— Am o treabă cu tine. Trebuie să stăm de vorbă.

— Te-aștept.

Kazangap nu-l lăsase să aștepte prea mult. Venise curând, împreună cu Bukei. El mergea înainte, nevasta în urmă. Păreau amândoi foarte îngrijorați. Kazangap avea un

aer de om istovit, gâtul i se lungise parcă și mai mult, umerii îi căzuseră, mustața i se pleoștise. Rotofeia Bukei sufla greu, de parcă inima i s-ar fi zbătut să-i spargă pieptul.

— Dar ce-i cu voi? Nu cumva v-ați luat la hartă! îi întâmpinase Ukubala râzând. Te pomenești c-ați venit să vă-mpăcăm. Stați jos.

— Măcar de-ar fi așa, răspunse Bukei, care, deși își mai trăsesese sufletul, răsufla încă anevoie.

Privind în jur, Kazangap întrebase:

— Dar unde-s lelițele?

— La Zaripa, se joacă cu băieții, răspunsese Edighei. Dar ce treabă ai cu ele?

— Am vesti proaste, spuse Kazangap.

Privindu-i pe rând cu ochii triști.

— Copiii e mai bine să nu le afle încă. Mare nenorocire, Edighei! Abutalip al nostru a murit!

— Ce-ți veni!? sărise Edighei de pe scaun, în vreme ce Ukubala, țipând scurt, își acoperise gura cu palmele, albă ca varul:

— A murit! A murit! Bieții copii, bieții orfani! jelea cu voce șoptită Bukei.

— Cum adică a murit?

Edighei se apropiase speriat de Kazangap, nevenindu-i încă să-și creadă urechilor.

— A venit o înștiințare la stație.

Amuțiseră deodată cu toții, ferindu-și privirile unul de altul.

— Vai, ce năpastă! Ce nenorocire, vai!

Ukubala se clătina dintr-o parte în alta, cu capul între mâini, gemând.

— Unde-i hârtia aceea? întrebase, într-un sfârșit, Edighei.

— La locul ei, la stație, începuse Kazangap să povestească. L-am dus pe băiat la internat și apoi, ce mi-am zis, ia să trec și pe la gară, pe la magazinul din sala de

așteptare. Mă rugase Bukei să cumpăr săpun. Chiar în ușă mă ciocnesc de Cernov, șeful stației. Ne dăm binețe - ne cunoaștem de mult - și el îmi zice: „Dacă tot ai venit, hai până la mine-n birou, că am o scrisoare pentru cineva de la haltă”. Deschide biroul, scoate din sertar un plic cu adresa scrisă la mașină. „Abutalip Kuttîbaev, zice, a lucrat la voi la haltă, nu?” La noi, zic, dar de ce? „De trei zile a venit scrisoarea asta și n-am avut prin cine s-o trimit la Boranlî-Burannîi. Poftim, ia-o, dă-i-o nevesti-si. E răspunsul la scrisorile pe care le-a trimis. Omul ei a murit, așa scrie.” Și mi-a spus un cuvânt pe care nu l-am înțeles: „De infarct”, zice. Ce-i aia infarct? întreb. Și-mi zice - „Atac de cord. Adică, zice, i-a plesnit inima.” Am căzut ca trăsnet pe un scaun. La început nici n-am crezut. Am luat scrisoarea. Pe hârtia din plic scria: „Către șeful stației Kumbel. Veți comunica cetățencei cutare, de la stația Boranlî-Burannîi, răspunsul oficial la sesizările ei.” Mai departe scria că inculpatul Abutalip Kuttîbaev, așa și pe dincolo, a murit în urma unui atac de cord. Chiar așa scria, negru pe alb. M-am tot uitat prost la scrisoarea aceea. „Ce să-i faci. Asta-i situația, îmi zice Cernov. Ia-o și du-i-o”. „Nu, zic, nu merge așa. Nu vreau să fiu vestitorul morții. Are copii mici, cum m-aș încumeta eu să le frâng inimile. O să ne sfătuim mai întâi între noi, la haltă, și-om hotărî. Fie o să vină careva dintre noi special după hârtia asta și o s-o aducă așa cum se cuvine să fie adusă asemenea veste tristă - doar a murit un om, nu o vrabie - fie, asta mai curând, o să vină chiar nevastă-sa, Zaripa, s-o primească personal din mâna dumitale. Și să-i deslușești chiar dumneata ce și cum.” „Treaba ta, îmi zice, cum vrei. Numai că eu n-am ce-i desluși. Nu știu niciun amănunt. Treaba mea e să transmit scrisoarea destinatarului și-atât.” „Nu te supăra, zic, lasă scrisoarea să mai stea deocamdată la dumneata, de spus o să le spun eu oamenilor prin viu grai. Și o să ne sfătuim acolo, la haltă, cu toții, cum să facem.” „Bine, zice, tu știi mai bine.” Cu asta l-am lăsat și-am venit într-o goană,

sufletul l-am scos din cămilă, îmi secase inima de durere când mă gândeam ce-i de făcut, care dintre noi o să aibă curajul să-i spună așa ceva.

Și Kazangap tăcuse. Edighei se încovoiasse, parcă un munte întreg i se prăvălise pe spinare.

— Ce facem? întrebasese Kazangap.

Dar nimeni nu-i răspunsese.

— Știam eu, clătinase cu amărăciune din cap Edighei. N-a putut îndura despărțirea de copii. De-asta mă temeam cel mai mult. N-a putut îndura despărțirea. Nu există chin mai înfricoșător ca dorul. Și copiilor le e așa dor de tatăl lor, și se frânge inima când îi privești. Să fi fost altfel de om, să fi făcut ceva și să-l fi condamnat, ar fi stat în pușcărie un an, doi, sau cât o fi fost, și s-ar fi întors. Doar a fost prizonier la nemți, și numai Dumnezeu știe câte a îndurat prin lagărele de concentrare, nici la partizani n-a stat în puf, în toți anii aceia a luptat pe meleaguri străine, dar nu s-a dat bătut, pentru că atunci era singur, răspundea numai de el însuși, n-avea familie. Acum însă l-au rupt de ce avea el mai scump pe lume, de copii... Și uite...

— Da-a, și eu gândesc la fel, rostise Kazangap. N-aș fi crezut că un om poate muri din pricina despărțirii de ai lui. Să nu fi fost asta... Era bărbat tânăr, deștept, cu carte, ar fi așteptat să se lămurească lucrurile și l-ar fi eliberat. Doar nu făcuse nimic. Cu mintea a priceput și el asta, sunt sigur, numai că vezi, inima n-a rezistat...

Stătuseră îndelung de vorbă, întorcând lucrurile pe toate fețele, chibzuind cum ar putea-o pregăti pe Zaripa pentru asemenea veste, dar orice ar fi spus, gândurile li se întorceau mereu la același cumplit adevăr: familia Kuttîbaevilor rămăsese de izbeliște: copiii erau orfani, Zaripa văduvă. Cea mai înțeleaptă propunere o făcuse Ukubala:

— Eu zic că Zaripa însăși trebuie să ia hârtia aceea de la stație. Să primească lovitura acolo, nu aici, lângă copii. Și tot acolo, la stație, și pe drumul de-ntoarcere să se

gândească și să hotărască dacă le spune copiilor sau nu. Poate așteaptă să mai crească și ei un pic, să-și mai uite cât de cât părintele. Nu-i ușor să le spui așa ceva...

— Bine zici, o susținuse Edighei. E mamă, să hotărască singură dacă le vorbește sau nu despre moartea lui Abutalip. Eu unul nu mă încumet.

Edighei nu mai putuse continua, limba refuza să i se supună, tușise ca să scape de nodul ce i se oprise în gâtleej.

— Kazah, îl sfătuisese apoi tot Ukubala pe Kazangap, ar trebui să-i spui dumneata Zaripei că are o scrisoare la șeful stației, ceva în legătură cu sesizările ei. Și că e rugată s-o ridice personal, pentru că așa-i regula. În al doilea rând, urmase ea, nu putem s-o trimitem pe Zaripa singură acolo. Rude n-are, nici alți prieteni. Și nimic nu-i mai greu decât să fii singur la necaz. Du-te cu ea, Edighei, să-i fii alături în clipa cea grea. Câte nu se pot întâmpla când te lovește asemenea năpastă. Îi spui că ai și tu ceva treburi la stație, și mergeți împreună. Copiii or să stea la noi.

— Bine, se învoise Edighei. Măine-i spun lui Abilov că trebuie s-o duc pe Zaripa la spital, la stație. Să oprească preț de-un minut un tren de pasageri.

Așa rămăsese. Dar de mers la Kumbel reușiseră să meargă abia peste două zile, cu un tren oprit la rugămintea șefului de haltă. Era 5 martie. Burannîi Edighei avea să-și amintească o viață întreagă ziua aceea.

Călătoriseră într-un vagon necompartimentat, arhiplin. Oamenii, cu cățel, cu purcel, se foiau întruna, cum sentâmplă la drum; miros de basamac, acel du-te-vino dezlânat, joc de cărți până la sminteală și sporovăieli șoptite între muieri despre traiul greu, despre năravul de bețivani al bărbaților, despre despărțiri, nunți și înmormântări. Oamenii călătoreau departe, și tot ceea ce alcătuia viața lor de zi cu zi îi însoțea la drum... Li se alăturaseră vremelnici, cu jalea și durerea lor, Zaripa și Burannîi Edighei.

Zaripa, firește, nu se simțea în apele ei. Tăcuse tot

drumul înnegurată, neliniștită, gândindu-se, pesemne, la răspunsul ce-o aștepta acolo, în biroul șefului stației. Nici Edighei nu se-ntrecea cu vorba.

Pe lume există oameni simțitori și inimoși care-și dau seama dintr-o privire că cel de-alături are un necaz. La un moment dat, când Zaripa se ridicase și traversase vagonul, oprindu-se pe platformă să stea puțin la aer, o băbuță, rusoaică, ce ședea pe banca din fața lui Edighei, îl întrebase, privindu-l cu ochii ei blânzi, cândva albaștri, acum decolorați de bătrânețe:

— Ce-i, fiule, ți-i nevasta bolnavă?

Edighei tresări se:

— Nu mi-e nevastă, măicuță, mi-e soră. O duc la spital.

— Așa. Așa, văd și eu că se perpelește rău, sărăcuța. Se vede cât de colo că-i e rău. N-are-n ochi nici rază de lumină. Parcă s-ar teme de ceva în adâncul sufletului. Poate-i e frică să nu-i găsească la spital vreo boală din cele fără leac. Vai de zilele noastre! Nu te naști - nu vezi lumina zilei, te naști - numai necazuri. Asta e. Da' Dumnezeu e milostiv. E femeie tânără, trece ea și peste asta, mai zisese bătrânica, talmăcind în felul ei tulburarea și tristețea care, pe măsură ce se apropiau de stație, puneau tot mai mult stăpânire pe Zaripa.

Până la Kumbel trenul face un ceas șt jumătate. Pasagerilor le era totuna ce meleaguri străbăteau în ziua aceea, întrebau numai ce stație urmează. Stepa dormea încă sub zăpadă - împărăție pustie, tăcută și nemărginită. Ici-colo însă, un ochi deprins cu locul ghicea primele semne vestind trecerea iernii. Pe pante se zăreau pe alocuri fâșii negre de pământ, buzele zdrențuite ale râpelor răzbăteau și ele de sub zăpadă, pe coline apăruseră pete negre și pretutindeni zăpada scăzuse, muiată de vântul umed al dezghețului pe care martie îl deșteptase în stepă. Soarele mai era însă ascuns sub norii grei, cenușii și joși pe care-i simțai doldora de apă chiar numai privindu-i. Iarna dăinuia încă - oricând se mai putea porni o lapoviță și

chiar un pui de viscol.

Edighei rămăsese la locul lui, privind pe geam, față-n față cu bătrânica cea inimoasă, mai vorbea cu ea la răstimpuri, dar Zaripa nu se apropiase. Să stea acolo un timp, își zisese, să stea la fereastră și să chibzuiască. Poate că încerca o presimțire lăuntrică. Sau poate își amintea călătoria aceea de anul trecut, de la-nceputul toamnei, când erau toți laolaltă, când cele două familii, cu copii cu tot, se duseseră cu mărfarul la Kumbel după pepeni galbeni și verzi și fuseseră nespuse de fericiți, iar copiii trăiseră o sărbătoare de neuitat. Parcă ar fi fost ieri. Edighei și Abutalip stătuseră atunci lângă ușile întredeschise ale vagonului, mângâiați de vânt, vorbind despre câte toate, în vreme ce copiii se zbenguiau pe lângă ei sau priveau locurile ce se perindau prin fața lor, iar nevestele, Zaripa și Ukubala, sporovăiau și ele despre ale lor. Bătuseră apoi magazinele și se preumblaseră prin părculețul stației, fuseseră la film și la frizerie. Copiii mâncaseră înghețată. Și mai fusese întâmplarea aceea tragi-comică de la frizer, când nimeni nu reușise să-l convingă pe Ermek să se lase tuns. Îi era frică - ce-o fi fost în căpșorul lui - de mașina aceea. Edighei își amintea cum deodată în ușa frizeriei apăruse Abutalip și cum băiețelul se năpustise spre el, iar Abutalip îl strânsese la piept apărându-l parcă de frizer, și spusese că deocamdată mai merge și așa, au să-l tundă data viitoare, după ce are să se mai liniștească. Cârlionții cei negri ai lui Ermek rămăseseră netunși, numai că el era acum orfan de tată...

Și iarăși, pentru a câta oară, Edighei încercase să priceapă, să-și explice de ce murise Abutalip Kuttîbaev fără să mai apuce rezolvarea cazului său. Și ajunsese din nou la singura concluzie posibilă: numai dorul fără leac de copii îi zdrobise inima. Numai despărțirea, a cărei povară o simt cu adevărat doar sufletele alese, numai gândul amar că fiii lui - fără de care pentru el era de neconceput nu numai viața, ci chiar respirația, în lipsa căreia însuși firul vieții se

frânge - au rămas acolo, departe, în voia soartei, într-o haltă oarecare din stepa pustie și stearpă - numai asta îl ucisese...

La același lucru se gândise Edighei și pe banca aceea din părculețul de lângă gară, așteptând-o pe Zaripa. Se înțeleseseră să o aștepte acolo până avea ea să ridice scrisoarea de la șeful stației.

Era deja amiază, dar vremea rămăsese urâtă. Cerul jos, înnorat nu voia să se lumineze. La răstimpuri, bolta lăsa să cadă asupra-i când fulgi, când stropi, umezindu-i fața. Dinspre stepă sufla un vânt umed, cu mireasmă de zăpadă stătută, gata de-acum să se topească. Pe Edighei îl luase cu frig, nu se simțea deloc în largul lui. Îndeobște îi plăcea să se piardă în mulțime, în forfota și în vălmășeala din gară; nu călătorea cine știe ce departe, așa că n-avea nicio grijă. Și ce privește! Sărind din tren și pornind grăbiți pe peron, pasagerii aduceau în viață ceva ca dintr-un film: uite-l - a venit trenul, nu e - trenul a plecat.

Acum însă toate astea nu-l interesau. Privea cu uimire chipurile nesimțitoare, serbede, istovite, indiferente ale oamenilor ce păreau atât de străini unul de celălalt... Muzica monotonă pe care megafonul răgușit o revărsa asupra pieței din fața gării îl întrista și ea. Ce muzică mai era și asta? O ține una și bună cu aceeași melodie. Din când în când răsunau nedeslușit vocile solemne și bombastice ale crainicilor. Apoi, iar muzica aceea!

Trecuseră douăzeci de minute, dacă nu mai mult, de când Zaripa intrase în clădirea gării. Edighei începuse să se neliniștească și, cu toate că se înțeleseseră să o aștepte pe banca asta - chiar pe banca asta unde odinioară stătuseră cu copiii și cu Abutalip mâncând înghețată se hotărâse să meargă după ea, să vadă ce s-a-ntâmplat.

Și deodată o văzuse în ușă și fără voia lui se cutremurase. Chiar și în mulțimea aceea de oameni care intrau și ieșeau din gară, figura ei te izbea prin expresia de întunecată înstrăinare. O paloare cadaverică i se așternuse

pe chip; pășea ca în vis, fără să privească în lături, și totuși fără să se împiedice de nimeni și de nimic, de parcă în jurul ei ar fi fost pustiu, mergea ca prin deșert, ca oarbă, ținându-și drept capul îndurerat, cu buzele strânse. La apropierea ei, Edighei se ridicase. I se părea că venise spre el îndelung, iarăși ca într-un vis, atât de înfricoșătoare, de rupte dintr-o altă lume fuseseră apropierea ei lentă, ochii ei goi. Trecuse o întreagă veșnicie, un timp de insuportabilă așteptare, nesfârșită ca o beznă de nepătruns, până ajunsese în fața lui, ținând în mână plicul acela cu adresa scrisă, așa cum spusese Kazangap, la mașină. Îl întrebase, abia mișcându-și buzele:

— Știi?

El își plecase fruntea, încet.

Zaripa se lăsase să cadă pe bancă, își prinsese capul între palme și, strângându-l puternic, de parcă s-ar fi temut să nu-i plesnească sărind în țândări, izbucnise în hohote amare de plâns. Retrăgându-se pe de-a-ntregul în sine, în durerea și nenorocirea ei. Plângea ghemuită, cutremurându-se, o simțea cum pleacă, cum cade, cum se prăbușește tot mai adânc în abisul ei lăuntric, în suferința ei nemărginită: el ședea alături și era gata, întocmai ca atunci când îl ridicaseră pe Abutalip, să-i ia locul, să-și asume fără preget orice chinuri - numai s-o poată apăra, abătând lovitura ce cădea asupra-i. Își dădea seama însă că n-o poate nici alina, nici mângâia până nu trecea primul val al durerii ce-o copleșise.

Stăteau alături pe bancă în piațeta din fața gării. Zaripa plângea spasmodic și într-o vreme zvârlise cât colo plicul boțit cu hârtia lui nenorocită cu tot. Cui îi mai trebuia hârtia aceea, dacă el nu mai era printre cei vii? Edighei ridicase însă plicul și-l vârâse în buzunar. Apoi își scosese batista și îi descleștase Zaripei degetele cu forța, ca s-o oblige să-și șteargă lacrimile. Dar fără folos.

Parcă anume pentru împrejurarea asta, asupra gării se revărsa o muzică funebră, nespus de tristă. Cerul de

martie atârna, cenușiu și umed peste lume. Iar vântul răbufnea la răstimpuri. Trecătorii îi priveau chiorăș, gândind, poate, în sinea lor: s-or fi luat la hartă, amanții. O fi ocărât-o rău bărbatu-său, de plânge atât de amarnic. Dar nu toți gândeau astfel.

— Plângeți, oameni buni... Plângeți, răsunase de undeva de aproape glasul cuiva, parcă împărtășindu-le durerea. Am rămas fără tătucul nostru scump! Ce-o să se aleagă de noi?

Edighei își ridicase privirea și văzuse trecând o femeie în cârje, învelită într-o manta veche. Un picior îi era retezat din șold. O cunoștea. Fusese pe front, acum lucra la casa de bilete a gării. Era și ea plânsă și, mergând, striga întruna: „Plângeți! Plângeți! Ce-o să se aleagă de noi?” Trecuse mai departe plângând, mișcându-se, ca întotdeauna, cu greu, bocănind cu cârjele vârate sub umerii ridicați din această pricină nefiresc de sus, târșindu-și după fiecare două bocănituri singurul picior sănătos încălțat într-o veche cizmă soldățească, scâlciată și aceea.

Edighei pătrunse înțelesul spuselor ei abia mai târziu, când văzu lumea bulucindu-se deodată în fața intrării în gară. Toți priveau, cu capetele date pe spate, la cei câțiva inși care, urcați pe o scară, atârnaseră sus, deasupra ușii, un portret mare al lui Stalin în tunică militară; rama fusese învelită în pânză neagră.

Pricepuse atunci de ce și muzica de la megafon era atât de tristă. Altădată s-ar fi ridicat de pe bancă și s-ar fi apropiat de oameni ca să afle ce și cum s-a-ntâmplat cu acest om mare, fără de care nimeni nu-și putea imagina cum se va mai învărti globul pământesc; acum însă îi ajungea nenorocirea lui. Nu scosese nicio vorbă. Și nici Zaripei nu-i ardea de asta...

Dar, orice s-ar fi-ntâmplat pe lume, trenurile circulau după orarul lor. Peste o jumătate de oră urma să sosească în stație expresul șaptesprezece. Nu oprea la niște halte

precum Boranlî-Burannîi. Că de aceea era expres. Nimănui nu-i trecea prin minte că, de astă-dată, şaptesprezece avea să oprească la Boranlî-Burannîi. Aşa hotărâse, dârz şi calm, în sinea lui Edighei. Îi spusese Zaripa:

— Pornim curând spre casă, Zaripa. Mai avem jumătate de oră. Trebuie să chibzuieşti bine ce faci: le spui copiilor despre moartea tatălui lor sau mai amâni. Nu vreau să-ţi dau sfaturi: toată casa cade de-acum în grija ta. Le eşti copiilor şi mamă, şi tată. Dar la asta o să te mai gândeşti şi pe drum. Dacă te hotărăşti să nu le spui copiilor încă, trebuie să-ţi vii în fire să nu verşi lacrimi în faţa lor. Ai să poţi, te simţi în stare? Şi noi, ceilalţi, trebuie să ştim cum să ne purtăm cu ei. Înţelegi? Asta-i problema.

— Înţeleg, înţeleg foarte bine, răspunse printre lacrimi Zaripa. Până ajungem, am să-mi adun gândurile şi am să-ţi spun ce cred că trebuie să facem. Lasă-mi puţin timp, îmi vin în fire numaidecât...

În tren, atmosfera era aceeaşi ca la sosire, înghesuală, fum de tutun, aşa călătoreau oamenii de la un cap la altul al întinsei lor ţări.

Zaripa şi Edighei nimeriseră într-un vagon cu compartimente. Aici era lume mai puţină şi ei doi se instalaseră pe culoarul de trecere, lângă o fereastră, chiar la capătul vagonului, ca să nu stea în calea nimănui şi să poată vorbi în linişte. Edighei şedea pe strapontină, Zaripa stătea alături, în picioare, privind pe geam, cu toate că Edighei îi oferise locul.

— Mă simt mai bine aşa, spusese.

Suspînând încă la răstimpuri, încercând să-şi înfrângă durerea sau măcar să-şi cumpănească povara ce-i căzuse pe umeri în aşa fel, încât s-o facă mai uşor de îndurat, se chinuia să se concentreze, să chibzuiască ce avea de făcut fie şi numai în primele zile şi săptămâni ale noii sale vieţi, aceea de văduvă. Dacă până atunci mai avusese măcar speranţa că într-o zi toate acestea se vor destrăma ca un vis urât, că mai devreme sau mai târziu Abutalip se va

întoarce - era cu neputință să nu se lămurească o asemenea neînțelegere - și vor fi din nou împreună cu toții, întreaga lor familie, iar restul ar fi venit de la sine, ar fi găsit ei calea, oricât de trudnică, de a supraviețui, de a rezista și de a-și educa băieții, acum și luminița acelei nădejdi se stinsese. Avea pentru ce să se frământa Zaripa...

Se frământa și Burannîi Edighei. Căci soarta acestei familii nu-l putea lăsa indiferent. Așa a fost să fie. Dar el socotea că, în aceste împrejurări, mai mult ca oricând, trebuia să fie liniștit și stăpân pe el, pentru ca astfel să-i insuflă și Zaripei un dram de încredere. N-o zorise defel. Și bine făcuse. După ce plânsese, amarnic și îndelung, chiar ea deschisese discuția:

— Deocamdată n-am să le spun copiilor că nu mai au tată, spusese printre suspine, încercând parcă să-și gonească plânsul undeva în adâncul sufletului. Acum nu pot. Mai cu seamă lui Ermek... Și sunt atât de legați de el, mă cuprinde groaza... Cum să le ucid visul? Cu nădejdea asta trăiesc amândoi... Așteaptă, îl așteaptă zi de zi, clipă de clipă... În cele din urmă o să trebuiască să plecăm de aici, să schimbăm locul... Numai să mai crească puțin. Mi-e teamă mai ales pentru Ermek. Măcar nițel să mai crească... Atunci o să le spun, cu timpul, poate că or să ghicească și singuri... Dar nu acum, acum nu pot... Mai bine să mă perpelesc numai eu... O să le scriu fraților și surorilor lui, surorilor și fraților mei. De ce s-ar mai teme de noi acum? Poate or să-mi răspundă, or să ne-ajute să plecăm... Apoi om mai vedea... Acum tot ce pot face e să cresc copiii lui Abutalip, dacă el nu mai e...

Astfel vorbise Zaripa, iar Edighei o ascultase în tăcere, înțelegând și primind în suflet tâlcul fiecărui cuvânt al ei. Știa, firește, că spusele ei sunt doar un slab ecou al vârtejului ce-i răvășea gândurile. În astfel de împrejurări nici nu-ți poți descărca inima pe de-a-ntregul... De aceea și el răspunsese, fără a încerca să treacă dincolo de acele granițe nescrise:

— Ai dreptate, Zaripa. Dacă nu ți-aș cunoaște copiii, poate aș fi stat în cumpănă. Dar nici eu n-aș avea curajul să le spun așa ceva. Trebuie să mai așteptăm puțin. Iar până primești răspuns de la rude, te poți bizui pe noi. O să ne ținem laolaltă, ca pân-acum. Cât ai să fii pe linie, copiii or să stea împreună cu ai noștri. Știi doar, Ukubala îi iubește ca pe-ai ei. În rest, om trăi și-om mai vedea...

Atunci, în tren, Zaripa mai spusese, oftând adânc:

— Ce straniu e alcătuită lumea asta! Toate se leagă într-un lanț înfricoșat. Sfârșit, început, dănuire... Dacă n-ar fi copiii, să mă crezi, Edighei, mi-aș fi pus capăt zilelor. Aș fi fost în stare. La ce bun să fi trăit? Dar copiii mă silesc, mă obligă, mă opresc. În ei stă salvarea și dănuirea. Amară, grea, cum e, viața dănuie... Mă gândesc de pe acum cu groază nu la clipa când vor afla adevărul - ea e de neocolit ci la ce va urma după aceea. O viață întreagă vor avea de suferit pentru ceea ce i s-a întâmplat tatălui lor. La școală, în orice loc de muncă, oriunde vor voi să se afirme prin ceva în ochii oamenilor, numele tatălui lor le va închide toate ușile... Și când mă gândesc la asta, mă încercă presimțirea că din capul locului viața ne-a ridicat în cale un zid de netrecut. Abutalip și cu mine ocoleam subiectul ăsta. Ne cruțam unul pe altul. Aveam însă credința că, alături de el, fiii noștri vor crește oameni întregi. Credința asta ne dădea tăria să trecem peste toate vitregiile soartei... Acum nu mai știu... Nu voi fi în stare să-l înlocuiesc în inima copiilor... El era el... Cu Abutalip am fi reușit. Voia parcă să se strămute, să se reîntrupeze în copiii lui. De-asta a și murit: l-au rupt de ei...

Edighei o asculta atent. Faptul că Zaripa îi încredința aceste gânduri lăuntrice, vorbindu-i cum vorbești numai omului cel mai apropiat, trezea în el dorința sinceră de a-i răspunde cu aceeași căldură, ocrotind-o, apărând-o, iar recunoașterea neputinței de a o face atâta în sufletul lui o mânie surdă, mocnită.

Se apropiau de Boranlî-Burannîi. Prin față prinseră a

defila locuri cunoscute - intraseră în sectorul unde Burannîi Edighei lucrase multe veri și ierni de-a rândul...

— Pregătește-te, îi spusese Zaripei. Sosim. Așadar, ne-am înțeles: copiilor nicio vorbă. Așa rămâne. Ai grijă să nu te dai de gol. Acum șterge-ți lacrimile și stai lângă ușă. Cum oprește trenul, coboară liniștită și așteaptă-mă. Am să vin curând și o să mergem spre casă împreună.

— Edighei, ce vrei să faci?

— Nimic. Lasă asta în seama mea. La urma urmei, ai măcar dreptul să cobori dintr-un tren.

Ca întotdeauna, expresul șaptesprezece trecuse în goană prin haltă, dar micșorase totuși viteza la semafor. Era momentul pe care-l așteptase Edighei. La intrarea în halta Boranlî-Burannîi, trenul frânase brusc, oprind într-un torent de șuierături și scrâșnete. Toți săriseră speriați de pe locuri. Trenul hăuia de strigăte și fluierături.

— Ce-a fost asta?

— Semnalul de alarmă?

— Cine?

— Unde?

— La compartimente.

Între timp, Edighei îi deschisese Zaripei ușa și ea coborâse. El așteptase până când năvăliseră pe platformă șeful de tren și conductorul.

— Stai! Câne-a tras semnalul de alarmă?

— Eu, răspunse Burannîi Edighei.

— Cine ești dumneata? Cu ce drept?

— Așa se cuvine.

— Cum adică, se cuvine?! Tribunalul te mănâncă!

— Nu-i nimic. Uitați actele mele. Scrieți în procesul-verbal, pe care o să-l trimiteți la tribunal sau unde l-oți trimite, că feroviarul Edighei Jangheldin, fost combatant, a tras semnalul de alarmă și a oprit trenul la halta Boranlî-Burannîi în semn de doliu în ziua morții tovarășului Stalin.

— Cum? A murit Stalin?

— Da, s-a comunicat la radio. Mai ascultați și voi.

— A, asta-i cu totul altceva, spusese ră aceia buimăciți, fără a se mai osteni să-l rețină. Dacă-i așa, du-te.

Peste câteva minute, șaptesprezece își urma drumul.

Și, din nou, trenurile treceau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est.

Iar de o parte și de alta a căii ferate se așterneau aceleași pustietăți aride, marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe vremea aceea, cosmodromul Sarî-Ozeki-1 nu exista decât, poate, în imaginația viitorilor demiurgi ai zborurilor cosmice.

Trenurile însă treceau la fel, dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Vara și toamna lui cincizeci și trei fuseseră cele mai chinuitoare anotimpuri din viața lui Burannîi Edighei. Nici până atunci, nici după aceea, niciodată, nimic, nici uriașii nămeți de pe linie, nici arșița și seceta, nici nenumăratele nevoi și necazuri, nici chiar războiul - și doar ajunsese până la Königsberg, putea fi ucis, sau rănit, sau schilodit de o mie de ori - nimic nu-i adusese lui Edighei atâta suferință ca zilele acelea...

Afanasi Ivanovici Elizarov îi explicase odată lui Burannîi Edighei de ce se produc alunecările de teren, aceste strămutări necruțătoare, care clintesc povârnișuri întregi, ba uneori chiar munți, și-i surpă, dezgolind măruntaiele pământului. Și oamenii se înspăimântă când își dau seama ce urgie lucra sub picioarele lor. Alunecările de teren sunt înfricoșătoare prin aceea că urgia crește pe nesimțite, apele subterane rod zi de zi baza rocilor, încât la un moment dat e de ajuns un mic cutremur, un trăsnet sau o ploaie torențială pentru ca muntele să prindă a luneca la vale încet, dar neabătut. O surpare obișnuită se produce fără veste, dintr-o dată. Alunecarea de teren înaintează însă înfricoșător și nu există pe lume forță s-o poată

stăvili...

Ceva asemănător se poate întâmpla și în sufletul omului, când rămâne singur, față-n față cu propria gândire potrivnică, de nebiruit, zbuciumându-se, torturându-se, dar neîndrăznind să-și împărtășească trăirile nici măcar celor apropiați, pentru că nimeni pe lume nu-l poate nici ajuta, nici înțelege. El știe asta și e înspăimântat. Și nu există forță să poată stăvili urgia ce-l amenință.

Pentru prima oară Edighei simțise că înlăuntrul lui se petrece o asemenea schimbare - pricepând limpede ce înseamnă ea - atunci când, la două luni după ce o însoțise pe Zaripa la Kumbel, se dusesese din nou la stație, cu treburi. Îi făgăduise Zaripei să treacă și pe la poștă, să vadă de nu veniseră cumva scrisori pentru ea, iar în caz că nu veniseră, să trimită trei telegrame la adresele pe care ea i le dăduse. Zaripa voia doar să știe dacă rudele îi primiseră sau nu scrisorile - așa scria și în telegrame: rog insistent comunicați dacă ați primit scrisorile, da sau ba, răspunsul nu e obligatoriu. Așadar, frații și surorile nu voiau să aibă de-a face nici măcar prin poștă cu familia lui Abutalip.

Edighei pornise călare pe Burannîi Karanar încă de cu zori, ca să se poată întoarce până seara. Firește, când era singur și fără bagaje, orice mecanic de locomotivă l-ar fi luat bucuros, doar îi cunoștea pe mulți dintre ei, și într-o oră și jumătate ar fi fost la Kumbel. Dar Edighei nu mai voia să călătorească cu trenul din pricina copiilor lui Abutalip. Amândoi, și cel mare, și mezinul, continuau să aștepte zi de zi lângă calea ferată întoarcerea tatălui lor. În jocuri, în tot ce-și spuneau unul altuia, în ghicitori și desene, în toată existența lor simplă de copii așteptarea tatălui era cea care dădea sens vieții. Și, desigur, pe atunci toată nădejdea lor stătea în Burannîi Edighei, omul care, erau încredințați, știa tot și-i putea ajuta.

La rândul lui, Edighei își dădea seama că fără el copiilor le-ar fi venit și mai greu la haltă, s-ar fi simțit și mai orfani,

și de aceea, cum avea puțin timp liber, se străduia să le găsească o ocupație, să-i desprindă, încetul cu încetul, din mrejele acelei așteptări zadarnice. Amintindu-și promisiunea pe care i-o făcuse lui Abutalip - să le povestească micuților despre mare - Edighei scormonea în memorie, dezgropând mereu alte și alte întâmplări din copilărie și din tinerețea lui de pescar, tot felul de povești de la Aral. Încerca să le coboare la înțelegerea lor, și de fiecare dată era uimit de istețimea, sensibilitatea și memoria copiilor. Și acest lucru îi dădea o mare satisfacție: se chema că educația pe care le-o făcuse tatăl lor dădea roade. Când povestea, Edighei se adresa mai cu seamă mezinului, lui Ermek: dintre cei patru ascultători - copiii ambelor familii - Ermek îi era cel mai drag, cu toate că se străduia să nu-l trateze altfel decât pe ceilalți. Ermek era un ascultător pătimăș și, totodată, cel care deslușea în povestirile lui tâlcuri neașteptate. Micuțul lega orice întâmplare, orice întorsătură mai interesantă a acțiunii de tatăl său, care, pentru el, era prezent în toate și pretutindeni. Edighei le povestea, bunăoară:

— La noi, la Aral, sunt niște lacuri cu maluri pline de stuf. Iar stuful e plin de vânători, care stau ascunși acolo cu puștile încărcate. Primăvara sosesc la Aral rațe sălbatice. Iarna trăiesc pe lângă alte mări, mai calde, dar de cum se topesc sloiurile, o pornesc spre Aral, zboară, săracele, zi și noapte, atât de dor le e de meleagurile noastre. Vin în stoluri mari și vor și ele să înoate nițel, să se scalde, să se bălăcească - și coboară în zbor tot mai jos, spre mal, dar când se apropie - poc-poc! — din trestii le întâmpină o grindină de foc. Trag vânătorii. Și rațele lovite cad cu țipăt în apă. Celelalte zboară speriate în largul mării, nu știu ce să facă, unde să se așeze și ele. Și se rotesc uite-așa, deasupra valurilor, plângând pe limba lor. Rațele sunt obișnuite să trăiască pe lângă maluri, dar le e teamă să se mai apropie.

— Nene Edighei, dar n-ar putea o rățușcă să zboare așa,

deodată, îndărăt, de unde a venit?

— De ce să zboare îndărăt?

— Cum de ce? Doar știi că tătica e marinar pe-un vapor mare. Chiar tu ne-ai spus, nene Edighei.

— Da, sigur, cum să nu, își amintea Edighei încurcat. Și ce să facă acolo?

— Păi, să zboare până la el și să-i spună de vânătorii care le împușcă din trestii. Să-i spună că nu mai au unde trăi.

— Bine le-ai gândit. Nimic de zis.

— Și tătica i-ar spune răuștei că vine și el curând, că a lăsat aici, la haltă, doi băieți - pe Daul și pe Ermek - și pe nenea Edighei. Și când o să vină el, o să ne gătim toți de drum și-o să mergem la Aral, să-i gonim din trestii pe vânătorii răi. Ca să le fie iar bine rațelor pe Aral... Să înoate și să se dea peste cap. Uite-așa...

Când nu-i mai venea în gând nicio poveste, Burannîi Edighei le ghicea în pietricele. Avea mereu asupra-i patruzeci și una de pietricele cât boabele de mazăre. Acest străvechi obicei al ghicitului își avea obârșia lui complicată, terminologia lui străveche. Când Edighei rânduia pietricelele pe covoraș, descântându-le - să-i spună drept și cinstit dacă un om pe nume Abutalip mai trăiește, unde se află acum și dacă-l așteaptă drum fără zăbavă, să-i destăinuie ce-i în sufletul și-n inima lui - copiii amuțeau, urmărind concentrați alcătuirea lor. Într-o zi, Edighei prinsese după colțul casei o foială suspectă. Tot dintr-acolo se auzeau niște șoapte. Trăsese cu coada ochiului. Erau copiii lui Abutalip. Ermek ghicea în pietre. Le rânduia cum știa el, dar mai înainte ducea fiecare pietricică la frunte și la buze, încredințând-o:

— Și pe tine te iubesc. Și tu ești o pietricică deșteaptă și bună. Să nu greșești, să nu te-ncurci, să-mi răspunzi drept și cinstit, ca pietricelele lui nenea Edighei. Apoi începuse să-i deslușească fratelui mai mare tâlcul rânduiei pietricelelor, imitându-l în chip de-a dreptul izbitor pe Edighei. Vezi tu, Daul, altminteri nu stăm rău, nu stăm rău

deloc. Uite, ăsta-i un drum. Drumul e cam înnegurat. S-a așternut peste el, așa, un fel de ceață. Nu-i nimic. Nenea Edighei zice că asta înseamnă sfadă la drum. Dar există drum fără bucluc? Tata e pe cale să o pornească spre casă. Vrea să urce-n șa, dar chinga a slăbit un pic. Uite, vezi? Chinga nu-i strânsă bine. Trebuie strânsă. Asta, Daul, înseamnă că ceva îl mai ține acolo pe tata. Trebuie să mai așteptăm un pic. Și acum, ia să vedem noi ce are în dreapta și ce are în stânga. Rândurile-s întregi. Asta-i de bine. Dar pe fruntea lui, ce văd? E cam încruntat tătica. Să știi că-i tare neliniștit din pricina noastră, Daul. În inimă - vezi pietricica asta? - în inimă - durere și dor; i s-a făcut tare dor de-acasă. Oare se-așterne la drum curând? Curând. Dar potcoava de la unul din picioarele din spate ale calului se clatină, înseamnă că trebuie să-l potcovească. Iarăși avem de așteptat. Dar în traistă ce are? În traistă are cumpărături din târg! Bun. Dar așezarea stelelor o fi norocoasă? Ia să vedem... Steaua asta se cheamă Priporul de Aur. De la ea pornesc niște urme. Ce-i drept, nu-s încă tocmai limpezi. Dar, oricum, înseamnă că în curând va trebui să-și desprionească trăpașul și să pornească la drum...

Edighei se retrăsese pe neobservate, tulburat, întristat și uimit. Și o mai rărise cu ghicitul în pietricele...

Dar copiii-s copii, pe ei îi poți ogoi mai ușor, e mai lesne să le aprinzi în inimi speranța, la nevoie iei asupra-ți chiar păcatul de a-i amăgi. Alt alean apăsa, ca o stâncă, sufletul lui Burannii Edighei. În împrejurări ca acelea, în lanțul de întâmplări ce se strângea în jurul lor, stânca aceea crescuse și, întocmai ca în alunecările de teren, odată și-odată trebuia să pornească într-o prăvălire de nestăvilit, la vale...

Edighei suferea adânc pentru Zaripa. Cu toate că vorbeau numai despre lucruri obișnuite, legate de viața de zi cu zi, cu toate că, prin purtarea ei, Zaripa nu dădea prilej pentru alt fel de discuții, Edighei se gândea fără

încetare la dânsa. Nu era numai mila sau simpatia cu care toți ceilalți o priveau pe Zaripa, el nu doar suferea ca unul ce văzuse totul și știa ce prăpăd căzuse asupra-i; să fi fost numai atât, n-ar fi fost nimic. Dar Zaripa îi stăpânea sufletul, Edighei se gândea la ea cu iubire, cu dorința tainică de a deveni omul pe care ea să se bizuie în tot și în toate. Ar fi fost nespus de fericit dacă ar fi aflat că ea vede în el, în Burannîi Edighei, omul care o iubește cel mai mult, omul de al cărui devotament fără margini putea fi sigură.

Era un chin să se poarte de parcă n-ar fi simțit pentru ea nimic deosebit, de parcă ar fi fost încredințat că între ei nu poate și nici nu trebuie să fie nimic!...

Aceste gânduri îl hăituiseră tot drumul spre Kumbel. Edighei se zbuciuma. Câte nu-i trecuseră prin minte! Trăia o stare ciudată, îl lua când cu cald, când cu rece, se simțea ba în preajma unei mari sărbători sufletești, ba pândit de o boală grea și de neocolit. Pradă acestor simțăminte, i se părea uneori că e din nou pe mare. Pe mare omul se simte întotdeauna altfel decât pe uscat, chiar dacă-i pace împrejur și nu pare a-l amenința vreo primejdie. Oricât de liber te-ai simți, oricât de plăcută e uneori legănarea valurilor - măcar că ai de dus la bun sfârșit fel de fel de treburi - oricâtă desfătare încerci văzând cum se răsfrâng zorii și asfințitul în oglinda apei, odată tot trebuie să te întorci la mal. Nu poți naviga o veșnicie. Iar pe țărm te așteaptă o cu totul altă viață. Marea-i vremelnică, uscatul - statornic. Iar dacă ți-e frică să te întorci la mal, trebuie să-ți găsești o insulă pe care să te așezi, să te obișnuiești cu gândul că acolo ți-e locul, că ea e casa ta pentru totdeauna. Edighei se și închipuia pe o asemenea insulă: ar fi luat-o pe Zaripa cu copiii ei și ar fi trăit acolo. I-ar fi învățat pe copii cu marea, iar el ar fi trăit până la sfârșitul zilelor pe insula aceea, în mijlocul mării, fără să-i pese de toanele soartei, mulțumindu-se cu bucuriile simple. Numai să fi știut că o putea vedea oricând și că era pentru ea omul cel mai apropiat, dorit, necesar.

Dar se rușinase brusc de asemenea dorințe, simțea cum îi urcă roșeața în obraji, cu toate că în jur, pe sute de kilometri, nu era țiipenie de om. Se lăsase pradă visurilor ca un flăcăiandru, voia, vedeți dumneavoastră, insula lui, auzi neghiobie! Să-și facă astfel de visuri tocmai el, un om legat de mâini și de picioare prin întreaga lui viață, prin familie, copii, slujbă, cale ferată și, la urma urmei, chiar prin întinderile stepei de care se legase, fără să bage de seamă, cu trup și suflet... Și apoi, de el avea nevoie Zaripa, chiar dacă îi era greu? De ce-și închipuia el că ar trebui să-i fie drag Zaripei? În privința copiilor, n-avea niciun fel de îndoială, îi iubea ca pe lumina ochilor, și ei, la rândul lor, țineau la el. Dar de ce l-ar fi dorit Zaripa? Și apoi, avea el dreptul să gândească astfel, de vreme ce viața îl pusese de mult și temeinic la locul lui, acolo, în Sarî-Ozeki, unde, pesemne, îi era sortit să rămână până la sfârșitul zilelor?...

Burannîi Karnar mergea pe drumul bătut de atâtea ori și, cum știa câtă cale mai avea, înainta fără imbolduri din partea stăpânului, în trap mărunț și iute, mai răgând, mai gemând la răstimpuri, dar străbătând cu pasul lui sprinten distanțele nemăsurate ale stepei. Coline și tăpșane primăvăratice, apoi lacul sărat, secăt de mult. Cocoțat în șa, pe spinarea lui Karanar, Edighei suferea, muncit de propriile-i gânduri... Sfâșiat de simțăminte contradictorii, nu-și afla liniștea, sufletul lui nu-și găsea alinare pe întinderile nesfârșite ale stepelor Sarî-Ozeki... De neîndurat...

Ajunsesese la Kumbel pradă aceluiași zbucium lăuntric. Ar fi vrut, firește, ca Zaripa să fi primit, în sfârșit, răspuns la scrisorile trimise rudelor, dar la gândul că aceste rubedenii ar putea veni să-i ia pe Kuttîbaevi și să-i ducă undeva, pe meleagurile lor, sau pur și simplu să-i cheme acolo, Edighei simțea o strângere de inimă. La poștă, la ghișeul post-restant, îi răspunseră însă din nou că nu aveau nicio scrisoare pentru Zaripa Kuttîbaeva. Vestea îl bucurase nebănuț de mult, îl fulgerase chiar un gând răutăcios,

întru totul străin de firea lui: „Ce bine că n-are niciun răspuns“, împlinise apoi cu plăcere dorința Zaripei - expediase cele trei telegrame. Pe seară se întorsese.

Curând venise vara. Culorile stepei păleau sub bătaia soarelui, verdele ierbii dispăruse ca un vis blând. Stepă cea galbenă redevenise galbenă. Văzduhul se încingea pe zi ce trece, se apropia, amenințătoare, arșița. De la rudele Kuttîbaevilor niciun semn. Nu răspundeau nici la scrisori, nici la telegrame. Dar trenurile continuau să se perinde prin Boranlî-Burannî și viața își urma cursul...

Zaripa nici nu mai aștepta vreun răspuns, pricepuse de-acum că nu se putea bizui pe ajutorul rudelor, că n-avea niciun rost să le mai împovăreze cu scrisori și cereri de ajutor. Ajungând la această convingere, femeia căzuse într-o disperare mută: ce să facă, încotro s-o apuce?... Cum să le spună copiilor ce se întâmplase cu tatăl lor, de ce fir de pai să se agațe, cum să-și refacă viața pustiită? Nu întrezărea niciun răspuns.

Edighei suferea, se poate spune, nu mai puțin ca Zaripa însăși. Toți localnicii sufereau alături de această familie, dar Edighei se știa implicat personal în tragedia Kuttîbaevilor. Nu se putea separa de ei. Trăia, zi de zi, destinul acelor copii și al Zaripei. Trăia aceeași încordată așteptare - ce se va întâmpla oare cu ei? Trăia aceeași disperare mută - ce era de făcut? — dar îl hărțuia neîncetat și un alt gând, nespus de chinuitor: ce era de făcut cu el însuși, cum să-și găsească împăcarea, cum să înăbușe înlăuntrul său glasul ce-l chema spre ea? Și nici pentru sine nu găsea răspuns... Nu-și închipuise vreodată că-i va fi dat să treacă în viață prin așa ceva...

Edighei își pusese de multe ori în gând să se mărturisească, să-i spună sincer și deschis Zaripei că o iubea și era gata să ia asupra-și toate vitregiile ce-i ațineau calea, că nu-și mai putea închipui viața separat de ei; dar în ce fel să i-o spună? Cum? Ș-apoi, avea să-l înțeleagă ea oare? Numai de așa ceva nu-i ardea atunci Zaripei.

Rămăsese singură față-n față cu atâtea necazuri, iar el nu-și găsea nimic mai bun de făcut decât să-i împuie capul cu simțămintele lui! La ce bun? Sfâșiat de aceste gânduri, Edighei devenise posac și șovăitor, reușind numai cu mari eforturi să nu-și trădeze zbuciumul.

O dată îi scăpaseră, totuși, câteva cuvinte. Se întorcea de pe linie după o revizie și o zărise de departe pe Zaripa, care ieșise cu gălețile în mâini după apă, la cisternă. Ceva îl împinsese spre ea și grăbise pasul. Nu pentru că i s-ar fi ivit atunci prilejul să se apropie de ea - ca să-i care, adică, vedrele acelea. O dată la două zile, uneori chiar în fiecare zi, munceau alături, pe linie, așa că puteau sta de vorbă cât poșteau. Dar atunci, în clipa aceea, simțise o dorință de nebiruit să-i vorbească, să i se destăinuie. Ba se gândise în vreme ce înainta spre ea, cu hotărârea disperării, că totul nu putea fi decât spre bine - chiar dacă Zaripa n-avea să-l înțeleagă și avea să-l respingă, oricum el avea să-și despovăreze sufletul, să-și regăsească liniștea... Ea nu-l văzuse și nu-l simțise apropiindu-se. Stătea cu spatele la el, deschisese robinetul cisternei. O găleată era plină, o pusese sub jet pe cea de-a doua, din care apa dădea deja pe de lături. Robinetul era deschis la refuz. Apa se revărsa bolborosind, formase în jur băltoace, dar ea parcă nu vedea nimic, stătea cu fruntea plecată, rezemându-se cu umărul de cisternă. Era în rochia de stambă în care vara trecută o prinsese ploaia aceea grozavă. Edighei îi privise zulufii ce-i zburdau ușor pe frunte și după urechi - cu ea semăna cârlionțatul de Ermek -, și chipul tras, și gâtul subțiat, și umerii căzuți, și mâna atârând pe lângă șold. S-o fi vrăjit zgomotul apei, amintindu-i de râurile de munte și de *arîk*²⁷-urile din Semirecie sau, adumbrită de gânduri amare, coborâse adânc în sine? Numai Dumnezeu știe. Dar o durere de neîndurat strânsese inima lui când o văzuse, totul în ea îi era nespuse de drag, simțea dorința s-o alinte, s-o mângâie, s-o apere de toate relele ce se năpusteau

²⁷ Canal de irigație.

asupra-i. Era însă cu neputință. Închisese numai, tăcut, robinetul, stăvilind revărsarea apei. Ea îl privise fără mirare, dar cu ochi goi, de parcă el nu s-ar fi aflat alături, ci undeva, departe.

— Ce s-a-ntâmpat? Ce-i cu tine? întrebasese el cu glas cald.

Ea nu-i răspunsese, zâmbise doar din colțul buzelor, ridicându-și sprâncenele tremurătoare deasupra ochilor ce se limpezeau și care spuneau parcă: nimic, ce să fie, de-ale mele...

— Ți-e rău cumva? întrebasese din nou Edighei.

— Mi-e rău, recunoscuse ea, oftând din greu.

Edighei strânsese din umeri, descumpănit.

— De ce te perpelești așa? o dojenise el, cu toate că nu asta voia să-i spună. Până când? Chinul ăsta nu ajută la nimic. Ne vine greu și nouă (vrusese să spună - îmi vine greu și mie) când te vedem așa, și copiii suferă. Te rog, gândește-te. Nu ești pe calea cea bună. Trebuie făcut ceva, spusese el, căutând să aleagă acele cuvinte care i-ar fi putut da de-nțeleș că tocmai el, Edighei, suferea pentru ea și o iubea mai mult decât orice pe lume. Ce dacă nu-ți răspund la scrisori - naiba să-i ia, nu ne prăpădim noi din atâta. Noi toți (vrusese să spună: eu) suntem alături de tine, aici ești între ai tăi. Numai să nu te lași doborâtă. Muncește și ține-te tare. Copiii or să crească și aici, cu noi (vrusese să spună - lângă mine). Cu timpul, toate s-or rostui într-un fel. Cât despre mine, știi doar că nu trece zi să nu mă văd cu băieții.

Și se opri, împrejurarea nu-i îngăduia să-și deschidă și mai mult sufletul.

— Înțeleg tot ce-mi spui, Edighei, spusese Zaripa, și îți mulțumesc, firește. Știu că nu ne-ați lăsa la necaz. Numai că noi trebuie să plecăm de aici. Pentru ca băieții să uite totul: ce a fost, cum a fost. Abia apoi am să le pot spune adevărul. Doar înțelegi și tu că multă vreme nu mai rezistăm... Tocmai mă gândeam ce-aș putea face...

— Ai dreptate! fusese nevoit să recunoască Edighei. Numai să nu te grăbești. Mai gândește-te. Cum s-o pornești în lumea largă cu niște copii atât de cruzi după tine? Cât despre mine, mi-e frică numai să mă gândesc cum aş putea trăi aici fără voi...

Și, într-adevăr, îi era nespus de frică pentru ei, pentru ea și pentru copii, și nu voia să vadă mai departe de ziua de mâine, cu toate că-și dăduse seama și el că lucrurile nu puteau continua așa. La câteva zile după discuția aceea, se mai petrecuse o întâmplare care-l făcuse să-și piardă capul cu totul. Se căise și se zbuciumase multă vreme după aceea, nu-și putuse dezvinovăți purtarea.

Trecuseră multe luni de la neuitata călătorie la Kumbel, când, sperându-se de frizer, Ermek nu se lăsase tuns. Băiatul rămăsese netuns - numai cârlionți negri - și, măcar că fricosul și încăpățânatul de el era nespus de drăgălaș cu buclele acelea fluturându-i în vânt, parcă tot trebuia tuns. Uneori Edighei își înfunda obrazul în coama lui bogată, sărutându-l și umplându-și nările de mireasma căpșorului de copil. Dar părul îi ajunsese de-acum până la umeri și-l împiedica să se joace și să alerge. Copilului însăși necesitatea tunsului i se părea pesemne fără noimă, de neînțeles. Așa că nu se lăsa tuns de nimeni. Însă Kazangap, văzând cum stau lucrurile, făcuse ce făcuse și-l înduplecase. E drept că-l băgase nițel în sperieți: berbecilor, zicea, nu le prea plac băieții cu părul lung și au să-l bușească întruna.

Zaripa povestise mai târziu cum îl tunseseră pe Ermek. Kazangap fusese nevoit să recurgă la forță, îl strânsese între genunchi și-l luase la jumulit cu mașina. Jale mare. Urletele lui Ermek umpleau halta. Când terminaseră, buna Bukei, ca să-l liniștească, scosese din buzunar o oglinjoară. Ia uite, zisese, ce mândrețe de băiat mi te-ai făcut. Ermek se privise în oglindă și, nerecunoscându-se, începuse să urle cu îndoită putere. Zaripa îl scosese cu greu din curtea lui Kazangap, căci mititelul plângea în neștire, și pe poteca

spre casă se întâlniseră cu Edighei.

Tuns chilug, Ermek nici nu mai semăna cu el însuși. Gâtul lung și subțire îi rămăsese descoperit, ca și urechile, care păreau neobișnuit de mari. Cu fețișoara toată-n lacrimi, se smulsese din mâna maică-si și se năpustise spre Edighei:

— Nene Edighei, uite ce mi-au făcut!

Să-i fi spus cineva înainte lui Burannîi Edighei că o întâmplare ca asta l-ar putea răscoli într-atât, n-ar fi crezut pentru nimic în lume. Luase băiețelul în brațe și, strângându-l la piept, îi trăise nenorocirea, neajutorarea, jalea și speranța, de parcă totul i s-ar fi întâmplat lui însuși; îl săruta întruna și, cu glas frânt de amărăciune și de înduioșare, rostea cuvinte al căror tâlc nu-l mai stăpânea:

— Taci, băiatul meu! Taci! Nu plânge. N-am să mai las pe nimeni să te năpăstuiască, o să-ți fiu ca un tată! Ca un tată o să te iubesc, numai să nu mai plângi!

Dar deodată dăduse cu ochii de Zaripa, care încremenise, schimbată la față, aproape de nerecunoscut, și-nțelesese că trecuse un prag interzis, se fâstâcise. Grăbise pasul, îndepărtându-se cu copilul în brațe. Bolborosea buimac aceleași cuvinte:

— Nu plânge! Chiar acum mă duc la Kazangap și-i arăt eu lui! Chiar acum! Las' că-i arăt eu lui! I-arăt eu lui, las' pe mine! Chiar acum. Uite-acum!...

Câteva zile după întâmplarea aceea, Edighei o ocolise pe Zaripa. De altfel și ea - băgase de seamă acest lucru - se ferea să-l întâlnească. Burannîi Edighei se căia că-și dăduse proteste în petic, tulburând o femeie nevinovată, care avea și fără asta destule griji și necazuri. Cum trebuie să se fi simțit ea atunci, câtă durere adăugase el durerilor ei? Edighei nu-și putea ierta purtarea, nu-i putea găsi temeiul. Avea să-și amintească ani de-a rândul, poate până la ultima suflare, clipa în care simțise cu toată ființa trupul acelui copil obijduit și fără apărare lipit de pieptul lui, în

care sufletul tresărise de duioșie și durere, și felul în care îl privise Zaripa, uluită, cu ochi măriți, în care creștea un strigăt mut.

Pentru o vreme Edighei se retrăsese în sine. Toate simțămintele pe care era silit să și le ascundă și să și le înăbușe le revărsa asupra copiilor ei. Nu găsea alt mijloc de a se elibera. Se ocupa de ei de câte ori avea timp. Continua să le povestească, repetându-se adesea, dar amintindu-și și lucruri pe care le credea uitate, despre mare. Era subiectul lor preferat. Le vorbea despre pescăruși, pești și păsări migratoare, despre insulele de la Aral, unde trăiau viețuitoare rare ce dispăruseră de prin alte părți. Și, povestind, își amintea tot mai des și cu tot mai multă claritate lucruri legate de propria lui viață pe acele meleaguri. Amintirea îi zăbovea mai cu seamă asupra unei întâmplări de nepovestit, o întâmplare care nu era pentru copii, o întâmplare despre care știau numai doi oameni, el și Ukubala. Dar nici ei nu mai pomeneau de ea. Pentru că era legată de primul lor născut, care murise. Dacă ar fi trăit, ar fi fost acum mult mai mare decât ceilalți copii din Boranlî; ar fi fost mai mare cu doi ani chiar decât Sabitjan, băiatul lui Kazangap. Dar se prăpădise. Or, fiecare copil e așteptat cu speranța că se va naște și va trăi mult, mult de tot, ani îndelungați: altminteri, ar mai aduce oamenii pe lume copii?...

Pe când era pescar, în tinerețe, puțin înainte să izbucnească războiul, el și Ukubala trăiseră o întâmplare uimitoare. Din cele ce se petrec o dată într-o viață.

De când se căsătoriseră, Edighei își dorea să se întoarcă de pe mare acasă cât mai curând. O iubea pe Ukubala. Știa că și ea îl așteaptă. Pe vremea aceea, nu era pentru el femeie mai dorită ca ea. Uneori i se părea că, de fapt, el există tocmai ca să se gândească la ea fără-ncetare, să absoarbă, să adune în sine toată puterea mării și a soarelui și să i le dăruie apoi ei, femeii care îl aștepta, pentru că în acea dăruire își afla izvorârea fericirea amândurora, era

sâmburele fericirii - restul nu făcea decât să le înmulțească, să le îmbogățească fericirea izvorâtă din ceea ce îi dăruiau lui soarele și marea. Iar când Ukubala simțise că înlăuntrul ei se întâmplă ceva, că a rămas grea și va fi curând mamă, la așteptarea necurmată a reîntâlnirii de după ieșirile în larg se adăugase așteptarea primului născut. Fusese un timp senin în viața lor.

Spre sfârșitul toamnei, puțin înainte de sosirea iernii, pe chipul Ukubalei apăruseră pete cafenii, pe care o privire atentă le deslușea de îndată. Pântecele i se rotunjise de-acum binișor. Odată Ukubala îl întrebase cum arată peștele *altîn mekre*. „De auzit, am auzit de el, dar de văzut, nu l-am văzut niciodată”, spusese. Edighei îi explicase că *altîn mekre* e un pește mare, foarte rar, asemănător nisetruului. Înnotă la mare adâncime și e nespus de frumos: albăstrui, stropit cu puzderie de alte culori, iar capul, înotătoarele și creasta cartilaginoasă de pe spinare sunt strălucitoare, să juri că-s din aur curat. De aceea se și numește *altîn mekre*, adică peștele de aur.

Puțin după aceea Ukubala îi spusese că a visat un *altîn mekre*: se făcea că peștele înota în juru-i și ea încerca să-l prindă. Își dorea nespus să-l prindă, pentru ca apoi să-i dea drumul. Numai o clipă să-l țină în mâini, să-i simtă în palme trupul de aur. Își dorea atât de mult acest lucru, încât în somn înotase după el să-l prindă. Dar peștele nu se lăsase prins și, trezindu-se, Ukubala nu se putuse liniști multă vreme, o încerca un năduf curios, de parcă i-ar fi scăpat aievea norocul printre degete. Îi povestise visul acela râzând de ea însăși, dar Edighei știa că ea și cu ochii deschiși își dorea nespus să țină în mâini un pește de aur.

Da, Edighei știa și se gândea mereu la acest lucru când deșerta năvoadele cu pești; și, cum se dovedi mai târziu, talmăci fără greș acea dorință a ei, care se ivise în vis, dar dăinuia și aievea. Își dăduse seama că trebuie să prindă cu orice preț un *altîn mekre*, pentru că ceea ce simțea Ukubala era *talgak*-ul ei, pofta ei de femeie însărcinată.

Multe femei simt în timpul sarcinii asemenea poftă - dorința de a mânca ceva fie acru, fie sărat, fie foarte iute, fie amar, ori de a gusta din carnea prăjită a cine știe cărei fiare sau păsări sălbatice. Edighei nu se mirase deci aflând de pofta nevastă-si. Era normal ca o nevastă de pescar să-și dorească ceva legat într-un fel sau altul de meseria bărbatului ei. Dumnezeu îi trimisese dorința de a vedea aieva și de a simți în palme zbaterea aceluia pește de aur. Edighei știa din auzite că, dacă pofta femeii gravide nu-i împlinită, aceasta poate avea urmări nefaste asupra fătului aflat în pântece.

Pofta Ukubalei era însă atât de neobișnuită, încât nici ea nu îndrăznea să-i dea glas, iar Edighei se ferise s-o descoasă, pentru că nu știa dacă va putea sau nu să pescuiască un pește atât de rar. Chitise s-o facă mai întâi, și abia apoi s-o întrebe dacă asta îi era dorința.

Pe Aral sezonul de pescuit se apropia de sfârșit - perioada de vârf ținea din iulie până în noiembrie. Se făcea de-acum simțită suflarea iernii. Artelul se pregătea pentru activitatea din iarnă, când marea, pe toți cei o mie cinci sute de kilometri pătrați ai săi, se acoperea cu gheață vârtoasă și trebuiau date copci uriașe prin care coborau năvoadele grele, trăgându-le apoi pe sub gheață, pe scripeți, de la o copcă la alta, cu ajutorul cămilelor - neosteniții cărăuși ai stepelor... Iarna vântul devine vifor și peștele din năvoade n-apucă nici măcar să se zvârcolească după ce e scos din apă, înlemnește, încremenește numaidecât, acoperindu-se cu o carapace de gheață... Dar oricât pescuise Edighei cu artelul, vară și iarnă - pești din specii mai oropsite sau mai de preț - nu-și amintea să le fi căzut vreodată în mreje vreun *altîn mekre*. Era un pește rar și se prindea numai cu undița sau blincherul, și când se prindea, era un adevărat eveniment. Multă vreme după aceea se povestea cum pescarul cutare izbutise să prindă un pește de aur.

În ziua aceea ieșise în larg dis-de-dimineată, chipurile să

pescuiască pentru casă, până nu se prindea gheața. În ajun, Ukubala încercase să-i schimbe gândul:

— Avem acasă pește berechet. Ce rost are să mai ieși? Vezi ce frig s-a lăsat.

Dar Edighei o ținuse pe-a lui:

— Ce-i acasă e-acasă, spusese. Chiar tu ai spus că tușa Sagîn zace la pat. Trebuie să mănânce ciorbă fierbinte de pește proaspăt - mreană sau avat. E leacul cel mai bun. Cine să-i prindă ei pește, sărmana?

Sub acest pretext pornise în zori să caute peștele de aur. Chibzuse ce avea de făcut și orânduise din timp toate uneltele de pescuit. Erau așezate cu grijă la prora bărcii. Edighei îmbrăcase haine călduroase, peste care își pusese mantaua de ploaie cu glugă, și o pornise în larg.

Era o zi înnorată, cu vreme schimbătoare, între toamnă și iarnă. Vâslind oblic pe direcția valurilor, Edighei își îndreptase lotca spre larg, într-acolo unde bănuia că ar trebui să se afle locurile de mas ale mult râvnitului pește. Totul ținea, firește, de noroc: nimic nu stă mai la voia întâmplării decât pescuitul cu undița pe mare. Pe uscat, omul și vânatul se află, oricum, în același mediu, vânătorul poate urmări fiara - apropiindu-se pe furiș, stând la pândă și căzând în cele din urma asupra-i. Pescarul n-are parte de asemenea înlesniri. După ce-și scufundă uneltele în valuri, nu are decât să aștepte peștele, care, dacă apare, să și muște din momeală.

În sinea lui, Edighei spera nespus să reușească, pentru că ieșise în larg nu fiindcă asta-i era meseria, cum făcea de obicei, ci pentru a împlini dorința sfântă a nevastei lui, care stătea să nască.

Gândul și credința asta îi însuflețeau brațele când vâslea. Tânăr pe vremea aceea, Edighei era bine clădit și vânjos. Îndepărtându-se încet, dar neabătut, de apele tremurate ale țărmlui, își scosese lotca în larg, tăind crestele întortocheate, nestatornice ale valurilor. Pescarii de pe Aral numesc valurile astea *iirek tolkun*, adică valuri

strâmbe. Valurile strâmbe sunt primii vestitori ai furtunii. Altminteri nu sunt primejdioase, te poți aventura fără teamă până departe, în larg.

Pe măsură ce se îndepărta, țărmul, cu povârnișul lui abrupt și fâșia aceea pietroasă din locul unde se spărgeau valurile, devenea tot mai nedeslușit, și curând se transformase într-o linie fragilă, ce dispărea cu totul la răstimpuri. Nori atârnav nemișcați în țării, iar jos un vânt pătrunzător lungea fața încrețită a mării.

După vreo două ceasuri Edighei își oprise lotca, strânsese vâslele, aruncase ancora și începuse să-și desfășoare uneltele. Avea două mulinete, la care adaptase el însuși un dispozitiv care încetinea derularea firului. Fixase una dintre ele la pupa, lăsând firul cu plumb să coboare până pe la vreo sută de metri adâncime, oprise numai vreo douăzeci de metri de rezervă. Pe cealaltă o instalase la prora. Apoi apucase iar vâslele, ca să mențină lotca în poziția trebuincioasă, înfruntând curenții și vântul. Și mai cu seamă pentru ca sforile să nu se încurce între ele.

Apoi se pusese pe așteptat. Avea presimțirea că prin aceste locuri putea sălășlui peștele acela rar. N-avea nicio dovadă, era pură intuiție. Credea totuși cu tărie că peștele avea să apară. Negreșit, neapărat. Nu se putea întoarce acasă fără peștele acela. Nu pentru desfătare avea nevoie de el, ci dintr-o pricină cu mare greutate pe talgerul vieții.

După un timp, peștii își făcuseră simțită prezența. Dar nu și cel pe care-l aștepta Edighei. Primul fusese un avat. Încă înainte de a-l scoale, simțise că nu era peștele de aur. Nu putea să dea din prima undiță peste un *mekre*. Să fi fost așa, viața pe pământ ar fi devenit mult prea simplă și neinteresantă. Or, Edighei se împăcase cu gândul că viața însemna trudă și așteptare. Apoi se prinsese în cârlig o mreană cât toate zilele, unul din cei mai buni, dacă nu chiar cel mai bun pește din Aral. După ce-l amețise cu o lovitură, îl lepădase și pe acela pe fundul lotcii. Cei doi

pești erau, oricum, mai mult decât de ajuns pentru ciorba mătușii bolnave. Și mai pescuise un tran - o plătică de Aral. Ce naiba va fi căutat pe fundul mării? Plătica se ține de regulă la suprafață. Da, singură și-o făcuse. Urmase o așteptare lungă, apăsătoare. „Nu se poate, tot îl înhaț eu până la urmă, se îmbărbăta Edighei. Drept că nu i-am spus. Dar ea știe că am plecat după peștele de aur. Și-i musai să dau de el, pentru ca pruncul să nu sufere acolo, în pânțele. Căci, de fapt, copilul e cel care dorește ca maică-sa să vadă și să țină-n mâini un *mekre* de aur. De ce și-o fi dorind tocmai acest lucru - nimeni nu poate ști. Și maică-sa râvnește la peștele acela, iar eu sunt tată și trebuie să fac astfel încât să-i împlinesc dorința.”

Valurile strâmbe se țineau de șotii, răsuceau barca în fel și chip - că de acea-s *iirek tolkun*: sunt viclene, nestatornice. De atâta nemișcare pe Edighei începuse să-l pătrundă frigul. Privea neconținut, cu mare concentrare, mulinetele, să vadă dacă nu cumva se smucește vreuna, dacă nu începe să tragă. Nu, niciun semn, nici la pupa, nici la prora. Dar Edighei nu-și pierduse răbdarea. Știa, era adânc încredințat că peștele de aur avea să vină. Doar marea să mai rabde nițel. Prea-și învoldura de la o vreme valurile strâmbe. Ce să fie asta? Nu, furtuna nu se putea porni așa curând. Valurile de furtună, *alabașii* cei zgomotoși, cu creste înfiorate, aveau să se ridice abia spre seară sau la căderea nopții. Din clipa aceea, Aralul avea să devină înfricoșător, avea să se acopere, din mal în mal, cu spumă și atunci, într-adevăr, nimeni nu se va mai încumeta pe mare. Dar până la căderea serii mai era...

Rebegit de frig, aruncând în jur priviri posomorâte, Edighei își aștepta peștele. „Unde-mi zăbovești atâta, îi vorbea el în gând, de ce te temi? Nu-ți fie frică, am să te-azvârl îndărăt. Ce spui? Că așa ceva nu se-ntâmplă? Ba uite că se mai întâmplă. Eu nu te-aștept să te înfulec. Am acasă bucate cât poftesc și pește așijderea. Și acum pe fundul lotcii zac trei pești cât toate zilele. Dacă de ostoirea

foamei ar fi vorba, la ce bun te-aș mai aștepta pe tine, pește de aur? Pricepe și tu: o să am un fiu, întâiul meu născut. I te-ai arătat femeii mele în vis și i-ai furat liniștea: ea nu mi-o spune, dar eu știu. Nu-ți pot explica de ce li se întâmplă femeilor asemenea lucruri; oricum trebuie numaidecât să te vadă și să te țină-n palme; apoi, îți dau cuvântul meu că te slobod îndărăt în mare. Ce să-ți fac dacă ești un pește atât de deosebit, de rar. Cap și coadă de aur, înotătoare de aur, pe spinare dungă aurie. Pune-te și tu în locul meu. Pe Ukubala o mistuie dorința să te vadă cu ochii ei, să te atingă, să-ți simtă zbaterea în palme, pește de aur. Să nu crezi că dacă ești pește n-ai nimic a face cu noi. Vei fi fiind tu vietate a mării, dar ei îi e dor de tine ca de-un frate, ca pe un frate vrea să te vadă înainte de a naște. Pentru ca pruncul din pânțele ei să se astâmpere. Așa că vino. N-am să-ți fac niciun rău, pește de aur. De-aș fi avut gând rău, ai fi simțit. Am prins în undițe - sunt două, alege-o pe care-ți place - câte o bucată mare de carne. Carne un pic râncedă, s-o simți de departe. Apropie-te și nu te gânde la nimic rău. Te-aș fi putut momi cu blincherul. Dar nu era cinstit din parte-mi. Ai fi venit mai repede la blincher, dar m-am gândit că poate ai să-l înghiți, și cum să mai fi trăit tu cu fierul acela în pânțele, chiar dacă ți-aș fi dat drumul îndărăt în mare? Ar fi fost o mișelie din parte-mi. Așa că îți propun cinstit cârligul. O să-și rănești nițel buzele și-atât. Încolo, nu-ți fă griji: am la mine un burduf mare. O să-l umplu cu apă și o să stai și tu puțin în burduf. O să ai tot timpul să înoți după aceea cât îți pofteste inima. Să știi că fără tine eu de-aici nu plec. Și timpul nu stă-n loc. Nu simți cum se-nvolbură valurile, cum se-ntetește vântul, vrei ca întâiul meu copil să se nască orfan de tată? Gândește-te și tu și ajută-mă...”

Peste întinderea rece și albastră a mării cădea înserarea. Lotca se apropia de mal, ba ițindu-se peste crestele valurilor, ba dispărând între ele. Înainta anevoie, luptând cu valurile mării agitate, gata să dea în clocot, o mare ce-și

aduna puterile pentru furtună. Stropi înghețați îl loveau pe Edighei drept în față, mâinile încleștate pe vâsle i se umflaseră de umezeală și de frig.

Ukubala bătea neliniștită țărmlul. Își aștepta bărbatul de multă vreme. Când alesese să se mărite cu un pescar, rudele ei, păstori de stepă, îi spusese: mai gândește-te, măi fată, înainte de a-ți da cuvântul: te-ncumeți la viață grea, cu marea te măriți, nu o dată ai să bați țărmlul cu chipul în lacrimi, rugând marea să nu-ți ia bărbatul. Dar ea nu se lăsase de Edighei, spusese doar atât: soarta bărbatului va fi și soarta mea...

Așa se și întâmplase. Numai că de data asta el ieșise în larg nu cu artelul, ci singur, iar înserarea se lăsa repede și marea era tot mai învolburată.

Dar iată că dintre talazurile spumegânde răsăriseră la început vâslele, bătând ca niște aripi, apoi și lotca. Înfășurată în broboadă, cu pânțele ei rotofei, Ukubala coborâse la buza apei și așteptase acolo până ce Edighei acostase. Un val puternic lepădase deodată lotca pe limba de nisip. Edighei sărise numaidecât în apă și trăsese lotca pe mal, ca un bivol. Când, în cele din urmă, murat cum era din cap până-n picioare, își îndreptase spinarea, Ukubala se apropiase și își petrecuse brațele, pe sub mantaua rece, înțepenită, pe după grumazul lui.

— Mi s-au lungit urechile așteptându-te. Unde-ai stat atâta?

— M-a perpelit toată ziua; n-a vrut să vină decât pe seară.

— Să nu-mi spui să mi-ai adus peștele de aur...

— Ba da, l-am înduplecat. Uite, desfată-ți privirile.

Edighei ridicase de pe fundul lotcii burduful greu, îl dezlegase și deșertase apa pe țărml, laolaltă cu peștele de aur. Era un pește mare. Un pește puternic și frumos. Zvâcnise violent din coada lui de aur, arcuindu-se, zbătându-se și răvășind prundișul ud, apoi, căscându-și larg botul roz, se întorsese spre mare, încercând să ajungă

la stihia natală, la valurile ce băteau țărmul. Brusc, încremenise pentru o clipă, ostoidu-și încordat zbaterea. Încercând parcă să se deprindă cu locul, cercetând cu ochii lui rotunzi și atât de curați lumea în care îl azvârlise întâmplarea. Chiar și lumina acelui asfințit iernatic era neobișnuit de puternică pentru el, îl ametea, și peștele văzuse ochii strălucitori ai oamenilor aplecați asupra-i, buza frântă a țărmului și cerul, și departe, foarte departe, deasupra mării, printre norii rari din zare, lumina, de neîndurat pentru el, a soarelui ce se stingea, începea să se sufoce. Zvâcnise iarăși, brusc, se zvârcolise, răsucindu-se pe prundiș cu îndoită putere, ca să ajungă la apă. Edighei îl ridicase, apucându-l de sub branhiile.

— Întinde palmele și ia-l, îi spusese Ukubalei.

Ukubala apucase peștele ca pe-un copil, cu ambele mâini, și-l strânsese la piept.

— Cât e de mlădios, doamne! exclamase ea, simțind marea forță lăuntrică ce-l arcuia. Dar e greu ca un buștean! Cum miroase a mare! Ce minunăție! Ia-l, Edighei, sunt mulțumită, foarte mulțumită. Dorința mi s-a mplinit. Ia-l și dă-i mai repede drumul în mare...

Edighei purtase peștele pe brațe spre mare. Intrase până la genunchi în apa ce-i venea în întâmpinare și-l lăsase să alunece în valuri. Când peștele sfredelise apa, albastrul dens al văzduhului păruse a reflecta pentru o fracțiune de secundă tot aurul ce împodobește peștele acela din creștet la coadă. Peștele acela care, spintecând ca un fulger apa cu trupu-i năvalnic, coborâse în adâncuri...

O furtună năprasnică se dezlănțuise în noaptea aceea. Afară, sub povârnișul abrupt, marea urla. Și Edighei se încredințase încă o dată că valurile acelea strâmbe nu se iscă ele de zănatice, sunt, într-adevăr, vestitoare de furtună.

În noaptea târzie, ascultând, pe jumătate adormit, zbuciumul valurilor, Edighei se gândea la peștele de aur. Ce-o fi făcând el acum? În adânc marea nu-i atât de

agitată. Și de acolo, din adâncurile întunecate, peștele ascultă, pesemne, și el clocotul valurilor. Edighei zâmbise fericit la acest gând. Înainte de-a ațipi, pusese mâna pe pântecul femeii și simțise deodată loviturile slabe ale fătului. Dădea de știre că există. Edighei zâmbise iarăși fericit și adormise în pace.

De unde să fi știut că nu va trece anul și peste lume se va prăvăli războiul, schimbându-i viața toată, îndepărtându-l pentru totdeauna de marea lui dragă, pe care avea s-o revadă doar în amintire... Mai cu seamă la ceas de restriște...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene...

În anul acela îngrozitor pentru Edighei - cincizeci și trei - și iarna căzuse mai devreme. O iarnă nemaivăzută în Sarî-Ozeki. Zăpezi mari și ger încă de la sfârșitul lui octombrie. Bine măcar că apucase să aducă din vreme cartofi de la Kumbel, pentru ai lui și pentru Zaripa. Se grăbise cât putuse. Ultima oară se dusese la stație călare pe cămilă, se temea că în mărfar, pe platforma deschisă, cartofii au să înghețe. Și la ce-s buni cartofii degenerați... Așa că pornise la drum călare pe Burannîi Karanar, pe care îl procopsise cu doi saci uriași - singur nici n-ar fi putut să i-i încarce în spinare, îl ajutaseră oamenii, prinsese un sac într-o parte, altul în cealaltă, iar peste saci, ca să-i ocrotească de ger, o bucată mare de postav cu capetele îndoite înăuntru, să nu pătrundă vântul: el se aciuisse sus de tot, între saci, și pornise liniștit spre Boranlî-Burannîi. Parc-ar fi călărit un elefant, Până nu demult, la haltă nimeni n-avusese idee ce-i aia să stai călare pe un elefant. Abia în toamna aceea se proiectase la stație primul film indian. Toată suflarea din Kumbel se îmbulzise, cu mic cu mare, să vadă acel film

nemaivăzut despre o țară nemaivăzută. Afară de cântecele și dansurile neconținute, îi mai uimiseră în filmul acela elefanții: niște oameni ieșeau la vânătoare de tigri, în junglă, călare pe elefanți. Edighei văzuse și el filmul. Se afla la Kumbel împreună cu șeful de haltă, la o ședință sindicală: ei doi alcătuiau delegația din Boranlî; la sfârșitul adunării rulse pentru ei, la clubul depoului, filmul cu pricina. Așa începuse discuția. Tocmai ieșeau de la film, vorbind câte toate, minunându-se de felul în care mergeau indienii călare pe elefanți. Și cineva spusese tare:

— Ce-oți fi văzut la elefanții ăia, nu știi; bunăoară, Burannîi Karanar al lui Edighei cu ce-i mai prejos? Ia încarcă-l bine, să vezi cum trage, întocmai ca un elefant.

— Asta așa-i! râseseră cei din jur.

— Și-apoi, răsună altă voce. Elefantul poate trăi numai în țările calde. Adu-mi-ți-l numai o iarnă la noi, în Sarî-Ozeki. Aici îi rămân copitele. Nici nu încape asemănare cu Burannîi Karanar.

— Ia ascultă, Edighei, de ce nu-ți înalți și tu o cușcă pe Karanar, cum fac ăi din India pe elefanții lor? Să călărești și tu ca nababii ăia!

Edighei râsese. Glumeau ei, prietenii, pe socoteala lui, dar îl ungeau la inimă vorbele acelea despre vestitul lui atan...

E drept că, din pricina aceluiași Karanar, avusese în iarna aceea de furcă, nu glumă, mult amar înghițise...

Dar asta se întâmplase abia după căderea gerului. În ziua aceea îl prinsese pe drum prima zăpadă. Mai ninsese și până atunci, dar câte puțin și neaua se topise repede. De astă dată însă, se pornise de-a binelea, ningeă înainte, fără istov. Cerul coborâse peste stepă, beznă de nepătruns, vântul învârtejea zăpada care cădea, deasă, grea, în fulgi albi, rotitori. Nu era frig, dar era umezeală și asta-ți dădea o senzație neplăcută. Și, ce era mai rău, din pricina acelei ninsori îndesate nu se mai deslușea nimic în jur. Ce era de făcut? În stepă n-ai unde te adăposti până trece vremea

rea. Nu-i rămânea decât să se bizuie pe forța și pe simțul de orientare ale lui Burannîi Karanar. Numai el putea să-l ducă acasă. Edighei îi lăsase deplin frâu liber. Își ridicase gulerul, își înfundase căciula pe cap, trăgându-și gluga, și se așezase cât putea de comod în șa, străduindu-se să distingă cât de cât ceva în jur. Dar nu vedea decât perdeaua deasă a ninsorii... Karanar însă înainta prin iureșul acela în pas neslăbit, de parcă și-ar fi dat seama că stăpânul nu-i mai era stăpân: amuțise cu totul acolo, printre bagaje, și nu-și mai făcea simțită prezența în niciun fel. Mare putere trebuie că avea Karanar ca să alerge cu atâta ușurință prin stepă, purtând în spinare asemenea greutate și având a înfrunta o asemenea vifornită! Respira viguros, fierbinte, purtându-și stăpânul în spinare, și ba răgea ca o fiară, îndelung, puternic, ba își cobora glasul într-un șuier prelung, înaintând neobosit, fără oprire prin ninsoarea ce-i venea în întâmpinare...

Nu-i de mirare că lui Edighei drumul acela i se păruse din cale-afară de lung. „De-aș ajunge mai repede”, gândea el, închipuindu-și cum avea să-și facă apariția între cei de-acasă care, desigur, vor fi fiind neliniștiți știindu-l călător pe o asemenea vreme. Ukubala e, negreșit, îngrijorată, dar n-o spune cu voce tare. Nu-i dintre acelea care-și îmbracă numaidecât gândul în cuvinte. Mai știi, poate și Zaripa își face griji? Își face, sigur că-și face. Dar ea chiar că nu dă glas îngrijorării, se străduiește să-i iasă în cale cât mai rar și se ferește de orice discuție între patru ochi. Dar de ce l-o fi ocolind, ce se petrecuse, de fapt, atât de grav? Doar el, Edighei, nu dăduse prilej nimănui - nici cu vorba, nici cu fapta - să-și închipuie că între ei putea fi ceva. Rămăseseră ca înainte. Erau ca doi călători care, după ce au mers o vreme alături, s-ar fi oprit deodată, privind împrejur, să vadă dacă au apucat-o pe drumul cel bun... Și-ar fi pornit apoi mai departe. Asta era tot. Cât despre suferințele lui, el, Edighei, avea să-și poarte crucea... Asta era soarta ce i-a fost, pesemne, hărăzită. Așa i-o fi lui scris să ardă-n două

ruguri. N-avea nimeni a-și face griji din asemenea pricină, ce se întâmpla în sufletul lui chinuit îl privea pe el și numai pe el. Cui ce-i pasă de ce trăise el și de ce-l așteaptă de acum încolo? Nu-i prunc de țăță, o să se descurce el cumva, o să dezlege el până la urmă nodul ăsta ucigaș, care se strângea tot mai mult, și asta din propria lui vină...

Erau gânduri înfiorate, chinuitoare, fără speranțe. Venise și iarna, dar el n-o putea uita pe Zaripa și nici nu putea renunța, fie și în gând măcar, la Ukubala. Nenorocirea lui era că avea nevoie de amândouă odată, iar ele, văzând și știind pesemne asta, nu încercau să grăbească cursul lucrurilor, ca să-l oblige să se hotărască mai repede. Aparent, totul era ca înainte - relațiile dintre cele două femei erau normale, copiii creșteau laolaltă, ca într-o singură familie, se jucau mereu împreună - când într-o casă, când în cealaltă... Așa trecuse vara, așa trecuse și toamna.

Al nimănui și stingher, așa se simțea Edighei pe drumul acela cotropit de ninsoare. Împrejur, totul era alb și pustiu. Karanar își scutura întruna cocoloașele de zăpadă ce i se adunau pe creștet, spărgând la răstimpuri liniștea cu răgetele lui. Stăpânul, hotărât lucru, nu se simțea deloc stăpân pe sine în această călătorie. Într-adevăr, Edighei nu se putea aduna deloc, nu izbutea nicicum să se liniștească, să ia o hotărâre limpede și nestrămutată. Nici nu se putea destăinui Zaripei, nici nu putea renunța la Ukubala. Prinseese atunci a se ocări cu vorbe grele, se făcuse porc, și lepădătură, și câine. „Un animal, asta ești, ca și cămila de sub tine! Un netrebnic!” își striga, suduind urât, biciuindu-se cu vorbele, înfricoșându-și sufletul. În nădejdea că doar-doar avea să-și vină în fire, strunindu-se, oprindu-se la timp... Dar nimic nu-l mai putea ajuta... În sufletul lui se întâmpla ceva aidoma alunecărilor de teren... Singura bucurie care-l mai aștepta la haltă erau copiii. Ei îl luau așa cum era, plini de încredere, cu ei n-avea probleme. Să-i ajute, să le aducă ce le trebuie, să dreagă te miri ce prin

casă, pentru ei era gata să facă orice, așa cum făcea acum, cărându-le în cei doi saci uriași, petrecuți peste spinarea lui Karanar, cartofii pentru iarnă... Le adusese și cărbuni pentru iarnă...

Gândul la copii era refugiul, singura stare în care se simțea împăcat cu sine însuși. Vedea cu ochii minții cum avea să ajungă la Boranlî-Burannîi și cum aveau să-i iasă, alergând, în întâmpinare, și cum nu va izbuti cu niciun chip, cu toată ninsoarea aceea, să-i gonească îndărăt în casă, și cum au să țopăie în juru-i: „A venit nenea Edighei! Pe Karanar! Ne-a adus cartofi!” Și se vedea pe sine cum avea să-i poruncească el cămillei, cu glas aspru, de stăpân, să îngenuncheze în omăt și cum avea să coboare din șa, cum avea să se scuture de zăpadă, izbutind în același timp să mângâie creștetele copiilor, cum apoi avea să descarce din spinarea lui Karanar sacii cu cartofi, trăgând cu coada ochiului să vadă de nu se arăta cumva și Zaripa - dacă avea să fie acasă - și cum, dacă avea să se arate, n-au să-și spună nimic deosebit, dar el avea s-o privească drept în ochi, mulțumindu-se cu atât, și apoi avea să sufere iar, ca de o boală fără leac - ce să-i faci, ăsta era paharul lui amar și cum copiii aveau să se vânzolească, încurcându-li-se printre picioare, apropiindu-se de cămilă cu teamă din pricina răgetelor ei, și cum totuși, înfrângându-și frica, se vor strădui să-l ajute, și cum el va simți asta ca pe o alinare pentru tot calvarul ce-l îndura.

Edighei se pregătea sufletește pentru apropiata întâlnire cu băieții lui Abutalip, se gândea de pe acum ce avea să le mai povestească acelor ascultători atât de lacomi. Iarăși despre Aral? Cele mai îndrăgite de copii erau povestirile legate de mare, și le repetau apoi de nenumărate ori, replăsmuind întâmplările în așa fel, încât din ele să fie nelipsit tatăl lor, menținând astfel, fără să-și dea seama, legătura cu el, cu amintirea lui... Numai că amintirile lui Edighei despre viața oamenilor mării secătuiseră: le povestise și le răspovestise tot ce știa. Mai puțin, firește,

episodul cu peștele de aur. Cum să istorisească unor copii asemenea lucruri? Nimeni nu putea înțelege, afară de el însuși, tâlcul acelei întâmplări îndepărtate...

Astfel drumuise Edighei în ziua aceea ninsă. Gânduri, întrebări, zbucium... Și zăpadă, potop de zăpadă...

Din ziua acea, în Sarî-Ozeki se înstăpânise iarna, o iarnă timpurie și aspră dintru început.

De cum căzuseră gerurile, Burannîi Karanar căpiase iarăși, bolunzise iarăși, se răzvrătise iarăși atanul din el și de data asta nimeni și nimic nu mai putuse sta în calea dorinței lui de libertate. Însuși stăpânul lui fusese nevoit să dea îndărăt, nu se încumetase să întindă prea mult coarda...

A treia zi după ninsoarea aceea, un viscol rece scuturase stepa. Și peste Sarî-Ozeki se ridicase deodată un fel de pâclă înghețată și densă. Era un ger atât de crâncen, încât se auzea deslușit, până departe, chiar și scârțâitul pașilor în zăpadă, orice zgomot, orice șoaptă stârneau ecouri stridente. Trenurile se auzeau de la mulți kilometri. Și când, într-o bună zi, dis-de-diminează, răzbătuse din ocolul de vite răgetul prelung al lui Burannîi Karanar, când îl auzise cum se frământa pe loc, încercând, cu scrâșnet, să zdruncine gardul din spatele casei, Edighei își dăduse seama ce năpastă căzuse iar pe capul lui. Se îmbrăcase în grabă, ieșise bâjbâind din casă, dăduse fuga în ocol și țipase, iar geru-i zdrelise gâtlejul:

— Ce ai? Iar vine sfârșitul lumii? Iar te-a apucat? Iar o să-mi mănânci sufletul? Ticălosule! Gura! Cam devreme îți dai în petic anul ăsta! O s-ajungi de râsul lumii!

Vorbe în vânt. Pradă patimii ce creștea în el, Karanar n-avea să-i dea lui socoteală. Își cerea dreptul lui, răgea, sforăia, scrâșnea amenințător din dinți, sfărâma împrejmuirea.

— Va să zică, așa, schimbasesc stăpânul mânia pe dojană. Ai adulmecat-o, ai? Simți un miros de cămilă tânără, netrebnicule, și-i musai să dai fuga la turmă. Of, of! Ce i-o

fi venit lui Dumnezeu să vă alcătuiască așa anapoda, vă aduceți aminte doar o dată pe an de treaba asta, pe care altminteri ați putea-o face în fiecare zi, fără atâta zarvă și zaveră! Cui îi păsa de voi atunci? Dar așa? Sfârșitul lumii, nu alta!

Edighei îl ocăra pe Karanar așa, de formă, ca să nu se simtă din cale-afară de umilit, în realitate știa prea bine că era total neputincios și își răcea gura de pomană. Nu-i rămânea decât să deschidă ocolul. Nici n-apucase să întredeschidă roșteii greu, de nuiiele, înalt cât un stat de om și închis de obicei cu un lanț zdravăn, că Burannii Karanar se năpustise afară, mai-mai să-l calce în picioare; țâșnise în stepă cu larmă și răget, zvârlind din picioarele larg desfăcute și scuturându-și cocoșele negre, îndesate. Dispăruse într-o clipă, stârnind în urmă-i nori de zăpadă pulberată.

— Ptiu! scui-pase în urma lui stăpânul, adăugând cu năduf: Fugi, nărodule, fugi, nu cumva să-ntârzii!

Trebuia să fie la lucru dis-de-dimineată, de aceea se împăcase atât de repede cu răzmerita lui Karanar. De-ar fi bănuț cum aveau să se sfârșească toate astea, nu l-ar fi lăsat slobod pentru nimic în lume: n-avea decât să crape. Dar, în lipsa lui, cine dintre ai casei s-o scoată la capăt cu un atan turbat? Ducă-se în stepă. Edighei nădăjduia că Burannii Karanar avea să zburde o vreme în voie, până și-o mai domoli clocotul sângelui, și apoi avea să se întoarcă acasă.

Când colo, pe la amiază se trezise cu Kazangap, care-i spusese, zâmbind cu înțelegere:

— Mă tem, Edighei, c-ai încurcat-o. Tocmai vin de la pășune. Karanar al tău și-a luat de-a binelea lumea-n cap. Nu-i mai ajung cămilele de pe la noi.

— Ce vrei să spui? A fugit încotrova? Unde? Nu mă fierbe, vorbește serios.

— Nici nu glumesc. I s-a făcut de alte turme. A adu-mecat el ceva, dihania. Am trecut pe la pășune, să văd

ce mai e pe-acolo. Ies din vâlceaua cea mare, și numai ce văd o nălucă gonind prin stepă de se zguduia pământul. Karanar. Ochii ieșiți din orbite, rage cât îl țin puterile, botul plin de bale. Aburi din el ca din locomotivă. În urma lui - vifor, nu alta. Credeam c-o să mă facă una cu pământul. A trecut ca săgeata la doi pași de mine, nici nu mai vede omul în calea lui. A luat-o spre Malakumdîceap. Acolo, sub coastă, pasc turme mai mari. A noastră nu-l mai interesează. Vrea prospătură. De, atan în plină putere.

Edighei se întunecase de-a binelea. Își dădea seama ce alergătură și ce bătaie de cap îl așteaptă.

— Ei lasă, liniștește-te, spusese Kazangap. S-or găsi ei prin părțile alea niscăi atani să mi ți-l bumbăcească, și să vezi cum se-ntoarce cu coada-ntre picioare. Că unde să se ducă?

Încă de a doua zi, începuseră să sosească - întocmai ca pe vremuri comunicatele de pe front - vești despre isprăvile lui Burannîi Karanar. Situația nu era cătuși de puțin liniștitoare. Cum oprea vreun tren la Boranlî-Burannîi, te trezeai cu mecanicul sau fochistul, sau conductorul povestind într-un suflet ce auzise despre fărădelegile și pogromurile lui Karanar prin turmele de cămile din Sarî-Ozeki. La halta Malakumdîceap, Karanar ar fi bătut doi atani până-și dăduseră duhul, după care gonise înaintea lui, în stepă, patru femele; stăpânii lor izbutiseră numai cu greu să i le smulgă. Oamenii trăgeau focuri de armă în aer. Altundeva, Karanar ar fi fugărit o cămilă cu stăpănu-n șa, făcându-l pe acela să descălece, înspăimântat. Care stăpân, prostul târgului, așteptase de vreo două ceasuri, în nădejdea că, după ce-o să-și facă pofta, atanul o să lase cămila în pace, cămilă care, între noi fie vorba, nu prea se înghesuia să scape de desfrânatul Karanar. Iar când bietul om se apropiase cu gând să-și ia cămila și s-o ducă acasă, Karanar se repezise la el ca o fiară și-l alergase prin stepă, ba l-ar fi călcat în picioare dacă bietul om n-ar fi izbutit să se pitească într-un fel de

văgăună, unde stătuse o vreme ascuns, ca un șoarece, pe jumătate mort de frică. Abia târziu își venise în fire și, strecurându-se pe sub o coastă de deal, cât mai departe de locul unde bântuia Burannîi Karanar, dăduse fuga acasă, mulțumit că scăpase cu zile.

Telefonul fără fir din Sarî-Ozeki aducea și alte asemenea vești despre năprasnicele isprăvi ale lui Karanar, dar știrea cea mai înfricoșătoare sosise în scris, de la halta Ak-Moinak. Ca să vezi până unde ajunsese, smintitul, până dincolo de Kumbel! Tocmai de-acolo îi scria lui Edighei un oarecare Kospan. Iată cuprinsul acestui răvaș, demn de toată luarea-aminte:

„Salem, mult stimat Edighei-aga! Mă tem că, deși ești om de vază în Sarî-Ozeki, va trebui să afli niște lucruri neplăcute. Te credeam bărbat mai aprig. Cum de l-ai lăsat slobod pe tâlharul de Karanar? Să știi că la una ca asta nu ne așteptam. Ne-a băgat în sperieți pe toți. Ne-a schilodit atanii, ba ne-a furat și trei din cele mai bune cămile de prăsilă; și ia seama că nu a venit singur, a adus cu el și-o cămilă înșeuată care, se vede treaba, își lăsase stăpănu-n drum, altfel de ce-ar mai fi fost înșeuată? Așadar, ne-a ademenit cămilele de care-ți ziceam, le-a mânat în stepă și nu lasă pe nimeni să se apropie de ele - nici om, nici animal. Unde-o s-ajungem? Un atan de-al nostru, mai tinerel, și-a dat duhul, avea coastele rupte. Am vrut să-l sperii nițel pe bandit și-am slobozit câteva gloanțe în aer, doar-doar om izbuti să ne luăm cămilele îndărăt. Ți-ai găsit! Nu se teme de nimic. Să te sfâșie, să te mănânce de viu, nu alta, dacă nu-l lași să-și facă mendrele. Nu mănâncă, nu bea, încalecă pe rând cămilele alea cu o furie de se cutremură pământul. Ți se face și scârbă când vezi atâta sălbăticie. Ba mai și rage de viațe stepa toată. Sfârșitul lumii! Ai zice că-i în stare s-o țină așa o sută

de ani fără oprire. În viața mea n-am văzut asemenea fiară. În cătunul nostru toată suflarea e îngrozită. Femeile și copiii se tem să se îndepărteze de casă. Așa că vino de îndată să ți-l aduni pe Karanar. Eu atâta îți spun: dacă într-o zi, două nu vii să ne izbăvești de diavolul ăsta, apoi să nu-ți fie cu supărare, aga, am o pușcă de mare calibru, cu gloanțe care pot doborî și-un urs. O să-i găuresc căpățâna aia, de față cu martori, și basta. Iar pielea o să ți-o trimit cu vreun marfar. N-o să țin seama că-i Karanar vestitul. Și să știi că-s om de cuvânt. Gătește-te de drum și purcede încoace până nu-i prea târziu.

Al dumitale Kospan din Ak-Moinak."

Ca să vezi. Răvașul era, nici vorbă, scris de-un om cam sucit, dar conținea un avertisment cât se poate de serios. Se sfătuisese cu Kazangap și hotărâseră că el, Edighei, trebuia să plece numaidecât la Ak-Moinak.

Ușor de zis, greu de făcut. Nici să răzbești până la Ak-Moinak nu era floare la ureche, necum să-l mai prinzi în stepă pe Karanar și să te-ntorci, pe ademenea ger; unde mai pui că în orice clipă se putea porni viscolul. Cel mai cuminte, gândea Edighei, era să se îmbrace cât mai călduros, să se arunce în vreun marfar care mergea într-acolo, iar îndărăt să vină călare. Dar de unde să știi cât de adânc se înfundase Karanar în stepă cu haremul lui? Judecând după tonul scrisorii, cei din Ak-Moinak erau atât de furioși, încât n-aveau să-i dea nici măcar o cămilă pe care să se-ntoarcă, și-avea să fie nevoit să alerge după Karanar pe jos prin cine știe ce coclauri înzăpezite.

A doua zi dimineața pornise la drum. Ukubala îi pregătise merinde. Se îmbrăcase călduros. Își pusese peste pantalonii vătuiți și peste pufoaică o șubă de oaie, în picioare avea cizme de pâslă, pe cap - o căciulă mare cu urechi, din blană de vulpe, croită astfel încât să acopere și

capul și gâtul, ferindu-le de vânt din toate părțile, iar mâinile, și le vârâse în mănuși călduroase, cu un deget, din blană de oaie. Tocmai înșeau cămila cu care voia să meargă la Ak-Moinak, când se apropiaseră în fugă copiii lui Abutalip, amândoi. Daul îi întinsese un fular de lână, împletit în casă.

— Nene Edighei, a spus mama să-l iei, să nu răcești la gât, îi spusese copilul.

De bucurie, Edighei se zăpăcise într-un hal fără hal, se năpustise să-i îmbrățișeze. Îi sărutase, cuvintele îl părăsiseră, sufletul îi sălta de bucurie, parc-ar fi fost și el un copil. Era primul semn de atenție din partea Zaripei.

— Spuneți-i mamei, le strigase copiilor la plecare, că dacă dă Atotputernicul, mă-ntorc curând, poate chiar mâine. N-o să zăbovesc o clipă în plus. Și-o să ne strângem cu toții să bem ceai.

Își dorea cu patimă să ajungă cât mai repede la nenorocitul ăla de cătun și să se-ntoarcă acasă ca vântul, ca s-o vadă pe Zaripa, s-o privească în ochi pentru a se încredința că fularul acela, pe care îl împăturise cu grijă și-l ascunsese în buzunarul interior al hainei, n-a fost un semn întâmplător. Când pornise la drum, și mai târziu, când se îndepărtase de-acum binișor de casă, abia se stăpânise să nu se întoarcă - mai ducă-se pe pustii turbatul de Karanar, n-are decât să-l împuște Kospan ăla și să-i pună pielea-n băț, la urma urmei până când să tot ducă grija unei cămile apucate, las' să-și primească pedeapsa! După faptă și răsplată! Da, avusese o asemenea pornire. Apoi însă se rușinase. Pricepuse că s-ar face de râs, că s-ar face de ocară în ochii oamenilor, ai Ukubalei, ai Zaripei... Și se potolise. Își dăduse seama că nu există decât o cale: să ajungă mai curând, ca să se-ntoarcă mai curând.

Gonise de aceea ca un nebun. Era destul de frig și mai bătea neostoit și un vânt aspru. Chipul i se umpluse de chiciură, ca și blana de vulpe a căciulii: ai fi zis că-i un glob de puf. Respirația cămilei îngheța și ea în vălătuci albi,

închihuind o trenă de-a lungul gâtului până la greabăn. Iarna luase stepa în stăpânire. Zări de ceață. În apropiere, văzduhul părea limpede, dar depărtările se pierdeau în pâcle alburii. O pâclă care se deplasa o dată cu drumetul, retrăgându-se pe măsură ce el înainta. Nemiloase erau iernile în Sarî-Ozeki și pustii, albe, încremenite și linse de vânt.

Cămila, încă tânără dar iute de picior, era răbdătoare sub șa și luase în piept voinicește depărtările. Alerga vioi, răscolind zăpada înghețată. Dar Edighei era nemulțumit: nu tu ritm, nu tu viteză. Ehei, să fi fost Karanar... Alt suflu, alt pas. Nici nu încăpea asemuire. Nu degeaba spuneau bătrânii:

Prin ce întrece-un bidiviu pe altul?

Prin pasul lui mai sprinten doar, vezi bine.

Dar un viteaz, prin ce întrece-un altul?

Prin mintea lui mai sprintenă, vezi bine.

Avea de străbătut drum lung, în deplină singurătate. Și l-ar fi vlăguit oboseala dacă n-ar fi fost fularul dăruit de Zaripa. Simțea neconținut prezența acestui, ai fi zis, lucrșor fără însemnătate. Trecuse atâta amar de ani peste el, dar niciodată nu și-ar fi închipuit că un biet flecușteț de lână îți poate încălzi într-atât inima dacă e dăruit de femeia iubită. Fularul acela îi fusese alinare la drum. Din când în când, vâra mâna în sân, dezmiardându-l, și zâmbea fericit. Într-o vreme căzuse însă pe gânduri. Ce era de făcut, cum să trăiască de-acum încolo? Un zid de netrecut părea să-l împresoare. Ce era de făcut? Omul, cât trăiește, trebuie să aibă o țintă și să știe calea spre această țintă. Edighei nu mai avea nici țel, nu mai cunoștea niciun drum...

Și privirile i se încetșaseră de tristețe, aidoma depărtărilor stepei, năpădite de pâcle reci. Nu afla nicio ieșire. Își tortura sufletul, zbatându-se în ghearele deznădejzii, pentru ca apoi să se lase iar pradă visurilor lui

zadarnice...

Uneori îl cuprindea o adevărată spaimă în tăcerea și singurătatea aceea. De ce avea tocmai el parte de asemenea soartă? De ce nimerise în Sarî-Ozeki? De ce poposisese la Boranlî-Burannîi familia aceea nefericită, trimisă parcă dinadins de destin? Să nu fi fost toate astea, poate că suferința l-ar fi ocolit și-ar fi trăit în liniște și pace. Pe când așa, sufletul i-o luase razna, năzuind spre ceva cu neputință de atins... Ba mai picase pe capul lui și necazul ăsta cu Karanar - altă povară, altă pedeapsă a lui Dumnezeu; n-avea noroc, și pace. Chiar așa: n-avea pic de noroc în viață...

Ajunsesese la Ak-Moinak abia spre seară. Cămila ostenise. Drumul era lung, și în stepă iarna vremuieste.

Ak-Moinak era o haltă aidoma celei din Boranlî-Burannîi, numai că aici oamenii scoteau apă din propriile lor fântâni. Încolo, nu era o mare deosebire. Cătun de stepă.

De cum intrase în Ak-Moinak, Edighei oprise, în cap de ulicioară, un băiat și-l întrebasese unde l-ar putea găsi pe Kospan. Băiatul îi spusese că la ora aceea Kospan era la lucru, era de serviciu la haltă. Așa că Burannîi Edighei o luase direct într-acolo. Se apropiase de canton și tocmai voia să iuțească pasul, când în cerdac își făcuse apariția un bărbat de statură mijlocie, dezghețat, cu chipul luminat de un zâmbet hâtru, purtând o scurtă îmblăniră, mult prea mare pentru măsura lui, pâslari în picioare, iar pe cap o căciulă cu urechi, veche, pusă câș.

— A-a-a, Edighei-aga! Scumpul nostru Boranlî-aga, exclamase el, recunoscându-l numaidecât pe Edighei. Ai venit, așadar, urmase el, coborând treptele cerdacului, nu te-am așteptat în van... Că ne tot gândeam: vine, nu vine...

— Parcă puteam să nu vin, zâmbise Edighei, când mi-ai trimis un răvaș atât de crunt.

— Păi cum! Dar răvașul e floare la ureche, Edighei-aga. O fițuică acolo. Chestia e că trebuie să ne scapi cât poți mai repede de Karanar al dumitale, că trăim ca la blocadă.

Pas' de-ți mai caută drum prin stepă! Te zărește de departe și țâșnește spre tine ca turbat, să te schilodească și mai multe nu! Mare bandit! Mare pacoste să fii stăpânul unui asemenea atan.

Tăcuse apoi o vreme, privindu-l ușor amuzat pe Edighei, care nu coborâse din șa, după care adăugase:

— Aș vrea să văd cum o să le descurci cu el. Văd c-ai venit cu mâinile goale...

— De ce cu mâinile goale? Uite arma mea.

Edighei scosese din cobur un bici împletit ca o nagaică.

— Cu harapnicul ăla vrei să-i vii de hac?

— Doar n-o să pun tunurile pe biată cămilă?

— Noi nu ne-ncumetăm să-l înfruntăm nici cu arma. Știu eu, poate te-o recunoaște de stăpân, și-atunci, de... Dar tare mă-ndoiesc; are niște ochi tulburi...

— Vedem noi, spusese Edighei. Hai, să nu mai pierdem vremea. Bag seamă, dumneata ești chiar Kospan. Dacă-i așa, vino și arată-mi cam pe unde hălăduiește; restul lasă-l în seama mea.

— Nu-i tocmai aproape, spusese Kospan cercetând zarea și privindu-și apoi ceasul. Uite ce-i, Edighei-aga, acum e prea târziu. Până ajungem acolo, se lasă seara. Unde să alergi în puterea nopții? Așa nu merge. Și-apoi, cu greu prinde omul un musafir ca tine. Fii oaspetele nostru. Iar mâine în zori faci cum ți-i voia.

La o asemenea întorsătură Edighei nu se-așteptase. Își făcuse socoteala ca, dacă pune mâna pe Karanar, să ajungă chiar în noaptea aceea la Kumbel, să înnopteze acolo, la niște cunoscuți, iar în zori să ia cât mai devreme calea spre casă. Văzând că Edighei stă la îndoială, Kospan protestase categoric:

— A, nu, Edighei-aga. Nu pleci nicăieri. Cât despre răvaș, să mă ierți. N-am avut încotro: pur și simplu nu mai era de trăit. Dar de plecat, nu te las să pleci. Dacă, ferească sfântul, ți se întâmplă ceva în pustiul ăsta. La vreme de noapte? N-aș vrea să ajung de batjocura stepei.

Înnoptează la noi, iar mâine - om vedea. Căsuța mea e colo, la marginea cătunului. Într-un ceas și jumătate vin și eu. Până atunci, simte-te ca acasă. Cămila bag-o în ocol. Găsim noi cu ce s-o hrănim. Apă, iarăși, avem din belșug.

Întinericul se lăsase curând. Kospan și cei din familia lui se dovediseră a fi oameni minunați. Bătrâna mamă a lui Kospan, nevastă-sa, băiatul lor, de vreo cinci anișori (aveau și o fată, mai mare, era la internatul din Kumbel), ca să nu mai vorbim de însuși Kospan, păreau a nu avea alt gând decât să-și mulțumească oaspetele. În casa bine încălzită domnea o mare însuflețire. La bucătărie se prăjea carne din proviziile pentru iarnă. Până una-alta, se bea ceai. Lui Burannîi Edighei bătrâna îi umpluse cana cu mâna ei, întrebându-l mereu de familie, de copii, de ale vieții de zi cu zi, de vreme, de locurile lui natale și povestindu-i, la rândul ei, când și cum nimeriseră ei la halta Ak-Moinak. Edighei îi răspundea bucuros, lăuda untul galben, încins, în care întingea bucăți de lipie proaspătă, înghițindu-le apoi cu mare desfătare. În stepele Sarî-Ozeki, untul din lapte de vacă e o raritate. Nu-i rău nici untul din lapte de oaie, sau de capră, sau de cămilă, dar cel din lapte de vacă e, orice s-ar spune, mult mai gustos. Kospan primise unt din lapte de vacă de la niște neamuri din Ural. Înfulecând cu poftă bucățelele de lipie cu unt, Edighei spusese că parcă simțea mireasma ierburilor păscute de vite prin lunci, iar asta o unsese la inimă pe bătrână, care prinsese să-i povestească despre meleagurile ei natale, despre ținuturile de pe lângă Ural, despre ierburile ce creșteau pe acolo, despre pădurile și apele aceluia colț de lume...

Între timp, își făcuse apariția și șeful haltei, Erlepes, invitat de Kospan cu ocazia sosirii lui Burannîi Edighei. Între bărbați se legase de îndată o discuție despre slujbă, despre starea transporturilor, despre nămeții ce troieneau calea ferată. Edighei îi știa de multă vreme pe Ertepes, unul dintre cei mai bătrâni feroviari din Sarî-Ozeki; acum însă îl cunoscuse și mai bine. Erlepes era mai vârstnic

decât Edighei. Era șef de haltă la Ak-Moinak încă de la sfârșitul războiului, și se simțea numaidecât că toți oamenii locului au mare respect pentru el.

Se lăsase noaptea. Și aici, ca și la Boranlî-Burannîi, trenurile treceau în huiet mare, de zăngănea sticlăria, iar vântul șuiera prin canaturile ferestrelor. Deși așezat lângă aceeași cale ferată ce străbătea stepa, locul acela era altfel, și oamenii locului erau altfel. Și apoi, aici era oaspete; cu toate că venise după zvânturatul acela de Karanar, oamenii îl primeau cu inima deschisă.

După sosirea lui Erlepes, Edighei se simțise și mai în largul lui. Erlepes era mare cunoscător al vieții kazahilor din cele mai vechi timpuri. Nu e de mirare, așadar, că discuția lunecase curând spre vremurile de demult, spre eroii și legendele din bătrâni. Tare bine se simțise Edighei în seara aceea, în mijlocul noilor lui prieteni din Ak-Moinak. Îl desfătaseră plăcutele taclale și ospitalitatea gazdelor, dar nu în mai mică măsură mâncarea bună și băutura. Gazdele îl serviră cu votcă. Ostenit de drum și ger, Edighei dăduse de dușcă jumătate de pahar, gustase apoi murăturile și slănina gustoasă din cocoasă de cămilă tânără, puse pe măsuța joasă, rotundă, și deodată își simțise trupul cuprins de-o desfătare ce parcă-i înmuiase și-i îmbunase și sufletul. Ușor amețit, Burannîi Edighei se însuflețise, un zâmbet cald îi lumina chipul. Erlepes își îngăduise și el să bea în cinstea oaspetelui și, însuflețit la rândul lui, îl rugase pe Kospan:

— Fă bine, Kospane, și adă-ne *dombra*²⁸.

— Așa mai zic și eu, încuviințase Edighei. De mic copil îi pizmuiesc pe cei ce știu cânta din dombră.

— Nu-ți făgăduiesc cine știe ce, Edike, dar câte ceva o să-mi amintesc eu în cinstea ta, spusese Erlepes, scoțându-și tunică și suflecându-și mânecile cămășii.

Erlepes era, spre deosebire de însuflețitul și guralivul

²⁸ Instrument popular kazah cu două strune și corpul de formă triunghiulară sau semiovală.

Kospan, mai reținut. Chipul lui cu trăsături aspre, trupul masiv răspândeau siguranță. Luase în mâini dombra și se concentrase, ai fi zis că se retrage pentru o vreme în sine, îndepărtându-se de lume, de grijile zilnice. Așa se întâmplă când omul se pregătește să-și dezvăluie tainele sufletului. În vreme ce-și acorda dombra, Erlepes îl învăluisese pe Edighei într-o privire lungă, profundă, și în ochii lui negri și mari, ușor bulbucați, se iviseră, ca răsfrânte de apele mării, scânteieri ca de fosfor. Iar când degetele lungi loviseră strunele și prinseseră a-i alerga pe gâtul lung al dombrei, izvodind dintr-o mișcare ciorchine de sunete și făcând parcă, totodată, instrumentul să lege rod pentru alți ciorchini, pe care apoi, dezvoltând tema melodiei, să-i culeagă generos de pe strune, Burannîi Edighei înțelesese că sufletul lui avea să plătească scump muzica aceea. În primele momente ale vizitei, gândurile-i fuseseră vremelnice abătute de pe făgașul lor, Edighei uitase de sine, dar sunetele dombrei îl întorseseră iarăși cu fața spre propriul suflet, răscolindu-i din nou amărăciunea și durerea. De ce, oare? Se pare că încă din vechime oamenii ce alcătuiseră acele cântări știau ce se va petrece în sufletul lui Burannîi Edighei, patimile ce-i erau hărăzite. Altminteri cum putuseră ei ști ce anume va simți el când avea să-și audă propriul suflet în cântările lui Erlepes? Da, se cutremura, se înălța în zenit sau plângea sufletul lui, de parcă dintr-o dată s-ar fi deschis dinainte-i toate porțile lumii - ale bucuriei și ale tristeții, ale șovăielii, ale dorințelor și îndoielilor tulburi...

Erlepes cânta, într-adevăr, dumnezeiește. Trăirile celor vechi reînviau pe strunele dombrei, eliberând, ca vreascurile uscate în focul de tabără, flacăra ce-o purtau înlăuntrul lor. Dezmiardând pe furiș fularul ascuns în buzunarul hainei, Edighei se gândea că există pe lume o femeie pe care o iubește, că amintirea chipului ei îi aducea și desfătare și chin, că-i va fi cu neputință să trăiască fără ea, că o va iubi de-a pururi, orice s-ar întâmpla, cu o iubire

fără margini și profundă, de neîndurat. Asemenea gânduri îi stârnea, când stingându-se, când răbufnind, melodia izvodită de dombra lui Erlepes. Motivele se perindau, melodiile treceau pe nesimțite una într-alta și sufletul lui Edighei plutea ca o lotcă pe valuri. Se vedea iarăși, cu ochii minții, pe Aral, își amintea de curenții nevăzuți ce străbăteau apele de-a lungul țărmului, curenți a căror direcție o puteai ghici numai după sensul în care pluteau, aidoma pletelor lungi și dese ale unei femei, algele. Ukubala avusese cândva asemenea plete, lungi până mai jos de genunchi. Când se scălda, îi pluteau, grele, alături, întocmai ca algele acelea, în sensul curentului. Râdea fericită Ukubala, era frumoasă și oacheșă.

Burannîi Edighei se înseninase, era adânc mișcat de sunetele dombrei. Numai pentru asta, și tot merita să bată, în plină iarnă, stepa cale de-o zi. „Ca să vezi ce noroc pe mine s-ajungă Karanar tocmai pe-aici, își zicea. Și-a luat lumea-n cap și m-a târât în urmă-i și pe mine, m-a silit pur și simplu să vin. Prea bine! Măcar o dată în viață să-mi desfăt și eu sufletul cu cântec de dombră. Bravo, Erlepes! Nici nu știam ce mare meșter ești!”...

Ascultându-i cântările, Edighei se lăsase în voia gândurilor, încerca să-și privească viața din afară, să se ridice deasupra ei, aidoma eretelul ce țâșnește, țișpând, sus, sus, deasupra stepei și plutește apoi cu aripile destinate, purtat de curenții de aer în singurătatea deplină a stepei. Nemărginirea stepelor căzute sub stăpânirea iernii i se înfățișă privirilor. Și undeva, în nemărginirea aceea, la un cot obscur al căii ferate, câteva căsuțe strânse ciopor, câteva ferestre luminate - halta Boranlî-Burannîi. Într-una din căsuțele acelea - Ukubala cu fetițele. Fetițele dormeau, desigur, la ora aceea. Dar Ukubala poate că nu dormea. Poate era muncită de gânduri, poate că inima îi șoptise ceva. Într-o altă căsuță - Zaripa cu băieții ei. Zaripa sigur nu dormea. Atâtea necazuri pe capul ei... Și cine știe câte o mai așteaptă: băieții nu știau încă ce i se întâmplase

tatălui lor. Și ea nu va avea încotro, odată și-odată tot va trebui să le spună adevărul...

Își imagina cum treceau cu zgomot mare trenurile, sfâșiind noaptea cu farurile locomotivelor și împrăștiind în jur pulbere de zăpadă, vedea bezna deasă și nesfârșită ce se lăsa în urma lor. Iar undeva, departe de casa aceea, unde el oșteța ascultând cântec de dombră, hălăduia în stepa întunecată și sălbatică, între nămeți, biciuit de vânturi, viforosul Karanar. Nici el n-avea pace și somn. Așa-l plăsmuise natura. Zi de zi, cât e anul de lung, adună forțe, își rumega hrana, mestecând-o neîncetat cu fălcile lui zdravene - are și stomacul alcătuit pe potrivă: primește hrana întreagă, apoi o trimite îndărăt la mărunțit; de fapt, atanul asta și face tot timpul, pe drum și chiar în somn: rumegă; și asta numai ca să strângă, să-și facă un fel de magazie de forță în cocoase; cu cât sunt cocoasele mai zdravene, mai îndesate și mai vârtoase, cu cât e mai groasă grăsimea din ele, cu atât e mai puternic masculul iarna, la vremea împerecherii. Atunci nu-i mai pasă nici de zăpadă, nici de ger. Ba nici de stăpân, ce să mai vorbim de alți oameni. Îmbătat de forța lui năvalnică, simțindu-se împărat și rege, atanul uită de oboseală și frică, de foame și sete. Nu mai știe de nimic pe lume - de nimic, în afară de alinarea covârșitoarei și nestăvilitei lui patimi. Pentru asta trăiește, de fapt, un an întreg, pentru asta strânge zi de zi puteri. În clipa aceea, în timp ce Burannii Edighei stătea, ca oaspete, la căldurică, sătul, ascultând dombra, undeva prin împrejurimi, în noaptea viforoasă, printre nămeții luminați de lună, bântuia fără istov Burannii Karanar, credincios chemării sângelui, păzindu-și cu gelozie haremul de tot ce era străin, nelăsând să se apropie nici fiară, nici pasăre, răcnind și scuturându-și amenințător lațele lungi ale bărbii.

Și la asta se gândea Edighei, pe când asculta sunetele dombrei...

Muzica îi purta, într-o clipă, gândul din trecut în prezent

și iarăși spre trecut. Și la ce-i putea aduce ziua de mâine. O stranie dorință îl încerca - dorința de a-i ocroti de primejdie pe toți cei dragi și lumea întreagă. Iar simțământul unei anumite vinovății față de toți cei ce erau legați de viața lui trezea în el o tainică tristețe...

— Edighei, grăise Erlepes, zâmbind dus pe gânduri la capătul unui cântec, în vreme ce degetele lui mângâiau ușor strunele pe care se stingeau sunetele. Mă tem că ești cam ostenit de drum. Poate vrei să te odihnești, și eu m-am apucat să-ți zdrăngănesc la ureche.

— A, nu, nici vorbă, Erlepes, se fâstâcise sincer Edighei, ducându-și mâinile la piept. Dimpotrivă, de mult nu m-am simțit așa de bine. Dacă nu ești tu obosit cumva, te rog mai cântă.

— Și cam ce ți-ar place să asculți?

— Tu știi mai bine, Erlepes. Meșterul știe întotdeauna mai bine. Firește, cântecele din bătrâni mi-s mai dragi. Nu știu de ce, dar parcă-ți merg drept la inimă, și-ți robesc gândurile.

Erlepes încuviințase din cap.

— Așa e și gazda noastră, zâmbise el cu ochii la Kospan care stătea nefiresc de cuminte. Cum aude dombra, parcă se topește, devine alt om. Nu-i așa, Kospan? Numai că azi avem un musafir. Fă bine și nu uita asta. Ia mai toarnă câte-o picătură.

— Numaidecât, tresărise Kospan. Îndată.

Și mai turnase un rând.

Băuseră, mai gustaseră câte ceva din bucatele de pe masă. După o vreme, Erlepes luase din nou dombra în mâini și lovise strunele, încercând-o iarăși, să vadă dacă era acordată bine.

— Dacă într-adevăr îți merg la inimă cântecele din bătrâni, vorbise el spre Edighei, o să-ți reamintesc o poveste veche. Mulți bătrâni o știu, o știi și dumneata. De altminteri, Kazangap al vostru o povestește nespus de frumos, numai că el doar o povestește, în vreme ce eu o

cânt însoțind-o de sunetele dombrei. În cinstea dumitale, Edike, o să fac un teatru în toată legea: „Tânguirea lui Raimalî-aga către fratele său, Abdilhan”.

Edighei îi mulțumise printr-o plecăciune a capului și Erlepes își plimbase degetele pe strune, intonând atât de cunoscuta uvertură a legendei. Și sufletul rănit al lui Edighei tresărise din nou; povestea trezea într-însul ecouri adânci, de o dulce tristețe.

Dombra răsună însoțind vocea plină, de bariton, a lui Erlepes, cum nu se poate mai potrivită pentru cântecul acela despre soarta tristă a vestitului bard Raimalî-aga. Raimalî-aga avea peste șazeci de ani când îi căzuse dragă o tânără fată pe nume Beghimai, o cântăreață de douăzeci de ani, care-i răsărise-n cale ca o stea. De fapt, ea se îndrăgostise de el. Dar Beghimai era liberă și plină de toane, își putea orândui viața așa cum credea de cuviință. Așa că lumea îl osândise pe Raimalî-aga. Din vremuri străvechi, povestea aceea de dragoste încingea spiritele. Unii o încuviințau, alții dimpotrivă. Nimeni nu putea rămâne însă indiferent. Unii vestejesc fapta lui Raimalî-aga, cerând ca numele lui să fie dat uitării, alții îl compătimesc, plângându-i soarta și trecând prin cântec tristețea amară a acelei iubiri din generație în generație. De aceea nu se stinge legenda lui Raimalî-aga, bardul îndrăgostit, care a avut și va avea, în toate timpurile, defăimători și apărători pătimiși.

Edighei își amintea cum o terfelise, spumegând de furie, ochi-de-erete, când o descoperise printre hârtiile lui Abutalip Kuttîbaev. Abutalip, dimpotrivă, era încântat de acest - cum îi spunea el - poem despre un Goethe al stepei; se pare că și nemții avuseseră un bătrân bard înțelept care se îndrăgostise de-o tânără. Abutalip scrisese legenda lui Raimalî-aga așa cum i-o povestise Kazangap, în speranța că fiii lui o vor citi cândva, când vor crește mari. Există, spunea el, întâmplări deosebite, destine pilduitoare, care trăiesc veacuri de-a rândul în memoria oamenilor, pentru

că învățămintele pe care le cuprind sunt neprețuite, răsfrâng trăirile unui om asupra tuturor semenilor săi din acel timp, ba chiar și asupra celor scoborâtori din ei peste vremuri...

Acum, în fața lui Edighei stătea, mângâind strunele dombrei și însoțindu-i sunetele cu glasul lui profund, Erlepes, șef de haltă, a cărui menire era să aibă grijă de calea ferată, un om care, la o adică, n-avea de ce purta în suflet povestea aceea tristă din trecutul îndepărtat - legenda lui Raimalî-aga - și care suferea atât de sincer când o repeta în acordurile dombrei, încât ai fi zis că el însuși trăise întâmplarea aceea... Iată ce înseamnă muzica, iată ce înseamnă a cânta cu adevărat, se gândea Edighei. Dacă în clipe ca asta mi-ar spune cineva: mori și naște-te din nou, as fi gat s-o fac fără preget... Ce bine ar fi ca, în sufletul luminat deodată, să ardă veșnic focul acela care-ți descătușează și-ți limpezește gândul...

Edighei nu izbutise să adoarmă imediat - de, pat străin - cu toate că, înainte de culcare, ieșise să ia puțin aer, iar gazdele îi pregătiseră culcuș cald, cu așternuturi proaspete, cum se află în fiecare casă pentru asemenea ocazii. Stătea lungit în pat, lângă fereastră, ascultând gemetele și şuierul vântului, zgomotul trenurilor ce treceau când într-o parte, când în cealaltă... Aștepta zorii ca să pună mâna pe răzvrătitul Karanar și s-o pornească numaidecât la drum, ca s-ajungă mai degrabă la Boranlî-Burannîi, unde îl așteptau cei patru copii pe care el îi iubea deopotrivă; de fapt, pentru asta și trăia: ca să le fie lor bine. Chibzuia în fel și chip cum să-l îmblânzească pe Karanar. Altă belea! Nici de-o cămilă ca toate celelalte nu avusese parte, se brodisese să fie cel mai afurisit atan din ținut, oamenii se înspăimântau numai văzându-l, ba fuseseră gata-gata să-l împuște... Dar cum să-i bagi unui dobitoc în căpătână ce e bine și ce e rău? Și-apoi, nu ajunsese el, Karanar, prin părțile astea numai de nebun - așa-i poruncise firea. Era un animal mare și puternic și în

patima lui nu cunoștea stavilă, era gata să facă una cu pământul pe oricine ar fi cutezat să-i stea în cale... Ce era de făcut, cum să-l strunească pe Karanar? O să fie nevoit să-l pună în lanț și să-l țină toată iarna în ocol, altminteri o să-i frângă gâtul: dacă nu Kospan, apoi un altul tot o să-l împuște într-o bună zi, și atunci... Înainte de a ațipi își mai amintise o dată viersul lui Erlepes și tremurul strunelor dombrei. Simțind o mare bucurie la gândul că petrecuse o asemenea seară. Sunetele dombrei reînviaseră, strămutând-o în sufletul lui, toată suferința lui Raimalî-aga, bătrânul bard îndrăgostit, spre nenorocul lui, de o tânără. Și, cu toate că nu era nicio asemănare între povestea lui și cea a lui Raimalî-aga, Edighei deslușea în legenda nefericitului rapsod un ecou îndepărtat al sufletului său, o durere încercată. Suferința pe care o îndurase Raimalî-aga în urmă cu o sută de ani renăștea acum aici, în Sarî-Ozeki, în sufletul lui. Și Edighei oftase adânc, răsucindu-se fără somn în așternut. Era copleșit de amărăciune și tristețe din pricina viitorului tulbure, a îndoielii care-i sfâșia sufletul. Ce era de făcut? Încotro s-o apuce? Ce să-i spună Zaripei. Ce să-i răspundă Ukubalei? Nu-și găsea nicidecum cărarea, rătăcea în nesfârșite hățișuri... Adormise și se visase deodată la Marea Aral... Simțea că ametește de atâta albastru, de atâta vânt... Și întocmai ca atunci, în copilărie, se năpustise spre mare, închipuindu-se pescăruș liber deasupra talazurilor înspumate, nălucirea aceea îl umplea de o mare bucurie, era beat pur și simplu de fericire, plana deasupra mării necuprinse și auzea întruna sunetul dombrei și glasul lui Erlepes cântând despre nefericita dragoste a lui Raimalî-aga. Și mai retrăise în vis clipa când zvârlise îndărăt în valuri peștele de aur. Peștele era mlădios și puternic, și când îl purtase spre apă îi simțise trupul viu și greu, îi simțise, ca pe ceva material, dorința de a ajunge din nou în stihia lui, în mare. Urmase linia frântă a apei și marea i se rostogolise în întâmpinare, primise, râzând, vântul în față, apoi își desfăcuse brațele

deodată și peștele de aur, explodând în albastrul dens al văzduhului ca un curcubeu viu, lunecase într-o cădere îndelungă spre valuri... Și de undeva răsună mereu o muzică... și o dulce tânguire răsună... Cineva își plângea ursita...

Un vânt înghețat biciuise stepa în noaptea aceea. Gerul se întetea. Cele patru cămile păzite cu strășnicie de Burannîi Karanar se adăpostiseră într-o mică vâlcea, la poalele unei coline. Acoperite cu zăpadă pe partea dinspre care bătea vântul, se adunaseră ciopor și se încălzeau cu gâtul pus una pe gâtul celeilalte, dar nesățiosul și lățosul lor stăpân nu le dădea pace. Alerga în jurul lor sau de colo până colo, răcnind plin de mânie. Gelos numai Dumnezeu știe de ce și pe cine, poate doar pe luna al cărei chip palid se arăta arar prin pâcla mișcătoare. Burannîi Karanar nu-și găsea locul. Spărgea cu copitele pojghița subțire de gheață peste care vântul purta zăpada ca un fum - fiară întunecată cu două cocoase, cu gât prelung și cap lățos, urlând în beznă. Câtă forță sălășluia într-însul! Chiar și acum îi ardea de dragoste, sâcâia când o cămilă, când alta, mușcându-le zdravăn de glezne și de coapse, încercând să spargă mica turmă, dar era prea mult. Cămilele erau sătule de peste zi. Când îi împlineau bucuroase toate poftele: noaptea voiau să fie lăsate în pace. Așa că, drept răspuns, răcneau și ele cu vădită iritare, respingându-i stăruințele nepotrivite și nedând niciun semn că ar avea de gând să cedeze: noaptea voiau să fie lăsate în pace.

Spre dimineață se mai astâmpăraseră, se mai domolise și Burannîi Karanar. Stătea alături de cămilele lui, răcnind la răstimpuri ca prin somn și scrutând cu privirea împrejurimile. Abia atunci se culcaseră și bieteile cămile în zăpadă, strângându-se una în alta, cu gâturile întinse, și alipiseră împăcate. Își visau puii. Cei pe care-i avuseseră și cei pe care urmau să-i aibă de la atanul cel negru, care se pripășise pe-aici cine știe de unde, câștigându-le, prin luptă, de la ceilalți atani. Și mai visau vara, cu mireasma ei

de pelin, și atingerea delicată a puilor de uger, și parcă ugerile începeau să doară, un fel de dulce junghi se ridica din adâncul lor, prevestind belșug de lapte... Alături, Burannîi Karanar stătea de strajă, cu lațele fluturându-i în vânt...

Pământul își urma calea în spațiu, scăldat de vânturile țăriilor. Se rotea, plutind, în jurul Soarelui și când, tot rotindu-se, se întorsese spre marele astru cu fața care aducea zorii deasupra stepelor Sarî-Ozeki, Burannîi Karanar văzuse răsărind deodată în apropiere doi oameni călare pe o cămilă. Erau Edighei și Kospan. Kospan luase cu sine pușca.

Burannîi Karanar se înfuriase. Începuse să tremure și răcnea, clocotind de mânie: cum se încumetau oamenii să-i încalce hotarul, cum îndrăzneau să se apropie de turma lui, cu ce drept îl tulburau la ceasul iubirii? Karanar răgea din răspuțeri, cu glas mare, sălbatic, făcând spume la gură, scuturându-și capul pe gâtul prelung, căscându-și fioros botul ca să-și arate colții ca de dragon. Aburi ieșeau ca un fum din gâtulejul lui cald, înghețând numaidecât ca o promoroacă albă pe lațele lui negre. De stârnit ce era, Karanar își deșertase bășica, se înălțase pe picioarele dindărăt, desfăcându-le larg și slobozind șuvoiul contra vântului; în văzduh se răspândise duhoarea urinei risipite de vânt și chiar picături înghețate îl loviseră pe Edighei în obraz.

Sărise din șa, își aruncase șuba în zăpadă și, rămas doar în pufoaică și pantalonii vătuiți, despletise biciul de pe codiriște.

— Vezi ce faci, Edike: în caz de ceva, îl dobor, spusese Kospan, ridicându-și pușca.

— În niciun caz. Nu-ți face griji din pricina mea. Eu sunt stăpânul, eu răspund. Ține pușca pentru tine. Dacă te atacă pe tine, e altă poveste.

— Bine, fie, încuviințase Kospan, rămânând sus, pe cămilă.

Și Edighei, ridicând biciul deasupra capului și făcându-l să scoată pocnituri tăioase, ca niște împușcături, pornise spre Karanar. Acesta, văzându-l că se apropie, turbase de-a binelea, răcnind și împrôșcând cu salivă în calea lui Edighei. Cămilele se ridicaseră și ele și începuseră a alerga neliniștite împrejur.

Pocnind din biciul cu care mâna, când se înzăpezeau liniile, cămilele înhămate la târșitoare, Edighei înainta prin zăpadă, strigându-l de departe pe Karanar. În nădejdea că acesta-i va recunoaște glasul.

— Karanar, hei, Karanar! Termină cu prostiile! Nu te prosti, n-auzi? Sunt eu! Ce, ai chiorât? Eu sunt, nu vezi?

Dar Karanar nu reacționase la glasul lui și Edighei fusese cuprins de spaimă văzând ochii răi, tulburi ai atanului, care se năpustea spre el în goană, cu cocoșele tremurând pe trupul lui masiv, negru. Și atunci, îndesându-și căciula pe cap, Edighei pusese în funcțiune biciul. Era un bici lung, de vreo șapte metri, împletit din piele groasă, surucluită.

Urlând, Karanar se năpustea spre Edighei cu gând să-l apuce cu dinții sau să-l trântescă la pământ și să-l calce în picioare, dar omul nu-l lăsa să se apropie, sfichiindu-l cu toată puterea, se eschiva, retrăgându-se și atacând din nou și neîncetând să-i vorbească, pentru ca animalul să-și amintească de el și să-l recunoască. Se luptaseră astfel, fiecare după puterea și priceperea lui, și fiecare avea în felul său dreptate. Edighei era zguduit de năvalnica dorință de fericire a atanului și-și dădea seama că, de fapt, el voia să-i răpească această fericire; dar n-avea de ales. De un singur lucru se temea Edighei - să nu-i scoată cumva vreun ochi lui Karanar; încolo, avea să-i treacă. Îndărătnicia lui Edighei frânsese până la urmă voința animalului. Biciuindu-l, ținând la el, atacându-l, Edighei izbutise să se apropie și se aruncase asupra-i, apucându-l de buza de sus. Mai-mai să i-o rupă, și trecându-i dibaci, în aceeași clipă, lațul pregătit din timp peste falcă, Karanar

răcnise, apoi începuse să geamă de durerea cumplită pe care i-o pricinuia lațul, și în ochii lui holbați, ficși, încremeniți de spaimă și suferință, Edighei își văzuse deslușit, ca într-o oglindă, propriul chip. În clipa aceea fusese gata să dea îndărăt, speriat de propria-i înfățișare. Îi venise să dea totul dracului și să fugă unde-o vedea cu ochii, decât să mai chinuie animalul acela nevinovat; dar se răzgândise numaidecât: era așteptat la Boranlî-Burannî, unde nu se putea întoarce fără Karanar, și-apoi, dacă-l lăsa aici, vecinii de la Ak-Moinak aveau să-l împuște fără multă vorbă. Și Edighei își învinsese pornirea. Scosese un strigăt de triumf și prinsese a amenința cămila cu biciul, silind-o să îngenuncheze, căci trebuia să-i pună șaua. Burannî Karanar se mai împotriva încă. Răgea și hârâia, improșcându-și stăpânul cu respirația lui umedă și fierbinte, dar Edighei rămăsese de neclintit. Obligase animalul să i se supună.

— Kospan, aruncă-mi șaua și gonește cămilele astea mai departe, să nu le mai vadă, strigase Edighei.

Kospan îi aruncase numaidecât șaua și pusese pe fugă haremul lui Karanar. Între timp, Edighei izbutise să pună șaua pe atan și, când Kospan revenise, aducându-i șuba aruncată în zăpadă, o îmbrăcase iute și, dintr-o mișcare, se aburcase în spinarea lui Karanar. Fiorosul atan era înșeuat de-acum și ținut în frâu cu mână sigură.

Karanar, pe care furia era departe de a-l fi părăsit, se mai zbătuse să revină la cămilele de lângă care fusese rupt, ba chiar încercase, întorcându-și capul, să-și ajungă stăpânul cu colții. Dar Edighei știa ce are de făcut. Neluându-i în seamă răgetele înfricoșătoare, nici gemetele necurmte, îl gonise fără milă prin stepa înzăpezită, căutând, prin vorbă își faptă, să-i bage mințile-n cap:

— Gata, îi spunea, ajunge! Mai tacă-ți gura! Acolo tot nu te mai întorci. Bine, mă nătărăule, crezi că eu îți vreau răul? Păi, să nu fi fost eu, te-mpușcau ca pe-un câine turbat. Ai ceva de spus? Chiar că ai turbat! Ți-ai ieșit din

minți, nu mai încape vorbă, te porți ca un smintit! Dai iama - nu-ți mai ajungea turma noastră, ai? Bagă bine la cap: ajungem acasă și - adio crailâc. Te pun în lanț și nu mai faci un pas fără mine, dacă de-ăștia-mi ești!

Edighei amenința mai mult ca să se dezvinovățească în proprii săi ochi. Îl smulsese cu forța pe Karanar de lângă cămilele lui. Ceea ce era, oricum, o nedreptate. Să fi fost el un dobitoc mai de înțeles cine i-ar fi dus grija? Nu lăsase Edighei la Kospan cămila cu care venise? Kospan îi promisese că i-o va trimite la Boranlî-Burannîi cu prima ocazie: nicio problemă, toate bune și la locul lor. Dar cu afurisitul ăsta de Karanar - numai necazuri.

După o vreme, Karanar se împăcase cu gândul că era iar înșeuat și la mâna stăpânului. Răgea mai rar, mersul îi devenise mai chibzuit și curând își regăsise ritmul - alerga la trap, înghițind ca motorizat distanțele nesfârșite ale stepei. Edighei se liniștise, se instalase comod între cocoșele mlădioase, se înfofolise mai bine, ca să se apere de vânt, și acum aștepta cu nerăbdare să ajungă în cătunul lui.

Dar până acasă mai avea de mers. Vremea nu era rea. Un vânt ușor, câțiva nori răzleți. În următoarele ceasuri nu avea a se teme de vreo viforniță, dar noaptea ar fi putut foarte bine să ningă. Edighei se întorcea la Boranlî-Burannîi mulțumit că reușise să-l prindă și să-l cumiștească pe Karanar, dar mai cu seamă de seara petrecută la Kospan, în sunetele dombrei lui Erlepes.

Fără voie, Edighei se întorcea cu gândul la soarta lui fără-noroc. Mare năpastă! Cum să facă să nu pricinuiască nimănui suferință și, totodată, să nu-și mai ascundă durerea, să-și descarce sufletul - uite, Zaripa, așa și așa, te iubesc. Iar dacă băieții lui Abutalip au de suferit din pricina numelui tatălui lor și, firește, dacă Zaripa n-are nimic împotrivă, ei bine, să treacă băieții pe numele lui, al lui Edighei. Ar fi fost fericit ca numele lui să le fie de folos lui Daul și lui Ermek, scutindu-i în viață de niște piedici și

greutăți, ca să poată izbândi după cum aveau să-i ajute puterile și mintea. Pentru așa ceva merita să-ți dăruiești numele. Da, și astfel de gânduri îl încercau pe Burannîi Edighei.

Ziua era pe sfârșite. Neobositul Karanar, cât era el de arțăgos și de neîmblânzit, se purta sub șa fără cusur: mergea conștiincios înainte. Curând, în zare se arătaseră câmpiile din Boranlî. Iată văgăunile atât de cunoscute, acum troienite de nămeți, apoi pâcul de coline și, în sfârșit, aciuită în cotul căii ferate, halta Boranlî-Burannîi. Din coșuri se înălțau fuioare de fum. Ce făceau oare cele două familii, ambele atât de scumpe lui? Lipsise de-acasă numai o zi, dar era neliniștit de parcă s-ar fi scurs un an de când plecase. I se făcuse dor mai ales de copii. Zărind și el, de departe, cătunul, Karanar iuțise pasul. Alerga scăldat în sudoare, înfierbântat, scoțând pe nări vălătuci de abur. În vreme ce Edighei se apropia de cătun, în haltă se întâlniseră și se despărțiseră două marfare. Unul o luase spre Vest, celălalt - spre Est...

Edighei se opri în curtea din spatele casei, ca să-l închidă numaidecât pe Karanar în ocol. Înșfăcase zorit lanțul gros, legat de un stâlp împlântat zdravăn în pământ, împiedicase cămila și-o lăsase apoi în plata domnului. „Îi scot șaua pe urmă; să se mai zvânte nițel“, se gândise. Se grăbea, nici el nu știa de ce. Își îndreptase spinarea și picioarele amortite și tocmai ieșea din ocol, când se apropiase de el în fugă fetița cea mare, Saule. Stângaci în șuba aceea groasă, Edighei o îmbrățișase și o sărutase.

— Ai să-ngheți, îi spusese.

— Fetița era îmbrăcată subțire, fugi în casă.

Vin și eu acuși.

— Tată, îi spusese Saule, alintându-se, Daul și Ermek au plecat.

— Unde-au plecat?

— Au plecat de tot. Cu mămica lor. S-au urcat în tren și au plecat.

— Au plecat? Când au plecat? întrebuse el iarăși, neînțelegând încă.

Își privise fetița în ochi.

— Azi-dimineată.

— Așa deci, spusese Edighei cu glas tremurător. Bine, fugi în casă, fugi, o gonise el iarăși. Vin și eu îndată. Du-te, Saule...

Fetița dispăruse în fugă după colțul casei. Iar Edighei, așa cum era, cu șuba peste pufoaică, o pornise glonț spre baraca Zaripei, uitând până și să închidă după el roșteiul ocolului. Nu credea. O fi-ncurcând copilul lucrurile. Nu putea fi adevărat. Dar în zăpada din cerdac se întipăriseră o mulțime de urme. Trăsese violent ușa spre sine și, trecând pragul, văzuse odaia părăsită, rece de-acum, cu boarfe netrebuincioase aruncate care pe unde. Nici copiii, nici Zaripa!

— Cum se poate? șoptise Edighei în pustiu acela, nevrând încă să înțeleagă până la capăt ce se petrecuse. Adică au plecat? mai spusese, uluit și îndurerat, deși totul era cât se poate de limpede.

Și deodată se simțise zdrobit, cum nu fusese niciodată în viață. Stătea așa, cu șuba pe el, în mijlocul odăii, lângă soba rece, neștiind ce să facă, încotro s-o apuce, cum să stăpânească strigătul ce-i creștea în suflet, gata să țâșnească. Pe pervazul ferestrei zăceau pietricelele uitate de Ermek, cele patruzeci și una de pietricele în care cei doi băieți învățaseră să ghicească, visând la întoarcerea tatălui lor, dus de mult dintre cei vii - pietricelele speranței și ale iubirii. Edighei culesese pietricelele, le strânsese în pumn - era tot ce-i mai rămăsese. Și nu mai putuse îndura, se întorsese spre perete și, lipindu-și obrații înfierbântați de scândurile reci, plânsese în hohote, înfrânt, fără speranță. Plângea, și pietricelele îi cădeau din mână pe podea, una după alta. Încerca, spasmodic, să le rețină, dar mâna nu-l asculta și pietricelele cădeau pe podea cu pocnete surde, una după alta, cădeau și se rostogoleau prin colțuri, în

casa pustie...

Apoi se întorsese și se lăsase să lunece încet pe lângă perete până pe podea și stătuse așa, cu șuba pe el și cu căciula pe cap, proptit cu spinarea de zid, scâncind răgușit. Într-un târziu, scosese din buzunar fularul dăruit de Zaripa și-și ștersese cu el lacrimile.

Zăbovea în baraca părăsită, încercând să priceapă ce se întâmplase. Așadar, Zaripa plecase în lipsa lui cu bună știință. Fie așa voise, fie se temuse că el nu-i va lăsa să plece. Și, într-adevăr, nu i-ar fi lăsat să plece pentru nimic în lume. Cu niciun preț nu i-ar fi lăsat, dac-ar fi fost acasă. Acum era, oricum, prea târziu să se mai întrebe cum s-ar fi petrecut lucrurile dacă el n-ar fi fost dus. Plecaseră. Zaripa nu mai era! Băieții nu mai erau! Cum s-ar fi putut despărți vreodată de ei? Zaripa înțelesese asta, își dăduse seama că era mai bine să plece în lipsa lui. Își ușurase astfel plecarea, dar nu se gândise la Edighei, la ce va trăi el văzând baraca părăsită.

Bine, dar cineva oprișe pentru ea trenul la haltă! Cine? Era limpede: Kazangap, cine altul? Numai că o făcuse nu trăgând semnalul de alarmă, cum procedase Edighei în ziua morții lui Stalin, ci aranjase totul dinainte, se înțelesese cu șeful haltei să oprească un tren de persoane. Era în stare... Iar Ukubala dăduse și ea, pesemne, o mână de ajutor, să-i vadă cât mai repede plecați! Lăsați voi numai! Sângele răzbunării clocotise în el surd și negru, pârjolindu-i creierul; îi venea să-și adune puterile și să nimicească totul în halta aceea blestemată, numită Boranlî-Burannîi, s-o spulbere din temelii, să nu rămână așchie dintr-însa, ca apoi să încalece pe Karanar, să se afunde în stepă și să crape acolo, în singurătate, de foame și frig. Stătea în baraca părăsită sleit de puteri, cu sufletul gol, cutremurat de cele întâmplate. Mai trăia în el o nedumerire tâmpă: „De ce s-a dus? Încotro s-a dus? De ce s-a dus? Încotro s-a dus?”

Se dusesse apoi acasă. Ukubala îi luase în tăcere șuba,

căciula, îi pusese cizmele în colț. Pe chipul împietrit, pământiu al lui Burannîi Edighei era greu să ghicești ce gândea și ce avea de gând să facă. Ochii-i păreau orbi. Nu răzbătea din ei decât efortul supraomenesc de a se stăpâni. În așteptarea lui, Ukubala încălzise samovarul în câteva rânduri. Samovarul fierbea și acum, burdușit cu cărbuni care ardeau mocnit.

— Ceaiu-i fierbinte, spusese ea. Frige.

Edighei o privise în tăcere, continuând să-și soarbă ceaiul clocotit. Nu simțea arsura. Așteptau amândoi, încordați, discuția aceea de neocolit.

— Zaripa a plecat cu copiii, rostise, într-un sfârșit, Ukubala.

— Știu, mormăise scurt Edighei, fără să-și ridice privirea din farfurioara de ceai.

După un răstimp de tăcere, întrebuse, tot cu chipul plecat:

— Unde s-au dus?

— Nu știu. Nu ne-a spus unde, răspunsese Ukubala.

Se așternuse din nou tăcerea. Edighei se opărea cu ceaiul clocotit, dar nu băga de seamă, un singur gând îl stăpânea: să nu explodeze făcând țândări totul, să nu sperie copiii, să nu se-ntâmple o nenorocire...

Își terminase ceaiul, se pregătise din nou să iasă. Își pusese iarăși cizmele, șuba, căciula.

— Unde te duci?

— Să văd de animale, îi aruncase el din ușă.

Între timp, scurta zi de iarnă se sfârșise. Văzduhul devenise deodată dens, se întunecase repede, parcă văzând cu ochii. Gerul se întetise și el simțitor, spulberul începuse să fremete, ridicându-se pe alocuri și șerpuind în coame mișcătoare. Edighei intrase posomorât în ocol, fulgerându-l întărâtat cu privirea pe Karanar, care se zbătea în lanț, răgând.

— Aha, tot mai zbieri! Nu vrei să-ți bagi mințile-n cap. Va să zică de-ăștia-mi ești. Stai că-ți arăt eu ție,

nemernicule! Avem o vorbă amândoi! Acum puțin îmi mai pasă!

Edighei îl pocnise pe Karanar cu ură în coaste înjurându-l urât, îl deșeuase, aruncase șaua cât colo și-i desprinsese de pe picior lanțul. Apucase apoi cu o mână frâul, strângând în cealaltă biciul înfășurat pe codiriște, și o pornise spre stepă, târând după sine atanul care răgea monoton, pustiu. Stăpânul se întorsese de câteva ori spre dânsul, ridicând amenințător biciul ca să-i curme zbieretele, dar cum asta nu părea să aibă vreo putere asupra atanului, Edighei scuiase cu năduf și mersese înainte, îndurând, posac și răbdător, răgetele cămilei; mergea îndărătnic prin omătul adânc, afundându-se în stepa ce se înnegura pierzându-și treptat conturul. Sufla greu, dar nu se oprea. Umblase îndelung astfel, întunecat, cu capul plecat. Îl oprise pe Karanar departe de haltă, după o colină. Urmase o răfuială cruntă. Zvârlindu-și șuba în zăpadă, legase iute frâul de centura cu care era încins peste scurta vătuită, pentru ca animalul să nu scape cu fuga, dar și ca să aibă mâinile libere. Apoi apucase, codiriștea cu amândouă mâinile și-l biciuise pe atan cu sălbăticie, vărsându-și pe el toată fiera. Îl șfichiuia cu înverșunare, sălbatic, lovitură după lovitură, horcăind, improșcându-l cu înjurături și blesteme:

— Na, scârbă! Ține, dobitoc ticălos! Toate-s numai din cauza ta! Din cauza ta! Numai tu ești de vină! Îți dau drumul acuși, să te duci unde-i vedea cu ochii, dar mai întâi te schilodesc! Na! Ține. Fiară nesătulă! Nu-ți mai ajunge! Bântui și prin vecini! Și ea a plecat, cu copii cu tot! În cot vă doare pe voi de mine! Cum o să trăiesc de-acum pe lumea asta? Cum o să trăiesc eu fără ea? Dacă vouă vi-i totuna, apoi și mie mi-e totuna! Așa că na! Na, câine!

Karanar zbiera, se smucea, se zvârcolea sub loviturile de bici. Într-o vreme, înnebunit de spaimă și durere, își răsturnase stăpânul și o luase la fugă, târându-l după sine prin zăpadă. Îl trăgea după sine cu o forță sălbatică,

înfricoșătoare, îl târa ca pe-un buștean, numai să scape de el, să se vadă liber, și să fugă îndărăt, spre locurile de unde-l smulseseră cu forța.

— Stai! Stai! striga Edighei, înecându-se, brăzdând cu trupul zăpada prin care-l târa atanul.

Căciula-i zburase, nămeții stepei îl loveau - când jar, când gheață - peste cap, peste obraji, în pânțele, neaua i se strecura pe după guler, îi pătrundea în sân, biciul i se ncurcase în mâini, nu mai putea opri atanul cu niciun chip, nu izbutea să dezlege frâul de centura de care-l prinsese. Atanul îl târa înainte, cuprins de panică, scos din minți, văzându-și scăparea numai în fugă. Și cine știe cum s-ar fi sfârșit totul dacă Edighei n-ar fi izbutit, printr-o minune, să-și scoată cureaua, smulgându-și catarama și salvându-se astfel. Altminteri ar fi pierit sufocat în vreun troian. Reușise să înșface din nou frâul. Cămila îl mai târâse câțiva pași, apoi se oprise, ținută de stăpân cu ultimele puteri:

— Așa, va să zică? mormăise Edighei, sufocându-se și împleticindu-se. De-ăsta-mi ești! Atunci mai na, dobitocule! Și să piei din ochii mei! Să nu te mai văd în veci, blestematele! Praful să se-aleagă de tine! Du-te, cară-te! Împuște-te. Stârpească-te ca pe-un câine turbat! Toate astea-s din cauza ta! Crapă, netrebnicule, în adânc de stepă! Pieri-ți-ar urma!

Karanar o luase la goană, zbierând, spre Ak-Moinak. Dar stăpânul îl ajunsese din urmă, îl mai biciuise o dată cu sete, abia apoi îi dăduse drumul, blestemându-l și înjurându-l cum îi venea la gură. Venise ceasul răfuielii și al despărțirii. Edighei mai strigase încă multă vreme în urma atanului:

— Piei, dobitocul dracului! Du-te! Crapă prin străini, fiară nesătulă! Vedea-te-aș c-un glonte-n țeastă!

Karanar se îndepărtase în câmpia invadată de noapte. Se pierduse curând în volbura viscolului, numai răgetele lui sfredelitoare, ca izbucnite dintr-o trâmbiță, mai răzbăteau

arar din întuneric. Edighei vedea cu ochii minții cum atanul avea să alerge toată noaptea, fără istov, prin viscol, spre cămilele lui de la Ak-Moinak.

— Ptiu! scui-pase el în urmă-i și făcuse cale-ntoarsă, urmând brazda largă arată în zăpadă de propriul său trup.

Fără căciulă, fără șubă, cu obrazii și palmele arzând, Edighei se împleticea prin beznă, târând după sine biciul. Se simțise deodată părăsit și nevolnic. Se lăsase să cadă în genunchi, cu fruntea în zăpadă, și, strângându-și cu putere capul în palme, plânsese cu hohote înăbușite, până la istovire. Însingurat, îngenuncheat în inima stepei, auzea vântul şuierând, învârtelindu-se, ridicând spulberul, auzea până și căderea zăpezii. Fiecare fulg în parte și milioanele de fulgi laolaltă, zvonind abia auzit în văzduh, îi spuneau parcă același lucru: că nu va putea îndura despărțirea, că n-avea rost să trăiască fără femeia iubită și fără copiii aceia, de care se legase mai strâns ca un tată. Ar fi vrut să moară acolo, troienit de zăpezile stepei.

— Nu există Dumnezeu! Nici el nu pricepe o iotă din viața asta! Ce să mai aștepți atunci de la oameni? Nu există Dumnezeu, nu există! strigase Edighei pierdut, înstrăinat, în pustietatea stepei cotropite de negură.

Nu rostise niciodată asemenea cuvinte cu glas tare. Nici pe Elizarov care, deși îl pomenea el însuși pe Dumnezeu, încerca să-l convingă că, din punct de vedere științific, divinitatea nu există, Edighei nu-l crezuse. Acum îl credea.

Pământul își urma calea în spațiu, scăldat de vânturile tăriilor. Plutea în jurul Soarelui și, rotindu-se în jurul axei sale, purta cu sine un om îngenuncheat în zăpadă, în inima unui pustiu bătut de stihiiile iernii. Niciun prinț, nicio rigă, niciun împărat care și-ar fi pierdut țara și puterea nu s-ar fi prăvălit în genunchi cu deznădejdea cu care căzuse Burannîi Edighei în ziua despărțirii de femeia iubită... Și Pământul își urma calea...

Trei zile mai târziu, Kazangap îl oprise pe Edighei lângă

depozit, unde tocmai luau în primire niște materiale pentru revizia de cale.

— Ce-i cu tine, Edighei, ce ești așa mofluz? îl întrebase parcă în treacăt, în vreme ce așeza mai bine pe targă o legătură de cuzineți. Mă cam ocolești, se vede, te ferești de mine, de la o vreme nu apuc să schimb cu tine o vorbă.

Edighei îi aruncase o privire tăioasă și rea:

— Dacă-ncepem să stăm de vorbă, mi-e teamă că te sugrum pe loc. Și tu știi asta.

— Te văd în stare să-mi sari în gât, și nu numai mie, ci și altora. Dar întrebarea e de ce.

— Voi ați silit-o să plece! răbufnise Edighei, mărturisindu-și fără ocol gândul ce-l chinuia de atâtea zile.

— Știi ce, clătinase celălalt din cap și chipul i se îmbujorase - fie de mânie, fie de rușine. Dacă poți tu să crezi una ca asta, înseamnă că gândești urât nu numai despre noi, ci și despre ea. Să spui bogdaproste că femeia asta a avut minte mai multă ca tine. Te-ai gândit vreodată cum s-ar fi putut sfârși toată povestea asta? Nu? Uite că ea s-a gândit și s-a hotărât să plece până nu-i prea târziu. Iar eu am ajutat-o să plece când a venit și m-a rugat să fac asta. N-am întrebat-o încotro se duce cu copiii, și nici ea nu mi-a spus, las' să știe asta numai bunul Dumnezeu. Pricepi? A plecat, fără a-și știrbi cu nimic demnitatea, nici sieși, nici nevestei tale. Și-au luat rămas bun ca oamenii. Ai putea să te închini în fața amândurora până la pământ, pentru că te-au ferit de o mare nenorocire. O nevastă ca Ukubala nu mai găsești tu cât e lumea. Alta în locul ei ți-ar fi făcut niște zile fripte, de-ai fi fugit până la capătul pământului, mai dihai ca smintitul de Karanar...

Edighei tăcuse. Ce i-ar fi putut răspunde? La urma urmei, Kazangap avea dreptate. Numai că, sigur, nu putea pricepe lucruri de neînțeles pentru el. Și Edighei coborâse la mojieci fățișă:

— În regulă, spusese, scuiopând cu dispreț într-o parte, te-am ascultat. Ești înțelept nevoie mare. De-aia-mi și stai

încremenit aici de douăzeci și trei de ani, că ești fără cusur, stană de piatră, nu alta. Ce să pricepi tu din asemenea lucruri?! În regulă! Nu mai am vreme de pierdut cu tine.

Și plecase, într-adevăr, nemaiașteptând replica lui Kazangap.

— Fă cum vrei, treaba ta, mai auzise în urmă-i.

După discuția aceea, Edighei se gândise să părăsească halta Boranlî-Burannî, de care i se făcuse, de-acum lehamite. Se gândise serios, pentru că nu izbutea să-și redobândească liniștea, nu găsea în el puterea de a uita, nu-și putea înăbuși dorul ce-i sfâșia inima. Fără Zaripa, fără copiii ei, parcă totul se întunecase în jur, devenise pustiu și sărac. Ca să scape de chinuri, Edighei Jangheldin se hotărâse să-i prezinte oficial șefului de haltă cererea de demisie și să plece, cu familie cu tot, unde-o vedea cu ochii. Oriunde, numai să nu mai rămână la haltă. Doar nu-l legase nimeni cu lanțuri pe vecie de halta asta uitată de Dumnezeu: cei mai mulți oameni trăiesc prin alte locuri - în orașe, în sate, și n-ar rămâne la Boranlî nici măcar un ceas. Și el de ce trebuia să trăiască o viață întreagă în singurătatea stepei, ca un cuc? Drept pedeapsă pentru ce păcate? Nu, gata, ajunge, o să plece, o să se întoarcă la Aral. Ori o să se ducă în Karaganda, la Alma-Ala - la urma urmei, sunt atâtea locuri pe lume. E om muncitor, schilod nu e, mâinile și picioarele îi sunt la locul lor, capul pe umeri. Așa că o să lase totul baltă și gata! Se gândise și cum o să deschidă vorba despre asta în fața Ukubalei, cum o s-o convingă: dacă o lămurește pe ea, restul nu mai era o problemă. Dar până se tot pregătise el așteptând momentul prielnic, trecuse o săptămână și deodată se trezise cu Burannîi Karanar, atanul lui izgonit în stepă.

Auzise el câinele lătrând în dosul casei, îl văzuse cum se foiește, cum tot dă fuga spre ocol și se întoarce. În cele din urmă ieșise să vadă ce se-ntâmplă și zărise, nu departe de ocol, un animal necunoscut: o cămilă. Era cam stranie cum

stătea așa, nemișcată. Edighei se apropiase și abia atunci îl recunoscuse pe Karanar.

— Tu-mi erai, va să zică? Doamne, în ce hal ai ajuns, prăpăditule! Numai umbra e de tine! exclamase, uluit, Edighei.

Într-adevăr, din atanul falnic de altădată rămăseseră numai pielea și osul. Capul enorm, cu ochii triști și adânciți în găvane, i se bălăbănea pe gâtul slăbit: lațele din barbă ai fi zis că nici nu erau ale lui, parcă i le prinsese careva acolo în batjocură, îi atârnavă până mai jos de genunchi; unde erau cocoșele lui de odinioară, mândre ca două turnuri negre? Cele de acum se bălăbăneau într-o parte și-n alta ca niște țate fleșcăite de babă. Karanar era atât de sleit, încât n-avusese putere să ajungă nici măcar pân-la ocol. Se opriase acolo, afară, să-și tragă sufletul. Își secătuisese în dezmățul lui îndelungat ultima picătură de vlagă, și-acum se întorcea acasă ca un sac gol. Abia se târâse până aici.

— Oho-ho! se minunase, nu fără răutate, Edighei, rotindu-se în jurul lui Karanar și privindu-l din toate părțile, în ce hal mi-ai ajuns! Nici câinele nu te-a mai cunoscut! Și-ai fost cândva un atan! Pliu, drace! Și cutezi să mi te înfățișezi? N-ai nicio rușine! Fuduliile ți-s la loc, ai izbutit să le cari pân-aici, ori le-ai pierdut pe drum? Și cam duhnești, mă, băiatule! Te-ai scârnavit pe tine, nici să-ți desfaci picioarele n-ai mai avut putere. Ți-a înghețat balega pe fund, schilavule! Mă, răpciugă!

Karanar rămăsese pe loc, neputincios. Nimic nu mai amintea măreția și bătoșenia lui de altădată. Trist, jalnic la înfățișare, scuturându-și capul la răstimpuri, se străduia din răsuputeri să se țină pe picioare.

Lui Edighei i se făcuse milă de atan. Intrase în casă și se-ntorsese cu un lighenaș plin cu boabe de grâu. Presărase peste ele și puțină sare grunjoasă.

— Ia și mănâncă, spusese, punând vasul sub botul cămilei. Poate până la urmă te urnești. Mai încolo te duc în

ocol să te odihnești, să-ți mai vii în fire.

În ziua aceea avusese și o discuție cu Kazangap. Se înfățișase la el și-i vorbise astfel:

— Uite ce e, Kazangap. Nu te mira că am venit la tine: chipurile, deunăzi nici n-am vrut să stau de vorbă, ți-am spus vrute și nevrute, iar azi îmi arde de vizite! Mă aduce la tine ceva serios. Vreau să ți-l dau pe Karanar. Am venit să-ți mulțumesc pentru el. Mi l-ai dăruit când era încă pui. Bogdaproste. M-a slujit cu cinste. Nu demult l-am alungat. Ajunsesem la capătul răbdării. Dar azi s-a-ntors. Abia se ține pe picioare. Acum zace-n ocol. În două săptămâni se pune pe picioare. O să fie din nou atan puternic și sănătos. Numai să-l hrănești cum se cuvine.

— Ia stai. Îl întrerupsese Kazangap. Unde bați? Ce-ți veni așa, deodată, să mi-l dai pe Karanar? Ți l-am cerut eu?

Edighei îi spusese atunci ce-avea de gând - că, așa și pe dincolo, se gândise să plece, cu familie cu tot. Se săturase de stepă, era timpul să mai schimbe și el locul. Poate e mai bine așa. Kazangap îl ascultase cu atenție, apoi îi spusese:

— Bătrâne, treaba ta. Numai că, bag seamă, nici tu nu prea știi ce vrei. Bun, să zicem că pleci, că o ieși la sănătoasa; de tine însă n-ai unde să fugi. Și-n gaură de șoarece de te-ai vârî, boala ce-o ai va fi mereu cu tine. Nu, Edighei, dacă ești djighit adevărat, aici trebuie să încerci să te birui. Să fugi nu-i mare vitejie. De fugit poate fugi oricine. Dar nu oricine își poate birui suferința.

Edighei nu-i încuviințase spusele, dar nici nu le respinsese. Căzuse, pur și simplu, pe gânduri, oftând din greu... Poate că, totuși, n-ar fi rău să plec, să-mi fac un rost pe alte meleaguri? se gândea el. Dar am să pot oare uita? Și, la urma urmei, de ce să uit? Ce mă fac? Cum o să trăiesc de-acum înainte? Să nu mă gândesc la ea nu pot, de mă gândesc parcă-s bolnav! Și ea ce-o fi făcând, cu copilașii aceia neajutorați după ea? I-o fi întinzând cineva o mână la nevoie? Nici Ukubalei nu-i e ușor - de când mă tot rabdă, înstrăinat cum sunt, și posac, și ursuz... Pentru ce?"

Kazangap își dădea seama ce se întâmplă în sufletul lui Burannîi Edighei și, ca să-i ușureze chinul, spusese, tușind mai întâi, ca să-i atragă luarea-aminte:

— La urma urmei, de ce te dăscălesc eu pe tine, Edighei? Parcă aș trage vreun folos din asta! Hotărăște singur. Dacă-i pe-așa, nici tu nu ești Raimalî-aga, nici eu nu sunt Abdilhan. Unde mai pui că pe o sută de verste în jur n-aș găsi un mesteacăn de care să te leg. Ești om liber, fă așadar cum ți-e voia. Numai gândește-te bine.

Cuvintele lui Kazangap îi răsunaseră lui Edighei în urechi multă vreme după aceea.

X

Raimalî-aga era, la vremea lui, unul din cei mai renumiți rapsozi. De tânăr i se dusese vestea. Dumnezeu îl înzestrase cu trei daruri minunate: era poet, compozitor și, totodată, neasemuit cântăreț. Oamenii se minunau de arta lui. Ajungea să mângâie strunele pentru ca, muzică și vers, izvodite chiar în clipa aceea, cu toți oamenii de față, să se reverse pline de vrajă în văzduh. A doua zi, cântul lui era pe buzele tuturor, căci fericiții care-l auziseră îl duceau cu sine prin aulele și taberele nomade din împrejurimi. Iată unul din cântecele îndrăgite de toți djighiții în timpurile acelea:

*Cum simte roibu-nfierbântat răcoarea apei
Îngenuncheat în unda pinului de munte.
Tot astfel eu din șa sorbindu-ți gura
Uimit descopăr gustul cel minunat al vieții.*

Raimalî-aga purta straie frumoase și viu colorate. Așa-i

poruncise însuși bunul Dumnezeu. Îi plăceau mai cu seamă căciulile bogate, garnisite cu cele mai scumpe blănuri - altele pentru fiecare anotimp. Și mai avea Raimalî-aga un armăsar auriu, de care nu se despărțea niciodată, un ahal pursânge, pe nume Sarala, primit în dar de la turkmeni, la un ospăț de pomină. Sarala era la fel de vestit ca stăpânul său. Cine-i admira umbletul elegant și falnic sorbea până la fund cupa desfătării. Șugubeții scosese ră și-o vorbă: „Cine-i Raimalî-aga? O dombă pe Sarala!”

Într-adevăr, Raimalî-aga își petrecuse toată viața-n sa, cu dombra în brațe. Cu toate că era vestit ca nimeni altul, avuții nu agonisise. Trăia ca privighetoarea de mai, mereu în cânt și ospețe, întâmpinat pretutindeni cu cinste și drag. Calul, la fel, atâta știa: drumul și desaga cu ovăz. Se găseau însă și oameni - dintre cei bogați și puternici - care nu-l aveau la inimă pe Raimalî-aga. Ziceau că trăiește-n desfrâu, fără țintă, ca vântu-n pustiu... Da, spuneau unii, pe la spate, și de-alde astea...

Dar în clipa când Raimalî-aga se-arăta la vreun ospăț, încă la primele sunete ale dombrei și glasului său toți, chiar și cei care nu-i încuviințau felul de viață, amuțeau, privindu-i ca vrăjiți ochii, mâinile, chipul. Îi priveau ochii, pentru că toată puterea gândului marelui rapsod ardea în flacăra lor mereu schimbătoare; îi priveau mâinile, pentru că nu exista simțământ în sufletul omului căruia mâinile lui să nu-i găsească întrupare pe strune; îi priveau chipul, pentru că era frumos și inspirat, iar când cânta, trăsăturile îi fremătau ca marea stârnită de vânt.

Soațele-l păraseau, deznădăjduind, la capătul răbdării, dar multe femei plângeau noaptea în taină, cu gândul la el.

Viața îi zburase din cântec în cântec, din nuntă în nuntă, din ospăț în ospăț și, pe nesimțite, se furișase spre el bătrânețea. Nici Sarala nu mai era același, se împuținase la trup, firul din coamă și coadă i se rărise, și numai după umblet mai puteai ghici că fusese cândva un armăsar semeț. Raimalî-aga urcase în iarna vieții ca plopul sur,

uscându-se, mândru, în singurătate... Abia atunci băgaseră oamenii de seamă că n-avea nici familie, nici casă, nici turme sau alte avuții. Îi dăduse adăpost fratele mai mic, Abdilhan, dar nu înainte de a-și împărtăși rubedeniilor apropiate nemulțumirea și mâhnirea. Abdilhan poruncise să i se ridice lui Raimalî-aga o iurtă, să fie hrănit și îngrijit.

Raimalî-aga începuse să cânte despre bătrânețe, să cugete la moarte. Mărețe cântece se născuseră atunci și triste. Îi venise și lui rândul să încerce a dezlega taina ce frământa dintotdeauna mințile gânditorilor: de ce se naște omul pe pământ? Raimalî-aga nu mai umbla hai-hui, ca pe vremuri, pe la ospete și nunți, stătea mai mult acasă, cântând din dombră cântece triste, trăia din amintiri și zăbovea mai îndelung la taifas cu bătrânii, vorbind despre trecerea lumii...

Și, Dumnezeu e martor, Raimalî-aga și-ar fi sfârșit zilele în pace, dacă o întâmplare nu l-ar fi zguduit din adânc în chiar amurgul vieții.

Într-o zi, Raimalî-aga nu mai putuse răbda, pusese șaua pe bătrânul Sarala și se dusesse la o nuntă, să-și mai omoare plictisul. Își luase cu sine și dombra, gândind că, poate, cine știe... Prea îl rugaseră cinstitele gazde să vină, dacă nu să le cânte, măcar ca oaspete. Așa plecase Raimalî-aga la drum, cu inima ușoară și gând de grabnică întoarcere.

Îl primiseră cu mare cinste, poftindu-l în iurta albă, pentru oaspeți de vază. Stătuse acolo, printre oameni aleși, bând kumîs, tăifăsuind și rostind toasturi meșteșugite, cum se obișnuiește în asemenea împrejurări.

În aul, ospățul era-n toi. De pretutindeni răsunau cântece. Râsete, glasuri tinere, zvonul jocurilor și distracțiilor de tot felul răzbătea până în iurta cea albă. Se auzea cum se pregăteau călăreții pentru întrecerile în cinstea tinerilor miri, cum trebăluiau bucătarii pe lângă focuri, cum lărmuiau hergheliile lăsate slobode, cum se zbenguiau în voie câinii, cum rățăcea prin stepă vântul,

purtând cu sine mireasma ierburilor crude. Dar printre toate acestea, auzul lui Raimalî-aga prindea, gelos, mai cu seamă ecoul cântecelor din iurtele vecine; ba și râsul fetelor, revărsat în cascade, îi făcea urechea să tresară.

Sufletul bătrânului rapsod tânjea, nelăsându-și chipul să-i trădeze trăirile. Raimalî-aga rătăcea cu gândul în trecut, în timpul acela fără întoarcere, când era tânăr și frumos, când învârtejea colbul drumurilor pe ahalul Sarala, tânăr și el și iute, când ierburile zdrobite sub copite plângeau și râdeau la trecerea lor. Când soarele, auzindu-i cântul, își grăbea urcușul pe cer, ieșindu-i în întâmpinare, când vântul stepei nu-i încăpea în piept, când dombra lui aprindea sângele, când fiecare cuvânt rostit de el era sorbit cu nesaț, când mai știa să sufere și să iubească, și să verse lacrimi luându-și rămas bun din șa... Pentru ce toate acestea? Pentru ca la bătrânețe să-l covârșească jalea și să se stingă aidoma focului strivit de cenușă?

Era trist Raimalî-aga în iurta aceea, amuțea tot mai des, cufundat în sine. Dar iată că auzul lui prinse deodată zgomot de pași mulți ce se apropiau în zvon de glasuri, clinchet de salbe și foșnet de rochii. Cineva ridicase din afară pologul cu frumoase cusături de deasupra ușii și-n prag răsărise o fată strângându-și la piept dombra. Avea chipul oacheș, ochi veseli și mândri, cu sprâncenele întinse arc, a neînduplecare; întreaga ei făptură - chipul, statura, vesmintele feciorelnice - păreau lucrarea unui meșter iscusit. Rămăsese o clipă în prag, însoțită de prietenele ei și de câțiva djighiți. Apoi, cu o plecăciune, ceruse iertare oamenilor de vază aflați în iurtă și, înainte ca cineva să apuce a-i răspunde, lovise strunele dombrei, intonând, cu ochii la Raimalî-aga, aceste cuvinte:

„Cum călărețul însetat gonește spre izvor să-și astâmpere setea, astfel vin la tine, slăvite Raimalî-aga, să-mi astâmpăr dorul inimii. Nu ne osândi c-am dat buzna în ceată zăludă; veselie și larma iertate-s la praznic. Nici

curajul meu nu te mire, aga: cu înflorare și spaimă îți cânt acest cântec, de parcă mi-aș mărturisi o iubire. Mă iartă, aga, dar mă simt încărcată de cântec întocmai ca flinta cu pulbere. Trăiesc viață liberă, zbor din nuntă în nuntă, din ospăț în ospăț, dar pentru această-ntâlnire m-am tot pregătit îndelung, așa cum albina își strânge în fagure mierea, așa cum bobocul adună culori pentru ceasul-nfloririi. Și iată, acel ceas a sosit...”

„Dar cine ești tu. Preafrumoasă străină?” ar fi vrut să întrebe aga. Însă nu cutezase să curme dintru început acel viers. Răscolit, o sorbea din priviri. O furtună i se ridicase în suflet, trupul i se trezise sub biciul fierbinte al sângelui și, dac-ar fi fost înzestrați cu altfel de vedere, nuntașii ar fi-nmărmurit toți, văzându-l cum tresare deodată și bate din aripi, ca vulturul lacom ce sfâșie cerul. O flacăra vie i se aprinsese în ochi, de parcă ar fi auzit în țării, o multasteptată chemare. Uitase de ani preaslăvitul rapsod...

Iar fata urmase:

„Ascultă-mi povestea, vestite akîn, dacă eu a ți-o spune mă-ncumet. Afla-vei, mărite aga, neîntrecut bard al cerului, că te-am îndrăgit din pruncie. De atunci te-am urmat pretutindeni, oriunde te-a dus neastâmpărul dombrei, căci visul cel dulce al inimii mele era să ajung un akîn, un bard cum ai fost numai tu și rămâi - fără seamăn. Și, nedespărțită de tine, asemenea umbrei, sorbindu-ți cuvintele și repetând refrenele tale ca pe niște rugi, învățam, o aga, pe de rost sclipitoarele-ți stihuri. Visam - și-i ceream necuprinsului cer să m-ajute - să capăt și eu darul tainic ce mi-ar fi-ngăduit într-o zi să mă înfățișez dinainte-ți și să-ți mărturisesc înfocata-mi iubire, cu plecăciune cântându-ți un cântec ce l-aș fi izvodit sub privirile tale, ba, Dumnezeu să îmi ierte această-ndrăzneală, să mă-ntrec, o, slăvite rapsod, cu nestinsul tău har, chiar dacă-nfrângere sigură mi-i hărăzită. Această zi o visam, o slăvite akîn, cum fetele ziua nunții-și visează. Dar

eu eram mică și firavă, tu - măreț și iubit de mulțime și glorie, nici nu-i de mirare că nu ți-au căzut niciodată asupra-mi privirile, să mă smulgă din larma ospetelor. Ci eu, îmbătată de cântecul tău și arzând de rușine, te visam în iatac și femeie mă voiam mai degrabă, ca să pot răsări dinainte-ți, cutezând să-ți vorbesc de iubire. Mi-am jurat s-ajung meșteră-n arta cuvântului. Să pătrund taina muzicii atât de adânc, încât să m-asemăn cu tine. Și ca tine să cânt, ne'ntrecutul meu dascăl, pentru ca, înfățișându-mă ție, să te chem la întrecere izbăvită de vâlul sfiei. Și iată-mă; ochiul tău fără milă mă judece. Mult a fost, timpul anevoios s-a târât până în primăvara aceasta, a nouăsprezecea, când inima-mi spune să ies la lumină, ca rapsod și femeie. Iar cât despre tine, slăvite akîn, în lumea vrăjită a copilăriei, ce încă-mi mai dănuie-n suflet, la fel ai rămas, numai părul ți-i sur. Însă nu e aceasta o stavilă-n calea iubirii, întocmai cum pletele negre chezaș de iubire nu sunt. Deci iată-mă. Îngăduie, o, slăvite akîn, cutezanța: mă poți izgoni ca fecioară, poate nu ți-s pe plac, însă nu ca rapsod. Sunt aici să ne-ntrecem întru meșteșug. Ai cuvântul!"

— Dar cine ești tu și de unde răsai? zvâcnise din locu-i poetul.

— Beghimai mă numesc.

— Beghimai? Și pe unde mi-ai stat până astăzi ascunsă? întrebuse, fără voie aproape, rapsodul, plecând fruntea-i întunecată.

— Ți-am spus, luminate stăpân. Am crescut.

— Înțeleg, murmurase poetul. Ce nu înțeleg e haina-mi ursită. Din ce crud imbold te-a trimis să mă tulburi, acum, când alunec spre-apus și spre iarnă? Poate ca să mă surp înlăuntrul-mi și crâncen să țiip că zadarnic trăit-am, că tot ce a fost fără noimă a fost, dacă eu respiram, și umblam, și cântam neștiind că m-așteaptă, ca un neprețuit dar al cerului, chinul dulce de a te vedea, auzi și cunoaște? Cât am păcătuat ca să merit atâta osândă?

— În zadar te căinezi, luminate aga, răsună glasul lui Beghimai. Dacă astăzi ursita luând chipul meu ți se înfățișează, în zadar te căinezi: ai credință în mine. Nu voi ști bucurie mai mare pe lume decât să te-alint cu surâsu-mi de fată, cu cântecul meu și cu dragostea mea fără margini. Iar dacă nu vrei ori nu poți să-ți înfrângi îndoiala și zăvorî-mi-vei urcușul spre inima ta, eu, iubindu-te nețărmurit, nu voi pregeta să mă-ntrec într-o artă cu tine: încercările, cât de grele vor fi, nu mă sperie.

— Încercări, spui? La ce încercări, Beghimai, mă poate supune cuvântul? Ce poate-nsemna o întrecere în meșteșug, fie ea cât de aprigă, față de înfricoșata-ncercare a dragostei care uzurpă rânduiala știută a lumii? Nu-ți făgăduiesc, Beghimai, să ne-ntrecem într-o izvodire de vorbe frumoase. Și nu pentru că nu m-ar ține puterile, nu pentru că s-ar fi stins dintr-o dată, în vatra din inima mea, văpaia cuvintelor, nici pentru că glasul mi s-ar fi stins.

Nu, nu de aceea. Ochii mei pot doar să te admire. Sufletul meu, Beghimai, poate doar să-ți întindă ofranda iubirii. În cuprinderea de aripă a dragostei, în netrecerea ei ne putem, preafrumoasă fecioară, întrece.

Și rapsodul, aceste cuvinte rostind, luă dombra, o acordă cu migală și izvodi un nou cântec, limpede și arzător. Cânta ca pe vremuri: părea glasul lui când o șoaptă a vântului răsfățat printre ierburi, când zvon de furtună pornită să mânia-azurul. Atunci s-a născut, dăinuind de atunci, al dragostei cânt „Beghimai”.

„Ție, celei ce, din depărtare, însetată vii la izvor, îmblânzit îți cade la picioare vântul stepei neascultător. Afle cel ce zodiile-mparte că, dacă astăzi mi-e sortit să mor, azi nu pot coborî în moarte: azi iubesc și sunt nemuritor...”

Acea zi a trăit îndelung în aduceri-aminte. Toată lumea vorbea de cei doi cântăreți și de strania lor întâlnire. Iar când se pornise alaiul miresei, printre iurtele împodobite, printre șiruri de călăreți, în fruntea mulțimii, a caravanei

de nuntă, mergeau, pe cai aprigi, Beghimai și bătrânul rapsod, cântând cântece de voie bună. Alături mergeau, scară-n scară, părând coborâți dintr-un basm, și privirile lor se-nălțau către cer, către zeii cei buni. Fericire cerând pentru mire și pentru mireasă, în sunet de dombră și fluier, de fluier și dombră...

Și se minuna împrejur tot norodul de vraja acelor cântări. Chiar și iarba râdea, fumul marilor focuri plutea împrejur ca o ceață, și păsări veneau în zbor jos, înfricoșate de zarvă, băiețandri zburdau, călări pe mânji repezi...

Oamenii nu-l recunoșteau pe bătrânul rapsod. Glasul îi răsuna cald și plin, ca pe vremuri, chiar și trupul îi reînviase, era iarăși mlădieu și agil ca pe vremuri, ochii lui străluceau de departe, ca două lămpașe-ntr-o iurtă ce, albă, ți-ar fi răsărit dinainte pe pajiștea verde la capăt de drum. Ba și Sarala parcă întinerise: umbla țănoș, cu coama în vânt.

Dar nu tuturor a fost dat să le meargă la inimă această schimbare. Erau în mulțime și oameni ce cu îngrețosare scuipau urmărindu-l pe marele bard. Barakbaili - așa se numeau cei din neamul din care cobora și vestitul akîn - erau mai cu seamă porniți, socotind că i se tulburaseră mințile, acum, la apusul vieții. Drept care prinseseră a-l ațâța împotriva-i pe fratele lui, Abdilhan: cum te-am mai alege mai-marele nostru, când - iată ăst câine bătrân, Raimalî, ne face pe toți de ocară? Ascultă-l cum cântă, ascultă-l cum râde, de parcă ar necheza o zvăpăietură de mânz!... Iar cât despre fetișcana aceea - auzi ce-i răspunde! Rușine! Îl îmbrobodește în văzul mulțimii! Abdilhan, nu-i a bună! Nu-l lăsa la cheremul dezmațatei aceleia! Strunește-l, altfel vom ajunge de răs prin aule...

Lui Abdilhan, ce în taină nutrea de demult un gând otrăvit împotriva fratelui său mai în vârstă, care trăise până în iarna vieții fără păș, fără gândul firesc de a strânge, atât îi lipsea ca să-nceapă a fierbe. „Asta, își

spunea-n sinea lui, le întrece pe toate: bătrânul zevzec ne împroască tot neamul cu scârnă.”

Și iată-l pe Abdilhan, îmboldindu-și cu sânge bidiviul ca să spargă mulțimea, și amenințându-l cu cnutul pe fratele său, neasemuitul rapsod, pierdut în dulceața cântărilor: „Bagă-ți mințile-n cap și porcede spre casă!” strigase. Numai că fratele lui, pierdut în dulceața cântărilor, nu-l auzise. Iar admiratorii ce-i împresurau, călări de asemeni, pe cei doi cântăreți, sorbindu-le fiecăruia vers, îl fugăriseră pe Abdilhan într-o clipă, izbutind să-l mai și șfichiuiască, la înghesuială, cu câte-o biciușcă. Pas’ de mai află de unde, și cine, și când... Scăpase cu fuga, suduind, Abdilhan...

Și alaiul trecea. Chiar în clipa aceea se năștea un nou cântec.

„... O, când, fremătând de iubire, maralul²⁹ își strigă perechea în zori, trecătorile munților îi răspund răscolite”, cânta Raimalî.

„Lebăda, când, despărțită prin moarte de gingașu-i soț, către soare privește în zori, ea și soarele-l vede-n zăbranic”, răsună trilul lui Beghimai.

Astfel îi fermecau ei pe miri, răspunzându-și prin cântec...

Nu știa, cum ar fi putut bănuî Raimalî, în clipele-acelea vândute uitării de sine, cu câtă mânie în suflet plecase-n galop Abdilhan, cu câtă obidă și sete năprasnică de răzbunare-l urmaseră toți barakbailii. Și ce răfuială cumplită puseseră-n ziua aceea la cale... Cum ar fi putut bănuî?...

Și alaiul trecea, ca pe aripi purtându-i pe cei doi rapsozi ce cântau, răspunzându-și prin cântec...

Și gonia Abdilhan, frânt în șa, ca un nour, spre aul, spre casă. Iar înverșunatele-i neamuri, urmându-l ca o haită de lupi, îi strigau, beți de ură:

— Blestem! Raimalî a turbat! Mintea i se întunecă! Trebuie să-l lecuim, până nu-i prea târziu!

²⁹ *Marál* s.m. (cuv. turcic; zool.) Specie de cerb care trăiește în Tian-Șan și munții din sudul Siberiei.

Și alaiul trecea, ca pe aripi purtându-i pe cei doi rapsozi ce cântau, răspunzându-și prin cântec...

Odată ajuns lângă iurtele mirilor, alaiul sărbătoresc se opri și cei doi cântăreți intonaseră, de bun-rămas, urări de belșug și nestinsă iubire. Vestitul rapsod, cuvântând către lume, își mărturisise bucuria curată de a fi apucat ziua sfântă în care destinul, în chip de râvnită răsplată, i-o trimisese pe tânăra Beghimai, un akîn pe potrivă... Cremenea numai, lovită de cremene, izvodește scânteii, adăugase rapsodul. La fel și în arta cuvântului: întrecându-se în măreție, akînii-și apropie tainele desăvârșirii. Dar că, mai presus de orice, era fericit că atunci, spre sfârșitul vieții, ca într-un asfințit, când marele astru străluce deplin, cu toată puterea sădită într-însul de la facerea lumii, cunoscuse iubirea, umplându-se de neasemuită vigoare.

— Visul meu s-a-mplinit, o aga, îi răspunse, cântând, Beghimai. Te urmez de aici înainte până la capătul lumii. Oricând și oriunde îmi vei porunci, răsări-voi alături de tine cu dombra în brațe, pentru ca-n cântec să ne însoțim, și-n iubire. Cu această dorință ursitei mă încredințez fără preget.

Astfel își vorbiră, prin cântec, cei doi și, chiar acolo, în fața mulțimii ce alcătuisese mărețul alai, se legară să se întâlnească în zori, ca să cânte norodului ce se va strânge de pe toată întinderea stepei la iarmaroc.

Și numaidecât, călăreții, răzlețindu-se în patru zări, duseră până departe cuvintele lor, marea lor făgăduință. Vestea zbura peste stepă:

— La iarmaroc!

— Înșeuati-vă caii și la iarmaroc!

— La iarmaroc, s-ascultăm doi akîni fără seamăn!

Ecou din ecou se năștea peste stepă:

— Ce praznic!

— Grăbiți-vă!

— Ce desfătare!

— Rușine!

— Prinos frumuseții!

— O neobrăzare!

Cei doi călăreți își luară, senini, rămas bun la răscruce de drumuri:

— Pe mâine, Beghimai, draga mea!

— Pe mâine, iubite aga!

Și, îndepărtându-se, își mai strigară din șa:

— Mâine-n zori!

— La iarmaroc, mâine-n zori!

Ziua sfârșea. Peste marile-ntinderi cădea-ncet-încet ceața albă a verii de stepă. Ierburile, pe alocuri îngălbenite de-acum, răspândeau iz de veșted și mai adia o răcoare venită din munți, unde plouase: șoimii planau în amurg, foarte jos și agale, mii de păsări slăveau, în amurg, asfințitul...

— Câtă pace! O, binecuvântat ceas al zilei!... murmura Raimalî, mângâind coama calului. Ah, Sarala, ah, bătrâne, ah, armăsarul meu falnic, să fie viața atât de frumoasă, încât steaua dragostei să răsară deasupra-mi la capăt de drum?

Sarala sforăia, grăbind pasul, dornic și el de hodină, căci doar își purtase prin stepă stăpânul ziulica întreagă, dornic de șopotul apei de munte și de iarba păscută sub razele lunii.

Dar iată și lunca și, la cotul râului, râvnitul aul, cu iurtele-i vesele slobozind spre tărie fuioare de fum.

Raimalî se grăbea. Legă calul de conovăț și fără să intre în casă, se așază lângă prag, gustând liniștea serii. Dar curând cineva, un băiat din vecini, se apropie și îi spuse:

— Aga, oamenii te cheamă în iurtă.

— Ce oameni?

— Ai tăi. Sunt toți barakbailii în păr.

Intrând, Raimalî găsi-ntr-adevăr tot soborul bătrânilor neamului, strâns în cerc, iar în mijloc pe fratele lui, Abdilhan, cu chip aspru și întunecat, cu ochii plecați în pământ, ascunzând, se ghicea, priviri rele.

— Pace vouă! îi salută Raimali. Au nu s-o fi abătut vreun necaz peste casele voastre?!

— Tu ești cel așteptat.

— Dacă-s eu, iată-mă-s. Faceți loc, să m-așez cum se cade, în cercul ce-l alcătuiți.

— Nu! Stai acolo în ușă și cazi în genunchi! răsună o poruncă.

— Aud?! Cum adică? În iurta aceasta sunt încă stăpân.

— Nu ești! Cum ar putea fi stăpân un moșneag lud ca tine?

— Ce vreți, oameni buni?

— Ce vrem? Vrem ca fără zăbavă să faci chiar aici legământ că n-ai să mai cânti niciodată, niciunde, că n-ai să mai bântui prin toate ospetele și, mai cu seamă, să ți-o scoți deîndată din cap pe smintita aceea cu care cântai azi spurcat, uitând barba-ți pagă și nerușinată, ca și onoarea întregului neam. Jură! Jură că n-ai să mai dai ochi cu ea niciodată!

— Zadarnic vă înverșunați. Măine-n zori vom cânta împreună norodului, la iarmaroc.

Ploaie de răcnete:

— Ne împroască cu scârnă!

— Să te lepezi de ea chiar acum, până nu-i prea târziu!

— S-a smintit pe de-a-ntregul!

— E nebun de legat! E bezmetic!

— Tăcere! strigă cu asprime întâiul dintre judecători. Ai spus tot ce-aveai să ne spui, Raimali?

— Am spus tot.

— Iar voi auzit-ați, urmași ai slăvitului bei Barakbai, ce grăit-a păcătosul acesta?

— Auzit-am cu toții.

— Atunci ascultați și cuvintele mele. Mai întâi voi vorbi despre tine, nefericit pierde-vară. De o viață tot bântui, neagonisind cât e negru sub unghie, dintr-un capăt în altul al stepei, cânti la chefuri, zornăi din dombră și faci cu uitare de sine pe măscăriciul. Câtă vreme-ai fost tânăr, ți-

am iertat rățacirea. Acum ești bătrân și purtarea-ți de zăbăuc naște răs și batjocură. Noi, fruntea neamului, te disprețuim. Era timpul să cugeți la moarte, era ceasul smereniei. Și când colo, tu te încurci, ca un fluieră-vânt, c-o fătucă, întru veselia și behăitul aulelor, calci sfintele datini și legile, ba și-acum, când chemat ești de sfatul bătrânilor, arăți nesupunere. Ei bine, atunci cadă pedeapsa lui Allah asupra-ți!...

Iar acum, ție îți voi vorbi, Abdilhan, frate bun al acestui nefericit, ție, cel născut din aceiași părinți ca și dânsul. În tine ni-i toată nădejdea, tu ești reazemul gândului nostru. De fapt, cum știi bine, și vrem să te-alegem mai-marele neamului. Dar fratele tău, dat în mintea copiilor, nu mai știe ce face și poate împiedica împlinirea dorințelor noastre. De aceea, ai îndreptățire să faci tot ce-ți stă în putere pentru ca nefericitul tău frate să nu ne mai facă de răs printre oameni, pentru ca nimeni să nu ne mai scuipe, să nu ne mai arate cu degetul și să nu mai cuteze să ia în derâdere numele de barakbai!

— Nici judecători nu îmi sunteți, nici proroci, glăsui Raimalî, luându-i-o înainte lui Abdilhan. Mi-e milă de voi, de cei strânși în cercul acesta, și de cei ce aidoma vouă gândesc pretutindeni. Vorbiți despre lucruri asupra cărora niciun sfat omenesc nu e vrednic să judece. Nu știți căuta adevărul și nici fericirea pe lumea aceasta. E oare rușine să cânti când îți vine să cânti, e oare rușine să dai glas iubirii când vine iubirea, trimisă de însuși Cel Atotputernic? Ce bucurie se poate asemui pe pământ cu aceea de a vedea două inimi unite prin dragoste? Dar, întrucât mă priviți ca pe-un lud și-un bezmetic doar pentru că am cântat și mai cânt și nu voi să alung, cum îmi cereți, iubirea venită, e drept, la apusul vieții, ci mă bucur de ea - am să plec de la voi: mare-i lumea! Încalec pe Sarala chiar acum și pornesc înspre ea, și poate că vom pleca împreună pe alte meleaguri, ca să nu vă mai tulbure cântecul, nici dragostea noastră.

— Nu, n-ai să pleci de aici! izbucni, horcăind, Abdilhan, care până atunci nu scosese nicio vorbă. N-ai voie să pleci nicăieri din aul: nu de iarmaroc ai nevoie, ci de lecuire. Și te vom lecuî până când mintea cea rătăcită o să ți se întoarcă în țeastă.

Și Abdilhan smulse dombra din mâna akînului.

— Na!

Beat de furie, o trânti de pământ și-o strivi sub picioare, întocmai cum taurul ar strivi-un biet păstor.

— De astăzi uita-vei să cânti! Ia aduceți și gloaba aceea!

Și făcu semn argaților.

Aceștia, care așteptau, rânduîți dinainte, porunca, aduseră calul.

— Smulge-i șaua și-arunc-o înapoi! strigă Abdilhan, ridicând deodată securea pe care-o ținuse ascunsă. Și, turbat, ciopârți mândra șa și curelele scărilor, zvârlindu-le una-ntr-o parte și una-n cealaltă.

Armăsarul se clătină plin de spaimă și îngenunche, sforăind și mușcându-și zăbala, de parcă, privindu-i cum sfâșie șaua, simțea că-l așteaptă o soartă asemănătoare.

— Iarmaroc, va să zică, de bâlciuri îți arde! Călare pe Sarala? Cască ochii atunci! strigă, scos din minți, Abdilhan.

Argații săriră asupra nefericitului cal, răsturnându-l și prinzându-i picioarele, mult slăbite de-acum, în arcan. Iar apoi, Abdilhan îi răsuci fără milă gâtulejul, înșfăcându-l de nări cu o mână și ridicând, cu cealaltă, hangerul.

Raimalî încercă disperat să se smulgă din mâinile celor care-l țineau strâns ca-n clește.

— Stai! Nu-l ucide!

Zadarnic. Șuvoiul fierbinte de sânge țâșni deodată, orbindu-l, ca o negură în faptul zilei. Plin de sânge-aburind, clătinându-se, se ridică în picioare akînul.

— Pe jos mă voi duce atunci! La nevoie mă voi târî în genunchi pân-acolo! șopti el, ștergându-și de pe chip cu pulpana cămășii potopul de sânge.

— N-ai să mergi nicăieri, secătură!

Chipul lui Abdilhan rânjea, strâmb, deasupra gâtlejului însângerat al nefericitului cal.

— Un pas n-ai să faci de aici! şuieră el încet, și deodată răcnii: Puneți nuna pe el! Aveți grijă, legați-l, căci e cuprins de turbare: face moarte de om!

Învălmășeală și răcnete:

— Funia!

— Frângeți-i brațele!

— Răsuțește mai zdravăn!

— S-a smintit: l-a ajuns biciul Celui Atotputernic!

— Ce privire haină!

— Rătăcită e mintea akînului! Vai!...

— Târâți-l încoace, lângă mestecăn!

— Împingeți-l.

— Mai cu inimă, trândavi ce sunteți!

Luna își preumbla prin tării chipul palid. Era pace în cer, pe pământ era pace. Șamani, răsăriți deodată în preajma akînului, aprinseră foc și dansau împrejurii sălbatic, izgonind duhul rău.

Cântărețul era priponit de mestecăn, cu mâinile strâns legate la spate.

Un mulla se înfățișă mai apoi, citind rugăciuni din Coran și chemându-l pe calea cea dreaptă.

Cântărețul era priponit de mestecăn, cu mâinile strâns legate la spate.

Și deodată în noapte răsună glasul lui neasemuit de curat:

„Scame albastre de negură târând după sine, noaptea fuge în stepă și zorii se nasc, biruitori, peste lume. Dar mie pe veci mi-i oprită lumina: tu soarele mi l-ai răpit, Abdilhan. Nefericitul meu frate. Triumfi, cu nesăbuință te bucuri că m-ai despărțit de iubirea trimisă de Cel Atotputernic la capătul vieții. Dar nu știi ce fericire îmi dăinuie-n inimă, câtă vreme suflarea-mi mai dăinuie. M-ai legat, ca pe un tâlhar, de-acest trunchi, dar eu nu sunt aici, o, nefericitul meu frate! Numai trupul meu trecător e aici;

sufletul meu zboară peste întinderi ca vântul, se îngemănează cu lutul, cu ploaia, și eu nedespărțit sunt de dânsa ca propriu-i păr, ca propria ei răsuflare. În zori, când se va deștepta, bucuroasă de viață, ca un inorog, coborî-voi din munți, adăstând între stânci, lângă iurta ei albă. Când foc va aprinde, eu fum dulce voi fi, mângâind-o. Când călare va trece prin vad, voi fi stropii-mproșcați de copite, atingându-i obrazul și brațele, iar când va cânta, voi fi cântec...”

Fremătau rămurișuri în razele soarelui tânăr. O zi nouă creștea. Auzind că akînul își ieșise din minți, curioși dădeau buzna vecinii. Călări, îl priveau de departe.

Iar el, în veșminte ferfenițite, era priponit de mesteacăn, cu mâinile strâns legate la spate. Și cânta. Cântul lui a rămas neuitat peste veacuri:

*Când tabăra va coborî din munții negri,
Vin' de mă dezleagă, frate Abdilhan;
Când tabăra va coborî din munții vineți,
Vin' de mă sloboade, frate Abdilhan.
N-aș fi crezut, oricine mi-ar fi spus,
Că sub braț de frate voi pieri răpus.
Când tabăra va coborî din munții negri,
Când tabăra va coborî din munții vineți,
Vin' de mă dezleagă, frate Abdilhan,
Să mă înalț la ceruri demn. De bunăvoie...
Când tabăra va coborî din munții negri,
nu m-aștepta, iubită Beghimai,
Când tabăra va coborî din munții vineți,
N-am să mai vin, iubită Beghimai.
Nu vom cânta alături, glas în glas:
Eu părăsit în stepă am rămas...
Când tabăra va coborî din munții negri,
Când tabăra va coborî din munții vineți,
nu m-aștepta, iubită Beghimai:
de bunăvoie m-am suit la ceruri...*

Așa sfârșea povestea vestitului akîn.

Acum, în drum spre Ana-Beiit, petrecându-l pe Kazangap spre lăcașul din urmă, pe Edighei îi urmărea legenda aceea.

XI

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

După ce lăsară în urmă prelunga vale Malakumdîceap, prin ale cărei nisipuri roșcate rătăcise odinioară Naiman-Ana în căutarea fiului ei mankurt, ajunseră aproape de Ana-Beiit. Aruncând câte o privire când pe ceasul de la mână, când spre soarele ce domnea peste stepă, Burannîi Edighei socotea că, până aici, totul decursese potrivit așteptărilor. Așa că, după înmormântare, aveau tot timpul să ajungă acasă destul de devreme ca să-l poată pomeni, laolaltă cu toți cei din cătun, pe Kazangap. E drept, asta avea să se-ntâmple în faptul serii, principalul era însă că totul avea să se isprăvească în aceeași zi. Eh, ce ți-e și cu viața asta! Kazangap o să se odihnească de-acum la Ana-Beiit, în vreme ce ei, după ce se vor fi întors acasă, aveau să-l pomenească iarăși, cu vorbe bune...

În aceeași ordine - în fruntea tuturor Edighei, pe atanul învelit cu valtrapul cu canafi, apoi tractorul cu remorcă și, la urmă de tot, excavatorul „Belarus” - ieșiră din Malakumdîceap pe platoul Ana-Beit, însoțiți, ca și până atunci, de Jolbars, dulăul roșcat care alerga nepăsător în stânga convoiului, cu limba atârându-i, uitată parcă, într-o parte. Și iată că la ieșirea din Malakumdîceap se ivi primul obstacol. Dădură pe neașteptate peste un gard de sârmă ghimpată.

Edighei se opri cel dintâi: ei drăcie, ce-o mai fi și asta? Se ridică în scări și, de la înălțimea lui Karanar, privi în stânga, apoi în dreapta: cât vedeai cu ochii, prin stepă se întindea, de netrecut, sârma ghimpată întinsă pe câteva rânduri de stâlpi din beton înfiți în pământ la distanțe egale, din cinci în cinci metri. Gardul era solid, durat cu pricepere. Nu puteai ghici unde începe și unde sfârșește. Ai fi zis că nici n-avea capăt. Nu se zărea niciun loc de trecere. Ce era de făcut, cum să-și urmeze drumul?

Între timp, în spate opriră și cele două tractoare. Primul sări din cabină Sabitjan, după el - Dlinnîi Edilbai.

— Ce mai e și asta? spuse Sabitjan arătând spre gardul de sârmă ghimpată. N-am nimerit unde trebuie? îl întrebă el pe Edighei.

— Ba de nimerit am nimerit, numai că nu știu de unde a răsarit gardul ăsta. Naiba să-l ia.

— Înainte nu era?

— Nu.

— Și-acum, ce facem? Cum trecem mai departe?

Edighei tăcu. Nici el nu știa:

— Hei! Mai oprește motorul ăla! A dудuit destul! îi aruncă Sabitjan, nervos, lui Kalibek, care tocmai își scosese capul din cabină.

Kalibek opri motorul. Excavatorul amuți și el. Se lăsă liniștea. O liniște deplină. Burannîi Edighei ședea mohorât în spinarea lui Karanar, Sabitjan și Dlinnîi Edilbai stăteau alături, tractoriștii - Kalibek și Jumagali - rămăseseră în

cabine, răposatul Kazangap, înfășurat în giulgiu alb, era întins în remorcă, vegheat de bețivul bărbat al Aizadei, iar Jolbars, dulăul roșcat, profitând de ocazie, se aciuisse lângă roata tractorului, ridicându-și cât putea de sus unul dintre picioarele din spate.

Marea stepă se întindea sub soare de la un capăt la altul al lumii, dar trecere spre cimitirul Ana-Beiit nu exista. Se opriseră cu toții, încurcați, în fața gardului aceuia de sârmă ghimpată.

Primul rupse tăcerea Dlinnîi Edilbai.

— Și zici, Edighei, că înainte gardul nu era?

— Îl văd pentru prima oară.

— Or fi împrejmuit locul pentru cosmodrom? își dădu cu părerea Dlinnîi Edilbai.

— Mda, s-ar putea. Altminteri la ce s-ar fi ostenit atâta? Nu e de colea să întinzi peste stepă ditamai gardul. Or fi știind ei ceva. Că ăstora cum le tună, le și fulgeră, lua-i-ar naiba! ocări Edighei.

— Acum poți să tot drăcui! Trebuie să știi pe ce lume trăiești, înainte de a porni pe asemenea coclauri, spuse, posac, Sabitjan.

Urmă o pauză apăsătoare. Burannîi Edighei privi încruntat de sus în jos, de la înălțimea lui Karanar, spre Sabitjan, care stătea alături, în picioare.

— Uite ce-i, drăguță, ai puținică răbdare, nu te zbuciuma tu atâta, spuse el cât putu mai calm. Odinioară nu era pe-aici nici urmă de sârmă ghimpată: de unde să-mi dea-n minte așa ceva?

— Tocmai, bombăni Sabitjan și se întoarse cu spatele.

Se lăsă din nou tăcerea. Dlinnîi Edilbai părea să pritocească ceva.

— Toate ca toate, dar ce facem, Edike? O mai fi fiind vreun alt drum spre cimitir?

— Trebuie să fie. De ce nu? Chiar este unul la vreo cinci kilometri de aici, în dreapta, răspunse Edighei. S-o luăm într-acolo. La urma urmei, o trecere trebuie să găsim -

altfel nu se poate, nici încolo, nici înapoi.

— Sigur există drumul acela? întrebă apăsător Sabitjan. Să nu fie cum ai zis: - nici încolo, nici înapoi!

— Există, nu-ți fă tu griji, îl încredință Edighei. Treceți fiecare la locurile voastre, pornim. N-avem timp de pierdut.

Porniră din nou. Mașinile începură iarăși să duduie în spatele lui Edighei. O luară de-a lungul gardului de sârmă ghimpată.

Edighei suferea. Întâmplarea îl descurajase. Cum așa, își spunea el în ciudă, au îngrădit locul de jur-împrejur și nu pun măcar un indicator s-arate drumul spre cimitir? Ce oameni! El mai nutrea totuși speranța că undeva, mai spre sud, au să găsească vreun semn oarecare. Așa se și întâmplă. Dădură de o barieră.

Apropiindu-se, Edighei luă aminte cât de temeinic era construit postul de control: pe margini - stâlpi zdaveni din beton, la punctul de trecere - o casuță de cărămidă cu pereții laterali aproape în întregime din sticlă, pentru ca împrejurimile să poată fi supravegheate cât mai bine, iar sus, pe acoperișul plat - două proiectoare, probabil pentru a lumina locul noaptea. Dincolo de barieră se întindea, până departe, o șosea asfaltată. Pe Edighei îl furnică o neliniște.

La apariția lor, din postul de control ieși un soldat tinerel, blond, purtând pe piept un automat cu țeava îndreptată în jos. Potrivindu-și din mers tunică și îndreptându-și chipiul, ca să-și dea mai multă importanță, soldatul se opri la mijlocul barierei vărgate într-o poză semeață. Totuși, când Edighei se apropie de barieră, soldatul salută primul.

— Bună ziua, zise el, umflându-se în pene și privindu-l pe Edighei cu ochii lui copilărești încă, de un albastru deschis. Cine sunteți și unde mergeți?

— Suntem din partea locului, soldat, zâmbi Edighei, înveselit de bățosenia santinelei. Ducem un bătrân de-al

nostru la cimitir, să-l înmormântăm.

— Nu-i voie fără permis de trecere, dădu din cap soldatul, îndepărtându-se, precaut, de botul colțos al lui Karanar, care rumega de zor. Aici e zonă interzisă, îl lămuri el.

— Înțeleg, dar noi mergem la cimitir. Foarte aproape. Ce crezi c-o să facem? Îl îngropăm și ne întoarcem numaidecât. Nu zăbovim. Dă-ne drumul!

— Nu pot. N-am dreptul, spuse santinela.

— Ascultă, drăguță.

Edighei se aplecase din șa, astfel încât să i se vadă mai bine ordinele și medaliile militare.

— Nu suntem străini de locurile astea. Suntem de la halta Boranlî-Burannîi. Ai auzit de ea, nu-i așa? Suntem vecini. Iar bietul om trebuie îngropat. Mergem numai până la cimitir și-ndărăt.

— Vă înțeleg, dădu să răspundă santinela, strângând din umeri, sincer mâhnit, dar în clipa aceea se iți, ca un făcut, Sabitjan, plin de sine, cu un aer grăbit, de om important și foarte ocupai.

— Ce se întâmplă? întrebă el încruntându-se. Sunt de la regionala sindicală. De ce întârziem?

— Pentru că n-aveți voie să treceți.

— Santinelă, ți-am spus că sunt de la regionala sindicală.

— Mi-e totuna de unde sunteți.

— Cum adică? rămase Sabitjan cu gura căscată.

— Așa. Aici e zonă interzisă.

— Atunci ce mai lungești vorba? făcu Sabitjan ofuscat.

— N-o lungesc defel. Îi explicam, din respect, cum stau lucrurile omului acestuia, și nu dumitale. De fapt, eu nici nu am dreptul să discut cu străinii. Sunt în post.

— Așadar, nu putem trece spre cimitir?

— Nu. Și nu numai spre cimitir. Pe aici nu poate trece nimeni.

— Atunci naiba s-o ia de treabă! răbufni Sabitjan mânios. Știam eu că-i o prostie, îi aruncă el lui Edighei. Dar tu - nu

și nu! Mi-o țineai una și bună: Ana-Beiit! Ana-Beiit! Poftim Ana-Beiit! Și Sabitjan se îndepărtă scuipând cu năduf.

Edighei se simțea stingherit față de tânăra santinelă.

— De, să ne ierți, fiule, îi spuse, vorbindu-i ca un tată. Ție asta ți-e slujba. Dar noi ce facem cu răposatul? Doar nu-i o scândură, să-l aruncăm și să ne vedem de drum.

— Vă-nțeleg foarte bine. Dar ce pot eu să fac? Ordinul-i ordin. Nu-s eu șef aici.

— Mda, rău am nimerit-o, spuse descumpănit Edighei, lungind silabele, Da' tu de unde ești de fel?

— Din Vologda, tăicuță, răspunse soldatul, ușor fâstâcit, dar voios ca un copil.

Zâmbetul lui spunea că e bucuros de asemenea întrebare.

— Aha. Și pe la voi, prin Vologda, tot așa - stau santinelele postate la cimitir?

— Ei, și dumneata, tăicuță! La noi lumea merge la cimitir când vrea și stă cât poștește. Dar parcă de cimitir e vorba? Aici e zonă interzisă. Dumneata, tăicuță, vād c-ai făcut armata, ba ai și luptat, așa că știi de bună seamă că ordinul-i ordin. Vrei, nu vrei, asta-i datoria, n-ai ce-i face.

— Drept e, se învoi Edighei, dar ce ne facem cu răposatul?

După câteva clipe de gândire concentrată, soldatul clătină, compătimitor, din capul lui bălai, privindu-l drept în față cu ochii senini, albaștri:

— Nu pot, tăicuță, zău că nu pot! N-am dreptul!

— De, asta e, ce să-i faci, rosti, pierdut de-a binelea, Edighei.

Îi venea greu să se întoarcă la tovarășii lui de drum cu vești atât de proaste, mai cu seamă că Sabitjan, care se înfierbânta tot mai mult, se apropiase de Dlinnîi Edilbai și începuse a vocifera. Glasul lui răsună, iritat, de lângă excavator.

— Și doar v-am spus! N-are rost s-o luăm haihui pe asemenea coclauri. Toate astea-s prejudecăți. Vă împuiati

capetele vouă și le mai împuiați și pe-ale altora. Ce contează unde-ngropi un mort? Dar voi - una și bună: să-l ducem la Ana-Beiit. Ba chiar tu mi-ai zis că n-am decât să nu vin, c-o să-l înmormântați și fără mine. Înmormântați-l acum, dacă aveți unde!

Dlinnîi Edilbai se îndepărtă de el în tăcere.

— Ascultă prietene, îi spuse el santinelei, apropiindu-se de barieră. Și eu am făcut armata și mai țin minte câte ceva din regulament. Telefon ai?

— Sigur că am.

— Atunci, uite cum facem: îl suni pe șeful gărzii. Îi raportezi că niște localnici îl roagă să le îngăduie să treacă spre cimitirul Ana-Beiit.

— Cum? Cum? Ana-Beiit? repetă santinela.

— Da, Ana-Beiit. Așa se cheamă cimitirul nostru. Sună-l, prietene, n-avem altă ieșire. Să capete el personal permis de trecere pentru noi. Fii încredințat că, în afară de cimitir, nu ne interesează nimic altceva pe-aici.

Santinela stătu puțin pe gânduri. Își încrețise fruntea și-și muta mereu greutatea de pe un picior pe celălalt.

— Nu-ți fă griji. Totul e conform regulamentului, îl asigură Dlinnîi Edilbai. La postul de control s-au prezentat niște persoane străine. Tu raportezi șefului gărzii. Asta-i rânduiala. Ce mai stai în cumpănă? Ești chiar dator să raportezi.

— Bine, se învoi santinela. Îl sun chiar acum. Numai că șeful e tot timpul în inspecție pe la posturi. Și vezi și dumneata ce întinsă e zona.

— Poate-mi dai voie să stau și eu lângă tine când suni? În caz de ceva, să-i explic ce și cum.

— Bine, hai, se lăsă soldatul înduplecat.

Intrară în clădirea postului de control. Ușa era deschisă, așa că Edighei auzea tot. Santinela telefonă în câteva locuri, întrebând de șeful gărzii. Dar omul nu era de găsit.

— Nu, cu șeful, explica el. Cu dânsul personal. Nu. E o chestiune importantă.

Edighei începea să se înfurie. Unde Dumnezeu se vârâse șeful ăsta? Când ai nevoie de el, ia-l de unde nu-i!

În sfârșit, îl găsiră.

— Tovarășe locotenent! Tovarășe locotenent! strigă santinela cu glas sugrumat de emoție.

Și-i raportă că, așa și pe dincolo, veniseră niște localnici care vroiau să înmormânteze un om la vechiul cimitir. Ce să facă? Edighei ciuli urechile. Era de ajuns ca locotenentul să spună - lasă-i să treacă - și gata! Bravo, Dlinnîi Edilbai! Isteț băiat. Numai că discuția se prelungea. Acum santinela răspundea la niște întrebări:

— Da... Câți? Șase oameni. Și cu răposatul șapte. Cel mai vârstnic e pe cămilă. Mai au și un tractor cu remorcă și un excavator. Ca să sape groapa... Poftim? Și eu ce să le spun? Deci, nu se poate? Nu e voie? Am înțeles, să trăiți!

Deodată răsună glasul lui Dlinnîi Edilbai. Înșfăcase pesemne, receptorul.

— Tovarășe locotenent! Puneți-vă în situația noastră. Venim tocmai de la halta Boranlî-Burannîi. Unde să ne ducem acum? Gândiți-vă și dumneavoastră. Suntem din partea locului, vecini buni, n-o să facem nimic rău. Îl îngropăm și pornim numaidecât îndărăt. Poftim? Veniți, convingeți-vă personal. E cu noi și un bătrân veteran. Explicați-i lui.

Dlinnîi Edilbai ieși din clădirea postului de control abătut, dar le spuse că vine locotenentul în persoană, ca să hotărască la fața locului ce-i de făcut. În urma lui ieși santinela, care le spuse același lucru. Soldatul era liniștit de-acum: nu el, șeful trebuia să rezolve chestiunea. Patrula acum tacticos, de-a lungul barierei vărgate.

Burannîi Edighei căzu pe gânduri. Cine s-ar fi așteptat la o asemenea întorsătură a lucrurilor? Acum trebuiau să aștepte cine știe câtă vreme sosirea locotenentului. Duse cămila lângă excavator și o legă chiar de cupa acestuia. Apoi se întoarse la barieră. Tractoriștii Kalibek și Jumagali discutau ceva cu glas scăzut. Fumau. Sabitjan, departe de

grup, umbla de colo până colo, nervos. Ginerele lui Kazangap, bărbatul Aizadei, ședea ca și până atunci în remorcă, lângă răposat.

— Ce crezi, Edike, ne lasă să trecem? îl întrebă el pe Edighei.

— Trebuie să ne lase. Vine-acuși chiar șeful lor, locotenentul. De ce să nu ne lase? Doar n-om fi niscăi spioni? Ia mai dă-te și tu jos din remorcă. Dezmoștește-ți ciolanele.

Se făcuse ora trei, iar ei nu ajunseseră încă la Ana-Beiit.

Edighei se întoarse la santinelă.

— Fiule, ce crezi, întârzie mult șeful tău? îl întrebă.

— A, nu. Acuși apare. E cu mașina. Vreo zece, cincisprezece minute până aici.

— Ce să facem, îl așteptăm. Dar ia spune, de mult s-a pus sârma asta ghimpată?

— De multșor. Eu sunt aici de-un an. Am pus-o chiar noi, cam de jumătate de an.

— Ca să vezi. Eu habar n-aveam de împrejmuirea asta. De-aia am și dat de bucluc. Eu sunt vinovat, pentru că eu am stăruit să-l aducem și să-l înmormântăm aici. Aici e străvechiul nostru cimitir Ana-Beiit. Iar răposatul Kazangap a fost un om tare bun. Am lucrat treizeci de ani împreună, la haltă. Am vrut să fac cum e mai bine.

Soldatul părea mișcat de spusele lui Burannîi Edighei.

— Uite ce-i, tăicuță, spuse el cu un aer grav, Să-i spui locotenentului Tansîkbaev toate astea. Doar e și el om. Să raporteze mai sus. Șefii ăi mari au să vă dea voie numaidecât.

— Mulțumesc de vorba bună. Altfel o încurcăm rău de tot. Dar cum ai spus - Tansîkbaev? Numele de familie al locotenentului e Tansîkbaev?

— Da, Tansîkbaev. E de puțină vreme la noi. Dar de ce? Îl cunoașteți? De fapt, e de-al vostru. Te pomenești c-oți fi și neamuri.

— Aș, zâmbi Edighei. La noi, Tansîkbaevii sunt ca la voi

Ivanovii. Mi-am amintit de un om cu numele ăsta.

Chiar atunci în clădirea postului sună telefonul și santinela grăbi într-acolo. Edighei rămase singur. Sprâncenele i se adunară iarăși la rădăcina nasului. Și privind astfel, încruntat, în jur, să vadă de nu apare cumva vreo mașină pe șoseaua din spatele barierei. Burannîi Edighei clătină din cap: „Ce-ar fi să ne trezim chiar cu fiul lui ochi-de-erete? se gândi, și în aceeași clipă se ocărî în sinea lui. Asta-i acum! Ce năzbâtii îi mai treceau prin cap! Câți oameni nu poartă numele ăsta? Nu, nu se poate: cu acel Tansîkbaev se răfuese de mult... Există, totuși, o dreptate! Există! Orice s-ar întâmpla, dreptatea va exista întotdeauna...”

Se retrase mai într-o parte, își scoase batista și-și șterse cu grijă ordinele, medaliile și insignele de fruntaș de pe piept, ca să strălucească mai tare și să-i sară imediat în ochi locotenentului Tansîkbaev.

XII

Iar cu ochi-de-erete iată cum se petrecuseră lucrurile.

În 1953, spre sfârșitul primăverii, la depoul din Kumbel avusese loc un mare miting, la care fuseseră convocați toți feroviarii de la toate stațiile și haltele. Burannîi Edighei participase în viața lui la ședințe multe și de tot felul, dar mitingul acela n-avea să-l uite niciodată.

Marea hală a depoului era ticsită. Unii se cățăraseră sus de tot, chiar sub acoperiș, pe console. Și ce luări de cuvânt! Se dăduse în vileag totul despre Beria³⁰. Îl

³⁰ *Beria, Lavrenti Pavlovici* (1899-1953), om politic sovietic. A deținut importante funcții, între care: comisar al poporului pentru Afaceri Interne (1938-1945; mart.-iun. 1953). Colaborator apropiat al lui

înfieraseră pe călăul acela blestemat fără cruțare. Vorbitorii se perindau la tribună unul după altul, se făcuse seară, dar niciun om nu părăsise sala, stăteau pe locurile lor ca bătuți în cuie. Sub bolta halei, murmurul glasurilor părea freamăt de pădure. Edighei își amintea că cineva din mulțime spusese, chiar alături de el: „E ca marea înainte de furtună”. Și așa era. Lui Edighei inima i se zbătea în piept întocmai ca pe front, înainte de atac, și i se făcuse teribil de sete, i se uscaseră cerul gurii. Dar cum să răzbească prin puhoiul acela de oameni? Trebuia să rabde. În pauză își croise drum până la Cernov, secretarul organizației de partid, fostul șef de stație, care se afla în prezidiu.

— Andrei Petrovici, mă gândesc să vorbesc și eu.

— Vorbește, dacă ții neapărat.

— Țin, și încă morțiș. Numai că aș fi vrut să ne sfătuim mai întâi. Ții minte, la noi la haltă a lucrat unul Kuttîbaev. Abutalip Kuttîbaev. Un revizor de cale l-a denunțat că își scrie amintirile despre Iugoslavia. Abutalip luptase acolo, la partizani. În denunț mai puneă și alte prostii pe seama lui. Iar oamenii lui Beria au venit și l-au luat. Din cauza asta omul a murit, s-a prăpădit fără vină! Mai ții minte?

— Țin minte. A venit nevasta lui la stație după înștiințare.

— Întocmai! Iar după aceea, familia lui a plecat... Am ascultat ce s-a spus aici și m-am tot gândit. Acum suntem prieteni cu Iugoslavia, nu mai suntem în vrajbă cu ea. De ce să sufere niște oameni nevinovați? Copiii lui Abutalip or fi crescut, merg, pesemne, la școală. Trebuie lămurit totul. Altfel bieților copii au să li se tot scoată ochii cu chestia asta. Și-așa au suferit destul - au rămas orfani de tată.

— Stai puțin, Edighei. Așadar, despre asta vrei să vorbești?

— Da.

Stalin, a fost unul dintre principalii organizatori ai represiunilor din perioada anilor '30-'50. Exclus din partid, judecat și executat.

— Cum îl chema pe revizorul acela?
— Pot să aflu. E drept, de-atunci nu l-am mai văzut.
— De unde să afli acum? Și apoi, ai o probă materială că tocmai el a scris denunțul?

— Cine altul?

— Aici trebuie fapte, dragul meu Burannîi. Dacă lucrurile nu stau așa? Nu-i de glumit. Uite ce e, Edighei, ascultă sfatul unui prieten. Scrie despre toate astea la Alma-Ata. Scrie totul așa cum a fost și trimite scrisoarea la Comitetul Central. Descurcă ei ștele și n-or să tăragăneze, întregul partid e hotărât să facă lumină în problema asta. Doar vezi și tu.

La mitingul acela, Burannîi Edighei strigase cu hotărâre, laolaltă cu toți ceilalți, cât îl ținea gura: „Slavă partidului! Aprobăm linia partidului!” La sfârșit, cineva, în fundul sălii, intonase „Internaționala”. Câteva voci îl susținuseră, iar peste câteva momente mulțimea cânta într-un glas, sub bolta halei, marele imn al tuturor celor oprimați. Edighei nu cântase niciodată într-un asemenea cor. Gândul încărcat de mândrie și totodată amar că era și el parte din cei ce alcătuiau sarea acestui pământ îl înălța și-l purta ca un val, imnul comuniștilor creștea, sădind în suflet curajul și hotărârea de a apăra dreptul celor mulți întru fericirea celor mulți. Și, cum i se întâmpla adesea când era foarte emoțional, Edighei se visase din nou pe Aral. Sufletul lui plana acolo, ca un pescăruș liber, deasupra talazurilor înspumate.

Cu acest simțământ sărbătoresc se întorsese acasă. Pe când bea ceai, îi povestea Ukubalei însuflețit, cu de-amănuntul, ce se petrecuse la miting. Îi spusese și că avusese de gând să ia cuvântul, dar că în cele din urmă ascultase sfatul lui Cernov. Ukubala îl asculta, umplând ceașcă după ceașcă.

— Ia te uită, ai golit tot samovarul! se minunase ea, râzând.

— Știi, acolo, la miting, de atâta clocot, mi se făcuse o

sete! Pas' de găsește ceva de băut, nici nu te puteai clinti din loc. După miting m-am năpustit afară, cu gând să beau ceva, dar tocmai pornea o garnitură încoace. M-am dus la mecanic. Era un flăcău de-al nostru, Jandos, de la Togrek-Tama. Pe drum i-am băut toată apa, săracul. Dar tot mi-e sete!

— Văd, văd, spusese Ukubala, turnându-i din nou în ceașcă. Apoi adăugase: Știi ce, Edighei, e bine că te-ai gândit la ei, la copiii lui Abutalip. Dacă așa stă treaba, dacă au venit alte vremuri și orfanii n-au să mai fie persecutați, încumetă-te. Scrisoarea, nu zic, e o idee bună, dar pân-o scrii, până ajunge, până o citesc, până descâlcesc lucrurile... Mai bine du-te chiar tu la Alma-Ata și povestește-le totul de-a fir a păr.

— Chiar crezi că-i mai bine să mă duc la Alma-Ata? La șefii cei mari?

— De ce nu? Doar mergi cu treburi. Prietenul tău, Elizarov, ți-a spus de-atâtea ori să treci pe la el și încă n-ai ajuns. De când îți tot lasă adresa. Eu nu merg, du-te singur. Unde să mă duc eu de-acasă, cu cine las copiii? Nu mai sta în cumpănă. Ia-ți concediu. Pentru toți anii ăștia în care nu ți-ai luat concediu, ți-ar putea da și-o sută de ani. Ia-ți-l și tu măcar o dată și povestește-le totul.

Edighei se minunase de înțelepciunea nevesti-si.

— Știi că ai dreptate? spusese. Ia să chibzuim.

— Nu sta mult pe gânduri. Cu cât mai repede, cu atât mai bine. O să te-ajute și Afanasi Ivanovici. El știe mai bine unde și la cine trebuie mers.

— Și asta-i drept.

— Tocmai. N-are rost s-o mai lungești. Și cu o cale mai vezi și tu, poate cumperi câte ceva pentru casă. Fetițele au crescut. În toamnă Saule merge la școală. La asta te-ai gândit? O ducem la internat, sau cum facem? Te-ai gândit?

— M-am gândit, m-am gândit. Cum să nu, spusese precipitat Edighei, străduindu-se să-și ascundă uimirea că fetița cea mare crescuse atât de mult, încât la toamnă

urma să meargă la școală.

— Ei, dacă te-ai gândit, atunci du-te în capitală și spune cui trebuie prin ce-am trecut noi în anii aceia. Să-i ajute pe orfani măcar dezvinovățindu-le tatăl. După aceea, dacă-ți rămâne timp, vezi ce poți s-aduci pentru fetițe și pentru mine. Nu mai sunt nici eu tânără, mai spusese ea, înăbușindu-și un oftat.

Edighei o privise atent. Ciudat, poți trăi ani de zile cu un om fără să bagi de seamă un lucru pe care apoi îl vezi dintr-o dată. Firește, Ukubala nu mai era tânără, dar nici bătrânețea nu-i bătea la ușă. Și totuși, simțea în ea ceva nou, necunoscut. Edighei înțelesese: descoperise în privirea ei înțelepciunea, iar în păr - primele fire albe. Erau doar câteva - trei, patru firisoare, nu mai mult, dar câte spuneau ele despre viața trecută și trăită...

În ziua următoare, Edighei era deja la Kumbel ca pasager. Da, trebuise să meargă îndărăt ca să ia trenul spre Alma-Ata. Dar nu-i părea rău. Oricum trebuia să-i trimită lui Elizarov o telegramă prin care să-și anunțe sosirea. Or, de telegrafiat putea telegrafia numai de la stație.

Sosise apoi rapidul Moscova-Alma-Ata și Edighei trecuse în goană prin propria lui haltă, Boranlî-Burannîi. Avea loc într-un compartiment cu cușete, pe unul din paturile de sus. După ce-și aranjase lucrurile, Edighei ieșise pe culoar și stătuse la fereastră, ca să-și poată privi halta din tren. Ca pasager, abia după aceea vroia să se vâre în pat și să doarmă - avea de mers două zile și două nopți. Așa gândise la început, dar a doua zi nu mai știuse ce să facă din cauza acelei șederi silite. Se minuna văzând că alții nu făceau decât să înfulece și să doarmă.

În prima zi însă, mai cu seamă în primele ore, în sufletul lui fusese sărbătoare. E drept, încerca și o ușoară neliniște, nu era obișnuit să-și părăsească familia pentru atât de multă vreme. Stătea emoționat la fereastră, îmbrăcat de zile mari: căciulă nouă, cumpărată special pentru această

ocazie de la magazinul din stație, cămașă curată, o tunică rămasă din timpul războiului, pe jumătate deschiată, bine păstrată de Kazangap. Kazangap îi împrumutase tunică asta: așa-ți șade mai bine, îl încredințase el, cu ordinele și medaliile pe piept, cu pantaloni bufanți și cizme de box, ofițerești, din piele adevărată. Cizmele astea îi plăceau grozav lui Burannîi Edighei, deși rareori avea prilejul să le poarte. Edighei socotea că, pentru a avea o înfățișare demnă, omul are nevoie, înainte de toate, de cizme bune și căciulă nouă. Iar el avea acum și una, și alta.

Stătea, așadar, la fereastră. Cei care se perindau pe culoar îl ocoleau cu respect, măsurându-l din cap până-n picioare. Burannîi Edighei impunea, pesemne, prin înfățișarea lui, prin expresia de demnitate și tulburare întipărită pe chip.

Iar trenul gonea ca vântul prin stepele întinse, imprimăvărate, grăbindu-se parcă să ajungă dunga orizontului care alerga întruna în fața lui. Pe lume existau numai două stihii - cerul și stepa deschisă. Ele se întâlneau în depărtare, și rapidul se străduia parcă să ajungă la întâlnirea aceea.

Și iată că-i venea în întâmpinare, gonind, halta lui. Cunoștea aici fiecare movilită, fiecare piatră. Pe măsură ce trenul se apropia de Boranlî-Burannîi, Edighei începu a se foi la fereastră, zâmbind pe sub mustață: ai fi zis că trecuse un car de ani de când nu mai fusese pe-acolo. Halta. Defilaseră în viteză prin fața lui semaforul, căsuțele, acareturile, stivele de șine și traverse de lângă depozit, și toate astea, văzute așa, din goana trenului, i se păruseră lipite de calea ferată, în mijlocul întinderilor uriașe, pustii, dimprejur. Edighei reușise să-și zărească și fetițele. În ziua aceea ele urmăriseră, pesemne, toate trenurile care mergeau dinspre Vest spre Est. Fluturându-și mânuțele, țopăind ca să atragă atenția asupra lor, Saule și Șarapat zâmbeau ferestrelor care treceau zburând prin fata lor. Codițele li se smuceau caraghios, ochii le străluceau.

Instinctiv, Edighei se lipise de geam, le făcuse semn cu mâna, mormăise câteva cuvinte de alint, dar ele fie că nu-l zăriseră, fie că nu-l recunoscuseră. Edighei era, oricum, bucuros că fetițele așteptaseră trecerea trenului în care se afla el. Niciun pasager n-avea de unde să știe că tocmai lăsase în urmă copiii lui, casa lui, halta lui! Și cu atât mai puțin își putea vreunul din ei închipui că, în turma de cămile, în stepă, în spatele haltei, se preumbla vestitul Karanar. Edighei îl recunoscuse pe dată și privirea i se umpluse de căldură.

Abia apoi, la câteva stații după haltă, adormise. Dormise mult și cu plăcere, în tăcănitul monoton al roților, în murmurul discuțiilor purtate cu voce scăzută de vecinii din vagon.

A doua zi pe la amiază se iviseră Munții Alatau³¹, care se întindeau începând de la Cimkent de-a lungul întregului ținut Semirede. Aștia da, munți, asta da, priveliște! Nu se mai sătura privind mărețele piscuri înzăpezite ce însoțeau calea ferată până la Alma-Ata. Pentru el, om de stepă, munții erau o minune, o imagine a veșniciei. Munții Alatau trezeau în el nu numai nețărmurită admirație ci și dorința de a cugeta privindu-i. Asta-i plăcea lui Edighei - să cugete privindu-i. În gând se și pregătea pentru întâlnirea cu oamenii aceia de seamă pe care încă nu-i cunoștea și care declaraseră că greșelile trecutului nu trebuie să se repete vreodată, din care pricină și voia să le istorisească amara istorie a familiei lui Abutalip. Să cerceteze și să hotărască în ce fel se pot îndrepta lucrurile. Sigur, pe Abutalip nu-l pot învia, dar măcar pe copii să nu cuteze nimeni să-i nedreptățească și toate drumurile să le fie deschise. Cel mare, Daul, începea școala în toamna aceea, se cuvenea s-o facă fără temeri și ascunzișuri. Pe unde-or fi oare acum?

³¹ ALATAU, denumirea unor masive muntoase din Kirghizia și Kazahstan la SE de L. Balhaș: Djungarski A. (4.464m), Kunghei A. (4.771 m), Kirghizki A. (4.875 m), Talaski A. (4.482), Terskei A. (5.216 m), Zailinski A. (4.973 m), Koksa A. (5.982).

Cum o duc? Și Zaripa, ea ce-o mai fi făcând?

Amintindu-și de ea, Edighei simțise că în sufletul lui se face frig. Era timpul să uite trecutul, să-și stingă focul din inimă. Doar Zaripa plecase tocmai pentru ca el să-și ia pe veci gândul de la ea. Dar numai bunul Dumnezeu știa ce uitase și ce nu! Burannîi Edighei fusese nespus de trist o vreme, apoi se împăcase, supunându-se soartei. Cui s-ar fi putut destăinui, cine ar fi putut înțelege ce era în sufletul lui? Poate doar munții aceia înzăpeziți ce-și sprijineau piscurile în țării, dar nici ei, de la înălțimea lor, n-aveau cum să coboare până la necazurile cele pământene ale oamenilor. Tocmai de aceea există Munții Alatau: pentru ca oamenii să vină și să plece, iar ei să dăinuie, pentru ca oamenii să cadă pe gânduri privindu-i, iar ei să rămână muți, plini de taină.

Edighei își amintise că Abutalip, care, după ce transcrisese „*Tânguirea lui Raimalî-aga către fratele său Abdilhan*“, cugetase, pesemne, îndelung asupra legendei aceleia, îi spusese într-o zi că oameni ca Raimalî-aga și Beghimai, dacă se întâlnesc pe calea vieții, își aduc unul altuia tot atâta fericire câtă nenorocire, târându-se unul pe altul într-o tragedie de neocolit, și asta pentru că soarta lor e legată de judecata celorlalți. Asta și era pricina pentru care oamenii cei mai apropiați se purtaseră astfel cu Raimalî-aga: în mintea lor, toate astea erau spre binele lui. Pentru Edighei, aceste cuvinte înțelepte fuseseră atunci simple cuvinte, nu le pătrunsese tâlcul decât atunci când trăise el însuși adevărul lor. Cu toate că el și Zaripa fuseseră departe, ca cerul de pământ, de această poveste - între ei nu fusese nimic, atâta doar că el se gândea tot timpul la ea și o iubea nespus -, Zaripa luase asupra-i lovitura destinului tocmai pentru a evita o situație fără ieșire. Curmase totul într-o clipă, cum ar fi tăiat o venă, dar la el nu se gândise, nu se gândise cât avea să-l coste pe el hotărârea ei. Bine că măcar rămăsese în viață. Dar i se mai întâmpla și acum să-l cuprindă un dor atât de adânc,

încât simțea că era gata să gonească până la capătul lumii, numai s-o vadă, numai s-o audă...

Și-și mai amintise Edighei, râzând de sine însuși, ce stranie i se păruse povestea, spusă de Abutalip, despre marele poet Goethe. În kazahă numele lui nu sună prea grozav, dar nu asta-i important. În fond fiecare om poartă numele hărăzit de soartă. Când avea peste șaptezeci de ani, bătrânul Goethe se îndrăgostise și el de o tânără fată, care, la rându-i, îl iubea din toată inima. Toți știau asta. Și totuși nimeni nu-l legase pe Goethe de mâini și de picioare și nimeni nu-l socotea nebun... Pe câtă vreme pe Raimalî-aga!... Îl umiliseră. Îl nimiciseră, cu toate că îi voiau binele... În felul ei, și Zaripa vrusese binele lui Edighei și procedase așa cum îi dictase conștiința... De aceea nici nu era supărat pe ea. Dar parcă te poți supăra pe femeia iubită? Mai curând îți găsești ție metehne, te scoți pe tine vinovat. Să-ți fie ție oricât de rău, numai nu ei... Și, dacă poți, îți amintești de ea și o iubești chiar după ce te-a părăsit...

De fapt, așa și pornise Edighei în această călătorie, amintindu-și de ea și iubind-o, amintindu-și de Abutalip și de copiii lui orfani...

Trenul se apropia de Alma-Ata când pe Edighei îl fulgeră un gând: dar dacă Elizarov nu era acasă? Ca să vezi! Cum de nu-i trecuse prin minte așa ceva? Nici Ukubala nu se gândise că s-ar putea una ca asta. Judecaseră după felul lor de viață. Dacă ei nu se urneau din stepă, însemna că toți stau la fel, doar acasă. De fapt, era chiar foarte posibil ca Afanasi Ivanovici să nu fie acasă. Lucra la ditai Academia, era chemat peste tot, ce, puțină treabă are un învățat ca el? Putea fi plecat pe teren, și încă pentru multă vreme. „Atunci să vezi dandana!”, se perpelea Edighei. În cazul ăsta, se gândise, trebuia să meargă la ziar, adresa redacției era tipărită în fiecare număr. De acolo aveau să-l îndrume, de bună seamă, unde se cuvine. Cine putea ști mai bine decât un gazetar unde trebuie să te adresezi în

asemenea problemă? Ce simplu păruse totul acasă - se pregătise de drum și plecase. Dar acum, pe măsură ce se apropia de Alma-Ata, Burannîi Edighei era tot mai neliniștit. Nu degeaba se spunea: a plecat la vânatoare fără pușcă. Așa și el. E drept, se bizuia pe Elizarov. Elizarov îi era prieten de multă vreme, fusese de nenumărate ori la ei acasă, la haltă, și cunoștea povestea lui Abutalip Kuttîbaev. El ar fi înțeles totul din două vorbe. Dar cum să povestești toate astea unor oameni străini, de unde să începi, cum să vorbești - ca un om care depune mărturie la un proces, ca un militar care raportează, sau cum? Or să-l asculte oare, și de răspuns, ce-i vor răspunde? La urma urmei, ar putea spune, cine ești dumneata, și de ce ții morțiș să-l scoți basma curată pe Abutalip Kuttîbaev? Ți-a fost rudă? Frate, custru, cumnat?

Între timp, trenul străbătea deja o suburbie a Alma-Atei. Pasagerii își strânseseră lucrurile și ieșiseră pe culoar, așteptând oprirea trenului. Edighei era gata și el. Se vedea de-acum și gara, ajunseseră la capătul drumului. Pe peron - lume puhoi - pasageri sau oameni veniți să-i petreacă ori să-i întâmpine. Deodată, Burannîi Edighei îl zărise pe Elizarov și se bucurase zgomotos, ca un copil. Elizarov își flutura prietenos căciula, mergând paralel cu vagonul lui Edighei. Măi, ce noroc! Nici nu visase că avea să-l întâmpine Elizarov în persoană. Nu se văzuseră de mult, din toamna trecută. Nu, Afanasi Ivanovici nu se schimbase, cu toate că era om în vârstă. Rămăsese așa cum îl știa, uscățiv și sprinten. Kazangap îi spunea argamak - adică trăpaș pursânge. Era semn de mare prețuire să ți se spună argamak. Elizarov știa acest lucru și se învoise bucuros cu porecla - fie cum spui tu, Kazangap! Și adăugase: un argamak bătrân, dar încă argamak! Bine și așa. La ei, în Sarî-Ozeki, venea în haine de lucru - cizme din pânză cauciucată și un chipiu ponosit - aici însă purta un costum elegant, cenușiu-închis, și cravată, care-l prindeau de minune, potrivindu-se cu chipul și mai cu seamă cu părul

lui, pe jumătate cărunt de-acum.

Afanasi Ivanovici înaintase pe peron o dată cu trenul, cu capul întors spre Edighei, până când garnitura oprise. Ochii cenușii ai lui Elizarov, încadrați de gene blonde, străluceau de bucuria sinceră pe care ți-o stârnește o întâlnire dorită. Acest lucru îi încălzise numaidecât inima lui Edighei și toate îndoielile i se topiseră. „Începe bine călătoria mea, se bucurase el, și dac-o da Domnul, o să se și încheie cu bine.”

— În sfârșit, te-ai îndurat! A dat Dumnezeu! Bine-ai venit, Edighei! Salut, Burannîi! îl întâmpinase Elizarov.

Se îmbrățișaseră strâns. Din pricina mulțimii ce roia în jur și de bucurie, Edighei se cam zăpăcise. În vreme ce-l conducea spre piața din fața gării, Elizarov îl potopise cu întrebări. Îl interesau toți și toate - care cum o mai duce - Kazangap, Ukubala, Bukei, copiii, cine-i acum șeful haltei, ba nu uitase nici de Karanar.

— Ce mai face Burannîi Karanar? întrebuse, zâmbind vesel unui gând numai de el știut. Tot mai rage ca un leu-paraleu?

— Rage, ce să-i faci, răspunsese Edighei. Deși libertate are câtă vrea în stepă. Ce-o mai fi vrând?

Lângă gară aștepta o mașină mare, neagră, strălucitoare. Edighei vedea pentru pruna oară un automobil ca ăsta. Era un „ZIM” - cel mai bun autoturism al anilor cincizeci.

— Uite și Karanarul meu, glumise Elizarov. Urcă, Edighei, spusese el deschizându-i portiera din față. Să mergem.

— Dar cine o să conducă mașina? întrebuse Edighei.

— Eu, spusese Elizarov, așezându-se la volan. Mi-am luat inima-n dinți acum, la bătrânețe, și-am învățat să conduc. La urma urmei, cu ce suntem noi mai prejos ca americanii?

Elizarov răsucise, cu o mișcare sigură, cheia de contact. Dar, înainte de a apăsa pe accelerator, spusese zâmbind:

— Așadar, iată-te în came și oase. Sper că nu ne

părăsești prea curând.

— Am venit cu treburi, Afanasi Ivanovici, stau până mă dumiresc. De altfel, vreau să mă sfătuiesc cu dumneavoastră.

— Mi-am închipuit eu că vii cu treburi, altfel nu te urneai din stepa ta în ruptul capului! Ei bine, uite cum facem, Edighei. Acum mergem la mine. O să tragi la noi. Și nu cumva să cârtești. Să n-aud de hoteluri și chestii de-astea. Pentru mine ești un oaspete de seamă. Așa cum sunt eu pentru voi în stepă, așa ești tu pentru mine aici. *Sîidîn sîini* *bar* - parcă așa se spune în kazahă! Cinste pentru cinste!

— Da, cam așa, confirmase Edighei.

— Așadar, ne-am înțeles. Unde mai pui că o să-mi ții și de urât. Nevastă-mea e plecată la Moscova, la băiat. Tocmai ni s-a născut al doilea nepot. Și ea s-a dus glonț la cei tineri.

— Alt nepoțel, vă felicit! spusese Edighei.

— Ei da, închipuie-ți. Al doilea! repetase Elizarov, ridicând cu un fel de comică uimire din umeri. Când ai să fii și tu bunic, ai să pricepi ce simt. Dar mai ai până atunci. La anii tăi, mie încă-mi mai băteau prin suflet toate vânturile. Curios lucru, noi doi ne înțelegem de minune, cu toată diferența de vârstă. Și acum, pe cai! O să străbatem tot orașul. Urcăm la deal. Vezi munții aceia cu piscurile înzăpezite? Într-acolo mergem, stau chiar la poalele munților, la Medeo. Parcă ți-am povestit că locuiesc în afara orașului, într-un fel de cătun.

— Da, Afanasi Ivanovici, mi-ați spus că stați lângă un râu și că se aude neconținut susurul apei.

— Ai să te convingi tu însuși în curând. Să mergem. Admiră orașul până nu se întunecă. E foarte frumos acum, primăvara. Totu-i înflorit.

De la gară, strada urca pe nesimțite, dreaptă și parcă nesfârșită, străbătând printre plop și parcuri tot orașul. Elizarov nu se grăbea, îi explica pe drum una, alta, destinația feluritelor clădiri. Pe măsură ce înaintau erau

tot mai multe instituții, magazine, locuințe. Chiar în mijlocul orașului, într-o piață mare, deschisă, se ridica o clădire pe care Edighei o recunoscuse, pentru că o văzuse nu o dată în poze - Palatul Guvernului.

— Aici e sediul Comitetului Central.

Trecuseră pe lângă el fără a bănuî că a doua zi aveau să vină acolo cu treburi. Burannîi Edighei mai recunoscuse o clădire - când cotiseră de pe strada aceea dreaptă pe o alta, la stânga: era Teatrul kazah de operă. După câteva cvartale, o luaseră din nou spre munți, pe drumul ce ducea spre Medeo. Centrul orașului rămăsese în urmă. Intraseră în cele clin urmă pe o stradă lungă, străjuită de vile, în susurul șuvoaielor revărsate din munți. În jur - livezi în floare.

— Ce frumusețe! murmurase Edighei.

— Mă bucur c-ai nimerit tocmai în anotimpul ăsta, spusese Elizarov. Alma-Ata nu-i nicicând mai frumoasă ca acum. E frumos și iarna, nu zic. Dar acum parcă-ți cântă sufletul!

— Așadar, sunteți bine dispus, se bucurase Edighei pentru Elizarov.

Acesta îl fulgerase cu ochii lui cenușii, ușor exoftalmici, încuviințase din cap, devenind grav deodată, apoi ridurile de lângă ochi i se încrețiseră iarăși în zâmbet.

— Trăim o primăvară deosebită, Edighei. Primăvara unor mari schimbări. Parcă mi-e mai drag ca oricând să trăiesc, cu toate că anii mă copleșesc. Da, ne-am venit și noi în fire, în sfârșit, privim îndărăt cu ochii adevărului. Ai bolit vreodată atât de amarnic, încât atunci când te-ai sculat din pat să simți din nou gustul vieții?

— Parcă nu-mi aduc aminte, răspunsese Edighei cu toată sinceritatea. Poate doar după contuzia aceea...

— Cred și eu. Ești sănătos ca un bivoli! răsese Elizarov. Dar nu la asta mă refeream. Am întrebat și eu așa, că veni vorba... Important e, bătrâne, că însuși partidul a spus lucrurilor pe nume. Mă bucură nespun acest lucru, cu toate

că, personal, n-am motive deosebite. Dar resimt o mare ușurare și sufletul mi-e plin de speranțe, întocmai ca-n tinerețe. Ori o fi așa pentru că, într-adevăr, îmbătrânesc?...

— Afanasi Ivanovici, eu tocmai într-o problemă dintr-asta am venit.

— Cum adică? nu pricepuse Elizarov.

— Poate că v-duceți aminte, v-am povestit odată despre Abutalip Kuttîbaev.

— Cum să nu, cum să nu! Îmi amintesc perfect. Deci asta era. Tu știi să vezi miezul faptelor. Bravo! Și ai venit de îndată.

— Pentru asta lăudați-o pe Ukubala. Ea m-a sfătuit ce să fac. Numai că nu știu cu ce să încep, unde să mă duc.

— Cu ce să-ncepi? O s-o chibzuim împreună. Acasă, la o ceașcă de ceai, o să stăm de vorbă pe îndelete.

Și, după un moment de tăcere, Elizarov adăugase cu tâlc:

— Vezi cum se schimbă timpurile, Edighei? Acum trei ani nici prin gând nu ți-ar fi trecut să vii cu o asemenea problemă. Acum - de-a dreptul! De fapt, așa ar trebui să fie mereu. Ar trebui ca noi toți, până la unul, să apărăm până la capăt dreptatea. Și să nu dăm nimănui niciun fel de privilegii. Eu așa văd lucrurile.

— Trăind aici, dumneavoastră știți mai bine ce se întâmplă. Apoi, sunteți și om învățat, spusese Edighei. Dar să știți că și la noi, la mitingul de la depou, oamenii tot cam așa spuneau. Iar eu m-am gândit numaidecât ia Abutalip. De mult port durerea asta în suflet. Am vrut chiar să iau cuvântul la miting. Nu e vorba doar de dreptate. Abutalip are copii, au crescut mari de-acum, cel mare merge toamna asta la școală...

— Spune-mi, unde locuiesc ei acum?

— Nu știu, Afanasi Ivanovici, de când au plecat - curând se împlinesc trei ani de atunci - nu mai știu nimic despre ei.

— În fond, asta nu-i o problemă. Îi căutăm și-i găsim.

Acum important e, ca să mă exprim în termeni juridici, să redeschidem cazul lui Abutalip.

— Chiar așa. Ați găsit imediat cuvântul potrivit. De aceea am și venit la dumneavoastră.

— Cred că n-ai venit în zadar.

Totul decursese potrivit așteptărilor. Foarte curând, la mai puțin de trei săptămâni după reîntoarcerea lui Edighei la haltă, sosise de la Alma-Ata o adresă în care scria negru pe alb că Abutalip Kuttîbaev, fost lucrător la halta Boranlî-Burannîi, decedat în timpul anchetei, era pe deplin reabilitat din lipsa „elementelor constitutive ale delictului”. Chiar așa scria! Adresa urma să fie citită public, în cadrul colectivului în care lucrase Kuttîbaev.

La câteva zile sosise și scrisoarea lui Afanasi Ivanovici Elizarov. Era o scrisoare de neuitat. Edighei o păstrase toată viața printre cele mai importante hârtii ale familiei - certificatele de naștere ale copiilor, distincțiile ostășești, documentele privind rănilor primite de el pe front și caracterizările de la locul de muncă...

În acea lungă scrisoare Afanasi Ivanovici îi mărturisea că era cum nu se poate mai mulțumit de grabnica revizuire a cazului lui Abutalip și se bucura pentru reabilitarea lui. Că însuși acest fapt constituie un semn bun al timpului pe care îl trăiau. Că era - chiar așa spunea Afanasi Ivanovici - o victorie a noastră asupra noastră.

Mai departe scria că, după plecarea lui Edighei, el trecuse din nou pe la instituțiile la care fuseseră împreună și aflate noutăți importante. În primul rând, anchetatorul Tansîkbaev fusese destituit, degradat, obligat să restituie distincția primită și diferit justiției. În al doilea rând, i se spusese că familia lui Abutalip Kuttîbaev locuia la Pavlodar (Doamne, la capătul pământului!). Zaripa era învățătoare la o școală. Starea civilă - căsătorită. Acestea erau informațiile oficiale parvenite din Pavlodar. Și mai află Edighei, scria Elizarov, că presupunerile tale în legătură cu

revizorul acela s-au adevărit: chiar el era autorul denunțului la adresa lui Abutalip Kuttîbaev. „De ce a făcut una ca asta, ce l-o fi împins la asemenea mârșăvie? M-am gândit mult la acest lucru, rememorând tot ce știam despre asemenea întâmplări, ca și cele povestite de tine, Edighei, încercând să-i înțeleg telurile. Și totuși, mi-e greu să formulez un răspuns. Nu-mi pot explica ce anume a putut trezi în el asemenea ură față de un om care-i era absolut străin. Poate există un fel de boală, o epidemie căreia oamenii îi cad pradă în anumite perioade ale istoriei. Sau poate e la mijloc invidia, această trăsătură distrugătoare de caracter, care pustiește cu încetul sufletul și se transformă în cruzime. Dar ce invidie putea stârni Abutalip? Pentru mine acest lucru rămâne de neînțeles. Cât privește modalitatea de răfuială aleasă - ea e veche de când lumea. Pe vremuri era de ajuns să denunți pe cineva că-i eretic, pentru ca acela să fie ucis cu pietre în piețele Buharei. Iar în Europa - ars pe rug. Noi am mai stat de vorbă despre toate astea, Edighei, când ai fost la mine. Dar după elucidarea cazului lui Abutalip, m-am convins o dată în plus că avem multe de așteptat până când oamenii se vor izbăvi de acest păcat - ura față de personalitatea aproapelui. Cât de mult - e greu de spus. Și totuși, proslăvesc viața, pentru că dreptatea nu poate fi stârpită pe pământ. Cum vezi, și de data asta a triumfat. Plătită scump, dar a triumfat! Și așa va fi în veci. Mă bucur, Edighei, că te-ai bătut pentru această dreptate dezinteresat...”

Edighei trăise multă vreme sub impresia acelei scrisori. Se minuna cât de mult se schimbase el însuși de atunci, parcă ceva se întregise și se limpezise în el, începuse să se gândească pentru întâia oară la bătrânețe, care nu mai era chiar atât de departe...

Scrisoarea lui Elizarov fusese pentru el un fel de răscruce - viața de dinainte de scrisoare și cea de după scrisoare. Tot ceea ce fusese înainte de scrisoare pierdea ca

învăluit în cețuri, se îndepărta ca un țărm văzut din largul mării; tot ce urmăsea după scrisoare părea un râu care curgea liniștit dintr-o zi spre alta. Amintindu-i neconținut că va curge astfel multă vreme, dar nu veșnic. Dar, mai cu seamă, din scrisoarea aceea aflate că Zaripa se recăsătorise. Vestea îl făcuse să trăiască din nou clipe amare. Se mângâia doar cu gândul că știuse, că, într-un fel, presimțise acest lucru, cu toate că n-avea idee unde locuia, ce mai făceau copiii și cum o ducea ea printre străini. Simțise acest lucru cu o mare acuitate pe drum, pe când se întorcea acasă cu trenul. Greu de spus de unde-i răsărise acest gând. Oricum, nu pentru că ar fi fost într-o dispoziție proastă. Dimpotrivă, Edighei se întorsese de la Alma-Ata plin de bucurie și elan. Pretutindeni pe unde umblase cu Elizarov fuseseră primiți cu înțelegere și bunăvoință. Însuși acest fapt îi întărea atât credința în dreptatea demersului lor, cât și speranța într-o rezolvare ca atare. Care nu întârziase să se producă. În ziua când Edighei urma să părăsească Alma-Ata, Elizarov îl dusesese la un restaurant din apropierea gării. Timp până la plecarea trenului era berechet, așa că stătuseră liniștiți de vorbă de la suflet la suflet, sorbind din pahare. În timpul acelei discuții, Afanasi Ivanovici îi mărturisise un gând în care credea din toată inima. El, fost comsomolist moscovit, care nimerise încă prin anii douăzeci pe meleagurile Turkestanului, el, care se bătuse cu basamacii și rămăsese să trăiască aici, subjugat de geologia lui, socotea că lumea nu-și pusese zadarnic nădejdea în ceea ce începuse revoluția din Octombrie. Oricât de scump fuseseră plătite greșelile, înaintarea pe acest drum încă nestrăbătut de nimeni nu încetase niciodată - iată esența istoriei de după Octombrie. Și mai spusese că acum această înaintare va continua cu viteză sporită. Chezășie stătea autopurificarea societății. „Dacă ne putem spune în față asemenea lucruri, înseamnă că avem forță pentru a clădi viitorul”, spusese Elizarov. Așa puseseră ei lumea la cale acolo, în preajma

gării.

În această stare de spirit se întorsese Edighei în stepa lui.

Și iarăși prinseseră a-i defila prin fața ochilor Munții Alatau, azurii, înzăpeziți, întinzându-se până departe, întovărășindu-l de-a lungul întregului ținut Semirecie. Atunci, revăzând cu ochii minții șederea lui la Alma-Ata, înțelesese - un glas lăuntric îi șoptise - că Zaripa se recăsătorise.

Contemplând munții, depărtările invadate de primăvară, Edighei se gândea că pe lume mai există oameni adevărați, pe a căror vorbă și faptă te poți bizui, așa cum era Elizarov, și că fără oameni ca el ar fi mult mai greu de trăit pe pământ. Și se mai gândea Edighei, la capătul tuturor demersurilor pentru rezolvarea cazului lui Abutalip, că vremurile erau schimbătoare și crude, că, dacă ar mai fi trăit, Abutalip ar fi fost absolvit de toate învinuirile mincinoase ce i se aduseseră și, poate, și-ar fi regăsit fericirea și liniștea alături de copiii lui. Dacă ar mai fi trăit! Cu asta, totul era spus. Dacă ar mai fi trăit, Zaripa l-ar fi așteptat până la ultima suflare. Asta era limpede! O femeie ca ea și-ar fi așteptat bărbatul, orice s-ar fi întâmplat. Iar dacă n-ai pe cine aștepta, n-ai nici ce aștepta, și atunci de ce să trăiască singură o femeie tânără ca ea? De ce să nu se mărite dacă întâlnește un om care-i place? Pe Edighei gândurile acestea îl zdruncinaseră. Încercase să se gândească la altceva, încercase să nu se mai gândească la nimic, să nu-și mai dea frâu liber imaginației. Nu izbutise. Așa că se dusesse la vagonul-restaurant.

Lume puțină, totul mai era curat și proaspăt, c-așa-i la început de călătorie. Stătuse însingurat, privind pe fereastră. Luase la început o sticlă de bere, să aibă o ocupație. Ferestrele largi ale vagonului îi îngăduiau să cuprindă într-o privire și munții, și stepa, și cerul de deasupra lor. Întinderea verde, stropită pe alocuri de purpura macilor, de o parte, și măreția munților înzăpeziți,

de cealaltă parte a vagonului, treceau în sufletul lui dorinți zadarnice și o mâhnire adâncă. De atâta amar, parcă i se făcuse de ceva tare. Comandase votcă. Băuse câteva pahărele, dar parcă nu simțea nimic. Atunci comandase iarăși bere și stătuse acolo, lăsându-se în voia gândurilor. Ziua murea. În limpezimea amurgului de primăvară trenul despica depărtările. Treceau în zbor cătune, drumuri, poduri, oameni și cirezi, dar priveliștea îl mișca prea puțin pe Edighei, căci amărăciunea ce-l cuprinsese deodată cu puteri parcă însutite îi întunecase vederea, furișându-i în suflet presiunea tulbure că tot ce trăise și visase în trecut se sfârșise pentru totdeauna.

Și iarăși îi veniseră în minte cuvintele de pe urmă ale lui Raimali-aga:

*...Când tabăra va coborî din munții negri,
Când tabăra va coborî din munții vineți,
Nu m-aștepta, iubită Beghimai...*

Lui Edighei i se părea ca el însuși era legat cu funii de un mesteacăn, așa cum fusese pe vremuri Raimali-aga, că, de fapt, el era marele cântăreț, rupt, despărțit de sine însuși...

Stătuse acolo până la căderea serii, când vagonul-restaurant se umpluse ochi și nu mai puteai respira de fum. Edighei nu putea pricepe - cum de erau oamenii atât de lipsiți de griji, cum de nu-i oboseau discuțiile mărunte din jurul mesei și ce mulțumire găseau în votcă și tutun? Nu-i plăceau nici femeile venite aici împreună cu bărbații. Îl sâcăia mai cu seamă râsul lor. În cele din urmă se ridicase, clătinându-se, o oprise pe ospătăriță, care gâfâia sub povara tăvilor pe care le tot căra printre mesele gălăgioase, și, după ce plătise, pornise spre vagonul lui. Avusese de străbătut până acolo câteva vagoane. Înainta, clătinându-se o dată cu trenul, tot mai apăsător de simțământul însingurării și înstrăinării depline.

Ce rost mai avea să trăiască, ce rost mai avea să se ducă încotrova?

Îi era totuna de unde venea, unde călătorea și de ce, încotro gonea în puterea nopții rapidul. Într-un capăt de vagon se oprise, își lipise fruntea fierbinte de geamul rece al ușii și stătuse acolo fără a privi în jur, nedând nicio atenție pasagerilor care treceau pe lângă el.

Trenul înainta, clătinându-se. Ar fi putut deschide ușa - ca tot feroviarul, Edighei avea o cheie a lui - ar fi putut deschide ușa, ar fi putut trece pragul... La un moment dat, Edighei deslușise în beznă luminițe îndepărtate, ispititoare, oare nu dispăruseră multă vreme din vedere. Erau poate ferestrele luminate ale unei case singuratice, dar poate erau mici focuri. Și poate că împrejurul lor ședeau oameni. Cine erau acei oameni? Ce făceau ei acolo? Eh, să fi fost Zaripa și cu copiii! Ar fi sărit numaidecât din tren, ar fi alergat într-un suflet spre dânsa, i-ar fi căzut la picioare, ar fi plâns fără să se rușineze, revărsându-și toată durerea, tot dorul strâns în suflet...

Edighei suspinase înăbușit privind luminițele ce se pierdeau de-acum în depărtare. Stătea cu fruntea lipită de geamul acela, plângând neauzit, cu sughițuri mute, fără să se întoarcă, străin de forfota zgomotoasă a pasagerilor. Avea chipul ud de lacrimi... și-ar fi putut deschide ușa, ar fi putut trece pragul...

Trenul înainta, clătinându-se.

*...Când tabăra va coborî din munții negri,
Când tabăra va coborî din munții vineți.
Nu m-aștepta, iubită Beghimai...*

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est.,.

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau

pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Părăsindu-și cuibul din valea Malakumdîceap, marele șoim alb porni în recunoaștere. Își inspecta domeniile de două ori pe zi - o dată dimineața, o dată după-amiaza.

Cercetând întinderile cu privirea lui ageră, căreia nu-i scăpa nimic din ceea ce mișca acolo, jos, nici chiar șopârlele, sau gândacii, șoimul zbura în tăcere deasupra stepei, luând, prin bătaii ritmice de aripi, înălțime, ca să-și lărgască perspectiva și apropiindu-se totodată, planând în spirală, de locul lui de vânătoare favorit - zona interzisă. De când teritoriul acela întins fusese împrejmuit, înlăuntrul gardului ghimpat se înmulțiseră vietățile mărunte și păsările de tot felul, căci vulpile și celelalte jivine nu mai cutezau să pătrundă acolo. Pentru șoim însă, împrejmuirea aceea nu alcătuia o piedică. Dimpotrivă. Era chiar spre folosul lui. Cu toate că mai deunăzi o pățise și el. Urmărea un iepuraș, și când căzuse asupra lui ca o piatră, urecheatul izbutise să se ascundă sub sârma ghimpată, iar el, șoimul, mai să nimerească drept în țepi. Abia reușise să evite ciocnirea, făcând o tumbă bruscă în aer și înălțându-se furios, nu fără a atinge cu penele țepii aceia ascuțiți. Câțiva fulgi din piept i se desprinsesem, rătăcind apoi multă vreme în văzduh. De atunci, șoimul se străduia să se așină cât mai departe de împrejmuirea aceea primejdioasă.

Marele șoim alb plana peste stepă ca un adevărat stăpân, plin de demnitate, fără a atrage prin vreo mișcare de prisos atenția viețuitoarelor de pe pământ. În ziua aceea, și dimineața, la primul zbor, și acum, la al doilea, observase pe pistele largi, betonate ale cosmodromului mare vânzoleală de oameni și mașini. Mașinile lunecau în toate direcțiile, dar se învârteau mai cu seamă în jurul rampelor de lansare a rachetelor. Rachetele astea, cu

vârfurile ațintite spre țării, stăteau acolo, pe platformele lor, de multă vreme, șoimul se obișnuise de mult cu ele, dar astăzi se petrecea cu siguranță ceva neobișnuit. Prea multe mașini, prea mulți oameni, prea multă foială în jurul lor.

Nu-i scăpase șoimului nici convoiul acela alcătuit dintr-un om cocoțat pe cămilă, două tractoare huruitoare și un câine roșcat și flocos, care străbătuse stepa și acum se oprise lângă împrejmuirea de sârmă ghimpată, de parcă n-ar fi putut trece dincolo... Câinele acela roșcat îl întârâta pe șoim prin aerul lui trândav și mai cu seamă prin faptul că se-ncurca fără rost printre picioarele oamenilor, dar marele șoim alb nu-și dezvălui prin nimic părerea pe care o avea despre câine: nu se cobora el într-atât. Se roti doar deasupra locului, pândind ce se întâmplă, încercând să ghicească ce avea de gând potaia aceea roșcată care se încurca, dând din coadă, printre picioarele oamenilor...

Edighei își ridică spre înalt chipul bărbos și văzu șoimul care se rotea, planând, deasupra lor. „Mare și cu coadă albă, se gândi. Ehei, să fiu eu șoim, cine m-ar putea opri! Mi-aș lua zborul și-aș poposi pe cel mai apropiat *kumbez*³² din Ana-Beiit!...”

Între timp, pe drum își făcu apariția o mașină care se apropia în viteză: „Uite-l că vine! se bucură Edighei. Dea Domnul să se sfârșească totul cu bine.” GAZ-ul frână brusc în fața postului de control. Santinela luă numaidecât poziția de drepti, salutându-l pe șeful gărzii, locotenentul Tansíkbaev, care coborâse din mașină.

— Tovarășe locotenent, permiteți să raportez...

Dar șeful gărzii îl opri printr-un gest și, când santinela își coborî mâna de la chipiu, se întoarse spre cei ce așteptau de partea cealaltă a barierei.

— Cine sunt persoanele străine? Cine așteaptă? Dumneavoastră? întrebă el, adresându-i-se lui Burannîi Edighei.

³² Mormânt.

— *Biz, bizgoi, karagîm. Ana-Beiitke jeipei turîp kuldîk. Kalai da bolsa, jardameş, karagîm*³³, spuse Edighei, străduindu-se să stea în așa fel, încât tânărul ofițer să-i vadă medaliile pe piept.

Dar cuvintele lui, rostite în kazahă, nu produsese nicio impresie asupra locotenentului Tansîkbaev, acesta doar tuși sec și, când bătrânul Edighei se pregăti să vorbească din nou, îl preveni, rece:

— Vă rog să vorbiți rusește: sunt în exercițiul funcțiunii, se explică el, încruntându-și sprâncenele deasupra ochilor oblici.

Burannîi Edighei fu profund tulburat:

— Iartă-mă, băiete, iartă-mă. Dacă am greșit, iartă-mă.

Și tăcu fâstâcit, de parcă și-ar fi pierdut darul vorbirii sau ar fi uitat ce avea de gând să spună.

— Tovarășe locotenent, permiteți să vă expunem cererea noastră, vorbi Dlinnîi Edilbai, salvându-l pe bătrânul Edighei.

— Spuneți, dar cât mai pe scurt, îl preveni și pe el șeful gărzii.

— O clipă numai. Să fie de față și fiul răposatului.

Dlinnîi Edilbai se întoarse și strigă:

— Sabitjan, hei, Sabitjan, vino-ncoace!

Dar acesta, care se preumbla încoace și încolo undeva, mai într-o parte, dădu iritat din mână:

— Descurcați-vă singuri!

Dlinnîi Edilbai roși.

— Ne iertați, tovarășe locotenent, Sabitjan e supărat de cele întâmplare. E fiul răposatului, bătrânul Kazangap. E cu noi și ginerele lui, uitați, cel din remorcă.

Ginerele crezu, pesemne, că e chemat și coborî din remorcă.

— Amănuntele astea nu mă privesc. Treceți la obiect, spuse șeful gărzii.

³³ Noi suntem, fiule. Nu ne lasă să trecem spre cimitir. Fă ceva, ajută-ne, fiule.

- Bine.
- Scurt și la obiect.
- Bine, scurt și la obiect.

Dlinnîi Edilbai îi spuse totul: cine sunt, de unde vin și în ce scop. În timp ce Edilbai vorbea, Edighei urmărirea chipul locotenentului Tansîkbaev și pricepu că nu se putea aștepta la nimic bun de la el. Locotenentul venise numai de formă, să asculte, chipurile, solicitările unor persoane străine. Edighei pricepu asta și sufletul îi îngheță. Și tot ce era legat de moartea lui Kazangap, toate pregătirile de plecare, tot ce făcuse ca să-i convingă pe cei tineri să-l înmormânteze pe răposat la Ana-Beiit, toate gândurile lui, tot ceea ce însemna pentru el legătura de sânge cu istoria stepelor Sarî-Ozeki - toate acestea deveniră într-o clipă, în fața lui Tansîkbaev, nimicuri zadarnice. Edighei se simțea lovit în simțămintele lui cele mai bune. I se părea caraghioasă și îl jignea totodată până la lacrimi lașitatea lui Sabitjan care, numai cu o seară înainte, sorbind la priveghi votcă cu șubat, îndrugase verzi și uscate despre zei, despre oameni dirijați prin radio, încercând să-i facă praf pe cei din Boranlî prin știința lui, dar care acum nu catadicsea nici măcar să deschidă gura! I se părea caraghios și îl umplea, totodată, de amărăciune Burannîi Karanar, împodobit cu valtrapul acela - cui ce-i mai păsa de toate acestea acum! Locotenentul Tansîkbaev - care nu voia sau se temea să vorbească în limba maternă - putea oare prețui podoabele lui Karanar? Îi venea să ridă și să plângă privindu-l pe bețivul acela nefericit, pe ginerele lui Kazangap, care, fără să pună strop de băutură în gură, se lăsase hurducat atâta drum în remorcă numai ca să stea alături de leșul răposatului; acum se apropiase și stătea alături de ei, trăgând încă nădejdea că vor fi lăsați să treacă spre cimitir. I se părea caraghios și demn de milă totodată chiar și câinele său, roșcatul Jolbars - ce-i venise să se alipească de bunăvoie convoiului, și de ce aștepta acum, răbdător, s-o pornească mai departe? Ce-i trebuiau

lui, câinelui, toate astea? Dar, mai știi, poate că dulăul simțise că stăpânul lui era în impas, poate tocmai de aceea li se și alăturase, ca să-i fie aproape în ceasul greu. În cabine așteptau tinerii tractoriști Kalibek și Jumagali - ce avea să le spună, ce aveau să gândească ei după toate acestea?

Umilit și tulburat, Edighei simțea totuși, deslușit, cum se ridică în el un val de indignare, își simțea sângele clocotind și, cunoscându-se bine, știind cât de periculos era să dea frâu liber mâniei, se străduia să și-o stăpânească prin puterea voinței. Nu, atâta vreme cât răposatul mai era încă neîngropat, în remorcă, n-avea dreptul să izbucnească. Cum i-ar fi stat lui, om bătrân, să-și piardă cumpătul și să înceapă să vocifereze? Așa gândea Edighei, încleștându-și fălcile, pentru ca niciun cuvânt, niciun gest să nu trădeze ceea ce trăia el în clipa aceea.

Așa cum se și aștepta Edighei, discuția lui Dlinnîi Edilbai cu șeful gărzii intră numaidecât pe un făgaș fără speranță.

— Nu vă pot ajuta cu nimic. Intrarea persoanelor străine pe teritoriul zonei e categoric interzisă, spuse locotenentul, după ce-l ascultă pe Dlinnîi Edilbai.

— N-am știut acest lucru, tovarășe locotenent. Altfel n-am mai fi venit. La ce să fi venit? Dar acum, de vreme ce suntem aici, rugați-i pe superiorii dumneavoastră să ne permită să îngropăm omul. Doar n-o să-l ducem îndărăt.

— Am și raportat superiorilor. Și am primit indicație să nu dau drumul nimănui, sub niciun pretext.

— Ce pretext mai e și ăsta, tovarășe locotenent? se minună Dlinnîi Edilbai. De pretexte ne arde nouă? Ce avem de văzut acolo, în zona voastră? Să nu fi fost înmormântarea asta, am fi pornit la asemenea drum?

— Repet, tovarășe. Sunteți persoane străine și accesul e interzis.

— Ce înseamnă persoane străine? prinse glas ginerele bețiv, care până atunci tăcuse mâlc. Cum adică străine? Cine-i străin? Noi? spuse el, și chipul fleșcăit, supt, i se

împurpura, iar buzele îi deveniră albastrii.

— Chiar așa. Cum vine asta? îl susținu Dlinnîi Edilbai.

Străduindu-se să nu depășească limita, ginerele bețiv nu ridică tonul, spuse numai, vorbind prost rusește, târăgănând cuvintele, corectându-se mereu:

— Asta cimitir vechi al nostru. Poporul de la Sarî-Ozeki are drept să îngropi aici oameni ai noștri. Când îngropat aici Naiman-Ana, nimeni nu știut că zonă închis.

— N-am de gând să lungesc vorba cu voi, răspunse locotenentul Tansîkbaev. Ca șef al gărzii vă mai spun o dată: pe teritoriul zonei nu poate intra nimeni, sub niciun pretext.

Se așternu tăcerea. „Numai să mă pot stăpâni, să nu-l înjur“, își spunea Burannîi Edighei în sinea lui. Privi iarăși spre cer și zări din nou șoimul acela care se rotea lin deasupra stepei. Și fu iarăși cuprins de invidie față de pasărea aceea calmă și puternică. Și hotărî că nu avea niciun rost să se joace cu focul: cu forța nu puteau intra. Și, după ce mai privi o dată spre marele șoim alb, Edighei spuse:

— Tovarășe locotenent, noi plecăm. Dar spune-i generalului, sau cui este acolo mai mare în grad, că nu e bine ce faceți! Ca soldat bătrân ce mă aflu, vă spun: nu e drept!

— N-am ordin să judec ce-i drept și ce nu. Și pentru ca pe viitor să știți, mi s-a cerut să vă spun: cimitirul acesta va fi lichidat.

— Ana-Beit? întrebă, uluit, Dlinnîi Edilbai.

— Da. Dacă așa se numește.

— Dar de ce? Pe cine-ncurcă cimitirul ăsta? se revoltă Dlinnîi Edilbai.

— În locul acela se va construi un microraion.

— Iaca minune! spuse Dlinnîi Edilbai, desfăcându-și brațele a uimire. Ce Dumnezeu, nu mai aveți loc?

— Așa e prevăzut în plan.

— Ia ascultă, cine-i tatăl tău? îl întrebă Burannîi Edighei

pe locotenentul Tansîkbaev, privindu-l drept în ochi.

— Asta ce mai e? spuse uimit locotenentul. Ce vă privește?

— Uite că ne privește. N-ar trebui să ne vorbești nouă despre niște lucruri pe care trebuia să le spui acolo, unde s-a hotărât să ni se distrugă cimitirul. Ori poate că străbunii tăi n-au murit; tu n-ai să mori în veci?

— Asta n-are nici în clin, nici în mănecă.

— Bun, atunci schimbăm foaia. Ia spune-mi, tovarășe locotenent, cine-i mai-marele vostru? Vreau să mă asculte, cer să mi se permită să mă plâng celui mai mare șef de la voi. Spune-i că un veteran, un locuitor din Sarî-Ozeki, Edighei Jangheldin, vrea să-i vorbească!

— Nu pot face acest lucru. Am indicații precise.

— Dar ce poți tu face, mă rog? interveni iarăși ginerele bețiv. Și, disperat cum era, adăugă: Până și miliția din târg e mai de soi!

— Fără obrăznicii! spuse, pălind, șeful gărzii. Luați-l pe individul ăsta de lângă barieră și eliberați drumul!

Edighei și Dlinnîi Edilbai îl apucară pe ginerele bețiv de brațe și-l traseră într-o parte, spre tractoare, dar omul continuă să strige, privind îndărăt:

— *Sagan jol da jetpeidi, sagan jer da jetpeidi! Urdîm seideidin auzîn!*³⁴

Sabitjan, care nu scosese o vorbă în tot acest răstimp, umblase numai posac de colo până colo, se hotărî deodată să se afirme, venindu-le în întâmpinare:

— Ei, cum e? Ne luăm tălpășița? Normal! Ana-Beiit! Numai Ana-Beiit! Și-acum stați ca niște potăi cu coada-ntre picioare!.

— Cine-i cu coada-ntre picioare? se repezi spre el ginerele bețiv. Dacă-i printre noi vreo potaie, apăi aia tu ești, lepădătură! Care-i deosebirea între jigodia de la barieră și tine? Mai te și umfli-n pene - marele om de stat!

³⁴ Drumul nu-ți mai ajunge, întreg pământul nu-ți mai ajunge! Fac ceva pe ifosele tale!.

Da' tu nici măcar om nu ești!

— Ține-ți gura, bețivanule! Îl amenință Sabitjan strigând, ca să se audă până la post. În locul lor, pentru asemenea vorbe te trimiteam la dracu-n praznic, să ți se stingă și urma! Ce folos aduci tu societății? De-alde tine ar trebui stârpiți!

Și Sabitjan se întoarse cu spatele - mă doare-n cot, adică, de tine și de toți ăștia. Deveni brusc activ, începu să se agite și să comande.

— Și voi ce-ați rămas cu gura căscată? le striga el tractoriștilor. Urniți tractoarele alea! Cum am venit, așa plecăm! La mama dracului! Mi-ajunge! Așa-mi trebuie dacă-mi pun mintea cu proștii!

Kalibek puse în funcțiune tractorul și începu să întoarcă încet. Între timp, ginerele bețiv sări în remorcă și-și reluă locul lângă răposat. Jumagali așteptă ca Burannii Edighei să-l dezlege pe Karanar de cupa excavatorului. Văzând asta, Sabitjan nu se putu abține și începu să-l zorească:

— Și tu ce stai? Pornește motorul! Nu mai avem ce aștepta! întoarce! O-nmormântare pe cinste, ce mai! Și doar v-am spus de la început! Acum, gata, mi-ajunge! Acasă!

Până să se instaleze Edighei în șa - fă cămila să îngenuncheze, aruncă-te în spinarea ei, ridic-o din nou în picioare -, tractoarele străbătuseră câteva sute de metri pe drumul de întoarcere, mergând pe propriile lor urme. Nici măcar nu-l așteptaseră. Sabitjan, proțăpît în cabina primului tractor, se grăbea...

În țării se rotea șoimul acela. Urmărea de sus câinele roșcat, care-l irita cine știe de ce prin purtarea lui fără noimă; șoimul nu înțelegea, bunăoară, de ce, când porniseră tractoarele, potaia nu le urmase, ci rămăsese lângă omul cu cămila până când acesta încălecase, și abia apoi pornise la drum, alături de ei.

Oamenii de pe tractoare, urmați de omul de pe cămilă și de dulăul roșcat care îl însoțea, străbăteau iarăși stepele

Sarî-Ozeki în direcția văii Malakumdîceap, unde, sub buza unei surpături dosnice, își avea cuibul șoimul. Altădată marele șoim alb s-ar fi nelineștit, slobozind țipete scurte de alarmă și, ținându-se la distanță, dar nescăpându-i din ochi pe venetici, și-ar fi chemat soața, care vâna prin împrejurimi, pe domeniile ei, ca să fie pentru orice eventualitate alături de el, dacă, cine știe, era nevoie să-și apere cuibul. De această dată marele șoim alb nu se nelinește însă câtuși de puțin: puii crescuseră și părăsiseră cuibul. Da, puii lui, cu aripi pe zi ce trecea mai puternice, cu ochi de chihlimbar și cioc coroiat, aveau de-acum viața lor, domeniul lor de vânătoare în stepă, ba începuseră să-l întâmpine cu oarecare ostilitate când trecea întâmplător pe lângă acestea...

Șoimul îi urmărea pe oamenii aceia care făceau cale întoarsă din obișnuința de a observa tot ce se petrece pe domeniul său. Cea mai mare curiozitate i-o stârnise, de la bun început, dulăul acela flocos, nedezipit de convoi. Ce l-o fi legând de oameni, de ce n-o fi vânând pe cont propriu, ci aleargă dând din coadă pe lângă oamenii aceia ocupați cu ale lor? Ce viață mai era și asta? Îi mai stârniseră curiozitatea niște obiecte care străluceau pe pieptul omului care mergea pe cămilă. Tocmai de aceea și observă de îndată că omul și cămila, care mergeau în urma tractoarelor, o luaseră deodată într-o parte, tăind-o de-a curmezișul prin valea seacă și depășind convoiul. Agitându-și biciușca, omul își făcea cămila să alerge tot mai iute, obiectele sclipitoare de pe pieptul lui săltau zornăind, cămila înainta sprintenă, cu pas larg, iar câinele roșcat se luase după ei, în galop...

Alergară astfel o vreme, până când omul și cămila depășiră primul tractor și se opriră de-a curmezișul drumului, chiar la intrarea în valea Malakumdîceap. Mașinile frânară.

— Ce-i? Ce s-a mai întâmplat? întrebă, ițindu-se din cabină, Sabitjan.

— Nimic. Oprește motorul, îi porunci Burannîi Edighei. Avem o vorbă.

— Ce vorbă? Nu ne mai ține-n loc; m-am săturat până-n gât!

— Acum tu ne ții în loc. Pentru că o să-l îngropăm aici.

— Gata cu prostiile! izbucni Sabitjan, lărgindu-și și mai mult lațul cravatei care-i atârna de gât ca o zdreanță. Chiar eu o să-l înmormântez la haltă, și nu mai admit niciun fel de discuții! Ajunge!

— Ascultă, Sabitjan! E drept că-i vorba de tatăl tău. Dar nu ești singur pe lume. Ascultă, totuși, și de alții. Ai văzut cu ochii tăi ce s-a-ntâmplat acolo, la post. Nimeni dintre noi nu-i vinovat. Dar gândește-te și la altceva. Unde s-a mai pomenit să te întorci acasă cu mortul neîngropat? Așa ceva nu se poate. E rușine mare. Așa ceva nu s-a întâmplat de când lumea.

— Puțin îmi pasă! strigă Sabitjan.

— Acum nu-ți pasă. Câte nu spune omul la mânie. Dar mâine o să ți se facă rușine. O rușine pe care n-ai s-o poți spăla cu nimic. Gândește-te. Nu-i voie să-ntorci mortul pornit spre-ngropăciune.

Între timp, din cabina excavatorului coborâse Dlinnîi Edilbai, din remorcă - ginerele bețiv, iar excavatoristul Jumagali îi urmase și el, să afle despre ce era vorba. Burannîi Edighei, călare pe Karanar, le aținea calea.

— Ascultați, djighiți, le vorbi el. Nu mergeți împotriva obiceiurilor străbune și împotriva firii. Așa ceva nu s-a mai pomenit - să te întorci cu mortul de la cimitir. Cel dus să fie îngropat trebuie îngropat. Nu se poate altfel. Suntem în Malakumdîceap. Acesta e tot ținutul nostru, Sarî-Ozeki. Aici și-a înălțat Naiman-Ana spre ceruri mărețul ei bocet. Ascultați-l pe bătrânul Edighei. Haideți să-i săpăm aici mormânt lui Kazangap. Și mie tot aici să-mi săpați mormânt. Nădăduiesc să mă îngropați tot voi, și vă rog să-mi împliniți dorința. Iar acum, cât mai avem vreme, să săpăm chiar acolo, în vale. Pe tăpșanul acela, și să-l redăm

pe răposat țărânei!

Dlinnîi Edilbai privi în direcția în care arăta Edighei.

— Ce zici, Jumagali, o să treacă excavatorul? îl întrebă el pe tractorist.

— Trece, de ce să nu treacă. O luăm pe acolo, uite...

— Cum adică „o luăm”? Mai întâi întreabă-mă pe mine! strigă Sabitjan.

— Uite că te-ntrebăm, răspunse Jumagali. Ai auzit ce-a spus omul? Ce mai vrei?

— Iar eu vă spun să terminați cu prostiile! Asta-i curată batjocură! Ne întoarcem la haltă!

— Batjocură o să fie când o să te-ntorci cu răposatul acasă! îi răspunse Jumagali. Gândește-te bine ce faci.

Amuțiseră cu toții.

— Uite ce-i, voi faceți cum știți, dar eu m-apuc să sap mormântul. Treaba mea e să sap groapa: cât mai adâncă. Și pe lumină. După ce se lasă întunericul n-o să se-apuce nimeni de treaba asta. Voi faceți cum știți.

Și Jumagali se îndreptă spre excavatorul „Belarus”. Fără a mai pierde vremea, puse motorul în funcțiune, întoarse și porni pe povârniș, spre tăpșanul acela, Malakumdîceap. Îl urmă, pe jos, Dlinnîi Edilbai. Într-acolo își urni cămila și Burannîi Edighei.

Ginerele bețiv îi spuse tractoristului Kalibek:

— Dacă n-o iei după Jumagali, mă arunc înaintea tractorului. Puțin îmi pasă dacă mă omorâți.

— Ce fac, încotro o iau? îl întrebă Kalibek pe Sabitjan.

— Ticăloși! Pui de cătea! scrâșni Sabitjan. Ce stai, dă-i drumul după ei!

De sus, din înălțimi, șoimul urmărea acum vânzoleala de pe tăpșan. Una din mașini prinse a se zgudui spasmodic, scurmând pământul și strângându-l apoi grămadă alături, întocmai ca un țistar³⁵. Între timp, din spate se apropiase tractorul cu remorca în care stătea același om însingurat,

³⁵ Mamifer rozător înrudit cu popândăul, foarte păgubitor pentru semănături (*Citellus suslica*).

alături de un obiect straniu, nemișcat și alb. Dulăul lătos și roșcat continua să umble bezmetic printre oameni, dar cel mai mult se aținea pe lângă cămilă, tolănindu-se la picioarele ei.

Șoimul pricepu că acei călători aveau să rămână multă vreme în vale, scormonind țărâna. Așa că zvâcni din aripi și, descriind un cerc larg deasupra stepei, zbură spre zona interzisă, cu gând să vâneze pe drum ceva și, totodată, să vadă ce se mai întâmplă acolo, pe cosmodrom.

De două zile și două nopți, pe pisteles cosmodromului domnea o mare tensiune, activitatea se desfășura fără întrerupere. Noaptea, întreg cosmodromul, atât rampele de lansare, cât și spațiile aferente, erau puternic luminate de sute de reflectoare. Era mai multă lumină ca ziua în amiaza mare. Zeci de automobile - camioane, turisme, microbuze -, nenumărați savanți și ingineri se pregăteau să pună în aplicare operațiunea «Obruci».

Antisateliții concepuți pentru distrugerea aparatelor de zbor în cosmos erau de mult în poziție de start pe o pistă specială a cosmodromului. Dar, potrivit tratatului SALT-7, utilizarea lor, ca și a celor aparținând părții americane, era interzisă până la perfectarea unui acord special. Acum își găsiseră o nouă destinație, legată de operațiunea transcosmică «Obruci». Rachete-robot asemănătoare erau pregătite, pentru o lansare sincronă, și la baza spațială americană din Nevada.

La cosmodromul din Sarî-Ozeki, startul primei rachete antisatelit era prevăzut pentru opt seara. Apoi, la interval de un minut și jumătate una de alta, urmau să fie lansate în cosmos alte nouă rachete, menite să alcătuiască, pe direcția Est-Vest, o barieră împotriva pătrunderii aparatelor de zbor de sorginte extraterestră. Rachetelor-robot lansate din Nevada le revenea misiunea de a acoperi direcția Nord-Sud.

Exact la ora cincisprezece, la cosmodromul Sarî-Ozeki-1

fu brănșat sistemul de numărătoare inversă „Piatiminutka”³⁶. Din cinci în cinci minute, pe toate ecranele și panourile electronice de pe cosmodrom apăreau înscrisuri luminoase, dublate de o voce care amintea: „Patru ore și cincizeci și cinci de minute până la start! Patru ore și cincizeci de minute până la start...” Cu trei ore înainte de start fu cuplat sistemul „Minutka”³⁷.

Între timp, stația orbitală „Paritet” își modificase parametrii de zbor și își trecuse pe alt cod sistemul de radiocomunicații, pentru a exclude orice posibilitate de contact cu cosmonauții 1-2 și 2-1.

Și între timp, din Univers pulsau neîntrerupt, dar zadarnic, întocmai ca un glas în pustiu, semnalele radio ale cosmonauților 1-2 și 2-1! Cei doi astronauți cereau cu disperare ca legătura cu ei să nu fie întreruptă. Nu contestau hotărârea Centrului, solicitau doar cu insistență să se studieze în detaliu ideea unor posibile contacte cu civilizația de pe Liman, pornindu-se, firește, înainte de toate de la interesele pământenilor. Nu insistau asupra reabilitării lor, declarându-se gata să aștepte și să facă între timp totul pentru ca șederea lor pe Liman să slujească statornicirii unor raporturi intergalactice reciproc avantajoase, dar se pronunțau împotriva autoizolării globale înfăptuite de cele două părți prin operațiunea «Obruci», care, după opinia lor, nu se putea solda decât cu o inerție istorică și tehnologică, pentru depășirea căreia vor fi necesare milenii... Dar era prea târziu... Nimeni pe lume nu-i putea auzi, nimeni nu bănuia implorarea lor mută plutind în spațiul sideral...

La cosmodromul Sarî-Ozeki-1 fusese deja cuplat sistemul „Minutka”; acesta consemna, implacabil, apropierea startului în operațiunea «Obruci»...

Iar șoimul, după ce-și făcu rondul deasupra cosmodromului, reapăru deasupra tăpșanului din

³⁶ De la rus. *piat' minut* (cinci minute).

³⁷ De la rus. *minuta* (minut).

Malakumdîceap. Oamenii pe care-i lăsase acolo puseseră mâna pe cazmale. Excavatorul scurmase deja adânc în pământ, dar tot își mai cobora clonțul în groapă, smulgând ultimele cupe de pământ. Curând însă încetă să mai muște glia și se trase deoparte, iar în fundul gropii coborâră oamenii. Cămila stătea tot acolo, dar câinele roșcat nu era de găsit. Unde s-o fi vârât? Șoimul se apropie în zbor și, descriind un cerc deasupra văii, întorcându-și capul ba la dreapta, ba la stânga, îl zări în cele din urmă pe dulăul roșcat sub remorcă, lungit chiar lângă roți. Câinele trândăvea sau poate ațipise, puțin îi păsa de șoim. Marea pasăre se rotise astăzi de atâtea ori deasupra micului grup de oameni din stepă, dar câinele nu-și ridicase măcar o dată privirea spre cer. Până și țiștarul, când iese din vizuină se ridică mai întâi în două picioare și privește împrejur, iar apoi în sus, să vadă dacă nu-l pândește vreo primejdie. Câinele, bag seama, s-a învățat să trăiască pe lângă oameni și nu se mai teme de nimic, n-are nicio grijă. Ia uite la el cum se tolănește! Șoimul rămase o clipă ca agățat în văzduh și un jet verde-albicios îi tâșni deodată, ca un glonte, de sub coadă, în direcția câinelui. Na, ține!

Ceva căzu de sus pe mâneca lui Burannîi Edighei. Un găinaț. De unde? Edighei îl scutură de pe mânecă și-și ridică privirile spre cer. „Iar coadă-albă. A nu știu câta oară se rotește deasupra noastră. De ce oare? Ferice de el. Plutește, se leagănă fără păs în văzduh.” Gândurile îi fură curmate de glasul lui Dlinnîi Edilbai, care răzbătu până la el din fundul gropii:

— Hei, Edike, ia uită-te-ncoa! E de-ajuns sau mai săpăm? Edighei se plecă, încruntat, peste buza mormântului.

— Treci și în colțul acela, îl rugă el pe Dlinnîi Edilbai. Iar tu, Kalibek, ieși puțin. Îți mulțumesc. Ia să vedem. Ce să zic, cred că-i destul de adânc. Totuși, Edilbai, cred că ar trebui lărgit un picuț, să fie ceva mai încăpător.

După ce le dădu aceste instrucțiuni, Burannîi Edighei luă canistra cu apă și, trecând în spatele excavatorului, săvârși

abluțiunea³⁸, cum se cuvine înainte de rugăciune. Abia atunci îi mai veni inima la loc. Chiar dacă nu reușiseră să-l îngroape pe Kazangap la Ana-Beiit, scăpaseră, oricum, de o mare rușine: nu-l aduseseră pe răposat neîngropat îndărăt, acasă. Dacă n-ar fi stăruit el, așa s-ar fi întâmplat. Acum trebuiau să facă astfel încât până la căderea nopții să ajungă la Boranlî-Burannîi. Acasă erau, desigur, așteptați, și oamenii aveau să fie neliniștiți din pricina întârzierii lor. Doar făgăduiseră că se întorc nu mai târziu de ora șase, așa că aveau să se strângă la praznic cam la ora aceea. Și se și făcuse patru și jumătate. Mai aveau de săvârșit înmormântarea, apoi drumul îndărăt, prin stepă. Or, chiar grăbind pasul, tot aveau de mers preț de două ceasuri. Dar nici să scurtezi înmormântarea nu se cădea. Aveau să întârzie, ce să-i faci, la urma urmei, praznicul se poate întinde și mai târziu...

După abluțiune, Edighei se simți pregătit să împlinească ultimul ritual. Înșurubând la loc dopul canistrei, își făcu apariția de după excavator, cu o expresie solemnă pe chip. Își netezi cu gesturi prelungi barba și mustățile.

— Sabitjan, fiu al răposatului rob al lui Dumnezeu Kazangap, treci în stânga mea, iar voi patru așezați trupul răposatului pe marginea gropii, cu capul spre asfințit, spuse el solemn.

Când toate fură împlinite, urmă:

— Iar acum, să ne întoarcem toți cu fața spre sfânta Kaaba. Deschideți palmele în fața voastră, gândiți-vă la Cel-de-sus, pentru ca El să asculte vorbele și gândurile voastre în acest ceas.

Oricât ar părea de ciudat, nimeni nu murmură și nu chicoti în spatele lui. Și Edighei fu mulțumii că așa stau lucrurile. Careva, cine știe, ar fi putut zice: las-o baltă, moșule, ce ne tot împui capul, ce te maimuțărești și o faci pe vraciul, mai bine să-ngropăm iute mortul și s-o luăm

³⁸ Spălare rituală a corpului prescrisă de unele religii pentru purificare.

spre casă. Își luă inima-n dinți și se rugă în picioare, nu șezând, pentru că auzise de la oameni mai-știutori în dealde astea că în țările arabe, unde își avea obârșia religia lor, oamenii se roagă în cimitire stând în picioare. Că o fi fiind așa sau altfel, Edighei voia să fie, oricum, cu fruntea mai aproape de cer.

Dar înainte de a purcede la împlinirea ritualului, înclinându-se pentru început spre dreapta și spre stânga lumii, iar apoi salutând printr-o înclinare a capului pământul și cerul, prinos Ziditorului pentru rânduiala de neclintit ce domnește pe această lume în care omul se naște întâmplător, dar pierе negreșit, așa cum ziua urmează nopții, Burannîi Edighei zări din nou marele șoim alb. Acesta plutea undeva, în fața lor, abia clintindu-și aripile, descriind în țării cerc după cerc. Dar șoimul nu-i tulbură câtuși de puțin starea sufletească, dimpotrivă, îl ajută să-și adune gândurile.

În fața lui, pe marginea gropii căscate, zăcea, înfășurat în giulgiu alb, răposatul Kazangap. Rostind cu jumătate de glas slujba de îngropăciune, cuvintele acelea destinate tuturor și fiecăruia de acum și în vecii vecilor până la sfârșitul lumii, cuvintele acelea care îmbrățișau în sine destinul, același și necruțător, pentru orice om, oricine a fost și oricând a trăit el, și pentru cei cărora le e hărăzit să se nască de acum încolo, rostind aceste formule atotcuprinzătoare izvodite de proroci, Burannîi Edighei căuta, totodată, să le adauge propriile gânduri, izvorâte din sufletul și experiența lui. Doar nu trăise omul zadarnic pe lumea asta.

„Dacă tu, Preaputernice, auzi, într-adevăr, rugăciunea aceasta străbună învățată din cărți, ascultă și gândurile mele. Ele n-au să tulbure taina rugăciunii.

Stăm, Doamne, aici, în valea Malakumdîceap, lângă groapa pe care am săpat-o pentru Kazangap în loc pustiu și sălbatic, pentru că n-am izbutit să-l înmormântăm în cimitirul în care dorea să odihnească, și din țării ne

privește șoimul, și stăm cu palmele deschise, luându-ne rămas bun de la Kazangap. Dacă ești, Preaputernice, iartă-ne și primește trupul robului tău Kazangap cu îndurare, iar dacă o merită, hărăzește-i pace veșnică. Ne-am străduit să facem tot ce ținea de noi. În rest, facă-se voia ta!

Și acum, dacă îmi ridic glasul către tine în acest ceas, ascultă-mă, cât încă mai sunt viu și gândesc. E drept, oamenii atâta știu - să te roage tot timpul: miluiește-mă, ajută-mă, apără-mă! Prea mult așteaptă de la tine - și când li se cuvine, și când nu. În sinea lui, și ucigașul vrea să fii de partea lui. Dar tu taci întruna. Și, ca oameni ce suntem, ni se pare uneori, mai cu seamă în clipele grele, că numai pentru asta te și afli tu acolo, în ceruri, ca să taci. Nici Ție nu ți-e ușor, îmi dau seama, rugile noastre n-au sfârșit și număr. Iar tu ești unul singur. În ceasul acesta eu nu cer nimic: vreau doar să-ți destăinui gândurile mele.

M-am întristat foarte pentru că cimitirul nostru sfânt, unde odihnește Naiman-Ana, nu ne va mai primi de-acum înainte. Și de aceea eu aș vrea să-mi dorm somnul de veci pe tăpșanul acesta din Malakumdîceap, călcat cândva de tălpile lui Naiman-Ana. Iar dacă-i adevărat că după moarte sufletul se strămută în altă ființă, eu nu m-aș vrea furnică, m-aș vrea șoim alb, ca să zbor, întocmai ca acesta care se rotește deasupra noastră, peste întinderea stepei, și să mă sature privind pământul. Asta-i tot ce-mi doresc.

În fața acestor tineri îmi rostesc acum testamentul. Dorința mea e să fiu îngropat aici. Numai că nu știu cine are să se roage la căpătâiul meu. Tinerii de azi nu cred în Tine și nici nu știu vreo rugăciune. Pentru că nimeni nu știe și nu va afla vreodată dacă ești cu adevărat. Unii spun că ești, alții - că nu ești. Eu vreau să cred că ești, ești în gândurile mele. Când înalț rugi către ceruri, mă rog, de fapt, prin Tine, mie însumi, și-n ceasul acela mie dat să gândesc aidoma Ție, Ziditorului. Iată miezul credinței. Dar ei, cei tineri, nu se gândesc la acest lucru și

disprețuiesc rugăciunile. Ce-și vor putea ei spune lor înșile și altora în marele ceas al morții? Vrednici sunt de milă. Cum să-și dea seama cât prețuiesc ca oameni, dacă nu-s în stare să-și înalțe gândurile într-atât, încât să devină pentru o clipă Dumnezeu? Iartă-mă, poate că-Ți iau numele-n deșert. Niciunul dintre ei nu va putea ajunge Dumnezeu: or, asta înseamnă că și Tu ai înceta să exiști. Dacă omul nu s-ar putea socoti, în sinea lui, Dumnezeu, un Dumnezeu în stare să-i ocrotească pe oameni, așa cum ar trebui să-i ocrotești Tu, atunci nici Tu, Doamne, n-ai mai exista... Și eu n-aș vrea să pieri fără urmă...

Iată rădăcinile tristeții mele. Să mă ierți, Domne, dacă-Ți greșesc. Sunt un om simplu, gândesc așa cum mă pricep. Acum o să dau glas ultimelor cuvinte din cărțile sfinte, ca să începem îngropăciunea. Binecuvântă pe robii tăi..."

— Amin, își încheie Edighei rugăciunea și, ridicându-și din nou spre șoimul acela privirile încărcate de tristețe, se întoarse spre tinerii din spatele lui, spre tinerii aceia despre care tocmai vorbise cu Dumnezeu.

Dialogul cu Ziditorul se încheiase. În fața lui stăteau cei cinci oameni cu care venise până aici și cu care urma să săvârșească, în sfârșit, înmormântarea atât de mult amânată.

— Așa, deci, spuse el gânditor, ceea ce se cuvenea spus în rugăciune, am spus eu și pentru voi. Acum, să împlinim ritul.

Lepădându-și tunica, Burannîi Edighei coborî chiar el în fundul gropii. Îl ajută Dlinnîi Edilbai. Sabitjan, ca fiu al răposatului, rămăsese deoparte, cu capul plecat, ceilalți trei - Kalibek, Jumagali și ginerele bețiv - apucară trupul înfășurat în giulgiu al răposatului și îl coborâră în groapă, unde-l primiră mâinile lui Edighei și ale lui Dlinnîi Edilbai.

„Așadar, a venit și ceasul despărțirii! gândi Edighei, așezându-l pe Kazangap în sălașul de veșnică odihnă din adâncul pământului. Iartă-ne că n-am izbutit atâta vreme să-ți găsim locul de veci: așa a fost să fie. Nu-i vina noastră

că nu te-am îngropat la Ana-Beiit. Dar fii fără grijă, nu las eu lucrurile așa. O să merg unde trebuie. Câtă vreme trăiesc, n-am să tac. Am să le spun tot ce am pe inimă. Tu odihnește liniștit. Vezi cât pământ în jur, întinderi nesfârșite, iar ție ți-a trebuit doar o palmă de loc. N-o să fii singur. Curând am să vin și eu să-ți țin de urât. Mai așteaptă-mă numai puțin. Să nu te-ndoiești. Dacă nu mi se întâmplă vreo nenorocire, dacă mor de moarte bună, o să vin și eu aici și-o să fim din nou împreună. O să ne prefacem amândoi în țărână de stepă. Dar noi n-o să mai știm asta. Numai câtă vreme trăiești ți-e dat să știi asta. De aceea eu mă prefac că-ți vorbesc ție, dar, de fapt, mie îmi vorbesc. Pentru că ceea ce ai fost tu nu mai există. Așa ne trecem cu toții - din ființă în neființă. Și trenurile vor goni prin stepă, și-n locul nostru se vor naște alți oameni...”

În clipa aceea, bătrânul Edighei nu se mai putu stăpâni și izbucni într-un plâns cu suspine - tot ce trăiseră ei atâția ani la halta Boranlî-Burannîi, întreg acest răstimp, care părea nesfârșit, toate necazurile, amărăciunile și bucuriile încăpuseră în câteva cuvinte de adio și-n cele câteva minute ale îngropăciunii. Ce mult, și totuși ce puțin îi e dat omului să dăinuie pe pământ!

— Mă auzi? spuse Edighei încet spre Edilbai.

Umerii li se atingeau.

— Să mă îngropați și pe mine aici, ca să fim alături. Cu mâinile tale să mă așezi în groapă, așa cum vezi că facem acum, ca să-mi fie și mie ușor somnul de veci. Îmi făgăduiești?

— Termină, Edike, vorbim mai târziu despre asta. Acum mai bine ieși din groapă. Termin eu ce e de terminat. Liniștește-te, Edike, și ieși. Nu te mai chinui.

Mânjindu-și chipul umed cu palmele pline de țărână, Burannîi Edighei ieși din groapă, ajutat de mâinile celor rămași sus. Plângea și se tânguia în șoaptă. Kalibek aduse canistra cu apă, pentru ca bătrânul să se poată spăla.

Aruncă ră fiecare câte un pumn de țărână în groapă și

începură să o umple. La început cu lopețile, apoi Jumagali urcă la volan și împinse pământul cu lama buldozerului. În sfârșit, puseră iar mâna pe lopeți și ridicară movila deasupra mormântului...

Marele șoim alb plana deasupra lor, urmărind norișorul acela de colb de jos și micul grup de oameni care scurmaseră glia în Malakumdîceap. Observă o oarecare însuflețire în rândul lor când, pe locul gropii pe care o săpaseră, începu să crească o movilă de pământ proaspăt. Dulăul roșcat ieșise și el, întinzându-se, de sub remorcă, și se învârtea iarăși pe lângă oameni. Ce-i păsa lui? Numai bătrâna cămilă împodobită cu valtrap rumega nesimțitoare, mișcându-și fără încetare fălcile...

Oamenii păreau a se pregăti de plecare. Ba nu, iată că unul dintre ei, stăpânul cămilei, își împreună palmele în dreptul chipului și toți ceilalți făcură la fel...

Se făcuse târziu. Burannîi Edighei îi învăluie pe toți într-o privire lungă, stăruitoare și spuse:

— Am împlinit voia răposatului. A fost om bun?

— Om bun, răspunseră ceilalți.

— A rămas cuiva dator? Fiul lui e aici și poate lua asupra-și datoriile tatălui.

Nimeni nu răspunse. Atunci, Kalibek vorbi pentru toți:

— N-a lăsat nicio datorie.

— Tu ce ai să ne spui, Sabitjan, fiu al lui Kazangap? întrebă Edighei.

— Vă mulțumesc tuturor, răspunse scurt acesta.

— Gata, să pornim spre casă! spuse Jumagali.

— Îndată. Încă o vorbă mai am să vă spun, îl opri Burannîi Edighei. Sunt cel mai bătrân și am o rugămintă către voi toți. Când o fi să mor, să mă îngropați aici, alături de Kazangap. Ați auzit? E dorința mea de pe urmă.

— Nimeni nu știe ce-l așteaptă, Edike, la ce bun să ne gândim de pe acum la moarte? spuse Kalibek.

— Și totuși, insistă Edighei. Eu simt nevoia să v-o spun, iar voi trebuie să mă ascultați. Când o fi să fie, amintiți-vă

ce v-am cerut și așa să faceți.

— Și ce mai glăsuiește testamentul tău? Hai, Edike, dacă te-ai pornit, măcar spune-ne tot, glumi Dlinnîi Edilbai, ca să mai însenineze atmosfera.

— Nu-i nimic de răs, rosti jignit Edighei. Am vorbit serios.

— Bine, Edike, o să ținem minte, îl liniști Dlinnîi Edilbai. Dacă o fi să fie, o să facem cum ți-i voia. Nu-ți fă griji.

— Așa da, iată cum trebuie să răspundă un adevărat djighit, spuse Edighei.

Tractoarele virară, ca să iasă din vale. Târându-l pe Karanar de frâu, Burannîi Edighei se apropie de Sabitjan. Voia să discute cu el între patru ochi despre ceva care nu-i dădea pace.

— Ascultă, Sabitjan: am împlinit ce aveam de împlinit și cred că e momentul să discutăm ceva. Cum rămâne cu cimitirul nostru, cu Ana-Beiit? Întrebă el.

— Cum să rămână? Cu asta chiar că nu merită să ne batem capul, răspunse Sabitjan. Planul e plan. O să-l desființeze, conform planului. Și cu asta basta.

— Nu așa se pune problema. Atunci am putea să ridicăm din umeri la tot ce se-ntâmplă. Tu te-ai născut și ai crescut aici. Taică-tu te-a dat la școală. Adineaori l-am îngropat. În plin câmp. Singura mângâiere e că măcar l-am înmormântat în stepa lui. Tu ești om cu carte, lucrezi la regiune, poți vorbi cu cine trebuie. Ai citit sumedenie de cărți...

— Ei, și ce-are a face? îl întrerupse Sabitjan.

— Păi are: dacă m-ai sprijini, am merge chiar mâine la ăi mari, că n-o fi nici orașelul ăsta de capul lui. Nu se poate ca cimitirul Ana-Beiit să fie ras de pe fața pământului.

— Toate astea-s povesti, Edike, înțelege și tu. Aici lucrurile se judecă la nivel mondial, cosmic, și noi - cu jalba-n băț pentru nu știi ce cimitir! Cine înghite așa ceva? Pentru ei ăsta-i un flecușteț, acolo! Și-apoi, oricum, tot nu putem intra la șef.

— Dacă nu încercăm, sigur că n-o să intrăm. Dar dacă ne cerem dreptul, au să ne asculte. La urma urmei, dacă nu putem intra noi, să iasă șeful acela, că n-o fi vreun munte, să nu se clintească din loc.

Sabitjan îi aruncă lui Edighei o privire iritată.

— Las-o baltă, bătrâne. În orice caz, pe mine să nu contezi. Chestia asta nu mă privește câtuși de puțin.

— Așa trebuia să spui de la bun început. Ca să nu ne răcim gura de pomană. Pentru niște povești!

— Dar ce credeai? Că gata, o să mă pun pe alergătură? Ca ce chilipir, mă rog? Am familie, copii, muncesc. De ce să scuip contra vântului? Ca să dea cei de-aici un telefon și să-mi dea de la serviciu un picior în fund? Nu, mulțumesc!

— Mulțumirile păstrează-le pentru tine! îi aruncă Edighei și urmă, disprețuitor: Un picior în fund! Va să zică, numai pentru fundul ăsta al tău trăiești?

— Cred și eu! Da, pentru fundul ăsta! Ție-ți vine ușor să vorbești - cine ești tu? Un nimeni. Pe când noi trăim pentru fund, ca să ne pice în gură mai dulce.

— Așa, deci! Ia uite comedie! Pe vremuri capul era cel prețuit, acum, pare-se, i-a luat-o înainte fundul.

— Ia-o cum vrei. Dar găsește-ți alți fraieri.

— E limpede. Ne-am spus tot ce aveam de spus! i-o reteză Burannîi Edighei. Azi e pomana mortului, dar după aceea, dea Dumnezeu să nu ne mai întâlnim niciodată.

— Cum ne-o fi norocul, rânji Sabitjan.

Cu asta se despărțiră. Tractoriștii așteptau, cu motoarele pornite, ca Burannîi Edighei să urce pe cămilă, dar el spuse să nu mai zăbovească, să pornească la drum și cât mai repede, căci oamenii așteptau la haltă cu masa pusă. Cât despre el, când avea să ajungă, avea să ajungă.

După ce tractoarele plecară, Edighei rămase o vreme pe loc, gândindu-se ce avea de făcut mai departe.

Era singur acum în inima stepei, pe deplin singur - dacă nu-l puneai la socoteală pe credinciosul Jolbars care, la început, se luase după tractoare, apoi însă întorsese, luând

aminte că stăpânul nu mergea cu ceilalți. Dar Edighei nu-l băga în seamă. N-ar fi observat nici dacă dulăul ar fi fugit spre casă. Nu la el îi stătea gândul. Lumea se întorsese cu fundul în sus. Purta o arsură în suflet, nu putea nicidecum alunga pustiul care-i cuprinsese ființa după discuția cu Sabitjan. Un gol se căsca înlăuntrul lui, o prăpastie rece și întunecoasă, care-l sorbea, pricinuindu-i o durere de neostoit. Se căia, se căia amarnic acum că purtase de-a surda discuția aceea, că aruncase vorbe în vânt. Era Sabitjan omul căruia puteai să-i ceri sfat și ajutor? Sperase că, om cu carte fiind, avea să găsească mai degrabă o limbă comună cu oamenii aceia decât el, Edighei. Ce folos c-a învățat pe la tot felul de școli? Ori poate că tocmai învățătura îl făcuse să ajungă așa cum era. Ori poate că există pe undeva un duh, de o diavolească stăruință, care și-a dat toată osteneala pentru ca Sabitjan să devină Sabitjan, și nu altfel de om. Nu povestea însuși Sabitjan oricui voia să-l asculte despre oameni dirijați prin radio? Nu spunea el că acele vremuri se apropie cu repeziciune? Dar dacă oamenii sunt dirijați de pe acum de duhul acela nevăzut și atotputernic?...

Cu cât se gândea mai mult la aceste lucruri, bătrânul Edighei se simțea mai umilit și mai neputincios.

— Ești un mankurt, asta ești! Cel mai adevărat mankurt! șopti el pentru sine cu sufletul plin de ură și totodată de milă pentru Sabitjan.

Dar nu voia câtuși de puțin să se împace cu cele întâmplate. Își dădea seama că trebuie să facă ceva, să nu se lase doborât cu una, cu două. Înțelegea că a lăsa lucrurile așa cum sunt însemna să se recunoască înfrânt. Simțea că trebuie să acționeze cumva, chiar dacă ziua aceea se sfârșise așa cum se sfârșise, dar încă nu putea spune exact ce anume ar fi vrut să facă, nu știa cu ce să înceapă și cum, pentru ca gândurile și speranțele pe care și le legase de Ana-Beiit să ajungă la urechile celor care puteau într-adevăr schimba ordinul acela. Să le ajungă la

urechi și să aibă putere asupra lor, făcându-i să se răzgândească. De unde să pornească? La ce ușă să bată?

Frământat de aceste gânduri apăsătoare, Edighei, purtat la pas de Karanar, își lăsa privirile să-i lunece într-o parte și în alta. De jur-împrejur - stepa mută. Umbrele înserării se furișau spre văgăunile roșcate ale Malakumdîceapului. Tractoarele se pierduseră de mult în depărtare, chiar și zgomotul motoarelor se stinsese. Tinerii goneau spre casă. Ultimul om ce mai păstra în memorie istoria acestor stepe - bătrânul Kazangap - zăcea acum în vale, sub movila singuratică de pământ proaspăt, în mijlocul stepei nesfârșite. Edighei văzu cu ochii minții cum movilița aceea de pământ avea să se surpe încetul cu încetul, avea să se turtească, să se împruțineze, avea să capete culoarea de pelin a stepelor și peste o vreme avea să fie foarte greu, iar mai târziu de-a dreptul cu neputință să mai distingi locul acela. Așa și trebuia să fie - nimeni nu poate supraviețui pământului, nimeni nu poate scăpa de îmbrățișarea lui...

Soarele se buhăise și se îngreunase acum, spre sfârșitul zilei, și cădea parcă sub propria lui povară tot mai jos, spre orizont. Lumina astrului ostenit scădea din clipă în clipă. În pânțelele asfințitului se zămislea, pe nesimțite, bezna, îndesându-și cețurile vinete în strălucirea aurie dimprejur și stingând-o.

Cântărind lucrurile-n fel și chip, Burannîi Edighei hotărî să se întoarcă la bariera aceea care bloca intrarea în zonă. Altă cale nu vedea. Acum, când înmormântarea se săvârșise, când nu mai era legat de nimic și de nimeni, când se putea bizui pe întreaga putere pe care i-o hărăzise firea și pe care el o înmulțea prin experiența lui de viață, își putea permite să acționeze pe riscul lui, așa cum socotea el de cuviință, înainte de toate, era hotărât să-l oblige pe șeful gărzii să-l conducă, fie și sub escortă, la șeful cel mare sau, la nevoie, să-l silească pe șeful acela să vină acolo, la barieră, și să-l asculte pe el, pe Burannîi Edighei. Le-ar spune totul, fără ocolișuri...

Odată chibzuite toate acestea, Burannîi Edighei se hotărî să acţioneze fără întârziere. Avea să istorisească mai întâi dureroasa întâmplare cu înmormântarea lui Kazangap. Avea de gând să se arate neînduplecat acolo, la barieră, să obţină ori permis de liberă trecere, ori posibilitatea de a se întâlni cu cine trebuie. Da, cu asta trebuia să înceapă, să convingă garda că avea să meargă până-n pânzele albe, că avea să lupte până când va fi ascultat de cel mai mare în grad, nu de un oarecare Tansîkbaev...

Se simţi deodată sigur pe sine şi plin de curaj.

— *Taubakel!* Dacă dulăul are stăpân, şi lupul are unul, fie acesta şi Dumnezeu! se îmbărbăta el şi-l îmboldi pe Karanar în direcţia barierei.

Între timp, soarele asfinţise, începuse să se întunece. Când ajunsese aproape de zonă era de-acum beznă. La vreo jumătate de kilometru de barieră, când zări lumina proiectoarelor de la post, Edighei coborî de pe cămilă. N-avea ce face acolo cu ea. La ce bun s-o târască după sine. Ba, te pomenşti că apare vreun ştab, care nici n-o să vrea să-l asculte, şi-o să spună doar: „Ia mai cărăbăneşte-te de-aici cu cămila ta cu tot! Niciun fel de audienţă! Cară-te!” Şi n-or să-i dea drumul spre birouri. Dar, mai presus de toate, Edighei nu ştia ce avea să se aleagă de cererea lui, cât avea de aşteptat, aşa că i se păru mai cuminte să se înfăţişeze la barieră de unul singur, iar pe Karanar să-l lase deocamdată împiedicat, în stepă. Să pască acolo.

— Aşteaptă-mă puţin, mă duc să-mi încerc norocul, să vedem ce iese, mormăi el, chipurile pentru Karanar, de fapt ca să-şi facă mai mult curaj.

Fu totuşi nevoit să culce cămila la pământ, pentru că trebuia să scoată din cobur piedica şi s-o desfăşoare, orbecăind prin întuneric.

În jur domnea o asemenea linişte, încât Edighei îşi auzea propria respiraţie şi zumzetul insectelor prin aer. Pe cer se aprinseseră deodată puzderie de stele. Se aşternuse o tăcere de parcă întreaga fire ar fi aşteptat să se întâmple

ceva...

Până și Jolbars, care era deprins cu liniștea stepei, își ciulise urechile și schelălăia fără pricină. Ce nu i-o fi plăcând în tăcerea aceea?

— Ce mi te tot încurci printre picioare! se oțărî Edighei la el.

„Chiar, se gândi el, răsucind piedica în mâini, ce mă fac cu dulăul? E limpede, câinele n-o să rămână aici. Să-l gonesc, tot degeaba.” Iar să se înfățișeze la post cu potaia alături nu se făcea. Chiar dacă nu pe față, în sinea lor tot or să râdă, zicându-și: ia uite, dom'le, a venit boșorogul să ceară dreptate și nu-l urmează decât un câine. Așa că, mai bine fără dulău. Edighei se gândi atunci să-l lege cu frâul lung de șaua cămilei. Să stea legați împreună, câine și cămilă, până zăbovește el pe-acolo. Chemă câinele și se aplecă să-i petreacă lațul peste gât. În clipa aceea se petrecu ceva în văzduh, ceva prinse a se mișca în spațiu cu zgomot crescând, ca un vulcan. Și chiar alături, de undeva, de foarte aproape, de pe cosmodrom, o flacără înfricoșată se înălță ca un stâlp orbitor în țării. Burannii Edighei zvâcni speriat în picioare, iar cămila sări cu un răget într-o parte... Câinele, cuprins de groază, se tupilă la picioarele omului.

Luase startul prima rachetă-robot din cadrul operațiunii transcosmice de baraj «Obruct». În Sarî-Ozeki era ora opt fix. După întâia rachetă, îți luă zborul spre înălțimi a doua, apoi - a treia, și așa întruna... Rachetele urcau spre cosmos, unde urmau să alcătuiască un cordon permanent în jurul globului, pentru ca nimic să nu se schimbe pe Pământ, pentru ca totul să rămână așa cum era...

Cerul se surpa, spărgându-se în rotocoale de foc și fum... Omul, cămila, câinele - aceste ființe simple - o rupseră la fugă înnebunite. Cuprinși de groază, alergau alături, temându-se să se despartă, goneau prin stepă în lumina crudă revărsată de giganticele limbi de foc...

Dar oricât ar fi alergat, goana lor părea o goană pe loc:

fiecare nouă explozie îi absorbea pe de-a-ntregul în oceanul acela necuprins de lumină și zgomot...

Goneau - om, cămilă și câine goneau fără să privească îndărăt și, deodată, lui Edighei i se păru că, cine știe de unde, răsărise deasupra-i pasărea albă, născută din năframa lui Naiman-Ana când ea căzuse din șa, răpusă de săgeata propriului său fiu mankurt... Pasărea albă zbura alături de om, strigându-i în vacarmul și lumina orbitoare ce îi înconjura:

— Tu al cui ești? Cum te cheamă? Adu-ți aminte cum te cheamă! Tatăl tău e Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai...

Și glasul ei răsună încă multă vreme în bezna ce se reînchidea deasupra lor...

Peste câteva zile, primind telegrama în care li se anunța sfârșitul bătrânului Kazangap, sosiră la Boranlî-Burannîi, venind de la Kîzîl-Orda, cele două fete ale lui Edighei, Saule și Șarapat, cu soții și copiii lor. Veniseră să-i plângă pe bătrân și, totodată, să mai stea o zi-două la părinți. Tot răul are și-un sâmbure de bine..

Când coborâră din tren cu toții și se înfățișară în pragul casei lui Edighei, acesta nu era acasă, dar Ukubala zbură în întâmpinarea lor. Îmbrățișându-i, sărutându-și fetele, radiind de fericire la vederea nepoților, îngăima printre lacrimi:

— Mulțumescu-ți ție, Doamne! În sfârșit! Ce-o să se mai bucure tatăl vostru! Ce bine c-ați venit! Toți odată, v-ați suit în tren și-ați venit! Ce-o să se mai bucure Edike!

— Dar unde-i tata? Întrebă Șarapat.

— Se-ntoarce și ei spre seară. A plecat dis-de-dimineată la regiune. Are ceva treburi pe-acolo! Vă povestesc mai târziu. Da' ce stați? Intrați, doar e casa voastră, copiii mei...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau la fel, dinspre Est

spre Vest și dinspre Vest spre Est...

*Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile
spații deșertice Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene...*

„A TREISPREZECEA ZODIE“

„Nu se există ca vecinul meu de palier să fie un geniu! Ce, nu-l știu eu?!“ Această mentalitate, pe care o credem limitată la anumite categorii socio-culturale, funcționează, din păcate, și în cazul multor intelectuali. Lumea în care am trăit ne face să nu mai percepem cum se cuvine marii scriitori, marile opere „din preajma noastră“. Exasperați de falsificarea permanentă a valorii literare, subordonată ideologicului, de imbecilul „complex de superioritate“ comunist, riscăm să-l înlocuim cu un alt complex, „de inferioritate“, postcomunist. Riscăm să perpetuăm și în spațiul literar acel clivaj, real la nivelul socio-economic, între Est și Vest. Să folosim *două* măsuri diferite: una pentru „ceilalți“ (superiori, aproape fără discuție) și alta pentru „ai noștri“. (Prin „ai noștri“ înțelegând pe toți scriitorii provenind din „marea cușcă, frățească“, a lumii comuniste.)

Așa se face că ne extaziem în fața câte unui autor inteligent, știutor în ale trucurilor literare, dar cam atât, gen Umberto Eco, dar strâmbăm din nas la (sau ignorăm) prozatori de mare anvergură, cum ar fi Ciabua Amiredjibi (cu al său *DATA TUTASHIA*) sau Viktor Astafiev (cu superbul roman *VISUL CRESTELOR ALBE*).

Desigur, dacă unii dintre acești scriitori, „ai noștri“, au deja o glorie bine stabilită *dincolo*, în Vest - vezi Kundera, Soljenițin sau Pasternak - altfel „se pune problema“. Dar, și aici e șansa noastră, politica și economia sunt una, iar adevărata literatură este, totuși, altceva: capodopera și marele scriitor nu depind de venitul pe cap de locuitor

(venit modest, mult mai modest în Anglia lui Shakespeare sau Grecia lui Homer, decât la noi, acum).

Nu este obligatoriu ca mizeria materială (și morală) la care ne-a obligat regimul comunist să nască o literatură de valoare, dar nici nu poate împiedica apariția, manifestarea acesteia. Aș spune că, dimpotrivă, *presiunea* unui sistem aberant, primejdia descompunerii și a morții (psihice și chiar fizice) a unor întregi comunități au avut rolul unui *declanșator* al „reacției de apărare”. Literatura, arta în general, sunt forme de rezistență fundamentale în fața celor care vor să te anihileze, să te transforme în simplu „cap de locuitor”. Gândind în felul acesta, „materialist” și maniheist, riscăm să perpetuăm virusul comunismului, deși la suprafață ne-am eliberat de el. Să ne blocăm singuri. Desigur, există o *vină* colectivă în generarea, suportarea sau perpetuarea acestei utopii sinistre, dar de aici până la a simplifica totul, a culpabiliza tot ce ține de această lume, vrând să uiți, să ignori tot ce a fost, e o mare diferență. A gândi în termenii de mai sus („ai noștri” și „ceilalți”) înseamnă să rămânem - după desființarea blocurilor militare! - într-un fel de buncăr mental din care nimeni nu va veni să ne scoată.

Renunțând la prejudecăți, suntem obligați să recunoaștem că Estul Europei a dat acestui secol câțiva mari prozatori, cu nimic inferiori lui Faulkner, H. Hesse, Musil, Joyce sau Thomas Mann. E suficient să ne gândim doar la Bulgakov sau Isaac Babel, la Danilo Kiș sau Dèry Tibor, la Ilf și Petrov sau Ciabua Amiredjibi, la Mrožek sau Hrabal. Scrierile acestora sunt nu doar strălucitoare, profunde, profetice chiar, dar aduc și inovații majore în felul de a gândi și de a scrie proza. Nu în ultimul rând, însă, fac comprehensibilă (mai mult decât orice masiv și doct tratat de istorie, politologie sau sociologie) lumea în care am fost obligați să trăim, în care încă trăim.

Marea literatură (și aici trebuie să includem și teatrul, și poezia) a acestui „spațiu” ne ajută nu doar să supraviețuim

psihic prăbușirii Monstrului, a utopiei sângeroase care a fost comunismul, lăsându-ne *fată în față cu noi înșine*, dar ne și demonstrează - retroactiv, prin re-lectură - că, *totuși*, aici s-a trăit și s-a murit, că noi am existat, că aici au viețuit, *totuși*, oameni ca toți oamenii. Dincolo de reacția nevrotică de a „uita” tot ce a fost „înainte”, orice om sensibil din Est a trăit senzația unui gol existențial, senzația că toată viața sa de până acum nici măcar nu a existat, sau a fost o simplă parodie de viață; or, această literatură are și rostul de a ne ajuta să umplem, cumva, acest „gol”.

Mai mult, marea literatură a Estului nu este numai *memoria* noastră, ci se constituie și într-o parte din memoria întregii umanități, o memorie la fel de necesară nouă, cât și „celorlalți”, cei din „Insulele Fericirii” ale economiei de piață și democrației. De altfel, chiar romanul lui Aitmatov ***O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL*** ne atrage atenția că această „fugă înainte”, această grabă de a ne „îngropa” pe noi înșine, cu tot trecutul nostru, este o formă de a ceda în fața celor care vor să ne obnubileze memoria, să ne transforme în „mankurți”.

Relectura marilor creații ale Estului este și un prilej de a ne regăsi, de a nu uita, de a *rămâne noi înșine* (fiindcă, la fel cum în câțiva ani literatura nu s-a putut schimba fundamental, nici noi înșine nu ne-am schimbat în mod fundamental). Regăsindu-ne așa cum am fost, cu urâtenia și frumusețea noastră totodată, păstrând toată această experiență, *a noastră*, toată această luciditate la care ne-a obligat - uzându-ne, obosindu-ne prematur - această lume-închisoare în care am trăit, avem posibilitatea să evităm noile „capcane”: de la consumismul marginalului care-și poartă copiii desculți și căruia i se pare că învățătura „costă prea mult”, dar își cumpără televizor color și bea coca-cola, până la naționalismul orb al celui care își imaginează că nu te poți „înălța” decât înjosindu-l pe cel de lângă line.

De aceea **O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL** îmi apare drept o capodoperă, iar autorul său, kirghizul Cinghiz Aitmatov, unul din marii prozatori contemporani. Romanul pe care îl aveți în față impresionează atât prin anvergura și complexitatea „problematicii” sale, cât și prin stilul său inimitabil și acea profunzime simplă, specifică operelor făcute să rămână. Ca și prin caracterul său profetic. Scris în 1981, în fosta U.R.S.S., **O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL** pare un roman de ultimă oră. Nimic nu e în el superfluu, nimic nu „datează”. Dimpotrivă, sensuri care la o lectură, oricât de atentă, ți-ar fi scăpat acum câțiva ani, abia acum „ies la suprafață”, împinse de răsturnările spectaculoase ale istoriei contemporane (pe care, de altfel, niciun politolog nu a fost în stare să le anticipeze - vezi cazul lui Raymond Aron).

Orice mare operă literară, sare cumva peste condiționările socio-politice, ea se instituie într-un soi de *sistem de referință* valabil dincolo de „mode și timp”. Mai mult, marile opere „semnalizează” probleme care, la un moment dat, nu sunt percepute de aproape nimeni. În cazul nostru, un singur exemplu: o dată cu prăbușirea „oficială” a comunismului în Europa de Est, a devenit evident că, în viitor, confruntarea nu va mai fi între cele două sisteme (ideologice, economice, militare), rivale (dar și „complementare” și, uneori, complice), ci între cei care vor să ne confişte prezentul și viitorul (anulând și/sau falsificând trecutul) și bieții de noi, oamenii simpli, vii, care refuzăm să devenim roboți (mankurți), buni atât în Est, cât și în Vest. Care vrem să avem posibilitatea să înțelegem propria viață, să înțelegem lumea în care trăim, să ne proiectăm singuri viitorul. O sarcină nu cu mult mai ușoară în democrație decât sub dictatură, pentru că se mai întâmplă să descoperim că „markurții” și „juanjuanii” pot fi uneori majoritari.

Dincolo de teorii și de programe, lupta rămâne să se ducă între cei care controlează cu gelozie *informația* (și

difuzarea ei), manipulând-o pentru a ne putea stăpâni mai bine, și noi (un „noi“ vag și precis totodată), cei care vrem să ne cunoaștem prezentul și să ne recăpătăm întreg trecutul (chiar dacă e unul monstruos sau degradant), pentru a putea fi realmente *liberi*, pentru a ne putea gândi la viitor. Conștienți fiind că tehnologia de vârf (inclusiv cea în „gestionarea societății“) nu e un panaceu, nu e soluție miraculoasă care vindecă toate „bolile“ de care suferă individul sau societatea. Dimpotrivă, ea, tehnologia de vârf, poate deveni un instrument (pentru că este și va fi *doar un instrument*) de o eficacitate înspăimântătoare în mâinile celor care vor, orbește, puterea. În „noua lume nouă“, postiindustrială, problemele umanității rămân aceleași, responsabilitatea individuală, angajamentul de zi cu zi de partea binelui rămân esențiale pentru a asigura libertatea fiecăruia, supraviețuirea noastră ca specie chiar. Lupta împotriva „juanjuanilor“ nu s-a sfârșit o dată cu „dispariția“ comunismului.

*

O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL se înscrie, cred, pe una dintre direcțiile cele mai fertile ale romanului contemporan. Evitând atât livrescul ostentativ, intertextualismul prețios, cât și spectaculosul „dezastrului vesel“, specifice postmodernismului, Cinghiz Aitmatov plasează centrul de greutate al romanului său în realitatea cea mai umilă, în viața obișnuită, aparent banală. Absolut „transparent“ pe spații mici, romanul lui Aitmatov nu e, totuși, unul realist, ci unul cu sensuri ascunse, discret „semnalizate“ din când în când, un roman simbolic, mitic. E mai aproape de un **ULYSSES** al lui Joyce, de romanele lui Faulkner, Malcolm Lowry sau Sabato, decât de un roman realist (fie el „socialist“ sau nu). E un roman „cu cheie“, care ține seama de și dezvoltă câștigurile în planul retoricii ale romanului modern. Simplitatea, aparenta lipsă

de sofisticare a lui Aitmatov derivă nu atât din absența unei orchestrații complexe, a profunzimii sensurilor și construcției, cât din capacitatea sa de a reface, în plan literar, *iluzia* unei „suprafețe” simple, nesofisticate, folosind un discurs familiar, apropiat. Deși, în fond, orice viață sau text sunt infinit de complexe. Această *iluzie* e însă necesară în comunicare, mai ales atunci când „teza” cărții e una care contestă primatul „tehnologicului” asupra „umanului”. Și când „ideologicul” (variantă a „tehnologicului”) e văzut ca o mutilare, ca o *reducere* - paradoxal, prin complicarea discursului și a „metodelor” - a acestui univers pluridimensional care este existența fiecărui om, chiar și a celui mai umil. Simplitatea e, la Aitmatov, sinonimă cu viața, cu infinitatea acesteia, în timp ce „complicația” afișată, exterioară, ascunde o mutilare, o *reducere* a umanului.

Simplitatea aparentă a romanului ***O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL*** ascunde, așa cum spuneam, o construcție de un mare rafinament. Oricât ar părea de bizar, dar, pentru a putea descifra romanul în cauză, trebuie să ne întoarcem tot la... ULYSSES al lui Joyce. Ca și acolo, există un „loc” văzut ca un *centru al lumii*. De data asta nu e vorba de un mare oraș, totuși, cum este Dublinul, ci de o haltă oarecare, Boranlí-Burannîi, pierdută în imensitatea stepelor asiatiche. Că e vorba de un *centru* ne-o arată Aitmatov prin repetarea câtorva fraze din loc în loc, ca un leitmotiv al cărții:

„Pe aceste meleaguri trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...”

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice. Sarî-Ozeki - Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...”

Mai mult, la fel ca în *ULYSSES*, există și un *timp limitat*, acțiunea romanului durează exact *o zi*, dar această zi e „mai lungă decât veacul”, deoarece pe parcursul ei personajul principal, Burannîi Edighei, un fel de Leopold Bloom, își retrăiește întreg trecutul, dar și ascultă sau își reamintește vechi legende locale și, în final, se confruntă cu ceva care va marca, pentru secole de aici înainte, destinul întregii umanității...

Existenta acestui *loc sacru* și a acestui *timp sacru* fac din **O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL** un roman care depășește cadrul realist (ornat cu racursiuri temporale și ceva elemente S.F.), devenind un roman inițiativ. Un roman cu planuri multiple, care se intersectează și se luminează unul pe celălalt, întocmai trenurilor care, la începutul romanului, se intersectează *fără a opri* în halta Boranli-Burannîi. Am subliniat *fără a opri* pentru că planurile narațiunii din roman nu sunt „consubstanțiale”, prinse în aceeași curgere a frazei, nu se întretaie în interiorul aceleiași propoziții chiar, ca în *ULYSSES*, ci sunt distincte și aparent fără niciun fel de legătură unul cu celălalt. Planurile romanului se succed, se întretaie, decupate în secvențe distincte, distribuite aparent arbitrar, totul fiind ritmat prin leit-motivul frazelor deja citate. Relațiile „simbolice” dintre planurile romanului rămân să fie refăcute la sfârșitul lecturii (sau în cursul acesteia) de către cititorul „obligat” să citească mereu *dincolo* de textul propriu-zis, deși, repet, scriitura nu e deloc sofisticată. Subtilitatea romanului **O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL** constă în aceea că legătura *simbolică* dintre diversele planuri ale cărții nu este absolut obligatorie pentru a putea înțelege fiecare plan în parte. Spre deosebire de ultimul său roman, *EȘAFODUL*, unde planul „de suprafață”, al realității imediate, este de neînțeles fără raportarea la cel mitic, planul „realist” din **O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL** poate fi citit (dacă nu ne raportăm la celelalte planuri ale narațiunii) ca o percutantă și cutremurătoare

descriere a unei Uniuni Sovietice postbelice în care mizeria atotstăpânitoare și arbitrarul fac supraviețuirea în sine un miracol, mai ales când e vorba de un „om neînsemnat”: Burannîi Edighei, revizor de cale ferată, într-o haltă pierdută în stepele Kazahstanului. Rememorarea propriei vieți, a întregii epoci postbelice, e provocată de moartea celui mai bun prieten ai acestuia, Kazangap, și el tot un biet feroviar, pensionar, părăsit atât de băiat, Sabitjan, ajuns mărunț activist de partid, cât și de fată. Pentru Burannîi Edighei lucrul cel mai important, la aflarea vestii morții prietenului său, este să reușească să facă așa încât acesta să fie înmormântat cu toată cinstea la Ana-Beiit (lăcașul de veci al mamei), un loc sacru pentru locuitorii stepei. Dar, locul respectiv e ocupat deja de o extensie a unui cosmodrom de pe care se lansează rachetele din cadrul programului „Demiurg”.

Astfel, intrăm în plin S.F.: misiunea „Paritel”, în cadrul programului „Demiurg”, este o misiune ruso-americană de explorare a spațiului, ai cărei cosmonauți au o „întâlnire de gradul trei” cu locuitorii (pașnici și hipercivilizați, dornici să-i ajute pe pământeni) de pe planeta Liman Împădurit. Paradoxal, reacția conducătorilor programului „Demiurg” (ruși și americani, ajunși surprinzător de repede la un acord, dincolo de aparentele divergente ideologice „ireductibile”) este una de *respingere* a acestei șanse nesperate pentru umanitate. Cosmonauților, care părăsiseră, fără aprobare prealabilă, stația orbitală, împreună cu extraterestrii, li se interzice reîntoarcerea pe Pământ, programul de cercetări e suspendat și, în locul lui, se declanșează operațiunea „Obruci” („Cercul”): Pământul e înconjurat cu o rețea de sateliți automați, capabili să distrugă orice navă *venită din exterior*. Totul „*pentru ca nimic să nu se schimbe pe Pământ, pentru ca totul să rămână așa cum era...*”

Dincolo de dimensiunea „realistă” și de cea S.F. incluse în ele, dar „învăluindu-le” totodată, recompunându-le

sensurile și amplificând semnificațiile acestora, există o a treia, prezentă discret dintru început în proza lui Aitmatov și care în *EȘAFODUL* devine dominantă, „năvălind” în cotidian, „revărsându-se” în realitatea vieții de zi cu zi: dimensiunea *mitică*.

Această a treia dimensiune se exprimă, la Aitmatov, în două feluri, care interferează, dar pot fi, totuși, distinse: prin existența unei *relații speciale*, totemice, între om și animal și prin structurarea semnificațiilor, întâmplărilor aparent fără sens ale lumii de azi prin raportarea la *pattern-uri mitice, legendare*.

Astfel, chiar în debutul romanului, vulpea, rămasă singură după plecarea puilor și încercând să supraviețuiască într-o lume tot mai ostilă, se refugiază tocmai în cătunul de la canionul Boranlî-Burannî; Edighei vrea s-o omoare cu o piatră (gest biblic), dar se oprește străfulgerat de ideea că în ea s-ar fi putut refugia (conform credinței vechilor indieni, despre care auzise cândva) tocmai sufletul prietenului său Kazangap, care tocmai murise. Există, în mai toate romanele lui Aitmatov, o relație specială a omului cu animalele. În conformitate cu gândirea străveche, orice om are un fel de „dublu animal”: astfel, Edighei îl are pe Karanar, celebrul atan (cămilo necastrat). Animalul e „oglină” stăpânului (și invers), unul dintre proverbele cele mai des citate în carte fiind „*Mal iesi kudaidam*”, adică „*Stăpânul (este) hărăzit animalului de către Dumnezeu*”. Mai mult, Edighei e un fel de „frate de lapte” al lui Karanar, deoarece s-a vindecat în urma unei răni mortale bând, o dată cu puiul de cămilă Karanar, din laptele la fel de celebrei cămile a lui Kazangap, Belogolovaia. Atât Belogolovaia, cât și Karanar descind din animalul mitic Akmaia, cămila lui Naiman-Ana, femeia venerată de generații întregi pentru că a murit încercând să-și salveze fiul devenit „mankurt”.

Prin cele două animale, dar nu numai, Burannî Edighei și Kazangap sunt urmașii lui Naiman-Ana, sunt legați

„direct“ de planul „mitic“, de legenda *mankurlului*, legendă care este „cheia“ de lectură a întregului roman.

Introdusă parcă în treacăt, pentru a explica de ce Ana-Beiit, un loc ca atâtea altele în imensitatea stepei, este un *loc sacru* pentru locuitorii din Sarî-Ozeki, legenda *mankurtului* nu are doar o valoare etiologică, ea este chiar *pattern*-ul care structurează cartea lui Aitmatov și care ne permite să descoperim semnificația și complexitatea legăturilor *simbolice* între planurile cărții, legături altfel doar „semnalizate“ din când în când. La fel cum semnele de cale ferată sau farurile locomotivelor sunt „semnale“ schimbătoare, în mișcare, dar fără de care rețeaua de cale ferată (în cazul nostru lumea, viața) n-ar putea să existe, să funcționeze. (Deși toată viața și-au petrecut-o cu munci „umile“, dezăpezind șinele de cale ferată și verificând semnalele, Kazangap și Edighei se simt „împliniți“ și „importanți“, trăiesc și mor cu demnitate, spre deosebire de mărunțul activist Sabitjan sau de KGB-istul Tansîkbaev).

Legenda *mankurtului* („preluată“ sau inventată de Aitmatov - amănuntul nu mai are nicio importanță) este una dintre cele mai terifiante „utopii negre“ pe care le-am citit vreodată, cu nimic inferioară celebrelor 1984 a lui Orwell, sau *BRAVE NEW WORLD* a lui Huxley. Valoarea legendei e amplificată de sugestia, de ideea pe care Aitmatov o face „vie“ pe tot parcursul romanului său, și anume că „*mankurtizarea*“ e omniprezentă, că ea se manifestă sub deghizările cele mai neașteptate, că ea reprezintă o primejdie potențială în orice clipă a vieții noastre, în orice moment al evoluției omenirii. „Zodia *Mankurtului*“ nu e o zodie ca atâtea altele și între atâtea altele, ci o a *treisprezecea zodie*, care le însoțește permanent, din umbră, pe celelalte douăsprezece și le poate oricând înlocui (dacă nu suntem atenți la noi și la cei din jurul nostru, dacă nu reacționăm cum trebuie).

Dar despre ce este vorba? Cândva, în Sarî-Ozeki, năvălise poporul blestemat al *juanjuanilor*. Erau sălbatici și

cruzi, nu cunoșteau decât războiul. Dar ceea ce îi făcea cu adevărat înspăimântători, era felul în care își tratau prizonierii. Acestora *li se răpea memoria*: capul victimei era ras la piele, apoi îmbrăcat în *șiri* (un fel de „căciulă” din pielea de pe gâtul unei cămile proaspăt tăiate). Pielea de cămilă se lipea de craniu și, uscându-se, îl strângea ca o menghină. Majoritatea celor astfel „tratați” mureau. Cei care supraviețuiau își pierdeau complet memoria și deveneau „mankurți”. Mankurtul era un rob perfect: nu cerea decât de mâncare, ceva haine, executa orbește poruncile stăpânului, nu stătea cu nimeni altcineva de vorbă și, mai ales, nu se gândea nicio clipă să fugă sau să se revolte. Rob, într-adevăr, neprețuit (pentru că putea fi lăsat singur, în „libertate”, să păzească turmele în stepă), mankurtul avea o singură spaimă: nu cumva să-i atingă, să-i fure cineva *șiri*-ul.

(Nu întâmplător în fostul imperiu sovietic, inclusiv la frații noștri de dincolo de Prut, cuvântul *mankurt* a devenit un nume comun, desemnându-i pe toți cei care au renunțat la propria identitate, negând colectivitatea din care proveneau și s-au pus în slujba ocupantului. „Mankurtizarea” fiind, în ultimă instanță, același lucru cu interiorizarea „nobilelor idealuri ale comunismului etc., etc.” Pornind de la propria noastră experiență și privind în jur, putem pune liniștiți semnul egalității între *mankurt* și *omul nou*, pe care atâta s-a străduit să-l făurească, reușind parțial, regimul comunisto-ceaușist. Fără această reacție de apărare a *șiri*-ului pus de către comuniști, e greu de înțeles imobilismul „natural” al unei mari părți din locuitorii fostului bloc est-european.)

Naiman-Ana, o femeie din neamul naimanilor, își pierduse băiatul și soțul în luptele cu juanjuanii. Trăia însă cu credința - având, întocmai Vitoriei Lipan, „semnele ei” - că fiul îi e încă în viață. Aflând de la niște negustori că în stepă a apărut un nou mankurt, Naiman-Ana pleacă în căutarea acestuia. Sufletul ei de mamă nu s-a înșelat: fiul

trăiește, e chiar noul *mankurt*. Dar toate încercările mamei de a-și face fiul să-și recapete *memoria* (id est *identitatea, personalitatea*) sunt zadarnice. Dialogul dintre cei doi e zguduitor și semnificativ totodată:

„— *Cum te cheamă pe tine?*

— *Mankurt.*

.....

— *Dar ce-a fost până să vii aici?*

— *N-a fost nimic.*

— *A fost noapte sau zi?*

— *N-a fost nimic.*

— *Cu cine-ai vrea să stai de vorbă?*

— *Cu luna. Dar nu ne auzim. Acolo stă cineva.*

— *Și ce ți-ai mai dori?*

— *Să am coadă pe cap, ca stăpânul...“*

Cum zguduitor (și semnificativ) e și bocetul mamei disperate: Sunt o sărmană cămilă, venită să adulmece *pielea puiului ei împăiat*“ (sublinierea noastră).

Juanjuanii, stăpânii *mankurtului*, o surprind pe mamă și vor s-o ucidă. Naiman-Ana scapă însă datorită iuțelii cămilei sale, Akmaia. Juanjuanii îi dau *mankurtului* un arc și săgeți și îi spun că „străina“ vrea să îi fure „căciula“. Când mama se întoarce, hotărâtă să-și ia fiul, chiar și *mankurt* fiind, acesta o ucide cu o săgeată. Înainte să moară „*îi lunecă de pe cap năframa cea albă, care se prefăcu în pasăre și zbură în țării, țipând:.. Amintește-ți cine ești! Cum te cheamă? Ești fiul lui Donenbai! Donenbai! Donenbai!...*“

Locul unde Naiman-Ana a murit și a fost îngropată s-a numit de atunci Ana-Beiit - *Sălaşul de veci al mamei*.

Am repovestit legenda pentru că, pe baza *pattern*-ului cuprins în ea (triunghiul Naiman-Ana-juanjuanii-*mankurtul*), putem descifra sensul „secund“, simbolic, atât al banalelor întâmplări din halta pierdută în imensitatea stepei, cât și pe cel al spectaculoaselor „evenimente

cosmice" relatate în roman.

Există o luptă care nu se sfârșește, care nu este legată în mod special de un anumit loc sau moment din istoria omenirii, între „descendenții” (în plan simbolic) ai lui Naiman-Ana și cei ai juașuanilor. „Obiectul” acestei lupte este *memoria*, cea care îl leagă pe om de ceilalți, dar și de sine însuși, care îi dă personalitate, care îl *socializează* și îl *individualizează* totodată. „Subiectul” acestei lupte e *mankurtul*. Mankurt putând deveni oricare dintre noi.

Burannii Edighei și prietenul lui, Kazangap, sunt, ni se „semnalizează” asta în fel și chip în roman, urmașii lui Naiman- Ana. Ei sunt păstrători ai tradițiilor spirituale (inclusiv ai legendei-matcă), ei nu uită nimic, ei își trăiesc umila viață de revizori de cale ferată ca pe ceva cu sens (și îi oferă acesteia mereu un sens). Legătura dintre cei doi bătrâni și Naiman-Ana este dublă: *prin opțiune pentru anumite valori spirituale* (Edighei insistă ca prietenul său să fie îngropat cu toată cinstea la Ana-Beiit și consideră că omagiul suprem pe care-l poate aduce acestuia este să rememoreze viața petrecută alături de el), dar și *prin destin* (amândoi sunt stăpânii a două cămile - Karanar, respectiv Belogolovaia - care sunt descendente directe ale legendarei Akmaia).

La fel, cosmonauții care „ies din program” pentru a se deplasa pe planeta Liman Împădurit fac acest gest pentru a ajuta umanitatea, riscând totul. De altfel, ei vor fi sancționați prin interdicția de a se întoarce la ai lor, vor „muri” cumva, întocmai lui Naiman-Ana.

De cealaltă parte, urmași ai juașuanilor sunt Tansîkbaev și conducătorii programului „Demiurg”, devenit „Obruci”.

Tansîkbaev, anchetatorul al cărui gât gros îi amintește lui Edighei de fascistul pe care a fost obligat să-l omoare în timpul războiului, îi reproșează lui Abutalip Kuttîbaev, un fost veteran de război, care *evadase* dintr-un lagăr german (*în loc să se sinucidă*, cum îi reproșează un elev „mankurtizat”) și luptase alături de partizanii iugoslavi,

ajuns din profesor de geografie simplu muncilor la Boranlî-Burannîi, *vina capitală* de a fi înregistrat legende locale și de a-și fi scris memoriile, dezvoltând o argumentație pe măsură, ale cărei sensuri sunt limpezi: *Ei, bine, nu pot exista niciun fel de opinii personale. Ceea ce ai așternut pe hârtie nu mai e opinie personală. Ce e scris, rămâne scris...*"

Conducătorii programului „Demiurg”, sovietici și americani, aparent dușmani ireductibili, se pun, în doar câteva ore, de acord asupra unui program menit să împiedice orice contact cu extratereștrii („Demiurg” devenind repede și, cumva de la sine, „Obruci”). Numele programului însuși, „Obruci”, („Cercul”), nu este - în fond - decât o reactualizare, „la nivelul tehnicii de vârf” și pentru întregul Pământ, a primitivului „șiri”, a „căciului” *mankurtului*. De fapt, „juanjuanii” erei cosmice sunt, ei înșiși, niște *mankurți*. Fiindcă acesta este paradoxul la care ne obligă să medităm romanul lui Aitmatov: nu poți să-i „mankurțizezi” pe ceilalți și să nu devii, fără să-ți dai seama, la rândul tău un *mankurt*.

În ultimă instanță, și aici cred că se află una dintre intuițiile geniale ale lui Aitmatov, pornirea de a-i transforma pe ceilalți în *mankurți* e una de *dincolo de orice ideologie*, de orice sistem social sau economic, care sunt doar *măști* sau *mijloace* de a ajunge, pe căi doar aparent diferite, la același terifiant rezultat: *mankurtul*. (În care regăsim câte ceva nu doar din „omul nou”, comunist sau fascist, din omulețul Charlot prins între roțile benzii rulante, ci și ceva din tot felul de „skinheads”, „krishnaiți” sau „metaliști“.)

Primejdia *mankurtizării* nu dispare nicio clipă. Dacă „juanjuanii” sunt relativ puțin prezenți în carte (ei fiind, în ultimă instanță, așa cum am mai spus, tot un fel de *mankurți*), există însă manifestări și forme diverse ale *mankrutizării* individului. Stafia *mankurtului* apare unde nu te-ai fi așteptat. Astfel, Sabitjan, fiul lui Kazangap, ajuns

mărunt activist regional, se grăbește să-și vadă tatăl îngropat ca să nu zăbovească prea mult prin locurile pe unde s-a născut și a crescut. Mai mult, el explică, plin de entuziasm, celor adunați la priveghi că societatea viitorului va fi una în care toate problemele se vor rezolva de la sine, deoarece oamenii vor fi conduși, de la distanță, prin biocurenți. Tansîkbaev (coincidența de nume nu e întâmplătoare), tânărul șef al gărzii cosmodromului care se extinsese ocupând și Ana-Beiit și de unde sunt lansați sateliții-robot din cadrul programului „Cercul”, refuză să vorbească altfel decât în rusește cu cei veniți cu mortul, deși trăsăturile feței îi sunt pur orientale. (Edighei, exasperat și revoltat, îi va pune o întrebare identică aproape celei adresate de Naiman-Ana mankurtului: „la ascultă, cine-i tatăl tău?”)

În *O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL*, tehnicianul zootehnist Cinghiz Aitmatov, debutant în 1956 cu nuvela *FAȚĂ ÎN FAȚĂ*, ajunge la un perfect echilibru între substanța romanului și structura acestuia, între „ideologia” lui și discursul narativ. Toate marile teme ale lui Aitmatov din romanele și nuvelele anterioare (eliberarea de convenții prin dragoste, relația omului cu natura, valoarea absolută a fiecărei vieți, fie ea cât de umilă etc.) se regăsesc aici, „re-scrise” din perspectiva unei meditații dramatice asupra șanselor omului de a supraviețui într-o lume în care tehnologia în sine nu rezolvă nimic. „Răspunsurile”, „întrebările” sale din cărțile de până acum îi apar drept *parțiale*, pentru că trăim într-o lume în care totul capătă o dimensiune *planetară*. Conștientizând această dimensiune, Aitmatov caută însă răspunsul, ca și în cărțile anterioare, în *pattern*-urile eterne, în relația noastră „normală” cu natura, cu animalele, în omul „simplu”. Extazurile ridicole în fața tehnologiei viitorului ale lui Sabitjan sunt un memento. Fără să dea „soluții”, Aitmatov sugerează în *O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL* câteva „răspunsuri”. Am să încerc să le sintetizez. Pe de o parte:

umanitatea (omul) e *ireductibilă* (ireductibil). Orice încercare de limitare, de simplificare, de „integrare” înseamnă moarte. O moarte psihică, ce o antrenează însă și pe cea fizică. A tuturor. Supraviețuirea vulpii de la începutul romanului, a lui Burannîi Edighei în Uniunea Sovietică postbelică, a cosmonauților, a pământenilor, sunt strâns legate unele de altele. Omul face parte din natură și primejdia maximă, la care se gândesc cu milioane de ani înainte cei din Liman Împădurit, e chiar moartea naturii, e *deșertul*. Kazangap și Burannîi Edighei au supraviețuit într-o stepă, într-un „*aproape-deșert*”, iar mankurtizarea întregii planete Pământ prin programul „Cercul” face „*deșertul*” inevitabil. Blocarea accesului la memorie este sinonimă cu blocarea comunicării normale cu ceilalți, amândouă antrenând blocarea accesului la viitor.

Toate aceste „răspunsuri” se regăsesc în pagini de o mare subtilitate și finețe stilistică. Farmecul prozei lui Aitmatov (plină de accente lirice) rămâne nealterat și ne face să ne reamintim nuvelele și romanele care l-au făcut deja celebru: *ADIO, FLOARE-GALBENĂ!, COCORII TIMPURII, OGORUL MAMEI, VAPORUL ALB, GEAMILIA, DEFILUL* etc. În plus, în *O ZI MAI LUNGĂ DECÂT VEACUL*, el aduce o complexitate a construcției, o structură polifonică, „stăpânită” cu o mână de maestru.

Dincolo de „mode și timp”, dincolo de bulversări politice și de complexe socio-culturale de tot felul, Cinghiz Aitmatov ni se impune ca unul dintre marii prozatori contemporani. Care, aici, ne avertizează: lupta împotriva mankurtizării nu ia niciodată sfârșit, cu atât mai puțin în „era cosmică”, în care tocmai am intrat. Și depinde numai de noi ca *a treisprezecea zodie*, „Zodia Mankurtului”, să nu le înlocuiască - definitiv! - pe toate celelalte.

ALEXANDRU MUȘINA

C U P R I N S

I.....	4
II.....	26
III.....	48
IV.....	62
V.....	92
VI.....	128
VII.....	155
VIII.....	173
IX.....	210
X.....	297
XI.....	314
XII.....	323
„A TREISPREZECEA ZODIE“	371

versiune eBook: [v1.1] hunyade